

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ PROGRAMI

ANAPA KALESİ: KARADENİZ'İN KUZEYİNDE SON OSMANLI İSTİHKÂMI

Doktora Tezi

Hazırlayan
Cengiz FEDAKAR

Danışman
Prof.Dr. Abdülkadir ÖZCAN

İSTANBUL-2010

Cengiz FEDAKAR tarafından hazırlanan **Anapa Kalesi : Karadeniz'in Kuzeyinde Son Osmanlı İstihkâmı (1781-1801)** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Doktora Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 15 / 06 / 2010

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

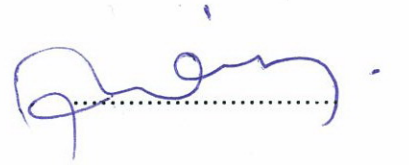
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Abdülkadir ÖZCAN (Danışman-Tez İzl.Kom.Üy.)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ahmet TAŞAĞIL (Tez İzl.Kom.Üy.)

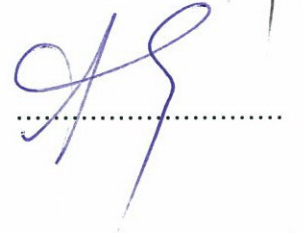
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Feridun EMECEN (Tez İzl.Kom.Üy.-İ.Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Mahir AYDIN (İ.Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Ömer İŞBİLİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VIII
ÖZET.....	IX
SUMMARY.....	X
GİRİŞ.....	XI

I. BÖLÜM

KUZEY KAFKASYA'DA OSMANLI VARLIĞI, ANAPA KALESİ'NİN İNŞASI VE BÖLGEDEKİ ASKERÎ YAPILANMA

A. Bölge Kabileleri ile Osmanlıların İlk Temasları.....	1
1. Çerkes Kabileleri ve Yaşadıkları Coğrafya.....	1
2. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya ile Doğrudan Münasebete Başlaması.....	5
B. Ferah Ali Paşa Dönemi, Bölgede Islahat	7
1. Ferah Ali Paşa'nın Kabilelere Yönelik İcraatları.....	11
2. Kuzey Kafkasya'da Nüfus Hareketleri.....	22
3. Bölge Halkına ve Kırım Girayzadelerine Yapılan Yardımlar.....	24
C. Kuzey Kafkasya'da Strateji Oyunları.....	27
1. Paralel Hedef: Rusya-Şahin Giray İttifakı.....	27
2. Mukabele: Osmanlı-Kabileler Savunma Kalkanı.....	34
D. Anapa Kalesi, Kuzey Kafkasya'da Osmanlı Varlığının Yeniden İnşası	42
1. Kalenin İnşası.....	42
a. Kaledeki Şehir.....	77
2. Kalenin Tahkim ve Techizi.....	79

3. Ferah Ali Paşa'nın Vefatı	85
4. Ferah Ali Paşa'dan Sonra Anapa-Soğucak Muhafızlığına Atanan Komutanlar ve Siyasî gelişmeler.....	90
5. Mühimmat Sevkiyatı.....	98

II. BÖLÜM

1787-1792 OSMANLI-RUS SAVAŞLARINDA ANAPA

A. Kuzey Kafkasya Savaş Lojistiği, Askerî ve Siyasî Gelişmeler ...	101
1. Bölgeye Atanan Askerî ve Mülkî Erkân.....	101
2. Anapa Ordusu İçin Malî Kaynak Temini ve Asker sevkiyatı....	109
3. Anapa Ordusu İaşesi.....	123
4. Cephane Sevkiyatı	130
5. Bölgedeki Yerel Güç Faktörleri.....	135
6. Osmanlı Devleti'nin Savaş Öncesi Askerî ve Siyasî faaliyetleri.....	147
B. Rus Taarruzu ve Savaş	158
1. Rusların Kabilelere Saldırısı ve Birinci Anapa Kuşatması.....	158
2. Deniz Muharebeleri.....	163
3. Kuban Nehri Üzerinden Rus Taarruzu: İkinci Anapa Kuşatması ...	166
4. Battal Hüseyin Paşa'nın Firarı ve Sonrası	171
a. Ordu Hazine Meselesi.....	178
5. Üçüncü Kuşatılma ve Anapa'nın Rusların Eline Geçmesi.....	185
6. İşgal Sonrası Gelişmeler.....	189

III. BÖLÜM

ANAPA KALESİNİN TAMİRATI VE BÖLGEDE DÜZENİN YENİDEN TESİSİ

A. Kalede Görev Yapan İdarî ve Mülki Erkân.....	195
B. Kalenin Yeniden İnşası ve Tahkimi.....	199
1. İş Gücü ve Malî Kaynak Temini.....	201
2. Mühimmat ve Cephane Sevkiyatı.....	204
3. Tamirat	208
4. Tahkim.....	221
5. Sosyal ve Siyasî Restorasyon.....	231
SONUÇ.....	238
EKLER.....	243
KAYNAKÇA.....	267
ÖZGEÇMİŞ.....	276

ÖNSÖZ

Bir devletin var oluşunun vazgeçilmez teminatı hiç şüphesiz ki sahip olduğu askerî gücüdür. XIX yüzyılın sonlarına kadar askerî gücün vazgeçilmez unsuru ise kalelerdir. İnsanın varoluşuyla başlayan kendini dış tehditlerden koruma ihtiyacı sonucunda yerleşim bölgesinin çevresi surlarla çevrilmeye başlandı. Bölgenin coğrafi şartlarına göre şekillenen savunma mekanizması, kimi zaman sur, kimi zaman tabii korunma aracı olan nehir, deniz, bataklık, sarp kayalık veya dağlık alan olarak karşımıza çıkar. Özellikle stratejik konumu itibarıyla yerleşim birimini denetleyen tabii yükseltilere inşa edilen surlar ve belli aralıklarla surlar üzerine inşa edilen tabyaların birleşiminden kaleler vücuda gelmiştir. Aynı değerleri paylaşan insanların can güvenliğinde hayatiyet arz eden bu güvenlik uygulaması, neredeyse XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Tarihî süreçle birlikte gelişen teknolojiye uyarlanarak inşa edilen kalelerden, özellikle devletlerarasında belirlenen sınırlar boyunda yer alanlar daha ön planda tutulmuş ve tahkim edilmiştir. Sınırlar genişledikçe iç bölgelerde kalan kaleler ise, daha çok lojistik merkez ve yerel asayişin sağlanmasında etkin görev üstlenmişlerdir.

Osmanlı Devleti gibi üç kıtaya yayılmış, bünyesinde her türlü iklim ve coğrafi şartları barındıran bir devlet için de sınır boylarının muhafazasında, kale merkezli savunma hatlarına düşen görev hayatî idi. Osmanlı Devleti, devlet geleneği diyebileceğimiz usulle, yeniden kale yapmak yerine fethedilen topraklardaki kalelerin tahkim edilmesiyle savunma hatları oluşturulması yoluna gitmiştir. Kalelerin tahkim edilmesi daha çok kalenin bulunduğu coğrafyada bulunan inşaat malzemesi kullanılarak yapılmıştır. İnşaat işçiliğinde de benzer yol takip edilmiş, kalifiye elemanlar İstanbul veya Osmanlı coğrafyasında kaleye en yakın nerede bulunmakta ise oradan getirilirken, amele işçiliğinde ise genellikle yerel halkın iş gücünden faydalanılmıştır. Avrupa'daki teknolojik gelişmeler kale mimarisine de yansımış, ateşli silahların özellikle top çeşitlerinin yıkım gücünün artmasıyla birlikte, kale surlarında da revizyona gidilmiştir. Önceleri yüksekliği fazla ve eni ince olarak yapılan surların yerini, top güllerinin yıkım şiddetini düşürmek amacıyla daha alçak fakat çok daha geniş duvarlı sur ve tabyalar almıştır. Bununla da yetinilmeyerek özellikle Fransız mimarların geliştirdiği yıldız tabya modeliyle kale

savunmasının mukavemeti, aşılması zor engel halini almıştır. Osmanlı Devleti'nde aynı model uygulamasına geçilmiş özellikle batıda XVII yüzyıl boyunca savaş halinde bulunduğu Avusturya hudutlarında yer alan kaleler yıldız tabya mimarîsiyle yeniden tahkim edilmiştir. Belgrad, Maçın, Hotin kaleleri ile daha kuzeyde yer alan Özi Kalesi buna en güzel örneklerdendir. XVIII. yüzyıldan itibaren Kuzey komşu Rusya'nın ciddi bir güç ve tehdit olarak ortaya çıkışı, bu devlete karşı yeni savunma tedbirleri alınmasını zorunlu kılmıştı. Doğu Avrupa'da sadece Avusturya'ya karşı değil aynı zamanda Rus tehdidine karşı da kaleler tahkim edilir olmuştur. Tuna boyundaki Kili, İsmail, İbrail, Tolcı ve İsakçı kaleleri; Turla Nehri ağzında Akkerman Kalesi ve Özi Nehri ağzındaki Özi Kalesi Osmanlı Devleti'nin emniyet sübabı görevini ifa etmişlerdir. Rusya ile sınırlar sadece doğu Avrupa'da olmayıp iki devlet arasında ortak deniz olan Karadeniz'in Anadolu sahillerinde yer alan Sinop ve Trabzon gibi kalelerle İstanbul'un Karadeniz sahilinde yer alan kalelerin/surların tahkimine de önem verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Rumeli ve Karadeniz'in dışında hem hudud olduğu diğer bir bölge ise Kafkasya'dır.

Tez konusu olarak seçtiğimiz Anapa Kalesi de bu bölgede yer almaktadır. Osmanlı Askerî tarihi içerisinde yer alan kalelerle alakalı yapılan çalışmalarda müstakil bir konu olarak bir kalenin inşası, tahkimi ve inşa olduğu bölgede üstlendiği sosyal, siyasî, askerî ve ekonomik rollerini de kapsayan bir çalışma bulunmadığından, çalışmamızda izleyeceğimiz yöntemi büyük oranda Osmanlı arşiv vesikalarından elde ettiğimiz bilgiler çerçevesinde yönlendirmeye çalıştık. Çalıştığımız "Anapa Kalesi"nin Rus sınırında olması, bölgede daha önce Kırım Hanlığı idaresinde olan Abaza-Çerkes ve Nogay kabilelerinin bulunması dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin söz konusu bölge ahalisiyle doğrudan ilk münasebetinin Anapa Kalesi üzerinden tesis edilmesi ise çalışmamıza ayrı bir önem katmaktadır.

Çalışmamızda bir devlet için *kale* mefhumunun neler ifade ettiği, kalenin devletin güvenlik aracı olması dışında sosyo-kültürel ve siyasî bağlamda yüklediği misyonun neler olduğu sorularına cevap aranmıştır.

Askerî tarih kapsamında incelenen ve işlevi itibarıyla devletin siyasî ve sosyal politikalarının zaman zaman odağında yer alan Osmanlı kaleleri hakkında ne yazık ki yeterince ilmî çalışmalar yapılmamıştır.

Çalışmamız Önsöz ve sonuçla birlikte üç bölümden oluşmakta ve 1781-1801 yılları arasını kapsamaktadır. Aslında tez konusunu belirlediğimizde Anapa Kalesi'nin inşasından tamamen elden çıkana kadar olan süreci (1782-1829) çalışmayı düşünmüştük. Sürenin uzun olmasıyla birlikte konuyla ilgili yoğun arşiv vesikası bulunması, ayrıca konunun önemine binaen, tezin çalışılma süresinde kısıntıya gidilerek 1781-1801 yılları arası belirlenmiştir. 1801 yılına gelindiğinde ise kalenin tamirata tamamlanmış ve tahkim süreci başlamıştır. Kalan süre ise yani 1801-1829 yılları arası, tarafımızdan ayrı bir çalışma olarak ele alınacaktır.

Çalışmamızın Giriş kısmında Kuzey Kafkasya ve Anapa'nın jeopolitik ve jeostratejik konumları ve 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşları sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması neticesinde Kırım'ın İstanbul'dan kopuş süreci; Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı geri alma faaliyetleri çerçevesinde Soğucak'a atanan Ferah Ali Paşa ve faaliyetleriyle Anapa Kalesi'nin yapılmasını gerektiren sosyal ve siyasî sebepler ile kalenin inşa süreci, keşif, mühimmat sevkiyatı, işçi temini, çekilen bazı sıkıntılar ve Ferah Ali Paşanın ölümü; üçüncü bölümde 1787 Rus savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin Anapa Kalesi merkezli Kuzey Kafkasya lojistiği; gönderilen gıda ve mühimmatla birlikte bölgeye gerçekleştirilen yoğun askeri sevkiyat ile Kuzey Kafkasya'da cereyan eden savaşlar, Anapa Kalesi'nin geçirdiği muhasaralar ve işgali, Kuzey Kafkas kabileleri ile Ruslar arasında vuku bulan savaşlar yer almaktadır. Son bölümde ise Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Yaş Antlaşması'ndan sonra tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edilen Anapa Kalesi'nin geçirdiği geniş çaplı tamirat üzerinde durulmaktadır.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen, çalışma rahatlığı sağlayarak tezi titizlikle okuyan hocam Prof Dr. Abdülkadir ÖZCAN'a öncelikle teşekkürlerimi sunarım. Prof Dr. Gülçin ÇANDARLIOĞLU, Prof Dr. İlker ALP ve Prof Dr. Ahmet TAŞAĞIL hocalarıma bana sağladıkları çalışma imkânı için minnettarım.

Ayrıca fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Feridun EMECEN, Prof Dr. Mahir AYDIN ve Prof. Dr. Ali AKYILDIZ hocalarımla yine çalışmamı okuyan ve fikirlerinden istifade ettiğim sayın hocam Doç. Dr. İbrahim SEZGİN ile dostlarım Dr. Yüksel ÇELİK ve Dr. Aysel Danacı YILDIZ'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım aşamasında bilgilerine başvurduğumu ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Ömer İŞBİLİR e; arşivde çalıştığım süre içerisinde en büyük yardımlarını gördüğüm sevgili dostlarım Dr. Mustafa ALTUNBAY ile Dr. Ömer Faruk BÖLÜKBAŞI; Miraç TOSUN, Serdal SOYLUER, ve Ahmet ASLANTÜRK'e; Fransız arşivlerinden faydalanmamı sağlayan Dr. Güneş İŞIKSEL; Topkapı Sarayı Kütüphanesi çalışanlarına Merve ÇAKIR nezdinde; çalışmamız için Rusçadan çeviri yapan değerli kardeşim Yrd. Doç. Dr. Hasan DEMİROĞLU'na; Osmanlı Arşivi'nde rahat çalışma imkânı sağlayan ve her zaman yardımcı olan değerli çalışanlarına Sayın Fuat RECEP nezdinde minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmamızda bize burs sağlayan İYEM vakfına teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak her zaman maddî ve manevî yardımını gördüğüm sevgili aileme minnettarım.

Cengiz FEDAKÂR

KISALTMALAR

age	:adı geçen eser
B	:Receb
bkz.	:bakınız
c.	:cilt
Ca	:Cemaziyelevvel
C	:Cemaziyelahir
ev.	:eviren
der.	:derleyen
haz.	:hazırlayan
L	:Şevval
M	:Muharrem
N	:Ramazan
nr.	:Numara
Ra	:Rebiülevvel
R	:Rebiülâhir
S	:Safer
s.	:sayfa
Ş	:Şaban
terc.	:tercüme
vd.	:ve devamı
vol.	:volume
yay.	:yayınlayan
Za	:Zilkade
Z	:Zilhicce

ÖZET

Anapa Kalesi:

Karadeniz'in Kuzeyinde Son Osmanlı İstihkâmı (1781-1801)

1768–1774 Osmanlı-Rus savaşları sonucunda yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması ile bağımsız devlet statüsü tanınan Kırım Hanlığı, 1783 yılında Rus işgaline uğramıştır. Osmanlı Devleti kaybettiği ilk İslâm toprağı olan Kırım'ı tekrar almak için yoğun askerî hazırlıklara girişmiştir. Hazırlıkların odağında ise Kuzey Kafkasya vardır. Kuzey Kafkasya'da yer alan Soğucak Kalesi'ne Ferah Ali Paşa'nın atanması ile birlikte bölgede askerî hazırlıklar ivme kazanmıştır. Bu bağlamda Kırım'a en yakın müstahkem mevki olan Anapa'da kale inşa edilerek savaş hazırlıklarının merkezi burası olmuştur. Anapa'nın dışında Kuban Nehri boyuna ve kabilelerin yaşadığı bölgelere toprak kale ve tabyalar yapılmıştır. Diğer yandan Ferah Ali Paşa Kuzey Kafkasya kabilelerini teşkilatlandırarak Rusya'ya karşı savunma kalkanı oluşturmuştur. 1781–1801 yılları arasını kapsayan çalışmamızda, Anapa Kalesi'nin inşası, Kuzey Kafkas kabileleri ile münasebetler, 1787–1791 Rus Savaşı için Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya lojistiğı, Anapa savaşları ve kalenin Ruslar tarafından işgali, savaş sonrası Yaş Anlaşması gereğince kalenin tekrar Osmanlı Devleti'ne iadesi ve geçirdiğı tamirat anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Anapa Kalesi, Kafkas, Soğucak Kalesi, Ferah Ali Paşa, Battal Hüseyin Paşa, Çerkes, Abaza, Kırım, Osmanlı, Rus

SUMMARY

Anapa Fortress:

Last Ottomans Fortification of the North Blacksea

The Crimean Khanate became independent with the Treaty of Küçük Kaynarca, signed after the Russo-Ottoman war of 1768-1774, but to be subjugated by the Russians in 1783. The Crimea was the first Muslim territory lost to the enemy; thus the Porte immediately began to make necessary preparations to regain it. The Northern Caucasia became the main focus of these preparations. The military preparations became accelerated after the appointment of Ferah Ali Paşa as the commander of the Fortress of Soğucak. A new castle has been built in Anapa, a place close to the Crimea; it served as the center of the all military activities in the region. Several other fortresses and batteries have been built along the Kuban River. Ferah Ali Paşa also organized the tribes of the Northern Caucasia to provide their effective fighting against the Russians. This work, covering the years from 1781 to 1801, deals with the construction of the Anapa fortress, relationship with the the tribes of Northern Caucasia, the logistics of the Ottoman army during the Russian war of 1787-1791, Russian attacks and seizure of Anapa by the Russians and finally the deliverance of it in accordance with the stipulations of the Treaty of Iassi.

Keywords

The Fortress of Anapa, Caucasia, Soğucak Fortress, Ferah Ali Paşa, Battal Hüseyin Paşa, Circassian, Crime, Ottoman, Russian

GİRİŞ

Kuzey Kafkasya'nın Coğrafi Konumu

Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki geniş araziye Kafkasya denir. Kafkasya adı ilk defa M.Ö 490'da Aiskhylos adlı Yunan yazarının eserinde geçmiştir. Bölge Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının arasında birbiriyle bağlantılı su yollarının en kuzey ucunda yer alır. Adını aldığı dağlar, Karadeniz'de Anapa Burnu'ndan Hazar Denizi'nde Apşeron Yarımadası (Bakû)'na kadar uzanır. Kafkas sıradağları Kafkasya'yı kuzey ve güney olarak ikiye ayırır. Güneyde Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan bulunurken kuzeyde ise Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan, Kalmuk, Karaçay-Çerkez, Kabarda-Balkar, İnguş, Kuzey Osetya ve Çeçenistan yer alır¹. Kuzey Kafkasya sınırları dahilinde olan Kabartay bölgesi ise Azak Denizi'ne dökülen Kuban Nehri ile Hazar Denizi'ne dökülen Terek Nehri'nin kaynakları arasında, Kafkas dağlarının kuzeyinde, Dağıstan ile Çerkesistan arasında kalan bölgedir. Burası Çerkeslerin en büyük kabilelerinden Kabartaylar ile Nogayların yurduudur. Çerkesistan olarak da tabir edilen bölgenin ana hatlarıyla sınırları ise, Batıda Karadeniz, güneyde Gürcistan, Kuzeyde kısmen Kuban Nehri, Doğuda ise Kafkasların en yüksek tepesi Elbruz'la sınırlıdır. Genel hatlarıyla dağlık bir bölge olan Çerkesistan, sahilde yer alan Anapa, Soğucak ve Sohum gibi yerleşim bölgeleriyle Karadeniz'e açılır. Çalışma konumuz olan Anapa, XIII.-XIV. yüzyıllarda Ceneviz kolonisidir. Burada inşa edilen tabya ve iskele vasıtasıyla bölgeyle ticaret yapılmakta idi.

Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletme sürecinin ivme kazandığı dönem olan Fatih Sultan Mehmed zamanında, Gedik Ahmet Paşa 70 bin askerle Kırım'a sefer düzenlemiş, ilk etapta Kefe, devamında Azak Kalesi ve yarımada da yer alan

¹ Faydalanılan kaynaklar: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). Defter (D), 9922; Ahmet Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, İstanbul 1307; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV-Bölüm II, Ankara 1983, 34-35; Sergei Inlisimof, *Kafkas Klavuzu*, (çev. Binbaşı Sadık), İstanbul 1926; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979; Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar", *Tarih Dergisi*, XXXIV (1984); Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Roderic H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecillity: The Treaty of Kuckuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, Vol 35, No.3, 1976; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002; Davut Dursun, "Kafkasya", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 24, 157; Ğunokue C. Özbay, "Kafkasya ve Çerkesler", *Kuzey Kafkasya*, İstanbul 1977, 41,5.

stratejik mevkiilerin zabtıyla, Kırım hanlığı Osmanlı idaresine girmiştir. 1477 yılında, Kırım Seferi sonrasında İstanbul'a getirilen Mengli Giray'ın Kırım hanı olarak atanmasıyla birlikte, Kırım Hanlığı ve onun idaresinde bulunan Kuzey Kafkasya Osmanlı nüfuz bölgesi olmuştur.

Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki münasebetler, daha çok Kırım hanı olarak atanacak olan namzedin İstanbul'dan onaylanması ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yaptığı seferlere, hanlığın askerî takviyede bulunması şeklinde tezahür etmiştir. Merkezde hanlığın nüfuz bölgesi olan Kuzey Kafkasya'ya karşı herhangi bir ilgi uyanmamış, bölge Kırım hanlarının tasarrufuna bırakılmıştır. Osmanlı idaresinde iken yaklaşık 300 yıl boyunca bu gelenek devam etmiştir. XVIII. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde bölgede artık askerî ve siyasî şartlar değişmiş, yüzyıllardır bu coğrafyanın en güçlü otoritesi olan Osmanlı Devleti kan kaybederken, karşısına dinamik, imparatorluk sevdasıyla sınırlarını genişletmek için fırsat kollayan ve güçler dengesini değiştiren Rusya ortaya çıkmıştır.

İmparatorluk kurma emelini Çar Petro zamanında hazırlayan ve II. Katerina döneminde o kudreti kendinde gören Rusya, planını kademeli olarak uygulamaya koymuştur. Büyük devlet olmanın gereği ise başka bir devletin kısıtlamalarına maruz kalmadan dünya ile doğrudan teması kendi iradesiyle ortaya koymaktan geçmekte idi. Sınırları itibarıyla dış dünyaya kapalı bir devlet görünümü arz eden Rusya, artık bu statünün değişmesi gerektiğine inanarak faaliyete geçmiştir. Nihai hedef olan sıcak denizlere ulaşmak, öncelikle Karadeniz'e ve buradan Türk boğazları vasıtasıyla Akdeniz'e açılmakla mümkündü. Osmanlı Devleti'nin gücü nispetinde Karadeniz'in kuzeyinde bulunan güçlü Kırım Hanlığı, Rusların Karadeniz'e açılmasında büyük engel teşkil etmekte idi. Hanlık güçten düşene dek boş durmayan Rusya, çevresindeki Kazan ve Astrahan gibi Türk hanlıklarını sınırlarına katarak güç toplarken diğer yandan işgalle birlikte Hazar Denizi'ne açılmakla planladığı Kırım ve Kafkasya'nın istilasına zemin hazırlamakta idi.

Beklenen vaktin artık geldiğine inanan II. Katerina, Osmanlı Devleti ile yaptığı 1768-1774 savaşından kendisinin dahi tahmin edemeyeceği zaferle ayrılmış, iki devlet arasında 21 Haziran 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması yapılmıştı.

Sonuçları itibarıyla sadece anlaşmayı yapan tarafları değil tüm bölgeyi etkileyen Küçük Kaynarca'nın çok önemli maddeleri vardı; Osmanlı Devleti'nin kuzey savunma kuşağı, Kırım'ın kaybıyla Karadeniz'de büyük zaafa uğramış, bu anlaşma ile İstanbul ve Anadolu'nun savunması Rus tehdidi karşısında güç kaybetmiştir. Aynı Antlaşma Rusya'ya Karadeniz'in kapılarını açarken onlar için İstanbul'a ulaşmayı artık daha kolay hale getirmiştir. Antlaşma gereğince Rusya Karadeniz'in kuzey sahilinde stratejik bir dayanak sağlamış, aynı zamanda Tatarlara bağımsızlık vaadiyle Kırım'ı kendisine bağlamak için önemli bir adım atmıştır. Antlaşmanın azınlıklar, Eflak- Boğdan, Boğazlar ve Rusların bu yolla serbest ticaret imtiyazına sahip olması, İstanbul'da kilise yapım ve konsolosluk açma hakları diğer önemli maddeleri idi. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım ve idarî bakımdan ona bağlı olan Kuzey Kafkasya ile ilgili olan hükümleri çalışmamızın başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Kırım'la ilgili olan maddesi antlaşmanın en ağır hükmünü teşkil ediyordu. Zira görünürde Osmanlı Devleti'nden müstakil olan Kırım Hanlığı, aradan on yıl geçmeden Rus işgaline maruz kalmıştır.

Kırım'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkışında en mühim faktörlerden biri, şüphesiz dönemin kaynaklarının ve arşiv vesikalarının ittifakla hemfikir olduğu, son Kırım Hanı Şahin Giray olmuştur. II. Devlet Giray Han'ın torunu ve Topal Ahmed Giray Sultan'ın oğlu olan Şahin Giray, kardeşi Sahib Giray'ın Kırım hanı olduğu sırada Kalgay olmuştur. Osmanlı taraftarı olmayan Şahin Giray, bir müddet Petersburg'da kalmış, bu esnada Ruslarla yakınlık kurmuştu. Çıkan kargaşa üzerine Kırım'a gelerek Rusya'nın desteğiyle hanlık koltuğuna oturmuştu. Şahin Giray'ın kendisinin Kırım hanı olması karşılığında Rusya'ya tabi olacağını bildirmesiyle Çariçe Katerina'nın eline beklediği fırsatı vermişti. Osmanlı Devleti'nin Şahin Giray'ı han olarak kabul etmeyip yerine III. Selim Giray'ı han olarak atmasıyla Osmanlı ile Rusya arası gerginleşmişti. Kırım'da biri Rus diğer Türk taraftarı iki hanın bulunması, halk arasında da gerginliğe ve taraftarlar arasında çatışmalara yol açmıştı. Bu durumda Selim Giray'ın kaçmasıyla Rus himayesindeki Şahin Giray tahtın tek sahibi olarak Kırım hanı olmuş, 1779 yılında yapılan Aynalıkavak Tenkîhnamesi ile Osmanlı nazarında da konumu tanınmıştır. 1783 yılına kadar

devam eden Şahin Giray'ın saltanatı Kırım'da Rusya'nın işgal ve ilhakıyla son bulacaktır.

Şahin Giray'ın saltanatıyla birlikte İstanbul'da Kırım'ın kaybı endişesi had safhaya ulaşmıştır. Bundan sonra tek Osmanlı idarecileri için tek hedef kaybedilen ilk İslâm toprağının geri alınması olacaktır. Bu bağlamda çalışma konumuz, Kuzey Kafkasya'da inşa edilen ve daha sonra bölgenin askerî ve lojistik merkezi halini alan “Anapa Kalesi” olmuştur.

Konumuzla doğrudan bağlantılı olmamakla birlikte kalelerle ilgili olarak Nazmi Sevgen *Anadolu Kaleleri*, 1959; Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları* (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul 2007"; Geoffrey Parker, *The Military Revolution, Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, Cambridge-United Kingdom 1996; Mahir Aydın, “Faş Kalesi”, *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986; Caroline Finkel, Victor Ostapchuk “ Outpost of Empire: an Appraisal of Otoman Building Registers as Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress Özi”, *An Annula on the Visual Culture of the İslamic World*, Volume 22, Leiden 2005” gibi çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kaleye mahsus ayrıntılı bilgi edineceğimiz olanlar ise Faş ve Özi kaleleriyle ilgili olanlardır. Parker'e ait eserde ise gelişen silâh teknolojisi ile birlikte kalelerin 300 yıllık sürede geçirdiği mimarî evrelerden bahsedilmekle bu alanda önemli bir hizmet vermiştir.

Çalışmamızla ilgili olarak dönemin en önemli temel kaynaklarından olan yazma eserlerden mümkün olduğunca faydalanılmaya çalışılmıştır. Konumuz itibarıyla bunlardan en önemli olanı, Anapa Kalesi'nin bânisi Ferah Ali Paşa'nın kâtibi Haşim Efendi'nin kaleme aldığı “*Ahval-i Anapa ve Çerkes*” (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. 1564.) adlı eseridir. İçerisinde kale inşaat faaliyetlerinin de yer aldığı Ferah Ali Paşa'nın çalışmaları hakkında geniş malumat vermiştir.

Diğer bir eser Edib Efendi Tarihi'dir (Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edb Efendi'nin Hayatı ve Tarih'i*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999). Eserde özellikle Anapa Kalesi civarında cereyan eden savaşlardan ayrıntılı olarak bahsedildiğinden çalışmamız için oldukça önemli mahiyettedir.

Ahmed Cavid tarafından kaleme alınan *Hadika-i Vekâyi* (haz. Adnan Baycar, Ankara 1998) de de Anapa Kalesi ve savaşları ile ilgili geniş malumat bulunmaktadır. *Edib Tarihi*'nden oldukça fazla faydalanılarak yazılan eserde, dönemin resmî belgelerinin de bol miktarda kullanılması çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Aynı müellife ait olan “*Müntehabat*” (*Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, haz. Adnan Baycar, İstanbul 2004) kendinden önce telif edilmiş olan, Subhî, İzzî, Hâkim, Çeşmîzade, Vâsîf ve Enverî gibi eserlerden faydalanılarak vücuda getirilmiştir.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz diğer eserler ise Âsım, Vasîf, Enverî, Nuri tarihleridir.

XIX. yüzyılın en önemli kaynaklarından biri de Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı eseridir (*Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1309). Dönemin vekayinameleri ve kroniklerinden (Enverî, Âsım, Vâsîf, Edib, Hâşim vs) faydalanılarak meydana getirilen eserde yer yer Cevdet Paşa'nın kendi yorumlarıyla dönemi analiz etmesi bizim için önemli olmuştur. Eserinde faydalandığı kaynaklara ulaşabildiğimizden genellikle çalışmamızda bu kaynaklar kullanılmıştır. Bununla birlikte elimizdeki nüsha ile Cevdet Paşa'nın faydalandığı nüshadaki farklar çalışmamızda belirtilmiş, dipnotlarda da açıklaması yapılmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa'ya ait olan diğer bir eser de yazma müsveddesi diyebileceğimiz *Anapa Layihası* (Taksim Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Tasnifi) olarak kayıtlı kendi hattı ile olan çalışmasıdır. Cevdet Paşa'nın bu çalışmada Haşim Efendi'nin yazmasını alarak ondan notlar çıkardığı anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda Marsilya'dan (Bibliothèques municipales de Marseille) temin ettiğimiz Osmanlıca vesikalardan da istifade edilmiştir. 30'un üzerinde belge kütüphane envanterine “ MS. 1649; 1650, 48073” olarak kaydedilmiştir. Birbirinden farklı çeşit ve konulardaki belgeleri ayırt etmek için tez metninde kullanılırken, neyle ilgili olduğu dipnotlarımızda ayrıca belirtilmiştir.

Tez konumuzla alakalı olabileceğini düşündüğümüz çalışmalardan biri de General İsmail Berkok tarafından kaleme alınan *Tarihte Kafkasya* (İstanbul 1958)'dir. Bölge ile ilgili çalışmaların çoğunda ilk başvuru kaynağı olarak gördüğümüz çalışmayı incelediğimizde, eski çağlardan başlayıp XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar tarihî süreç incelenmiştir. Konumuzla ilgili kısmı incelediğimizde mesnetsiz olarak Osmanlı Devleti eleştirilirken Ferah Ali Paşa'nın yaptıkları küçümsenmiştir. Öyle ki onun için “ Ferruh Ali Paşa hey'eti bir icra ve idare hey'eti olmaktan ziyade bir din mübeşşiri ve mürşidi mahiyetinde kalmıştır” (s.372) demektedir. Bununla birlikte Kuzey Kafkas kabileleri ile İstanbul arasında bağlantıyı tesis eden kişi olarak zikretmeyi de ihmal etmemiştir. Oysa Ferah Ali Paşa çalışmamızda da görüleceği üzere Kafkaslarda bölge kabilelerini teşkilatlandırmış, Anapa'da müstahkem bir kale inşa ettirerek burayı bölgenin askeri üssü haline getirmiş, Soğucak ve Gelincik kalelerini tahkim etmiş Kuban Nehri boyunca ve kabilelerin yaşadığı bölgelere toprak kale ve tabyalar yaparak Rusya'ya karşı adeta bir savunma kalkını oluşturmuştu.

Araştırma konumuzla doğrudan ilgili bir diğer eser Cemal Gökçe tarafından doktora tezi olarak hazırlanan *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979 adlı eseridir. Bu çalışmada da Haşim Efendi'nin yazma eseri ve Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarih'inden ayrıntılı olarak istifade edilmiştir.

Çalışmamızla ilgili olan ve Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI tarafından hazırlanan “*Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)*, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1998” adlı eserde, Haşim Efendi'ye ait yazma eser esas alınarak Ferah Ali Paşa'nın Soğucak muhafızlığı ve bölgedeki faaliyetleri anlatılmaktadır. Çalışmada kısıtlı arşiv vesikası kullanılmış olması tezi zayıf kılmıştır.

I.BÖLÜM

KUZEY KAFKASYA'DA OSMANLI VARLIĞI, ANAPA KALESİ'NİN İNŞASI VE BÖLGEDEKİ ASKERİ YAPILANMA

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti için en büyük tehdit olarak ortaya çıkan Rusya, topraklarını sürekli Osmanlı Devleti aleyhine genişletmiş, son olarak 1783 yılında Kırım'ı işgalle en önemli stratejik kazanç sağlamıştı. Kırım'ı işgalle Karadeniz'e açılan Rusya'nın attığı her adım, başkentte derinden hissedilmekte idi. Anadolu ve İstanbul, Osmanlı tarihinde o ana kadar bu denli savunma zaafına düşmemişti. Eski güçlü günlerinin geride kaldığının geç de olsa idrakine varan İstanbul, kuzeyden gelen büyük tehdiye karşı yeni savunma tedbirleri alma ihtiyacı duymuştur. Bu bağlamda kuzey batıda tahkim edilen Özi Kalesi, İstanbul güvenliğinin teminatı iken kuzey doğuda ise 1785'te inşası tamamlanan Anapa Kalesi, Anadolu güvenliğinin teminatı olmuştur. Eskiden beri Özi ve Rumeli'de yer alan diğer büyük kalelerin tahkimiyle ilgilenen İstanbul, bundan böyle ilgilenilmesinde hayatiyet gördüğü Kuzay Kafakasya'ya yönünü çevirmiştir.

Kırım'a en yakın ve tahkimi kolay, aynı zamanda işgali zor, ana karanın karadenize girintisi üzerinde bulunana Anapa'da yapılacak kale, Kırım'ın tekrar alınmasında önemli rol oynayacaktı. 1780'li yıllara kadar hükümetin, ancak o bölgeden gelen köleler vasıtasıyla haberdar olduğu Kuzey Kafkasya kavimleriyle, ciddi anlamda ilk tanışma süreci de böylelikle başlamıştır. Çalışma konumuz olan Anapa Kalesi'nin merkezinde yer aldığı Kuzey Kafkasya ve barındırdığı halklar hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

A. Bölge Kabileleri ile Osmanlıların İlk Temasları

1. Çerkes Kabileleri ve Yaşadıkları Coğrafya

Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla birlikte Kuzey Kafkasya Osmanlı Devleti'nin bir anda dikkatinin yoğunlaştığı merkez haline gelmiştir. Konumuzun temel unsurlarından olan bölge kavimleri hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Çerkesler, eski Grek ve Latin kaynaklarında “Kerketia”, “Kerketie”, “Kerketaiei”, “Sindli”, “Zigoi” ve “Zinnkooi” isimleri ile anılırlar. En büyük kolu olan Abaza (Abhaz)lar “Abosko”, “Arrien”, “Abasğı”, “Pline”, “Plinius” şeklinde geçer. Gürcü kroniklerinde ise “Abkaz-Abhaz”, “Aprili” şeklinde zikrolunur¹. Çerkes ismi, Kuzey-Batı Kafkasya, Azak ve Karadeniz sahillerinden yaşayan halka muhtelif devirlerde verilen en yaygın isimdir. Çerkesler ise yaygın olarak kendilerine “adige” yani “hemşeri” demekte idiler. Çerkeslerin bugünkü yurtlarına ne zaman ve ne şekilde geldikleri bilinmemekle birlikte, M.Ö VI. asırda Karadeniz’in bütün doğu sahillerini işgal etmekte oldukları tahmin edilmektedir. Vaktiyle Çerkeslerin en güçlü kolu olan ve İngur ile Kuban nehirleri arasında yaşayan Abazalar eski Yunanlılar ve Romalılar tarafından bilinmekte idi. Eski Çerkes destanlarında Azak Denizi, Karadeniz, Don ve Kuban nehirlerinden sıkça bahsedilmesi onların eskiden beri yaşadıkları bölgelerin muhtemel sınırlarını vermektedir. XIX. yüzyılın ilk yarısında Çerkeslerin nüfusu yaklaşık iki milyon civarında idi².

Kuzey Kafkas coğrafyasında yer alan merkezler ve kabilelere o dönemde karayoluyla ulaşmaya çalışıldığında, başlangıç noktası Sohum Kalesi olmak üzere buradan Karadeniz kıyı şeridinde, Çopsun Kabilesi’nin olduğu bölge boyunca Cemşir dağları vardır. Bölge dağlık olduğu için karadan ulaşım oldukça zordu. Bu bölgeden deniz kenarından Gelincik limanına ulaşılır. Çopsun sınırı bittiğinde Soğucak Kalesi’ne, devamında ise Anapa Kalesi’ne varılır. Buradan Anapa Limanı geçilerek Cemti Sahrası’na varıldığında bölgenin bir tarafı deniz, diğer tarafı Kuban Nehri’dir. Bölge Taman’ın karşısında yer alır. Buradan Kuban Nehri boyu takip edilerek Kuban’ın kollarından Labe Nehri civarında Hacılar Kalesi’ne varılır ki, böylece Elbruz Dağları’nda bölge sınırı biter. Elbruz Dağları geçildiğinde önce Abazin Kabilesi’nin yaşadığı bölgeye ardından Şabsih ve oradan da Çopsun Kabilesi’nin yaşadığı bölgeye gelinir. Sohum ile Gelincik Limanı arasındaki bölgede yaşayan Çopsun Kabilesi, 25-30 arşın boyunda çam ağaçlarından yaptıkları kayıklarla Karadeniz sahillerinde korsanlık faaliyetlerinde bulunurlardı. Daha sonra

---

¹ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, 7.

² Mirza Bala, “Çerkesler”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul 1978, III, 375.

Anapa ve Soğucak Muhafızı olan Ferah Ali Paşa kabilenin bu tür faaliyetlerine son vermeyi başarmıştır¹.

Kuzey Kafkasya'da Abaza-Çerkes nüfusunun en yoğun olduğu bölge, şüphesiz Anapa Kalesi civarındır. Bu bölgede yaşayan Abaza ve Çerkes kabilelerinin, köy ve tahmini hane sayıları, Anapa'ya uzaklığı ve başlıca beyleri veya ileri gelenleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo I. 1780'lerde Anapa Kalesi Civarında Meskûn Abaza ve Çerkes Kabileleri²

Kabilenin Adı	Beyi	Köy sayısı	Hane Sayısı	Menşei	Anapa'ya uzaklığı/Saat
Şayika	Zanzade Mehmed Bey		200	Çerkes	
Jane	İmhas, Başkoy, beyler		300	Çerkes	9
Hatukay	Arslan ve Devlet giraylar	13	1000	Çerkes	20
Bezadug, Hemşi	Mehmed ve Batuk beyler	15	1500	Çerkes	28
Bezadug Kerkenay	Şahin Giray Bey ve Mirza Mehmed Bey	18	1500	Çerkes	26
Kemerköy (Demirköy)	İtikoğlu Arslan Bey ve kardeşi Hatugozok Bey	36	4500	Çerkes	56
Besni	Kızıl Bey ve kardeşi Mirza Bey	25	300	Çerkes	74
Mohuş	Bagırsakoğlu Hahic Bey ve Yavbuk Bey		1000	Çerkes	

¹ *Nasihatu'd- Dervişân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4781, varak (vr). 3b-4a.

² Bibliothèques Municipales de Marseille, 1650, Çerakise ve Abaza kabilelerinin ve söz sahipleri ve ihtiyarları ve her bir kabilenin Anapa'ya kaç saat olduğunu beyan eder. (Bkz. Ek: 1)

Besni, İsmailoğlu	Nevruz Sipahi, Kasay Sipahi	8	900	Çerkes	94
Besni, Seydi	Nevruz Sipahi, Kasay Sipahi	6	3500	Çerkes	100
Altıkesik	Süleyman Bey	11	1000	Çerkes (Kabartay)	113
Çopsun	Besnioğlu Mehmed Giray ve Kardeşi Adil Giray		100	Abaza	Soğucak tarafındadırlar ve geriye kalan yarısı iç Abaza'da sakindir.
Natuhac	Nevruz ve Kallubatoğulları İsmail ve Muhammed		2000	Abaza	Anapa'da sakindirler.
Goye	İslâm Bey ve diğerleri		1000	Abaza	
Şabsıh	Kırım Giray ve Aslan Giray		5000	Abaza	8
Abazin	Hayac Bey ve Mirza Tomukay, Başok aşiretinin beyi Arslan Bey		5000	Abaza	6

Anapa civarında bulunan Nogay kabilelerinin kayda değer bir askerî gücü de bulunmakta idi. Bunlardan Can Arslan Mirza Kabilesi'nin tahminen 5000 süvarisi bulunmakta idi. Can Arslan Mirza'nın kardeşi Ali Mirza'nın kabilesinin tahmini süvari sayısı 5000 idi. Taman'dan gelip Anapa civarına iskân olunan Şamlıoğlu Mehmed Mirza'nın 300 civarında süvarisi bulunmakta idi. Kuban Nehri'nin kollarından Labe Nehri civarında olan Nevruzoğulları Kabilesi'nin süvari sayısı 8000 civarındadır. Rus sınırında, Demirkapı'ya yakın mahalde olan Kassayoğlu

Kabileleri'nin süvarisi sayısı 20 bin civarında; Kabartay halkı ise 40 binin üzerinde askere sahipti.¹

3. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya ile Doğrudan Münasebete Başlaması

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar kuzey savunma hattı diyebileceğimiz Karadeniz'in kuzeyi ile Kırım ve Ukrayna steplerine kadar olan kısmın emniyeti, bir takım irili ufaklı kaleler vasıtasıyla sağlanıyordu. Yüzyılın başlarına kadar yaptığı savaşlarla topraklarını genişleten İstanbul, yüzyılın sonlarına doğru önce kaybettiklerini geri almaya daha sonra ise elindeki toprakları muhafaza etmeye yönelik politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Daha önce Kırım Hanlığı, Karadeniz ve Kuzey Kafkasya ile doğrudan ilgilenerak, Osmanlı Devleti'nin kuzey ve kuzey doğu Karadeniz güvenliğinde ileri karakol vazifesi görmekte idi. Zamanla Osmanlı Devleti güç kaybederken tahtında II. Katerina'nın bulunduğu Rusya ise gücünün zirvesine çıkmıştı. Bu şartlarda iki ülke arasında yapılan 1768-1774 Savaşı'nda, Osmanlı Devleti o ana kadar en büyük hezimetini yaşamıştı. Yaşanan mağlubiyet, savaş sonrası 21 Haziran 1774 tarihinde yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'na da yansımış, Antlaşma ile Kırım'a bağımsızlık verilmek suretiyle bu toprakların daha sonra Rusya tarafından ilhakına yol açan süreç başlamıştır. Küçük Kaynarca, sadece Antlaşmayı imzalayan devletler açısından değil bölge tarihi açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin kuzey savunma kuşağı, Kırım'ın kaybıyla Karadeniz'de büyük zaafa uğramış, bu Antlaşma ile İstanbul ve Anadolu'nun savunması, Rus tehdidine açık bir hale gelmiştir. Küçük Kaynarca, Rusya'ya Karadeniz'in kapılarını açarken onlar için İstanbul'a ulaşmayı artık daha kolay hale getirmiştir². Antlaşmanın azınlıklar, Eflak- Boğdan, Boğazlar ve Rusların bu yolla serbest ticaret imtiyazına sahip olması, İstanbul'da kilise yapım ve konsolosluk açma hakları gibi şüphesiz çok önemli maddeleri vardır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım ve idarî bakımdan ona bağlı olan Kuzey Kafkasya

¹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA).Evrak (E)., 5975 (22 Cemâziye'l-âhir (C). 1200 / 22 Nisan 1786).

² Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız (bk.): Roderic H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecillity: The Treaty of Kuckuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, Vol 35, No.3, 1976; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002, 26, 524-527.

ile ilgili olan hükümleri çalışmamızın başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Kırım'la ilgili olan maddesi antlaşmanın en ağır hükmünü teşkil ediyordu. Zira görünürde Osmanlı Devleti'nden müstakil olan Kırım Hanlığı, aradan 10 yıl geçmeden Ruslar tarafından ilhak edilmiştir.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Ruslar, Kırım ve sahillerinde olan limanlar, Özi ve Kılburun kaleleri, Prezen Adası'nı, Hocabey Limanı ile zahire ambarları ve kalesini zaptetmişti. Anadolu yakasında ise Osmanlı Donanması'na üs olacak Sinop ve Benderegli¹ dışında liman kalmamış, tehdiye karşı Anadolu ve İstanbul'un korunması için yeni tedbirler alınması elzem olmuş, Kırım'daki limanlara bedel bir liman yapılması zaruri hale gelmişti². Hem bu sebeplerden, hem de Osmanlı Devleti'nin ileri karakolu vazifesini de görecek olan mahal için Anapa seçildi. Anapa stratejik olarak da Rus hududuna ve Kırım'a en yakın yer idi. Kırım'ın kaybına kadar olan süreçte Kuzey Kafkasya, Kırım Hanlığı'na bağlı olduğundan idarî bağlamda Osmanlı Devleti'nin kuzey Kafkasya ile doğrudan bir münasebeti bulunmamakta idi. Dolayısıyla Osmanlı idarecilerinin bölge halkı ve coğrafyası hakkında da yeterli bilgisi yoktu. İki tarafın nadiren karşılaştığı hadiselerden biri 1768 Rus seferi esnasında oldu. Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ve maiyetinde olan Canik Muhassılı Ali Paşa³ ve oğulları Mikdad Ahmed Paşa ile Battal Hüseyin Paşa, su ikmali ve ordunun dinlenmesi için birkaç günlüğüne Soğucak Kalesi önlerinde demirlemişler, bu vesileyle Çerkeslerle ilk defa karşılaşmışlardı. Karşılaşma hem kabileler, hem de Osmanlı askerleri için şaşırtıcı olmuştu. Kıyafetlerinden ve hayat tarzlarından pek de refah içinde olmadıkları anlaşılan bölge halkı, aynı renk ve kaliteli kumaşlarla giyinmiş Osmanlı askerini gördüğünde hayranlığını

---

¹ Karadeniz Ereğlisi.

² Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. 1564vr.1a; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Dersaadet 1309, III, 63.

³ XVIII. Yüzyılın son çeyreğinde Samsun ve Trabzon başta olmak üzere Doğu Karadeniz bölgesinde söz sahibi olan "Caniklizâdeler" ismiyle bilinen hanedanın kurucusudur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, 2003 Ankara; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara 1994; Canay Şahin, *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes*, The institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, (basılmamış doktora tezi), Ankara 2003)

gizleyememişti¹. Kırım'ın kaybıyla birlikte İstanbul'la doğrudan temasa geçen kabilelerin merkezde işlerini takip edebilmeleri maksadıyla hükümet tarafından bir dizi tedbir alınmıştır. İstanbul'a gelip giden belli başlı Çerkes ve Abaza kabilelerinin tatbikleri olmak üzere, her kabilenin kendi ismine olan mühürleri mektubî kalemünde saklanmıştır. Mühürleri Mühimme defterine kaydolunan kabileler ise Natuhac, Şabsıh, Abazin, Besni, Mohuş, Bežadug, Demirköy, Hatukay, Jane, Şegake, Çopsun Ada'dır²

Her toplumda olduğu gibi Kuzey Kafkasya'da yaşayan kabile liderleri arasında da hiyerarşik yapı mevcuttu. Buna göre kabile içerisinde en yetkili şahıs “bey” olup onu “mirza”, “sipah”, “özden”, “tokağı” ve “karakeşi” izlemekte idi³.

B. Ferah Ali Paşa Dönemi, Bölgede Islahat

Küçük Kaynarca Antlaşması İstanbul açısından, bir tür mütareke hükmünde olduğundan, Osmanlı Devleti için yeniden savaşa başlamak kaçınılmazdı. Dönemin Sadrazamı Halil Hamid Paşa, bu doğrultuda savaş hazırlıklarına başladı. Bir yandan donanma güçlendirilirken diğer yandan da Rus sınır bölgelerindeki istihkâmları kuvvetlendirme yoluna gidildi. Kuzey Kafkasya'da yaşayan Çerkes kabilelerinin itaat altına alınması ve gerektiğinde bunlardan yardım temin edilebilmesi için buraya yüksek meziyet sahibi birinin atanması elzem idi. Aşağıda da belirtileceği üzere, bu iş için en uygun ismin Ferah Ali olduğu düşünüldü⁴. Bölge kabileleri başsız kaldığı için Rusya ile yapılan antlaşma hilafına davranabilirlerdi. Ferah Ali Paşa'nın atanma kararından sonra, o Soğucak'a gidene kadar yerine Jane kabilesi beyi Mehmed Giray kaymakam olarak atandı⁵.

---

¹ Haşim, vr. 1b. Köylülerden yumurta, süt vs. gıda maddesi alınıp karşılığında para verildiğinde şaşkınlıklarını gizleyemeyerek yere bırakıp “bu ne işe yarar ki” diyerek oradan uzaklaşmışlardı. (Haşim, aynı vr.).

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri (A. DVN.MHM. d), 196, s. 1 (Evail-i Ca. 1206 / 27 Aralık 1791-5 Ocak 1792).

³ *Nasihatu'd- Dervišan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4781, vr. 7a.

⁴ Mustafa Nuri, *Netayicü'l-Vukuat*, İstanbul 1327, IV, 5.

⁵ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakâikü'l- Ahbâr* (haz. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978, 18, 186.

Aslen Gürcü menşeli olan Ferah Ali Paşa, İstanbul'da Yenibahçe'de Takyeciler Camii'nde, Halveti tarikatı şeyhlerinden Mahmud Efendi'nin meclislerinde bulunmuş, burada şeyhin takdirini kazanarak kendisine *Ferah* mahlası verilmiştir. Daha sonra Koca Abdi Paşa¹'ya mühürdar ve ardından divân kâtibi oldu². 1768–1774 Osmanlı Rus savaşlarında aktif görev aldı³. Ankara, İçel, Kocaeli, Kayseri ve Beyşehir sancakları ve Bursa mutasarrıflıklarında bulundu⁴. Ferah Ali, Rumeli'deki başarısından sonra Abdi Paşa'nın da en güvendiği insanlardan olmuştur. Abdi Paşa, Ferah Ali'nin düşmandan intikam almak için Kuzey Kafkasya'nın askerî teşkilatlanmasını sağlayacak, ayrıca Kafkas halklarının kazanılması konusunda da kendisinin dervişane bir kişiliğe sahip olduğunu düşünerek bölgeye gönderilecek en uygun insan olduğu konusunda İstanbul'a telkinlerde bulundu. Kafkas kabilelerinin Osmanlı tarafına kazandırılmasıyla kabilelerden en az 80 bin eli silah tutan savaşçının Ruslara karşı mukavemette Osmanlı saflarına güç katacağı düşünüldü⁵.

Abdi Paşa'nın önerisi kabul edilerek teklif götürüldüğünde, Ferah Ali, Soğucak'ta Osmanlı Devleti'nin çıkarları adına rahat faaliyet gösterebilmesi için istediği şartların kendisine sağlanmasını talep etti.

Ferah Ali Paşa'nın atandığı Soğucak Kalesi 1781'e kadar, kaleden ziyade iki kapılı bir palanka hüviyetinde olup içerisinde ağa, kethüda, alemdar, imam ve müezzin dâhil toplam 24 görevli bulunmakta idi⁶. Dolayısıyla oldukça savunmasız

---

¹ Abdî Paşazade Ali Paşanın oğludur. Enderunda yetişen ve 1762'de vezir olduktan sonra Sivas, Kars, Çankırı valiliklerinde bulundu. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşlarında İbrail Kalesi muhafızı, ardından Boğdan seraskeri olarak atandı (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* I (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 53-54.

² Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), nr. 1564, vr. 65b-66a; BOA, Ali Emirî (A.E), (Sultan Abdülhamid I (SABH.I), 1674.

³ 1768-1774 Osmanlı-RusSavaşı'nda, Rusların İsmail, Babadağı, Pazarcık, İsakçı ve Kozluca'yı işgali ile İstanbul'a giden yol tehlikeye düşmüştü. Ferah Ali, Şumnu etrafına hendek kazılması, şaranpo ve kapı yapılması teklifinde bulunmuş, gerçekleştirilen bu tedbir sonucunda Rus ilerleyişi durdurulmuştur (Haşim, vr. 2a-2b).

⁴ BOA, Bab-ı Asaflı Ruus Kalemi (A.RSK).d 1601, s. 46; Zübeyde Güneş Yağcı, *Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)*, (basılmamış doktora tezi), Ondokuzmayıs Üniversitesi, 1998, 66.

⁵ Haşim, vr. 2b. Ferah Ali Paşa, Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın da takdirini kazanmıştı. Nitekim Ali Paşa'nın kâtibi Haşim Efendi, Ferah Ali Paşa'nın muhafızlığı döneminde, Halil Hamid Paşa'dan Ferah Ali Paşa'ya onun hizmetlerinden duyduğu memnuniyeti dile getiren mektuplar geldiğini, hatta kendi kıyafetlerinden Ali Paşa'ya gönderdiğini ifade etmektedir. Bunlar arasında kontoş nâfe kürk ve kaftan da bulunmakta idi (*aynı eser* vr. 30a, 60a).

⁶ Haşim, vr. 2a.

vaziyette idi. Durumdan haberdar olan Ferah Ali, kalenin yeniden teşkilatlandırılabilmesi ve inşası gereken bina ile öncelikle kalede görev yapacak olan askerlerin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kışlak, bunlar için de kereste, kiremit, tuğla, çivi gibi inşaat malzemeleri temin edilmesi gerektiğini bildirdi. Diğer maddeler ise:

1000 adamın bir yıllık iâşesini karşılayacak oranda un, peksimet, tuz vs. temel gıda malzemeleri sağlanmalıydı;

Kale ve bölge ahalisinin ihtiyaçlarını karşılamak için ziraat yapılmalı, bunun için de tohumluk buğday temin edilmeli;

Bölgede değirmen olmadığından, Cephane-i Âmire'den 100 çift el değirmeni gönderilmeli;

Soğucak Kalesi'nde işe yarar top ve cephaneye bulunmadığından, altı adet büyük sürat topu, koşumlarıyla birlikte cephaneye arabası, top güllesi, şal-ı hartuç, altı adet balyemez topu, havan, humbara vs. malzeme ile birlikte bir usta süratçi halifesi, 2000 kazma ve kürek, ıhlamur ipi, küfe, siper çivisi vs. gibi mühimmat gönderilmeli;

Yeteri kadar marangoz, duvarcı, iki ocak demirci, taşçı ve gerekli örs, çekiç, kürek ve taşçı takımları sağlanmalıydı.

Takririnde ayrıca, kendine bağlı kapı halkının 600-700 kişi civarında olduğu, ancak bölge halkından üstün olmak ve onları Osmanlı tarafına celp edebilmek için 1000 kişilik maaşlı yamağa ihtiyaç duyulduğu, bunların da Tokat, Sivas, Amasya, Sinop, Niksar ve Gerze taraflarından toplanabileceğini belirtmişti. Ayrıca toplanacak askerlerin Soğucak'a ulaşmalarından itibaren bir yıllık ulûfelerinin verilmesi gerekliydi.

Yeniçeri Ocağı'ndan bir orta bölük ile bir yeniçeri ağası vekilinin tayin olunması, kendi hizmetinde bulunan mataracıbaşının 120 akçe yevmiye ile turnacıbaşılık görevine atanması, bina emini olan ihtiyar Gürcü Süleyman Ağa'nın, sevk olunacak askerlerin tayinat işleri ile de ilgilenebilmesi için nüzül emniyetinin de ona verilmesi, bunun için de ayrıca maaş tahsis edilmesi;

Soğucak tarafına ulaşıldığında kendisini ziyaret edecek Çerkes kabile reislerine kalplerinin kazanılması için verilecek hediyelerin, paradan anlamadıklarından dolayı mizaçlarına uygun olmasının gerektiği, bunun için de Tatar yayı, altın ve sim kakma Abaza tüfeği, Kudüs bezi, çeşitli kıyafetler, Ladik basması, meşin, sahtiyan, gümüş kılbdan, iğne, terzi yüksüğü, tarak, çubuk kurşunu, çakmak taşı ve al çuka tedarik edilmeliydi.

Ferah Ali, varını yoğunu devlet hizmetinde harcayacağından, oraya gittikten sonra bir yerden para alamayacağını, oysa kabilelere verilmek üzere bol miktarda hediye gerektiği, bu suretle kendinde olandan başka 500 kese akçeye daha ihtiyaç duyduğunu; Askerin bölgeye kolaylıkla nakli için Ankara Sancağı'nın arpalık olarak, Tombasar¹ Voyvodalığı'nın da has olarak kendisine verilmesini;

Söz konusu maddelerin gerçekleşmesiyle yapılacak işlerin Osmanlı Devleti'nin iyiliğine ve yüce çıkarlarına hizmet edeceği için her kim olursa olsun hiçbir şekilde şart koştuğu maddelerden birinin dahi değiştirilmemesine dikkat edilmesini bekliyordu.

Talep edilen zahire, mühimmat, top, cephane ve hediyelerin taşınması için Tersane-i Âmire'den bir büyük kalyon tahsis edilmeli; hizmette bulunanlara giydirilmek üzere çeşitli hil'atlar da satın alınmalıydı.

Ferah Ali'nin kendisine verilen görevi yerine getirebilmesi için, talepleri arasında yer alan hususlar, şahsi menfaatten uzak olup tamamen devletin çıkarlarına hizmet edici mahiyette idi. Dolayısıyla talepleri, İstanbul tarafından olumlu karşılanarak istemiş olduğu kalyon da hazırlandı². Daha sonra Ferah Ali, Rumeli beylerbeyiliği ve vezaret rütbesiyle, Ankara Sancağı da kendisine tevcih edilmek suretiyle, 25 Aralık 1785'te Soğucak muhafızı olarak atandı³. Ayrıca talep ettiği

---

¹ Moldova Cumhuriyeti'nin doğusunda Turla (Dniester) Nehri kenarında küçük bir şehir olup, günümüzdeki ismi "Dubessary" dir. Osmanlılar zamanında XVIII. yüzyılda Bender Sancağı dahilinde önemli bir mukataa olup iç yağı üretiminin gerçekleştirildiği merkezlerden biri olmuştur. Osmanlı belgelerinde şehrin ismi "donbasar" olarak da geçmektedir.

² Haşim, vr. 2a-4a.

³ BOA, A.RSK,1601, s.26, 46, (1196 M. 9 / 25 Aralık 1781); C.DH, 11138; TSMA.E., 11693.

Tombasar mukataası geliri de kendisine has olarak verildi¹. Ferah Ali Paşa görevi üstlendikten sonra Ankara'dan İstanbul'a gelerek Beykoz'da merhum İshak Ağa yalısına yerleştirildi. Birkaç gün içerisinde Soğucak'a gitmek üzere kendisi ve maiyeti için hazırlanan gemiye bineceğinden, İstanbul'daki işlerini süratle halletmesi gerekiyordu. Defterdar tarafından Ferah Ali Paşa'ya kendisi için ayrılan hassı, Soğucak Kalesi muhafazasına atanan askerlerin listesi ve bunların tayinatları ile kalede yapılacak olan hendek ve siper hafriyatı planı, kalede yapılacak olan tabyalar vs. konuları kapsayan bir takrir verildi².

1. Ferah Ali Paşa'nın Kabilelere Yönelik İcraatları

Ferah Ali Paşa Soğucak Kalesi'ne gittikten sonra kendisine 20 odalı bir konak tahsis edildi. Mutfak, kethüda, tüfekçi ve mehterân-ı tabl-ı alem için de toplam 20 oda ayrıldı. Hem konaklarda yapılacak tadilat, hem de bölgede bulunan fırın ve değirmenin harap vaziyette bulunmaları dolayısıyla yeniden iki fırın ve iki değirmen inşa etmeleri için kendilerine gönderilen 2500 kuruşun yetmeyeceği bildirilerek tekrar para gönderilmesi talebinde bulundu. Ayrıca inşaatta kullanılmak üzere Kastamonu mütesellimi Altıkulaçzade Hüseyin Ağa vasıtasıyla Soğucak'a gönderilen kerestenin hâlâ kendilerine ulaşmadığını da bildirdi³.

Ferah Ali Paşa, kış mevsiminde bulunulduğundan öncelikle kale halkının iskânı hususunda bir takım imar ve inşa faaliyetlerinin tamamlanıp ahalinin yerleştirilmesinden sonra, kapı halkını toplayarak onlara yapılacak işler hakkında bilgi vermek istiyordu. Böylece hem onların güvenini kazanmak, hem de onlardan emin olmak arzusunda idi. Kale içinde ve dışında mevcut halka Hazinedar Çeşmesi önünde divan tertip edileceği bildirildi. Kalede görev yapan bütün askerî sınıfın da hazır bulunduğu toplantıda Ferah Ali Paşa, Soğucak'a zor şartlarda geldiklerini belirttikten sonra, İslam dininin bölge ahalisine telkin edilmesi ve kabilelerin gönüllerinin kazanılması için canla başla çalışılması gerektiğini belirtti. İstanbul'dan geldiklerini, fakat ne zaman döneceklerinin belli olmadığını vurguladıktan sonra,

¹ BOA, Cevdet Askeriye (C.AS), 1006, (14 Muharrem (M). 1196 / 30 Aralık 1781).

² BOA, AE, SABH.I, 1386.

³ BOA, Cevdet Maliye (C.ML), 1034.

emrine muhalefet edecek olanlar var ise onların hemen aralarından ayrılmalarını istedi. Kapı halkı ise Paşa'ya, bu yolda canlarını ve başlarını feda etmek şiarında olmasalar, kendisini daha İstanbul'da iken terk edip, bunca yolları aşarak bu korkulu dağlara gelmeyeceklerini, aç susuz kalsalar da kendisini terk etmeyeceklerini bildirdiler. Ferah Ali Paşa, gördüğü destekten sonra nasihate başladı. Askerlerden, gece-gündüz silahlarını ellerinden bırakmamalarını, kendi aralarında iyi geçinmelerini ve birbirlerine kardeş muamelesinde bulunmalarını istedi. Ayrıca kabileler halkına karşı tavırlarında da çok dikkatli olmalarını, ne isterlerse yerine getirmelerini, hakarete bulunsalar, hatta esir etseler dahi karşılık vermemelerini, o durumda hediye bahanesiyle kendisine haber göndermelerini istedi. Son olarak da bu yemine muhalif davranan olursa affedilmeyeceğini belirtti¹.

Ferah Ali Paşa bölge ahalisini yakından tanımak maksadıyla çeşitli vesilelerle casuslar göndererek bunlar hakkında malumat edinmekte idi. Elde edilen bilgilerin İstanbul'a aktarılmasıyla birlikte, yürütmekte olduğu faaliyetlerin haklılığının izahı da daha kolay olmakta, böylece merkezden talep olunan mühimmat vs.nin gönderilmesinde daha az pürüz çıkmakta idi. Yine bölge ahalisi ile ilgili yapılan değerlendirmelerden birinde Abaza vilayetinin sınırları kabataslak verildikten sonra kabile beyleri hakkında da bilgi verilmiştir. Bu bilgilerden ilginç olanı, 11 beylik olarak tanımlanan Çerkes kabilelerinden bahsedilirken *bazısı Müslim ve bazısı kâfirdir ve âdetleri başkadır*² ifadesi geçmektedir. Söz konusu malumat, Ferah Ali Paşa'nın bölgeyle ilgili yürüttüğü faaliyetlerin temel dayanaklarından birini teşkil eder. Nitekim Ruslara karşı yürütülen mücadelede öncelikle yapılması gereken iş kabilelerin Osmanlı Devleti'ne tam güvenini tesis etmektir. Bunun vasıtası ise öncelikle onlara İslâm dininin telkini olacaktır. Nitekim istihbarat için İstanbul'dan bölgeye giden Haberci Mehmed, Paşa'nın bu yöndeki faaliyetlerini bizzat müşahede etmiştir. Ferah Ali Paşa, Çerkes ve Abaza taifesine, *Müslüman olun, ahiret vardır, cehennem vardır! Sonra siz bana dua edersiniz* demekte idi. Haberci Mehmed nezdinde kabileler güven telkin etmemiş, Ferah Ali Paşa'nın onlara gösterdiği sabır ve hoşgörü için, *müşarünileyhin çektiğine insan takat getiremez*

---

¹ Haşim, vr. 6b-7b.

² BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH), 17026, (29 RAMazan (N). 1197 / 28 Ağustos 1783).

ifadesini kullanmıştır¹. Başta Demirköy, Besni, Bežadug, Hatukay, Jane ve Abazin kabilelerini kendi rızalarıyla devlete bağlılık yemini ettiren Ferah Ali Paşa, daha sonra kabilelerin ahitlerine sadık kaldıklarını beyan etmiştir². Diğer yandan Kuban Nehrinin güneyinde yani Osmanlı Devleti arazisinde yaşayan kabilelerin ileri gelenlerine gönderilen fermanlarla, Osmanlı Devleti'nin onların yanında yer aldığı ve onların da eskiden olduğu gibi yine bu devlete sadık kalmaları ve Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa ile ittifak halinde hareket etmeleri istenmiştir³.

Daha sonra Ferah Ali Paşa onların sosyal ve iktisadî hayatlarıyla ilgili olumlu girişimlerde de bulundu. Soğucak ve Anapa civarında, Kızıldaş'tan Hatukay'a kadar olan bölgede yaşayan kabilelerin ellerinde bulunan, avlanmakta ve ziraatta kullandıkları aletlerin modernize edilerek üretimin arttırılacağını düşündü. Daha önce Kefe nezareti mülhakatından olan bölgede gerek balık avı vergisinden, gerekse gümrük vergisinden oldukça fazla, hatta sadece hububat aşarından senevî 50- 60 bin kileye ulaşan gelir elde edildiğini beyanla bu bölgenin mültezime verilmesinin hazineye katkı sağlayacağını belirtti. Ferah Ali Paşa'nın önerileri sonrasında defterdar efendinin başkanlığında konu değerlendirilmeye alınmış fakat İstanbul'a uzaklığı ve bölge hakkında bilgi eksikliğinden dolayı burası iltizama tahsis olunamamış, Soğucak bina emîninin uhdesine verilmesi de münasip görülmemiştir. Bunun üzerine maktûl Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın silahdarı zaimlerden Yusuf Ağa gelirleri toplamak ve bunların hesabını yapmak üzere vekâleten bölgeye gönderilmiştir⁴.

Diğer yandan Ferah Ali Paşa, bölge kabilelerini Ruslara karşı teşkilatlandırmak amacıyla onlarla yakın münasebetler kurmuştur. Sık sık bir araya geldiği kabile halklarının dinî bilgilerden mahrum, hatta din mefhumundan bihaber olduklarını fark ettiğinde, üzerinde durduğu en önemli hususlardan birisi, bunlara İslâm dininin telkini olmuştur. İzlenecek yollardan en önemlisi ise kabile halklarıyla

---

¹ BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).

² BOA, HAT, 28/1339 (29 N. 1197/28 Ağustos 1783).

³ BOA, ADVN.MHM.d, 183. s. 75, 125 (18 Receb (B). 1199/ 27 Mayıs 1785).

⁴ BOA, Bab-ı Defterî Başmuhasebe Defteri Kalemi Evreakı (D.BŞM), 6732/4 (1199 Za. 12 / M.16 Eylül 1785); 6732/8.

sihriyet bağı kurmak, bu yolla içlerine sızmak ve planını uygulamaktı. Nitekim kendisi de kuvvetli ve doğru sözlü diye bilinen Şabsıh Kabilesi beylerinden birinin kızıyla evlenmiştir¹. Daha sonra kendi maiyetinde bulunan Enderûn ve Bîrun ağalarının her birinin bir kabileden bir kızla evlenmesini sağladı. Kabile mensupları daha sonra kaleye kızlarını görmeye geldiklerinde, bunlara da telkinlerde bulunularak İslâm dinini kabulleri temin edildi. Kendilerine hediyeler verilen kabile mensuplarından birine verilecek hediye kalmadığında, Ferah Ali Paşa kendi kalpağını ona vermiş onun eskisini de kendisi almıştır. Her birine yeniden isimler verilmiş, kulaklarına ezanlar okunmuştu. İçlerinden ihtiyar olanlar isimlerini akıllarında tutmakta zorlanıyorlardı. Bu sebeple kâğıda yazılarak verilen isimleri bir yıl boyunca koyunlarında gezdirdikleri görülmekte idi. Kendilerine kâğıtlara yazılarak Muhammed, Ali, Murtaza, Hasan ve Hüseyin gibi isimler verilmişti. İlk zamanlarda ise kendilerine isimleri sorulduğunda bu kâğıtlara bakarak cevap vermişlerdi. Ferah Ali Paşa'nın kabileler üzerinde faaliyetleri olumlu sonuçlar vermeye devam etmekte idi. Nitekim sayıları binin üzerinde olan Çerkes (adige) grubu orduya katılmıştı².

Gerek kendisi gerekse beraberindeki askerlerinin kabile mensuplarıyla kurduğu akrabalık bağından faydalanarak, bunlar üzerinde dinî telkinleri yoğunlaştıran Ferah Ali Paşa, kalede topladığı kabile halklarına günah, helâl ve haram mefhumlarını öğretmişti. Gelin olarak kaleye gönderdiği kızlarından, Müslümanlık kaidelerini sorarak öğrenmelerini, çocukları yedi yaşına geldiğinde sünnet ettirmeleri telkininde bulunmuştu. Kadınlara yaptığı hitapta ise kocalarının sünnet olmaları için baskı yapmalarını, sünnet olmayanları yanlarına yaklaştırmamalarını istemiştir. Alınan bu tedbir üzerine erkeklerin sünnet olma talepleri artmış, sünnet olanların isimleri de değiştirilmiştir³.

Kabile mensuplarından birisi, kızlarını ziyaret için yoğurt, yumurta, tavuk vs. hediye ile kaleye gittiğinde şaşkınlığını gizleyememiş, Türklerin zenginlik içinde

---

¹ Ferah Ali Paşa'nın bu evlilikten bir kızı olmuştu, bebeğin doğumu münasebetiyle kalede ziyafet verilmiştir (Cevdet, *Tarih*, III, 221).

² Hâşim, vr. 8a-9b; 15b-17a *Nasihatu'd-Dervişan*, vr. 3a.

³ Hâşim, vr. 15b-17a.

olduklarını, bütün kabileler kadar Kazak kölelerinin olduğunu, kızının evine girdiğinde ise Kırım hanınınkinden çok mefruşat ve bakır eşya bulunduğunu gözlemlemişti¹. Bölge kabileleri mensuplarından birinin ezan okuması ve devamında abdest alarak namaz kılan insanları gördüğünde, yapılanları tuhaflik olarak addetmesi ilginçtir. Bununla birlikte dolaylı yoldan kibleyi ifade etmeleri ise zahiren de olsa İslamiyet hakkında kulak dolgunluklarının olduğuna delalet etmektedir.

Ferah Ali Paşa'nın Çerkes kabilelerini Osmanlı tarafına celp etmek için kullandığı en etkili yöntem İslâmiyet'i bölgeye yaymak olmuştur. Zamanla gösterdiği özveri ve gayretle İslâmiyet kabileler arasında hızla yayıldı. Bunun sonucunda köylere mescid ve camiler yapılmaya başlandı. Soğucak civarında yaşayan Çerkes kabilelerinden Abaza taifesinin ileri gelenlerinden İmam Hacı Mehmed Efendi, Müezzîn Molla Ahmed, Elhac İbrahim, Elhac Hasan, Elhac Süleyman, Elhac Mustafa, Elhac Hüseyin, Elhac Hasan ve diğer Elhac Süleyman, Soğucak muhafızlığı vasıtasıyla sundukları arzualde, Sultan'a ve İslâm'a bağlılıklarını vurguladıktan sonra, 30 kadar hacı ve beyleriyle hepsinin aynı görüşte olduklarını, bölgelerinde 10 bin evden fazla nüfuslarının olduğunu da belirterek köylerinde camiye çevirmek istedikleri mescide minber de ilâve ederek Cuma ve Bayram namazlarını eda etmek istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bölgede yaşayan diğer müşriklerin de kendilerine bakarak İslâm dinini kabul ettiklerini, böylelikle padişahın da büyük sevaba girdiğini belirtiyorlardı. Kabile ileri gelenleri, izin verilirse hitabeti güçlü Hacı Muhammed'in de hatib olarak camiye tayinini arz ettiler². İstanbul'da yapılan değerlendirmede, söz konusu kabilenin iki devlet arasındaki konumlarının, Rusya ile yapılan ahidnamede zikredilmemiş olsa dahi, onların Abazalar gibi Osmanlı Devleti'nin tebaası olmadıkları ve Kırım hükümetine tabi bölgede yer aldıkları kararına varıldı. Bununla beraber Anapa ve Soğucak kaleleri bina ve nüzül emini Süleyman Ağa vasıtasıyla, söz konusu kabile ve yaşadıkları bölgenin Soğucak ve Anapa'ya uzaklığı hususlarında tahkikat yapıldıktan sonra durumun bir karara bağlanması düşünüldü³. Yapılan değerlendirmeler

---

¹ Hâşim, vr. 15a.

² BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 29824, (16 Rebiyu'l-âhir (Ra). 1198 / 8 Şubat 1784).

³ BOA, C. EV, 2505 (tarihsiz).

sonucunda kabilenin taleplerinin karşılanmasının yerinde olacağı uygun görüldü. Bunun üzerine Ancuf, Gorköy, Keşyi ve Demirköy'e hatip olarak Çerkeslerin Bežadug Kabilesi mensubu olan Elhac Muhammed ile Elhac Musa atandı. Bunlara Anapa Kalesi Gümrüğü hâsılatından aylık 40'ar akçe maaş bağlandı¹. 1790 yılında Abazin Kabilesi'nden de benzer bir talep gelmiştir. Bölgelerindeki camilerde görev yapmak üzere Elhac Musa ve Elhac İsmail'in imam ve hatib olarak atanması talebinde bulunmuşlar, teklifleri İstanbul tarafından kabul edilmiştir².

Ferah Ali Paşa için, kabilelerle olan münasebetleri geliştirmek amacıyla ileri gelenleri başta olmak üzere kabile halkına hediyeler vermek ve onların güvenini kazanmak, yapılması gereken öncelikli işlerden diğeri idi. Bölgeye gelen tüccardan alınan tüfek, yay, kirpas, meşin, sahtiyan, kılabdandan, çeşitli neviden çuka ve çit bunlara dağıtıldı. Harcanan para 16 bin 863 kuruş oldu. Bu işte harcanmak üzere İstanbul'dan 12.338 buçuk kuruş gönderilmiş, ortaya çıkan açık Anapa gümrüğü gelirinden karşılanmıştı. Hediye verme yöntemi ile kabilelerden asker toplamak daha kolay olmakta idi.³ Zamanla devlet politikası halini aldığı için aynı yöntem kısmen Bicanzade Ali Paşa zamanında da uygulandı. Abaza beyleri ve kabilenin ileri gelenlerine verilmek üzere 3.000 kuruş masraf ile elbiseler, bazı eşyalar ve yaylar gönderildi⁴.

Kuban nehrinin Rusya ile sınır olmasından sonra Anapa Kalesi inşa edilmeden önce sınıra en yakın kale olması sebebiyle Soğucak Kalesi'nin tahkimine önem verilmiş, gerek asker sayısı gerekse mühimmat ve cephane olarak takviye edilmişti. Diğer yandan Anapa Kalesi'nin de yapımına başlanmış, bu vesile ile bölge kabileleri ile yakın münasebet kurulmuştu. Bölge kalelerinde meskûn ahalinin ve civardaki kabilelerin iaşesi için hükümet vasıtasıyla Karadeniz'e kıyısı bulunan ve zirai faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerden Kuzey Kafkasya'ya zahire sevkiyatı yapılmakta idi. Kalelerde görevli ahali ve bölgenin yerli kabilelerinin yanı sıra Rus işgali sonrası yurtlarını terk ederek Anapa-Soğucak havalisine gelen insanların da

¹ BOA, C.EV, 29824, (16 Ra. 1198 / 8 Şubat 1784).

² BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 112 (Evail-i S 1205 / 10-20 Ekim 1790).

³ BOA, D.BŞM, 6732/8 (1199 L 5 / 11 Ağustos 1785).

⁴ BOA, D.BŞM, 6811/18 (20 Ş. 1200 / 18 Haziran 1786).

iskân ve iaşe meseleleri yaşanmakta idi. Bunların önceden yaşadıkları bölgelerde de zirai faaliyetlerde bulduklarından, aynı imkânlar kendilerine sağlanarak yeni yerleştikleri Kuzey Kafkasya'da ziraat yapmaları için bir takım tedbirler alınmıştır. 1785 yılı içerisinde göçmenlerin iaşesi için Bergos İskeleyi'nden Mehmed Ali Reis'in gemisiyle, 3000 kile¹ un ile 2000 kile arpa ve 9500 kile buğday Anapa Kalesi'ne gönderildi. Bunlar taştan yapılmış ambarlara yerleştirildi. Yine bunların dışında toplam 3500 kile un ile arpa temin edilip gönderilmesi kararı alındı. Samsun İskeleyi'nden göçmenlerin ziraat yapmaları için tohumluk buğday da Anapa'ya gönderildi².

Bergos İskeleyi'nden Soğucak Kalesi için 1850 kile un ile 2000 kile arpa, Seyyid Mehmed Reis gemisiyle 1250 kuruş taşıma ücretiyle gönderildi³. Gönderilen tohumlarla Anapa Kalesi'nin Topaltı mevkiinde Tatarlar ziraat yapmış, bunlardan aşar olarak 70 kile zahire alınarak ambarlara konulmuştur. Kabilelerden daha önceden alınan bac-ı pazar ve kantar resmi, kabilelerin istidası üzerine en azından kale yapımı bitinceye kadar iptal edildi⁴. Can Arslan Mirza Kabilesi'ne verilen tohumluk darılar ambara konuldu. Bunun yanı sıra aşiretin kendine ait ambarlarında da darı, çavdar vs. hububat bulunduğu tespit edildi. Topaltı mevkiinde tahminen 12 bin kile hububat hasat edildi. Sadece Soğucak muhafızlarına mahsus uygulama ile buradan elde edilen gelirin âşârı paşanın dairesi ve ocaklı taifesinin tayinatları için kullanıldı⁵. 1784/1785 yılı için Ferah Ali Paşa ve kapıcılar kethüdası Mustafa Ağa'nın bizzat topaltı mevkiinden topladığı 2508 kile buğday, arpa, çavdar ve pirinçten 300 kilesi Nogay beşli ağalarına tayinat olarak verildi. Kalanı ise Ferah Ali Paşa'nın kendi dairesi, ümera, sipah ve ileri gelenlere verildi⁶. Ferah Ali Paşa'dan sonra 1785 yılında muhafız olan Bicanzade Ali Paşa zamanında da toplam 2200 kile

---

¹ Arşiv vesikalarında ölçü olarak hangi bölgeye ait kile olduğu belirtilmediğinden metinde orijinal haliyle bırakılmıştır.

² BOA, D.BŞM, 6714/10 (8 Safer (S). 1199 / 21 Aralık 1785); MAD, 10035, s. 85, 123; D.BŞM, 6786/161.

³ BOA, D.BŞM, 6785/56, (15 R. 1200 / 15 Şubat 1786).

⁴ BOA, D.BŞM, 6733/78, (6 Za. 1199 / 10 Eylül 1785); MAD, 10036, s. 367; 10039, s. 81.

⁵ BOA, D.BŞM, 6797/85, (8 Ca. 1200 / 9 Mart 1786); C.ML, 14063; TSMA.E., 5975 (22 C. 1200 / 22 Nisan 1786).

⁶ BOA, MAD, 10037, s. 401, (17 L. 1200 / 13 Ağustos 1786); D.BŞM, 6805/141.

âşâr olarak toplanmış, bundan yine 900 kile pirinç yerli ağalarının tayinatları için verilmişti. Muhafızlar için 195, müteveffa Ferah Ali Paşa'nın mutfağı için 155, kulları için de 55 kile buğday verilmişti. Abaza ve Çerkes kabileleri ile Nogay mirzalarının ricalarına binaen kendilerine 100 kile, kabilelerin ileri gelenlerine toplam 200 kile; kabilelerin esirleri için de yine 100 kile pirinç verildi¹. 1785-1786 senelerinde, bu iki kale civarında yaşayan Çerkes kabileleri ve Nogaylardan, yaptıkları ziraattan âşâr vergisi olarak 3185 kile buğday ve arpa toplandı ve kale ambarlarına yerleştirildi. 1785/1786 senesinde Top altı mevkiinde² yapılan ziraattan toplam 1000 kile hububat elde edilip mirî ambarlara konuldu. Bunun içerisinde, Paşa'nın misafirlerinin ve süvari takımının atlarının yemi için arpa ve Künekey denilen hububat çeşidinden yeteri miktarda alınabilmesi hususunda İstanbul'dan müsaade istendi³. Bicanzade Ali Paşa'dan sonra 1786 yılında aynı göreve getirilen Soğucak Muhafızı İpeklizade Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde; top altı mevkiinde yapılan ziraattan elde edilen 10 bin kile hububatın, defterlere kaydolunarak ambarlarda saklanması istenmiştir⁴. Ekim 1786-Eylül 1787 arasında yerli yeniçeri ağalarına ve bölge kabilelerinin ileri gelenlerine Topaltı âşârından 6179 kile zahire dağıtılmıştı⁵.

Diğer yandan Soğucak ve Anapa muhafızlarının, kale muhafazası dışında ilgilenmek zorunda oldukları en önemli konu, o havalide yaşayan kabilelerin Osmanlı tarafına celbi meselesi idi. Soğucak Kalesi ile Anapa Kalesi arasındaki bölgede meskûn olan kabile içerisinde, Şahin Giray'a mütemayil gruplar çıkmış, bunlar zaman zaman diğer kabilelere ve kalelere saldırmakta, yağma yapmakta ve adam öldürme hadiselerine sebep olmaktadırlar. Bunların kabile içerisinde temizlenmesi için derhal harekete geçen Ferah Ali Paşa, konuyla ilgili bölgede

---

¹ BOA, D.BŞM.BNE, 24/80, (15 C. 1200 / 15 Nisan 1786).

² Kale tabyasından atılan güllenin düştüğü yere kadar olan mesafe (Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih*, III, 187).

³ D.BŞM, 6841/81, (24 Z. 1200 / 18 Ekim 1786).

⁴ BOA, MAD, 10039, s. 17, (13 M. 1201 / 5 Kasım 1786).

⁵ BOA, C.AS 49077, (29 B. 1202 / 5 Mayıs 1788).

meskûn Şabsıh Kabilesi ve Çerkes kabilelerinin ümera ve sipahları ile Tatar Kabilesi ileri gelenlerine tedbir almaları hususunda emir verdi¹.

Diğer taraftan Nogay kabileleri ile Natuhac Kabilesi arasında da anlaşmazlık yaşanmakta idi. Sorunun çözülmesi için Murad Giray Sultan önderliğinde kabilenin reisleri ve maiyyetlerindeki 4000 kadar adamla Anapa Kalesi'ne gelmişler, Ferah Ali Paşa ile görüşerek aralarındaki ihtilafın çözülerek düşmana karşı yekvücut olma konusunda iyi niyetlerini ifade etmişlerdir². Ali Paşa, gerektiğinde kabileleri tek vücut haline getirmek ve aralarındaki husumeti kaldırmak için aylarca onların içinde kalmakta ve nasihatler vermekte idi³. Onun kabilelere verdiği emrin bir benzeri de İstanbul'dan gönderildi. Kuban Nehri'nin Osmanlı sınırları dâhilinde Demirköy, Besni, Bežadug, Hatukay, Jane vs. yerlerde meskûn kabileler ile Abaza kabilelerinin ileri gelenlerine gönderilen emirde, Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını sürdürmeleri, Natuhac Kabilesi'ne mensup eşkıyaların bastırılması hususunda söz konusu kabilenin reisleriyle iş birliği yapmaları ve sükûnetin sağlanması istenmiştir⁴.

Kabileler sadece kendi aralarında çatışmayla kalmayıp Soğucak Kalesi ahalisine de saldırmakta idiler. Bu sebeple Soğucak Kalesi yeniden tamir ve inşa edilirken kale halkının emniyeti de ilgilenilmesi gereken ciddî mesele idi. Tehlike sadece Rus saldırısı ihtimali değil, aynı zamanda bölgede yaşayan Abaza kabilelerinin yağma faaliyetleri idi. Çopsun ve Karzak kabileleri, zaman zaman kaleye saldırarak yağma ve talanda bulunmakta idiler. Ferah Ali Paşa kabilelerle münasebetleri geliştirmeye çalışırken İstanbul'dan konuyla alakalı gönderilen emirlerin de kendisine büyük yardımı olmakta idi. Bahsi geçen kabilelerin yaptığı bir yağmalama sonrası vaziyetin İstanbul'a yansması sonucu hükümetten, zikrolunan kabile ileri gelenlerine bir emir gönderildi. Emirde, öteden beri Osmanlı Devleti'nin sadık tebaası olan kabilelerin, onları korumak için bölgede tahkim olunan Soğucak Kalesi ve ahalisine saldırmalarının, devlete olan bağlılıklarıyla uyuşmadığı

---

¹ BOA, C.DH. 12469, (28 M. 1199 / 11 Aralık 1784).

² BOA, HAT, 25/1250 (21 B. 1198 / 10 Haziran 1784).

³ BOA, HAT, 25/1250C (15 C. 1199 / 25 Nisan 1785).

⁴ BOA, C.DH, 12403, (Evasıt-ı S. 1199 / 23 Aralık 2 Ocak 1784).

belirilerek kale ahalisinden gasp edilen malların iade edilmesi bildiriliyordu. Ayrıca kale ahaliyle yaşadıkları her hangi bir meselede, içlerinden seçecekleri bir temsilciyi İstanbul'a göndererek dertlerini anlatmaları, bu yolla iki taraf arasındaki hadiselerin büyümeden çözüleceği de gönderilen emirde yer almakta idi. Ferah Ali Paşa ve ondan sonra kısa bir süre muhafızlıkta kalan Bicanzade Ali Paşa'dan sonra Anapa ve Soğucak muhafızı olan İpeklizade Mustafa Paşa zamanında da benzer anlaşmazlıklar yaşanmıştı. Daha sonra problemin yaşandığı Natuhac Kabilesi ile sulh yapılmış, kabilenin söz sahipleri ve ileri gelenlerine, devlete bağlılık yemini töreninde pahalı hediyeler sunulmak üzere Abaza Dağları'na gidilmeye karar verilmişti¹.

Bu arada Rusya ile de yine kabilelerden kaynaklanan sınır ihlalleri yaşanmakta idi. Her iki devlet arasında barış döneminde olduğundan, Kuban Nehri'nin Osmanlı yakasında sakin olan Abaza, Abazin, Çerkes ve Nogay beylerine gönderilen emirde, kabile halkından birinin, bir iş için dahi zabıt ya da bağlı buldukları beyin izni olmadan nehri geçmemesi istendi. Nehri geçerek hırsızlık yapan kabile mensuplarının sorumluluğu kendi beylerinde olduğundan, hırsızlık yapan tespit edildiğinde ceza olarak aşar-ı şer'iyye uygulanıp alınan zahirenin Anapa Kalesi ambarına konulması da emredilen diğer husustu². 1790'lara gelindiğinde, Kuzey Kafkasya'ya gidip dönen mahzarcıların getirdikleri haberlerde, Abaza, Çerkes ve Kabartay hudutlarına kadar bölgede yaşayan kabilelerin tamamına yakınının Osmanlı tarafında olduğu beyan edilmektedir. Bununla birlikte Rus korkusu yüzünden Osmanlı tarafına celp olunamayanlar da vardı. Mahzarcı, bunların yaşadıkları bölgelere üç bin civarında piyade yerleştirildiği takdirde söz konusu kabilelerin de celp olunacağını bildirmişti³. Sınır ihlalleri sadece Ruslar tarafından yapılmamakta idi. Nitekim Rus elçisi Bâbiâli'ye sunduğu şikâyet dilekçesinde, Kuban Nehri'nin Osmanlı tarafında yaşayan kabile mensuplarının Rus sınırını

---

¹ BOA, D.BŞM, 6885/108, (11 C. 1201 /31 Mart 1787) Kabileye verilmek üzere aralarında altın kakmalı 50 adet tüfeğin de bulunduğu Fransız, Halep ve çeşitli türden bezler, hilât kürkleri ve hilât biniş takımları, çeşitli renkte ve türde deri mamulleri, Tatar okları gibi 14 bin 316 kuruş 20 paralık eşya götürülmüştür (aynı belge)

² BOA, C.DH, 11288, (24 Z. 1200 / 18 Ekim 1786).

³ Bibliothèques, 1649. Kabartay tarafına gidip dönen mahzarcının takriri.

geçerek yağma ve talanda bulduklarını ifade etmiştir. Rusya ile barış döneminde olduğundan, iki ülke arasında sorun oluşturacak sınır ihlallerinden kaçınılması gerektiği hususunda İstanbul'dan, daha sonra Soğucak ve Anapa muhafızı olan İpeklizade Mustafa Paşa ve kabilelerin ileri gelenlerine emirler gönderildi. Karşılıklı ihlallerde gasp edilen malların iadesi veya tazmini konusunda da Rus elçisiyle tekrar mutabakat sağlandı¹.

Bölgede halledilmesi gereken diğer bir mesele ise Anapa Gümrüğü gelirleri idi. Daha önce Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kefe Gümrüğü nezareti, Kırım'ın bağımsızlığıyla birlikte Kırım Hanı Şahin Giray tarafından zapt olduğundan, buraya bağlı olan Soğucak yakınlarındaki Anapa iskelesi ve buradan elde edilen gelirler, Soğucak Kalesi giderleri ve Çerkeslerin beylerine verilecek maaş için Ferah Ali Paşa'nın uhdesine verildi. Bir sene sonrasında ise bu gelirin ya kalede görev yapan askerlerin maaşlarına tahsis edilmesi veya buranın malikâne olarak işletilmesi hususunun sonraya bırakılarak şimdilik emanet usulüyle idaresine karar verildi². Faal olan Anapa iskelesinde, gümrük tahsili için biri bulunmadığından herhangi bir gelir elde edilememişti. Ferah Ali Paşa yeniden bir iskele, gümrükhane ve üzerine buraya memur edilecekler için 15 odalı bir konak yapılmasını uygun gördü³. Anapa gümrük kapısı tekrar ihdas olunduktan sonra Ferah Ali Paşa buranın gelirini gerek bölge ahalisi ve reislerine verilen hediye ve maaşlar için, gerekse Anapa ve Soğucak kalelerinin tamirâtı ve buralarda görev yapan askerî sınıfın maaşlarının bir kısmını ödemek için kullandı.

Ferah Ali Paşa'nın vefatından sonra Soğucak ve Anapa kaleleri Bina ve Nüzül Emîni Hüseyin Ağa'ya gönderilen emirde, Ferah Ali Paşa'nın tasarrufunda olan, fakat daha sonra Bicanzade Ali Paşa'nın uhdesine bırakılan Anapa gümrüğünün Kefe gümrüğüne emsal olduğu vurgulandı. Bu emirde Anadolu ve İstanbul'dan gönderilen tüccar gemilerinden alınan vergilerin büyük yekûn tutacağı belirtilerek emirde belirtilen gümrük gelirlerinin 1784/1785'den itibaren hesaplanıp nerelere

---

¹ BOA, C.HR, 7440 (Evail-i Ca. 1201 / 19-28 Şubat 1787).

² BOA, C.ML, 29071, (2 Ca. 1196 / 15 Nisan 1782); 28546; AE, SABH.I, 1386.

³ BOA, C.ML, 1034, (tarihsiz).

harcandığı kaydedilerek defterinin hazırlanıp İstanbul'a gönderilmesi istendi¹. 1784/1785 yılları arasına ait Anapa gümrüğü mukataasından elde edilen 16 bin 883 kuruşu Ferah Ali Paşa vefat etmeden önce tahsil etmişti. Aynı gelirden mutad olarak ödenegelen kabile ileri gelenlerinin maaşı da verilmişti. Bunlara, 1783/1784 yılında 1150 kuruş verilmiş, eksik kalan kısmı da 1785 senesinde verilmek suretiyle toplam 3183 kuruşa tamamlanmıştı². 1786 yılının Mart-Temmuz ayları arasında Anapa gümrüğü geliri 9505 kuruş olmuştu. Bunun 1570 kuruşunu Bîcanzade Ali Paşa harçlık olarak almış, kalanı ise kale masrafları ve kabilelerin reislerinin maaşları için harcanmıştır³. 1786 Eylülünden 1787 Ağustosuna kadar Anapa gümrüğü geliri toplam 18 bin 554 kuruş olmuştur⁴.

Daha sonraki süreçte Anapa Kalesi'nin 1791 yılında işgali ve 1792 Yaş Antlaşmasıyla birlikte tekrar Osmanlı Devleti'ne iadesiyle birlikte ticaret tekrar canlanmıştı. Dönemin Anapa Muhafızı Seyyid Mustafa Paşa İstanbul'a yazdığı tavrında, iskeleye gelen tüccara uygulanacak gümrük tarifesi hakkında bilgisi olmadığından oranların nasıl uygulanması gerektiğini sormuştu. Kendisinden tıpkı İstanbul ve Çanakkale gümrüklerinde olduğu gibi % 4 Müslüman, % 5 de gayrimüslim tüccara gümrük resmi uygulanması emredilmiştir⁵. Anapa iskelesine yük getiren gemilerden yükün miktarına göre 100 ila 150 kuruş arasında, hatta İstanbul'a yük götüren bazı büyük gemilerden 300 kuruşa kadar vergi alınmakta idi. Bu da yıllık üç beş kese akçeye tekabül etmekte idi⁶.

2. Kuzey Kafkasya'da Nüfus Hareketleri

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında Kili, İsmail, Tolcı, Babadağ, Pazarcık ve Kozluca gibi yerlerde Ruslarla savaşarak büyük kayıplar verdiren Bucak Tatarları, topraklarının Rus işgaline uğramasıyla birlikte göçe karar vermişlerdi. Bununla birlikte Rus Generali Suvarov tarafından büyük kıyıma maruz kalmaları, hayatta

¹ BOA, C.ML, 22949, (2 N. 1200 / 29 Haziran 1786); MAD, 10037, s. 275; D.BŞM, 6798/108.

² BOA, D.BŞM,6798/108, (28 C. 1199 / 8 Mayıs 1785); MAD, 10037, s. 275; 10037, s. 151.

³ BOA, D.BŞM, 6841/81, (24 Z. 1200 / 18 Ekim 1786); 6866/78; C.AS, 52043.

⁴ BOA, D.BŞM, 6963/82, (10 S. 1202 / 21 Kasım 1787).

⁵ BOA, C.ML, 2200 (22 M. 1207 / 9 Eylül 1792).

⁶ BOA, HAT, 161/6715.

kalanların bir an evvel Osmanlı Devleti'ne sığınmasını elzem kılmıştı. 1771 yılından itibaren yurtlarından ayrılarak göçebe konumuna düşen Tatarlar, yanlarında taşıdıkları ganimetleri, aile ve çocuklarıyla birlikte Turla, Buğ ve Özi nehirlerini geçerek Kuzey Kafkasya'ya ulaşmışlar, buradan da Kuban Nehri'ni geçerek 1784 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunmuşlardı¹. Rusya ile husumet içinde bulunan göçmenlerin, Abaza Kabilesi ile de arası iyi değildi. Bu sebeple bunlar Kuban Nehri'nin güneyine yerleştirilerek Rusların taarruzu söz konusu olursa şiddetle mukavemet edeceklerdi. Abaza Kabilesi'nden her hangi bir muhalif tavır söz konusu olduğunda yine bunları bastırmak için Tatar kabilelerinin yardımından faydalanılacaktı. Ayrıca Çerkes kabilelerinin yevmiye ile çalışmakta kibir ve gurur edecekleri endişesiyle Tatarlar yine bu işlerde çalıştırılacaktı. Göçmenlerden 10 bin kişilik bir grup, Kabartay karşısında Abazin Kabilesi içine, Hacılar Kalesi veya diğer adıyla Besni bölgesinde yerleştirildi. Başlarına Ali Ağa mütesellim olarak görevlendirildi; 10 bin kişi Kerkenay ve Hemenşi adlı kabilelerin yakınına Labe Nehri civarına; 10 bin kişi Hata ve Hatukay kabileleri civarına, geriye kalan 10 bin kişi ise Anapa limanı başında dere kenarına yerleştirilmiştir².

Bunların dışında Taman, Temrük, Açe ve Açu kaleleri, Kuban Nehri'nin Azak Denizi'ne döküldüğü kıyı şeridinde ve nehrin oluşturduğu deltada yer almakta idi. Söz konusu kale ve bölgeler Rus işgali ve akabinde yapılan Kaynarca Antlaşması sonucunda Rusya'da kalmıştı. Bu durum karşısında Rusya idaresinde kalmak istemeyen bu bölgelerin asker ve ahalisi, taşıyabildikleri kadar eşyalarıyla birlikte Kuban Nehri'ni geçerek Osmanlı topraklarının başlangıç noktası olan Anapa'ya sığındılar. Ferah Ali Paşa, Tamanlı göçmenleri kardeşleri olarak addederek tercümanlarıyla birlikte, yanlarında aileleri de olduğu halde yirmiden fazla göçmenle Soğucak Kalesi'nde görüşmüş ve onlara hediyeler vererek iltifatlarda bulunmuştur³. Ferah Ali Paşa onları Abaza kabilelerinin yaşadığı bölgeye iskân etti. Ne var ki kabile mensuplarından bazılarının göçmenlerin mallarını yağmalaması zaten zor şartlarda buraya gelmiş olan insanları daha da zor duruma sokmuştu. Durumun Ferah

¹ BOA, HAT, 16 / 727. Haşim, vr. 19b-20a; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 1992 Ankara, 287, 289.

² Haşim, vr. 19b-20a; Mehmet Alpargu, *Nogaylar*, İstanbul 2007, 124.

³ Haşim, vr. 6a-6b.

Ali Paşa'ya yansıması üzerine, Paşa onlara bir teklif sunmuştur; Anapa'ya giderek kalenin çevresine hendek açacaklar ve içeride kendilerine ev yapacaklardı. Nitekim öyle de olmuştur. Bir sonraki bölümde ayrıntısıyla görüleceği üzere göçmenlerin yardımıyla kale çevresine hendek kazıldıktan sonra üç de kapı yapılmıştır. Daha sonra güçlerinin yettiği miktarda taştan, topraktan ve kamıştan evler yaparak buraya yerleştiler. Ferah Ali Paşa da bunlara güven vermek için kalede ikamet etmeye başlamıştır¹. İstanbul'dan gönderilen emirde Anapa ve havalisine yerleşen muhacirlerin sayımının yapılması, hangi mahalde sakin oldukları, asker olanların cebeci mi topçu mu hangi zümreye ait olduklarının tespit edilmesi istendi; icabında Anapa Kalesi'nin muhafazasına getirilebilecekleri de vurgulandı. Bunun için bir kâtip görevlendirilirken aynı emirde Faş naibi ve bina emininin de sayımda yardımcı olması istendi².

3. Bölge Halkına ve Kırım Girayzadelerine Yapılan Yardımlar

Osmanlı Devleti bölgede yaşayan kabileleri kendi tarafına çekmek için gerek Kırım girayları ve kabilelerine, gerekse Abaza ve Çerkes beyleri ile kabilelerine hediye göndermeyi ihmal etmemiştir³. Verilen hediye ve yapılan yardımların listesi aşağıdadır:

Tablo II. 1771-1791 yılları arasında Darbhane-i Âmire'den bölgede yaşayan Abaza ve Çerkes kabileleri ile Kırım hanları soyundan olan giraylara yapılan ödemeleri ve verilen hediyeleri gösteren tablo⁴.

Veriliş Tarihi	SELÂTİN-İ CENGİZİYYE'YE	Miktarı
6 Ocak 1771	Kırım Giraylarına	37.500
19 Ocak 1771	Giray Han'a	9000
9 Ekim 1771	Baht Giray Sultan'a	1500

¹ BOA, HAT, 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).

² BOA, MAD, 10036, s. 395, (1199 Za. 23 / M. 27 Eylül 1785).

³ BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH), 12743 (Gurre-i M. 1207 / 19 Ağustos 1792).

⁴ D.DRB.d, nr. 857.

2 Kasım 1771	İki hana ve dört sultana	4800
23 Kasım 1771	Baht Giray, Mehmed Giray, Said Giray vs. ye	22.000
29 Kasım 1771	Baht Giray'a	2000
17 Mart 1772	Çıldır valisi vasıtasıyla Abaza beylerine	15.000 ¹
2 Ağustos 1772	Kuban Seraskeri Bahadır Giray'a	250
28 Haziran 1785	Sabık Kırım hanlarından Selim ve Sahib Giray hanlara	6000 ²
18 Ağustos 1787	Soğucak'tan gelecek Bahadır Giray'a	10.000
18 Ağustos 1787	Çerkes emirlerine	11.000
25 Ağustos 1787	Şahbaz Giray İstanbul'a geldiğinde verilen	3000
25 Ağustos 1787	Şahbaz Giray'ın yakınlarına	5000
28 Ağustos 1787	Çerkez, Abaza ve Nogay kabilelerine	75.000
30 Ağustos 1787	İbad Kırım Giray ve yakınlarına	2800
3 Eylül 1787	Çerkes ileri gelenlerine	1800
8 Eylül 1787	Arslan Giray'a	4100
17 Eylül 1787	Kuban Hanı Şahbaz Giray Hana 40.000 ve sair mirzalara 20.000	60.000
21 Eylül 1787	Şehametlü Han'ın kardeşi Selamet Giray ve mahdumları Mehmed Giray Sultan'a verilen kıyafet parası	1800
22 Eylül 1787	Bahadır Giray Han'ın divan kâtibi Mehmed Efendi'ye harcırah	250
23 Eylül 1787	Kuban Hanı Şahin Giray'ın maiyetinde bulunacak	22.500

¹ D.DRB.d, 649; TSMA.d., 2153.

² HH.d, 25267.

	tüfekli asker ve mirzalarla kabilelere tevzi olunacak tirkeş bahası vs.	
28 Eylül 1787	Kuban hanı Şahbaz Giray için mubayaa olunan esvab, sim alem ve sair masrafı için	1572
6 Ekim 1787	Şahbaz Giray'a hanlık tevcihinde kendine ve adamlarına giydirilen hilâtların vs. bedeli	1880
6 Ekim 1787	Aslan Giray ve yakınları için harçlık	2500
18 Ekim 1787	Arslan Giray'ın haremını getirmek ve Kuban tarafında istihdam olunmak için 15 Abaza ileri gelenine verilen harçlık	845
19 Ekim 1787	Soğucak'tan İstanbul'a getirilmiş ve bu esnada Edirne tarafında bir çiftlikte ikamet için gelen Arslan Giray'ın harçlığı	2500
14 Aralık 1787	Kuban Hanına verilen harçlık	25.000
22 Aralık 1787	Çıldır Valisi ve o havali Seraskeri Paşa maiyetine memur Dağistanî ve Lezgilere, kalplerini kazanmak için verilen para	25.000 ¹
3 Şubat 1788	Şahbaz Giray Han'a	25.000
20 Mart 1790	Kuban Hanı Bahtgiray Han'a harçlık ve Selâtime hediye	110.000
20 Kasım 1790	Kuban Hanı Bahtgiray Han'a	25.000
20 Ağustos 1791	Devlet Giray Han'a	10.000

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde gönderilen hediye bahası veya nakit paranın, Rusya ile olan savaş dönemlerinde ağırlık kazandığını görülür. Rusların da

¹ BOA, D.DRB.d, 856. Tabloda, Darbhane-i Âmire'den Hazine-i Âmire'ye verilmiş olup buradan da söz konusu kabile ve Kırım hanlarına nakledilmiştir. Bazı kalemlerde kime verildiği ismen belli olmadığı için vesikada geçtiği şekilde tabloya yazılmıştır.

bölge, kabile veya hanlarını kendi tarafına çekmek için yoğun faaliyette bulunduğu göz önüne alınarak hükümet, işi şansa bırakmamak için olağan üstü durumlarda benzer tedbirler uygulamıştır.

C. Kuzey Kafkasya’da Strateji Oyunları

1. Paralel Hedef: Rusya-Şahin Giray İttifakı

İstanbul’un bir anda bölgeye ilgisinin artması, vezir rütbesiyle muhafız ataması, geç de olsa Kuzey Kafkasya’nın öneminin merkezde algılandığına delalettir. Bununla beraber bölgede sadece Osmanlı değil, Rusya ve ona tabi konuma gelen Şahin Giray da yoğun siyasî ve askerî faaliyetlerde bulunmakta idiler.

Katerina’nın Rus tahtına geçmesiyle birlikte, Rusya için tasavvurda olan yayılma planının artık fiiliyata geçirilme zamanı gelmişti. Daha önceden Kuzey Kafkasya’da Osmanlı sınırında, stratejik mevkilerde kale şehirler kurulmaya başlanmıştı. Öncelikle 1763 yılında Terek Nehri kenarında Mozdok garnizon şehri kuruldu. Halkı ise savaşlarda akıncı olarak görevlendirilen Kazaklar idi. 1769’da ise bu şehrin civarına Mozdok Kazakları için köyler yapıldı. Daha sonra I. Petro zamanında, Terek Nehri’nin Hazar Denizi’ne döküldüğü yerde, 1728 yılında inşa edilen fakat 3 Ekim 1739’da imzalanan Belgrad Antlaşması gereğince tahrip edilen Kızılyar (Kızlar Kalesi) şehri tekrar kurulmuş ve tahkim edilmiştir¹. Osmanlı Devleti ile Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandıktan sonra Rusya, dikkatini tekrar Hazar Denizi kıyılarına; Dağıstan üzerine yoğunlaştırdı. Bölgenin sarp dağları arasında tek geçiş noktası olan Derbent Boğazı’na yönelen birlikler İran’ın kontrolündeki bu bölgeyi işgal ettiler. Daha sonra Ruslar, Dağıstanlılarla yaptıkları muharebeleri kaybederek Çariçe Katerina’nın emriyle geri çekildiler. 1777 yılında bölgedeki askerî faaliyetlerini artıran Rusya, birliklerini Kafkas ve Kuban orduları olmak üzere iki kısma ayırdı. Kafkas orduları komutanlığına Yakobi, Kuban ordusu komutanlığına da Suvarov atandı. Bu iki generalle birlikte Kafkaslarda yapılacak

---

¹ Wassan-Giray Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, İstanbul 1967, s. 30-31; Keziban Acar, “An Examination of Russian Imperialism: Russian Military and Intellectual Descriptions of the Caucasians During the Russo-Turkish War of 1877-1878”, *Nationalities Papers*, 2004, Vol. 32, No. 1, March 2004, 9;

savaşların temelleri sağlam şekilde atıldı¹. Ruslar, Kuban Nehri boyunca yaklaşık 90 bin asker yığıdı, bunlardan 36 bin'i Taman'a diğer kısmı ise grup grup Kuban Nehri boyunca Kabartay bölgesinde nehir boyunca üçer dörder saatlik mesafelerle yapılan dört adet toprak kale ve tabyalara yerleştirildi. Bununla da yetinmeyerek Abaza ve Çerkes taifesine kendi idarelerine girmeleri hususunda baskı yapmaya başladılar². Rus General Suvarov tarafından Labe nehrinin Kuban Nehri ile birleştiği yerden başlayarak Kerç Boğazı'nda denize döküldüğü yere kadar Alexasandrovskaya, Mareenskaya, Kopil, Novotroitskaya kalelerini inşa ettirerek aralarını da küçük palankalarla birleştirdiler³. Tüm bu faaliyetlerden sonra sınırda ihlallere başladı. Rus askerlerinden bir kol Kuban Nehri'nin güneyinden Jane'ye ve Hatukay Kabilesi'nin yaşadığı bölgeye girmiş diğer bir kol da Labe üzerinden 500 askerle Kuban'ı geçerek bölgede meskûn Nevruzoğulları, Yerağçioğulları, Karamirzaoğulları ve Kasbolatoğulları gibi kabileleri gece baskına uğratarak birçok insanı katledip, mallarını yağmalamışlardı⁴. Diğer yandan bu kabilelere, meselelerinin onlarla olmadığını asıl işlerinin Abaza ve Çerkes kabileleriyle olduğunu söylemişlerdi. Abaza ve Çerkes kabilelerine gittiklerinde ise sorunlarının onlarla olmadığını Osmanlı Devleti ile olduğu propagandasını yapmışlardı⁵. Böylelikle kabilelerin, kendi tarafında olmasa dahi en azından tarafsız kalmalarını sağlama politikası gütmekte idi. Diğer yandan 100 Rus askeri Demirköy, Bezadug ve Hatukay kabilelerinin yaşadığı bölgeye girerek talan yapmış kabilelere korku vermişti. Bunlar da yine Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa'ya müracaat ederek kendilerini güvende hissetmedikleri gerekçesiyle devletin korumasını talep etmişlerdi⁶.

Benzer talepler Rusya hudutlarında kalan Kabartaylardan da gelmekte idi; her ne kadar Osmanlı sınırları dışında kalsalar dahi İstanbul'a olan bağılıkları

---

¹ John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, İstanbul 1989, 65; Çariçe Katerina'nın, generalleri Suvarov ve Potemkin'e itimadı yüksekti. Onların, Osmanlı ile yapılacak savaşları kazanarak İstanbul'a kadar gideceklerine inanmakta idi (A. Brıknera, *İstoriya Ekaterina Vtoroy, Soçinenie*, C. Peterburg 1885, 488).

² BOA, HAT, 28/1339 (1197.N.29/M. 28 Ağustos 1783); 27/1299.

³ Baddeley, *a.g.e.*, 66.

⁴ BOA, HAT, 27/1282, (1197/ 1782)

⁵ BOA, HAT, 27/1300; 281339 (29 N. 1197/28 Ağustos 1783).

⁶ BOA, HAT, 27/1301 (1197/1782-1783).

vurgulanarak savaş vukuunda birlikte hareket edecekleri teminatını vermekte idiler. İstanbul'dan da sıcak bakılması halinde Ejderhan şehrine kadar olan Rusların elindeki bölgeyi zapt edebileceklerini de vurgulamakta idiler¹. Ancak Ruslar, Büyük Kabartay'ı basıp beylerinden çoğunu katletmişlerdi. Büyük ve küçük Kabartay aynı bölgede olduğundan, birinde yapılan fiil, diğerinde de derinden hissediliyordu. Rusya Kabartay beylerine, görünürde Rusya'ya bağlı gibi olmalarına rağmen onların gizliden Osmanlı Devleti ile haberleşmeleri durumunda Rusya'nın güvenini zedeleyeceğini belirterek tedbir olarak onlardan mühür ve rehine istemişti. Onlar da görünürde iki devletin sulh içerisinde bulunmasına binaen, Kabartay'ın Rusya ile muharebeye girişmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin yardım gönderememe ihtimalini düşünerek Rusya'nın isteğini kabul etmişlerdi. İstanbul'a gelen haberciler, Osmanlı Devleti ile Rusya savaşa girerse Osmanlı'nın yanında yer alıp bölgedeki diğer Çerkes kabileleriyle ittifak edeceklerini ve Rusya'dan intikamlarını alacaklarını bildirerek, savaş durumunda Kabartay bölgesinden 40 bin bahadır savaşçı çıkacağını belirttiler. Kuban havalisi, yani Anapa ve Soğucak bölgesinde yaşayan Çerkes kabilelerinin yanı sıra Dağıstan ve Faş Kalesi havalisinde yaşayan Çeçenler de İstanbul'a yönelmişlerdi. Bunlar da tahminen 100 bin savaşçı asker çıkarabilecek konumda idiler. Ruslar ile düşman olduklarından, Osmanlı Devleti'nin bir savaşa girmesi durumunda cansiperane savaşacakları, bölgelerini düşmandan koruyacakları yolunda İstanbul'a haberler gönderiyorlardı. İstanbul'da yapılan değerlendirmelerde, bunların da Faş ve Soğucak muhafızları ve Çıldır valisi tarafından casuslar gönderilmek suretiyle Osmanlı Devleti tarafına celp edilebilecekleri vurgulandı. Nitekim Anapa Kalesi'nin yapımından sonra bölge kabilelerini kazanma faaliyetleri hız kazanmış, tüm Çerkes kabileleri ile sıkı münasebetler kurulmak suretiyle muvaffakiyet sağlanmıştı. Aynı yöntem söz konusu bölgede de uygulanabilirdi².

Bölge halkı yurtlarında sadece Rus taarruz ve baskılarıyla değil, aynı zamanda hâlâ onların hanları olduğunu iddia eden Şahin Giray'ın tazyikine maruz kalmakta idiler. Rusların bağımsızlık vaatlerine kanan Şahin Giray Osmanlı Devleti'nin muhalefetine rağmen Aynalıkavak Tenkihnâmesi (10 Mart 1779) ile

---

¹ BOA, C.AS, 2515, (Evail-i Za. 1201 / 15-24 Ağustos 1787).

² BOA, HAT, 22/1022.

durumunu sağlamlaştırmış, meşruiyetini İstanbul'a da kabul ettirmişti. Şahin Giray, bağımsız hükümdar edasıyla Taman'da bölge kabileleri arasında Rus propagandası yapıp onları Osmanlı Devleti'nden uzaklaştırarak kendi tarafına çekmeye çalışıyordu¹. Özi Kalesi Muhafızı İsmail Paşa'nın, Şahin Giray ve bölgenin ahvaline dair verdiği haberde, onun Kefe'de kendine kârgir bir saray yaptırmakta olduğunu belirtmişti. Şahin Giray'ın, Kırım'da bölge ahalisinden kimseyle iyi münasebeti bulunmamakta idi. Bununla birlikte Kırım'da bulunan Rus askerleriyle sürekli irtibat ve istişare halinde idi. Ayrıca Canikli Ali Paşa ve oğlu Battal Hüseyin'le de burada buluşuyordu. Şahin Giray, Rusya'nın müsaadesiyle kendi adına yarım Ruble değerinde akçe bastırarak bağımsız devlet simgelerinden birini daha yerine getirmiş oldu. İdaresindeki askerlerin talimine de önem gösteren Şahin Giray, Rus subayları tarafından eğitilen askerlerini ayda bir denetlerdi. Askerlerinin başlarında kalpak ve püsküllü kisveleri bulunmakta idi². Şahin Giray, Çerkes kabileleri üzerinde propaganda faaliyetlerinde bulunurken izlediği politikalar ve onlara karşı takındığı tavırlar dolayısıyla asıl hâkimiyetinde gördüğü Tatar kabilelerinin dahi nefretini kazanmıştı³. Tatarlara uyguladığı yöntem ise baskı ve şiddet olmuştur⁴.

Şahin Giray, han ilan edilmeden önce Kırım Hanlığı adetlerinden olduğu üzere, çocukken kabilelere besleme olarak verilmiş, onların adet ve gelenekleri ile yetişmişti. Bu yüzden han olarak atandığında kabileler tarafından kolayca kabullenilmişti. Rusya tarafına meylettiğinde de halkın kendine itibar edeceğini sanmıştı⁵. Ancak kabileler nezdinde Ruslarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle hain olarak addedilen Şahin Giray, Kuzey Kafkasya'yı zorla da olsa tekrar tahakkümü altına almak için harekete geçti. Bu bağlamda, Açe ve Açu kaleleri taraflarına Rus askerleriyle birlikte saldırmış, durumdan korkan Taman'ın ileri gelenleri Ferah Ali Paşa'dan yardım talebinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Ferah Ali Paşa, silahlı 60 kadar adamını yanlarına top ve çeşitli mühimmat vererek yardım için göndermişti. Bunlar kayık ve sallarla, mühimmatı ve elbiselerini ise keçi tulumlarına koyup atların

¹ BOA, HAT, 27/1292, (1197/1782)

² TSMA.E, 867/1 (28 Ra. 1195/ 24 Mart 1781).

³ BOA, A.E, SABH.I, 16587 (3 B. 1196 /14 Haziran 1782).

⁴ Kethüda Said, *Tarih-i Sefer-i Rusya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2143, vr 16b.

⁵ Haşim, vr. 22b.

kuyruklarına bağlamak suretiyle Kuban Nehri'ni geçmişlerdi. Böylece dört saatlik yolu bir buçuk saatte geçen yardım birlikleri bölgeye gelerek ahalinin güvenini tesis ettiler. Giden altmış kişi onar kişilik gruplara ayrılıp içlerinden birer de onbaşı seçilmiş, Tamanlı eli silah tutan yiğitler de sayıldıktan sonra tespit edilen onbaşılar, oluşturulan birliklerin başına atanarak, bunlardan toplam altı tabur oluşturulmuştu. Talim terbiye yapıldıktan sonra saldırı planı da hazırlanmıştı. Buna göre Kethüda Bey orta kolda yer alacak, iki taraftaki birlikler kethüdadan gelen işaretle saldırıya geçeceklerdi. Oluşturulan askerî birliklerle artık Şahin Giray'ı karşılama zamanı gelmişti. Kamışlıkların arasında gizlenen Tamanlılar, birkaç esir elde etmişler ve bunlardan karşı tarafın asker, top ve mühimmat durumları öğrenilmişti. Şahin Giray'ın Rus askerleriyle geldiğini haber vermeleri üzerine tedbir alınmış, düşmanın geleceği yollara tuzaklar kurulmuştu. Şahin Giray ve Rus askerleri 30 metre yaklaşıncaya kadar ateş açılmamış, güya bölgeyi kendilerine teslim için bekleniyor izlenimi verilmişti. Menzile girdiklerinde on beşer kez top atılmasıyla muharebe başlamış, Şahin Giray ve Rus askerleri mağlup olarak kaçmak zorunda kalmışlardı¹. Şahin Giray muharebeden sonra bölgeye elçi göndermiş, elçinin Şahin Giray'ı taltif eden cümleler sarf etmesi üzerine sinirlenen Gazi Kethüda, tabanca ile elçinin göğsüne ateş etmiş, bununla da yetinmeyerek kılıcına davranacakken yanında bulunan enderûn ağaları kılıçlarını çekerek elçiyi parçalamışlar, elçinin maiyyetinde bulunan diğer adamları da gördüklerini olduğu gibi anlatmaları tembihlenerek geldikleri yöne göndermişlerdi. Şahin Giray'ın intikam almak için geri döneceğinden endişelenen ahali, taşıyabildikleri kadar eşyalarını da alarak Kuban Nehri'ni geçip Anapa Kalesi'ne sığındılar. Kethüda bey, askerleri ve Taman halkı, kapıdan girdiklerinde top ve tüfek atışları eşliğinde büyük bir şenlikle karşılanmıştı. Göç eden ahali için Buhur Nehri kenarından kesilen kamışlar kullanılarak evler yapıldı ve kaleye iskân edildiler². Diğer yandan Şahin Giray'ın idaresini kabul etmiş olan Kasay ve Haspolatoğulları gibi Tatar kabileleri, yine onun kardeşi Akgöz Sultan'ın idaresinde sekban ve beşli bayraklarıyla Çerkes kabileleri üzerine akınlar yapmakta, iki grup arasında şiddetli çatışmalar meydana gelmekte fakat Çerkes kabilelerini itaat

---

¹ Haşim, vr. 21b-22b.

² Haşim, vr. 23a-23b.

altına alamamakta idi¹. Şahin Giray'ın baskı ve tehditlerinden bıkan Demirköy, Natuhac, Şabsih, Besni, Hatuçin, Çopsun gibi Abaza ve Çerkes kabilelerinin ileri gelenleri, Soğucak muhafızlığı tevcih olunan Zanoğlu Mehmed Giray, Elhac Ali Muhammed Efendi ve Abaza beylerinden Elhac Hasan Bey ile İstanbul'a gönderdikleri takrirlerinde, Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirerek devletten yardım talebinde bulundular².

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası serbestiyet kazanan Çerkeslerin, Kırım'a mı yoksa Osmanlı Devleti'ne mi bağlı oldukları hususundaki belirsizlik, Kuzey Kafkasya Çerkes kabilelerini endişeye sevk etmişti. Bölgenin işgalinden sonra Rusya'nın Kabartay'a atadığı general, buraya kale yapacaklarını söylediğinde, Kabartay halkı buna rıza göstermemiş, kendilerinin Osmanlı tebaası olduğunu belirtmişlerdi³. Besni Kabilesi beyi Fazıl Bey'in adamı Hacı İsmail ve Demirköy Kabilesi beyi Arslan Bey'in adamı Mehmed ile İstanbul'a bölge ahvaliyle ilgili haberler gönderilip ortak düşman olan Rusya'ya karşı müşterek politikalar belirlenmeye çalışıldı. Yukarıda belirtildiği üzere Zanoğlu Mehmed Giray da Soğucak bina emini Silahşor Süleyman Ağa'ya gönderdiği haberde, Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını bildirmişti. Zanoğlu Mehmed Giray Abaza Kabilesi'nden olmakla birlikte kendini tüm Çerkes ulusunun lideri olarak görmekte idi. Osmanlı Devleti'nin onu Soğucak beyi olarak ataması, Abaza dışında diğer kabileler tarafından hoş karşılanmamış, diğer kabileler ona itaat etmemişlerdi. Zanoğlu Mehmed'in *cümle Abaza ve Çerkes ulusu zabitiyim* diyerek tahakküm etmeye kalkması, ona duyulan hoşnutsuzlukta en önemli rolü oynamıştır. Diğer kabile reisleri, Soğucak'a İstanbul'dan bir muhafız tayini ile tüm kabilelerin ona itaat edeceği ve kabilelerden gerek insan gücünün, gerekse kale inşasında istihdamın da bu yolla sağlanabileceği hususunda talepte bulundular⁴. Onlar, müstakil Kırım'a dâhil olmadıkları ve Osmanlı Devleti'ne tâbi olduklarına dair İstanbul'dan yazılı teminat istediler. Anlaşma hükmü gereğince eğer Şahin Giray'a tâbi olmaları

---

¹ TSMA.E, 867/1 (28 Ra. 1195/ 24 Mart 1781).

² BOA, A.DVN,DVE (1), 17/73.

³ Bibliothèques, 1649, Kırım ve Kabartay'a gidip dönen mahzarcının takriri; Halim Giray Sultan, *Gülbün-i Hânân yahud Kırım Tarihi*, İstanbul 1327, 206.

⁴ BOA, HAT, 22/1022.

gerekirse vatanlarını terk ederek Dağıstan'ın dağlık kesimlerine göç edeceklerini bildirdiler. Diğer yandan Şahin Giray Rusların da tesiriyle Çerkes kavimlerini kendi tabiiyetine almaya çalışıyordu. Onlara yaptığı propagandada *iki devlet sizi dahi bana verdi. Zira otağında olmağa muhtaçsız* diyerek tehditkâr ifadelerle haberler gönderiyordu. I. Abdülhamid'in konuyla alakalı hatt-ı hümayununda onların terk-i vatan etmelerine gönlü razı olmamış, Osmanlı Devleti'ne güvenmelerini bildirmişti¹.

Şahin Giray, Taman'dan hareket ederek Kızıltaş mevkiinde meskûn Abaza ve Çerkes kabilelerinden, daha önceki gelişinde kendine ikram ve iltifatta bulunan kabile mensuplarına tekrar ziyarette bulunmuştu. Onun gelmesinden sonra kabile mensuplarından bazılarında Rus parası (Ruble) görülmesi üzerine kabilede şüphe başladı. Şahin Giray'ın para dağıtarak kabile arasına nifak soktuğu, tıpkı Kırım gibi kendi yurtlarını da Osmanlı Devleti'nden koparacağı endişesiyle ona baskın yapmaya niyetlendiler. Durumdan haberdar olan Ferah Ali Paşa, baskından vazgeçirmek üzere nasihat verdiği sırada Şahin Giray Taman'a dönmüştü. Ali Paşa, Şahin Giray'ın kabileler arasına tefrika sokması ve kargaşalık çıkması durumunda, kendisinin Rumeli ve Anadolu valileri gibi mükemmel kapı halkı olmadığını, ne askerî ne de malî imkânlarının bulunduğunu, Şahin Giray üzerine gitmek gerektiğinde 200 çürük adamla bu işin yapılamayacağını belirterek İstanbul'dan bölge için toplanacak askerlerin bir an evvel gönderilmesini istemiştir².

Diğer yandan Ferah Ali Paşa göreve atandıktan itibaren kabilelerin içinde bulunduğu durumu, Osmanlı Devleti'ne yaklaşımları, Rusya ile ilgili düşüncelerini öğrenmek üzere bunların içine haberciler göndermekte idi. Sonuçta kabilelerin Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını hissettikten sonra bunlar için savaş kıyafetleri, mühimmatı ve bölge savunması için toprak kaleler yapılması gerektiğini İstanbul'a bildirdi. Ayrıca kabileler, Osmanlı Devleti'nin kendilerini yalnız bırakmayacaklarından emin olduklarını beyan ettikten sonra kendilerinin de hizmette kusur etmeyeceklerini, lâkin hangi yolla ne yapacaklarını bilmediklerini söylediler. Kendilerine kale yapımında, top ve silah atışında bilgili kimselerin gönderilip bunlar

---

¹BOA, A.E. SABH.I, 25515; Bibliothèques, *aynı belge*.

²Cevdet, *Tarih*, III, 185-186.

tarafından talim terbiye gördükleri takdirde Osmanlı güçleriyle birlikte düşmana mukavemet edebileceklerini de beyan ettiler¹. Bunun üzerine Hassa Mimarbaşı Mehmed Tahir vasıtasıyla bölgeye askerî uzmanların gönderilmesine karar verildi².

İstanbul'a Mustafa Efendi mihmandarlığında gelen kabilelerin ileri gelenlerinden oluşan toplam 110 kişinin tayinatları da verildi³. Hem İstanbul'da yapılan görüşmelerde hem de daha sonra gönderilen emirde, içlerini rahat tutmaları ve Soğucak muhafızıyla işbirliği içinde olmaları tembihlendi. Ayrıca Soğucak Kalesi'nin de onlara emaneti olduğu vurgulandı⁴.

Bu arada Şahin Giray, modern ordu kurma gayretine girerken diğer yanda batılı anlamda hayat tarzını benimsemiş, bu ise ulema ve halkın kendisine olan nefretini arttırmıştı. Rus casuslarının faaliyetleri Kırım'da kargaşa ortamının doğmasına sebep olmuştu. Çerkes, Abaza ve Tatarlardan oluşan bir grup Şahin Giray'ı öldürmek amacıyla sarayına hücum etmişlerdi. Kendisine yapılacak suikastı önceden anlayan Şahin Giray Yenikale'deki Rus generaline sığındı. Çariçe Katerina'nın Kırım'ı işgalle görevlendirdiği General Potemkin, beklemekte olduğu zamanın geldiğini düşünerek Kırım'ı işgal etmiştir. Katerina, 21 Haziran 1783'te yayınladığı beyanname ile de Kırım'ın Rusya'ya ilhakını duyurmuşur⁵.

2. Mukabele: Osmanlı-Kabileler Savunma Kalkanı

Yukarıda da sıkça bahsedildiği üzere sınırdaki Rus ve Şahin Giray tehdidi dolayısıyla Kafkas kabilelerinden gerek haberciler vasıtasıyla gerekse kendi içlerinden ileri gelenlerin gönderilmesiyle, bölge ahvali hakkında İstanbul'a sürekli bilgi akışı sağlanmakta idi. Bölgeyle ilgili, hükümet daha sağlıklı kararlar alabilmek

---

¹ BOA, C.DH, 17026, (29 N. 1197 / 28 Ağustos 1783); 4739.

² BOA, C.AS, 2313, (20 L. 1197/ 18 Eylül 1783)

³ BOA, D.BŞM,6927/62 (5 Za. 1201 / 19 Ağustos 1787).

⁴ BOA, A.DVN,DVE (1), 17/77.

⁵ Halim Gray, Gülbün, 208-211; Ayrıca Şahin Giray'ın hanlıktan uzaklaştırıldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne sığınması ve katledilmesine kadar olan süreçle ilgili daha geniş malumat için bkz. Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar", *Tarih Dergisi*, XXXIV (1984), 315-346.

için bir yandan buradan gelen haberleri diğer yandan İstanbul'da bulunan Kalgay¹ sultanlardan edindiği bilgileri değerlendiriyordu. Nitekim İstanbul'a getirilen Kalgay Sultan Şahbaz Giray², Kuzey Kafkasya'dan mahzar ile gelen Çerkes beyleri ile görüştü. Şikâyetlerini dinledikten sonra onlara yaptığı konuşmada; Rusların da Çerkes ve Nogaylar hakkında benzer şikâyetleri olduğunu hatırlattı ve ahidname şartlarına uyulmadığını Osmanlı Devleti'ne bildirdiğini belirttikten sonra İstanbul'un onlardan beklentisinin sadakat ve hizmet olduğunu vurguladı. Onlar da Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını ve hizmet etme isteklerini bildirdiler. Şahbaz Giray Silahşor Süleyman Ağa'nın bölgeye atandığını belirterek onunla birlikte hareket etmeleri telkininde bulundu. Kabile liderleri ise kendi başlarına hareket edemeyeceklerini, kendi âdet ve geleneklerini bilen, Kırım hanları sülalesinden birinin, o da olmazsa bir başbuğun görevlendirilmesini istediler. Han olarak içlerinden birinin mi yoksa Rumeli'deki hanlardan biri mi olsun sualine karşı beyler, bunu Osmanlı Devleti'nin daha iyi bileceğini belirtmekle beraber, Hacı Hanoğlu sülalesinden birinin geçmesini arzu ettiklerini beyan ederek, han namzetlerinin kendi içlerinde yetiştiği için kabilelerin âdet ve geleneklerine vakıf olacağını belirttiler³. Bu sultanlardan hangisi han olarak atansa, diğer kabileler nezdinde hoşnutsuzluk olacağı da hesaba katılmalı idi. Rumeli'deki hanlardan birinin bölgeye atanması durumunda da, kabileler halkı nezdinde "Osmanlı Devleti bize güvenmedi" intibai uyanabilirdi. Şahbaz Giray'ın önerisi ise İstanbul'da bulunan, babası ve dedesi o tarafta itibar ve nüfuz sahibi, reşit ve sadık bir hanın oraya gönderilmesiyle kabilelerin riayet edeceği yönünde idi. Kabilelerin kendi aralarında da sıcak münasebet bulunmadığından Osmanlı idarecileri, İstanbul'dan bir veziri bölgeye muhafız olarak tayin etmeyi en uygun yol olarak görmüştür.

Kabile liderlerinden Zanoğlu Mehmed Giray, daha önceden Kuban Nehri'nin diğer tarafında Ruslara ait kale yokken kabilelerin Rus hududunu geçerek çapul ve yağma yaptıklarını bildirmişti. Rusların bölgeye toprak kale ve tabyalar inşa etmesinden sonra kabilelerin beyleri, 5-10 günlük mesafe değil de sınır boyundaki

¹ Moğolca bir kelime olup Kırım Hanlığı'nda veliahda verilen tabirdir. (Daha geniş bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Kalgay" *İ.A.*, C.6, İstanbul 1978, s. 131-132.

² Arslan Giray'ın üçüncü oğludur (Halim Giray, Gülbün, 217).

³ BOA, A.DVN. KRM, 3-38, (1 Za. 1201 / 15 Ağustos 1787).

kale ve civarındaki köy ve kasabalara akınlar yapabileceklerini hatta kaleleri zapt edebileceklerini de bildirdiler. Şahbaz Giray'ın Çerkes kabilelerinin ileri gelenleriyle yaptığı görüşmeden sonra onunla durum değerlendirmesi yapıldı. Şahbaz Giray'ın Tatarlarla Abaza ve Çerkes kabilelerine fazla güveninin olmadığı anlaşılmıştı. Nitekim onların çapuldan başka bir şey bilmediklerini, topla tüfekte de işlerinin olmayacağını belirtir. Şahbaz Giray, çapulun yani hırsızlığın 300 adamla da 10 bin adamla da yapılabileceğini belirttikten sonra, Osmanlı Devleti'nin Rumeli tarafından Rusya'ya bir hücumu ve galebesi gerçekleşmediği sürece Kafkas kabilelerinin Ruslar üzerine topyekûn akın edeceğine ihtimal vermemekte idi. Şahbaz Giray'a *o zaman Osmanlı Devleti'nin Soğucak, Anapa ve Kuban havalisine ve Nogay, Abaza ve Çerkes kabilelerine yaptığı masraflar telef olmaz mı?* Şeklinde soru sorulduğunda, “onların dağlı kavimler olup siyasî mülahazalardan bîhaber olduklarını belirttikten sonra, onlara yapılacak iltifatlar ve verilecek hediyelerle kabilelerin kazanılabileceğini belirtti. Aksi takdirde Rusların da aynı yönteme başvurarak kabileler üzerinde nüfuz kurup o bölgeden askerlerini geçirerek Gürcistan taraflarına geçip Faş, Sohum, Batum'u işgal edip, hatta Anadolu'ya bile girebileceği uyarısında bulundu. Bu sebeple Kuzey Kafkasya halklarının elde iken bir işe yaramasalar dahi Rus ilerleyişi önünde bir set vazifesi göreceklerini söylemiştir¹.

Şahbaz Giray'a Kabartaylar hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, onların Osmanlı Devleti'nin himayesine can attıklarını, şayet kazanılırlarsa Çeçen, Kumuk ve Dağıstanlıların da Osmanlı tabiiyetine gireceğini belirtmişti. Kabartayların, Çerkes ve Abazaların iki katı daha fazla nüfusa sahip bulduklarını ve de dindar olduklarını, bunların dilerlerse Rus sınırını aşarak toprak kaleleri bile zapt edebileceklerini belirtti. Şahbaz Giray, daha önce İstanbul'a gelen Kutayisli Mehmed Bey'in bölgeyle alakalı verdiği tahririn de güzel olduğunu ifade etmiştir. Zira Mehmed Bey'in kabilelerin güvendiği, o tarafın âdet ve geleneklerine âşina biri olduğunu, İstanbul'dan gönderilecek fermanların da onunla gönderilmesinin yerinde

---

¹ BOA, A.DVN. KRM, 3-38. Şahbaz Giray'ın bölgeyle alakalı birçok tespitinin sonraki gelişen hadiselere bakıldığında yerinde olduğu görülür. Fakat Şahbaz Giray'ın, daha sonra bahsedeceğimiz üzere, 1785 yılından itibaren Kuzey Kafkas kabilelerini teşkilatlandırarak Ruslarla mücadele eden ve onlara ağır kayıplar verdiren, halkı arasında “Şeyh” diye tabir edilen Mansur'la ilgili bilgiye sahip olmadığı ya da biliyorsa dahi göz ardı ettiği anlaşılmaktadır. Rumeli'de meskun olması, bölge ahvaline dair malumatını kısıtlıyor olmalıdır.

olacağını söyledi. Zaten kendi akrabalarına yazdığı mektupları da onunla gönderdiğini de ekledi. Kabartayların güçlü bir kavim olduğunu belirttikten sonra, Rusların 5-10 senedir onlarla savaştığını ve sulh yapmak zorunda kaldığını, Kabartaylarda da top olmadığından sulha razı olduklarını söyledi. Daha önce de Kırım'ın tekrar alınması için görevlendirilen Canikli Hacı Ali Paşa ve Devlet Giray Han da Taman'a uğramış bölge halkına, bunlarla fermanlar yollanmıştı. Onların Hanefî mezhebinden ve dindar bir kabile olduğunu belirten Şahbaz Giray, Kabartay beylerine yazılacak fermanlarda, "din uğruna cihad" mefhumunun vurgulanması gerektiğini söyler. Ayrıca bundan sonra yapılacak antlaşmalarda, Küçük ve Büyük Kabartay'ın Ruslara bırakılmayıp, onlara serbestiyet dahi tanınmayarak Osmanlı Devleti'nin himayesinde oldukları güvencesinin verilmesi gerektiği vurgulandı.

Ayrıca Şahbaz Giray Çerkes, Abaza ve Nogay kabilelerine de emir ve fermanlar gönderilerek Osmanlı Devleti'ne güvenlerinin sağlanması gerektiğini vurguladı. Bunun dışında Kabartay'da İsmail Efendi ve İshak Efendi adında âlim, fazıl ve saygın kimseler bulunduğu, şeyhülislam tarafından bunlara, Kabartay beylerine yazılacak olan fermanın aynısının mektup şeklinde yazılmasının Osmanlı Devleti'nin bölgede nüfuzunu artırıcı önlemler olacağı da belirtildi. Silahşor Süleyman Ağa, Kabartay ile ilgili gönderdiği takirde, Kumuk ve Çeçenlere name yazmanın münasip olmayacağını söylemişti. Önceliğin Kabartay'a verilerek onların celbi sağlandıktan sonra diğer kavimlerin celp edilmesinin daha kolay olacağını bildirmişti. Ayrıca Rusların bölgede hediyeler vermek suretiyle Kabartayları kendi tarafına çekme faaliyetlerinde bulunduğu da Süleyman Ağa'nın uyarıları arasında idi. İstanbul'dan Çerkesler, Nogay ve Abaza kabilelerine gönderilecek hediyeler, hil'at, ok ve yaylardan hangi kabileye ne miktar verileceği, gidecek emrin üzerinde yazılması da münasip görüldü.

Nitekim Devlet Giray Han'ın Silahşor Süleyman Ağa vasıtasıyla gönderdiği hediyelerle, yanında kime ne kadar verileceğine dair emir bulunmadığından, hediyelerin dağıtımında adaletsizlik olduğu yönünde kabilelerde huzursuzluk olmuştu. Şahbaz Giray, Han soyundan olup Kuban bölgesinde bulunan Saadet Giray ve Devlet Giray'ın oğullarına da birbirinin aynı, ayrı ayrı hediye takımlarının gönderilmesinin de münasip olacağını söyledi. Gönderilen hediyeyle birlikte

yazılacak mektupta “Siz kaç kardeşseniz ona göre aranızda taksim yapasınız” şeklinde yazılabilirdi. Ya da bu iki soydan kaç sultan var ise her birine ayrı ayrı hediye gönderilebileceği seçeneğini de bildirip, hangisi münasip görülürse onun uygulanabileceğini belirtti. Şahbaz Giray, İstanbul’da olan Çerkes ve Abaza beyleri arasında en itibarlı ve nüfuz sahibi olanının Abad Giray olduğunu belirtti. Çerkes ve Abaza kabilelerinin şüphesiz yiğit ve bahadır olduklarını fakat sayılarının da az olduğunu ifade etti. Abad Giray’ın kabilesi olan Şabsıh’ın diğer kabilelerden daha kalabalık olduğunu, Soğucak ve Anapa tarafına muhtemel Rus saldırısı olduğunda, kendi kabilesinden 15 bin asker çıkarabileceğini belirtti. Rumeli’den İstanbul’a getirilen Çerkes kabileleri ileri gelenleriyle görüşen Şahbaz Giray, Osmanlı Devleti’ne bağlılığını bir kez daha tekrarlandı. Daha sonra kendisine nereye gitmek istediği sorulduğunda Bucak demiştir. Orada mevcut Osmanlı askerleri ile gerekirse Rus hududunu geçerek 20 günlük mesafeye kadar girebileceğini, hatta kale ve palankalar zabtedip buralara Osmanlı askeri yerleştirilebileceğine dair görüş belirtti. Bununla birlikte Osmanlı Devleti her nereye isterse gidebileceğini, kendisine Bucak’a git denirse Bucak’a gideceğini, Kuban’a git hizmet et denirse Kuban’a gideceğini, eğer orduda sıradan bir asker veya lider ol denirse onu da yapabileceğini, velhasıl Osmanlı Devleti’nin bendesi olduğunu belirtti¹. Şahbaz Giray’a düşen görev ise Kuban taraflarında bulunan Tatarlarla birlikte Kırım’a ve Ruslar üzerine saldırmaktı².

Bunun üzerine Şahbaz Giray Kuban hanı tayin edildi. Tayinat olarak da Tombasar mukataası geliri tahsis olundu³. Ayrıca 6562 buçuk kuruş değerinde

---

¹ BOA, A.DVN. KRM, 3-38.

² Cemal Gökçe, “1787-1806 Yılları Arasında Kafkasya’da Cereyan Eden Siyasî Olaylar”, *Tarih Dergisi*, İstanbul 1971, 26, 4.

³ BOA, D.BŞM, 7011/101, (4 Ş. 1202 / 10 Mayıs 1788). Tombasar mukataası geliri ile normalde Soğucak muhafızının maaşı ödenmekte idi. Buranın gelirinden Şahbaz Giray’a tayinat olarak verildikten sonra, Soğucak Muhafızı İpekliade Mustafa Paşa’nın maaşını alması gecikmiş, bunun üzerine İstanbul’da tahsil olunan cebelü gelirinden kendisine maaşının verilmesi kararlaştırılmıştı (aynı belge).

günlük bin çift ekmek, 320 kg et ve 230 kg arpa tahsis edildi¹. Kendisine 1400 kuruş tutarında içinde kürk, şal ve çelenklerin bulunduğu hediyeler verildi².

Diğer yandan bölge kabilelerinde huzursuzluk had safhada idi. Rusların Kırım'ı işgali, hatta Kuban Nehrine kadar gelip nehrin iki yakasında yaşayan kabileleri iki ayrı devlet sınırında bırakacak şekilde sınırlarını genişletmesi, tıpkı İstanbul'da olduğu gibi Kuzey Kafkasya kabileleri arasında da infiale sebep olmuştu. Kuban, iki taraf arasında sınır olmakla birlikte nehrin iki tarafında kalan akraba kabileler gelişmelerden birbirini haberdar edebiliyor, bu haberler ise gerek Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa vasıtasıyla, gerekse kabile ileri gelenlerinin bizzat İstanbul'a gelerek durumlarını anlatması sonucu merkeze bilgi akışı sağlanıyordu. Yine içlerinde buldukları durumu arz etmek ve yardım talebinde bulunmak üzere Soğucak tarafından, Kırım Girayzâde Bežadug Beyi Ali Bey ve Atabeyi Şamzâde Mirza Bey, Janeli Demir Bey'in sipahisi Köse Hacı Mehmed, Abazin Kabilesi beyi Hacı İbrahim ve Şabsıh Kabilesi beyi Hacı İbrahim ile bunlara tercüman olarak Soğucaklı Mehmed Ağa İstanbul'a gelmişlerdi. Rusların boş durmadıkları, Kuban Nehri boyunca üç kale inşa ile bölgeyi tahkim ettikleri, Taman'da asker toplayarak sürekli bir hazırlık içinde oldukları belirtildikten sonra kendilerini güvende hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Rusların yaptığı gibi Osmanlı'nın da kendi yaşadıkları bölgelere kale ve palankalar yapması gerektiği vurgulanmış, ancak kendilerinin kale savunmasından anlamadıkları, inşa olunacak kalelere Anadolu'dan muhafız istihdam edilmesi gerekeceği, olası Rus saldırısında ise kendilerinin de dışarıdan savunmaya yardım edeceklerini beyan ettiler. İki devlet arasında barış yapılmış olsa dahi Rusların ilk fırsatta saldırabileceği, bunun için tedbirli olunması gerektiği, hatta Rusların barışa uymayıp nehri geçerek bölgede yaşayan kabilelere zarar verdiği, kendilerinin durumu İstanbul'a arz etmeleri halinde Rusların bunu inkâr ederek suçlu olanın kabilelermiş gibi gerçekleri ters yüz edecekleri iletildi. Rusların Kuban'ın diğer yakasında kalan Nogay bölgesindeki akrabalarını ziyaretlerini engellediği de şikâyetleri arasında idi. Eğer kendilerine uygun ve güvenli yerler temin edilmeyecekse Anadolu'ya veya diğer dağlık bölgelere

---

¹ BOA, D.BŞM, 6937/97 (7 Z. 1201 / 27 Eylül 1787).

² BOA, D.BŞM, 6937/57 (01 Z. 1201 / 14 Eylül 1787).

çekileceklerini arz ettiler. Ferah Ali Paşa'nın çevresinde toplanan göçmen halk ondan gördükleri yakın ilgi ve misafirperverliği de vurgulamışlardı. Paşanın üç ay boyunca at sırtında kendileriyle birlikte gezdiğini belirtip, kürkünü dahi kendilerine verdiğini ve onun da ödüllendirilmesi gerektiğini bildirmişlerdi. Ayrıca Bucak'tan gelen kabile temsilcileri de, buldukları bölgeyi tanımadıklarını, kendi vatanlarından uzak oldukları, vatanlarının işgal altındayken onların bu bölgede kalamayacaklarını belirtip tekrar Bucak'a dönmek için kendilerine müsaade edilmesini istediler¹.

Rusların Kuban Nehri'ni geçerek sınır ihlallerinde bulunması, kabileler üzerinde baskı oluşturması, hududun tahkimini lüzumlu kılmakta idi. Ferah Ali Paşa da İstanbul'a gönderdiği taktirde, eğer bölgede tahkimat yapılırsa Kırım gibi bir memleket olacağı, düşmana güçlü bir set çekeceğini bildirmektedir. Ayrıca kabilelere hediyeler verilmek suretiyle gönüllerinin hoş tutulmasıyla devlete olan bağlılıklarının artacağı ifade edilmiştir². Bölgeden gelen haberciler ve aynı konuyla ilgili önceden gelen taktirler sonucunda I. Abdülhamid, devletin konuya vakıf olduğunu belirterek başlarına bir iş gelmesine müsaade etmeyeceğini ve bu konuda düzenlemelerin yapılacağını bildirdi³.

Kuban Nehri'nin diğer tarafında Rus sınırları dahilinde kalan kabileler üzerinde Rusların baskısı artmakta idi. Ruslar onlara güvenmediklerini, Osmanlı'nın casusu olarak gördüklerini söylemekten geri kalmamakta idi. Aynı zamanda bölgeye tayin ettiği generaller vasıtasıyla bölge halkını zorla başka mahallere göç ettirme planları da yapmakta idiler. Bölgede üç bin askerle görev yapan Rus Generali Suvarov, kabilelerden yüz hane kadarını buldukları yerden kralının göstereceği yere iskân edileceklerini belirtmişti. Bunun üzerine kabilelerin ileri gelenleri

---

¹ BOA, HAT, 16 / 727 (1198 / 1783-1784) Bir yıl sonra istihbarat toplamak üzere bölgeye gönderilen Haberci Mehmed de aynı bilgileri İstanbul'a aktarmıştır. Kendisinin Kızıldaş boğazına gittiğinde orada muhafız ve Nogaylıların beklediğini, Kuban Nehri'nin karşı kıyısında Rusların Taman'a varıncaya dek üç saatlik mesafede her bir saat arayla 15 kişilik askerlerinin sınır boyunca konuşlandıklarını ifade etmiştir. Haberci Mehmed taktirinin devamında, Kızıldaş boğazından yüz saat yukarıda Kuban Nehri'nin bittiği yerde, Soğucak muhafızının yaptırmış olduğu Kızlar Kalesi'ne gittiğini, burada kaleye yerleştirilen iki top ile yirmi muhafızın olduğunu, bunun tam karşısında, Kuban Nehri'nin karşı yakasında ise bir Rus karakolunun olduğunu ve muhafızların beklediğini beyan etmiştir (BOA, HAT, 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).

² BOA, HAT, 28/1339 (29 N. 1197/28 Ağustos 1783).

³ BOA, HAT, 19/897.

toplanarak geride mal mülk ve hayvanlarını bırakarak kendi istedikleri yere gitmeye karar vermişlerdi. Toplanıp giderlerken arkadan Rus askerleri yetişmiş ve iki taraf arasında çatışma çıkmıştı. Bu bilgileri aktaran Tatarların verdiği malumata göre, 1500 kadar Rus askerini öldüren kabile halkı Kuban tarafına kaçmışlar, peşlerine düşen Rus askerleriyle yeniden savaşmışlar ve Rusları yine bozguna uğramışlardı¹. Benzer hadise Taman'da da yaşanmıştır. Ruslar bölgeye yerleşmeden önce Taman'da bulunan kabile halkının çoğu göçmüş, geriye 30-40 hane kalmıştı. Rusların bölgeye yerleşmesiyle beraber bunlar rahat bırakılmamış, aileleri dağıtılmış ve Kırım'a gönderilmişlerdi. Rusların bölgedeki faaliyetlerinden tedirgin olarak Ferah Ali Paşa'ya müracaat eden kabile ileri gelenleri, Osmanlı'nın sadık tebaaları olduklarını beyan ederek, bölgelerine kaleler yapılmasını talep etmişlerdir².

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakıyla birlikte Kuzey Kafkasya'da yaşayan gerek Abaza-Çerkes gerekse Nogay kabilelerinde can güvenliği korkusu oluşmuş, bölgede nüfuz mücadelesi veren güçlerin arasında kalmışlardı. Bir tarafta eski hanları Şahin Giray onları tahakkümü altına almaya çalışırken diğer yandan Ruslar da aynı paralelde baskı ve şiddet yoluyla kabileler üzerinde nüfuz tesis etmeye çalışmakta idi. Diğer yanda ise kaybettiği Kırım'ı tekrar almanın hesaplarını yapan Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya üzerinden stratejiler geliştirmekte idi. Bölgede mücadele veren güçlerin odağında ise Abaza-Çerkes ve Tatar kabileleri bulunmakta idi. İstanbul'un aldığı kararlar Kırım'ın işgali sonucu stratejik değeri artan Soğucak Kalesi'ne etkili bir isim, Ferah Ali Paşa'nın gönderilmesiyle birlikte bölgede güçler dengesi değişmiş, Paşanın uyguladığı politikalar sonucunda kabilelerin yönü İstanbul'a dönmüştür. Kabilelerle kurulan yakın temas sonucunda onların Osmanlı Devleti'nden korunma talep etmeleri, İstanbul'un bölgede izlediği politikayı kolaylaştırmıştır. Bundan sonra ise bölgenin istihkâmın kuvvetlendirerek hem kabilelerin güvenini tesis etmek, hem de onların desteği sağlanarak Kırım'ı yeniden Osmanlı topraklarına katma amacı güdülmüştür. Bu doğrultuda atılan en önemli adım ise Anapa Kalesi'nin inşası olmuştur.

---

¹ BOA, HAT, 23/1111 (25 Ra. 1197 / 28 Şubat 1783).

² BOA, HAT, 27/1299 (29 L. 1197 / 27 Eylül 1783).

D. Anapa Kalesi, Kuzey Kafkasya'da Osmanlı Varlığının Yeniden İnşası

Ferah Ali Paşa'nın Soğucak muhafızlığına atanmasıyla başlayan Kuzey Kafkasya'nın tahkimatı, Anapa Kalesi'nin inşasıyla birlikte yeni bir hüviyet kazanmış; böylece Anapa Kalesi, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya hattında belirlediği askerî ve siyasî kararların merkezi konumuna gelmiştir. Bölgede tahkimat Anapa Kalesi'nin inşasıyla sınırlı kalmayıp, Soğucak Kalesi ve Gelincik Limanı tabyası da müstahkem hale getirilmiştir. İki devlet arasında sınır teşkil eden Kuban Nehri boyunca, hem bölgede meskûn kabileler içine hem de Rusların Kuban Nehri boyunca inşa ettiği kalelerin karşısına toprak kale ve tabyalar inşa edilmiştir.

Asıl çalışma konumuz olan Anapa Kalesi'nin coğrafi konumuna bakacak olursak: Kuban Nehri'nin güneyinde, Taman Yarımadası'nın denize olan çıkıntısı üzerinde, bölgeye hâkim stratejik bir mevkide yer almaktadır. Kalenin inşası ve ticarete elverişli limanı ile birlikte bölgenin dışa açılan kapısı görünümünü alan Anapa, Osmanlı Devleti'nin sınır boyunda yer almakla, Kırım'a en yakın müstahkem mevki olmuştur. Anapa'nın önemini artıran diğer bir husus ise Çerkes ve Nogay kabilelerinin en yoğun yaşadığı bölgenin merkezinde olmasıdır. Bunun dışında kale vasıtasıyla Kuzey Kafkasya'nın denetimi ve Rus hududunun güvenliği sağlanmakla kalmayıp Buhara'daki Osmanlı hilafetini kabul eden Sünnî Müslümanlarla (Batı Türkistan hanlıkları) irtibat da buradan sağlanmakta idi¹.

a. Kalenin İnşası

Kırımın kaybıyla birlikte Kuzey Kafkasya'da oluşan savunma zaafı ve Rus tehdidi, bölge ahalisini derin endişeye sevk etmiş, Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa'ya durumlarını arz etmeleriyle bu durum, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya savunma hattını kuvvetlendirmek amacıyla bölgeye atadığı Paşa için fırsat olmuştu. Kabileler tarafından daha önceden de içinde buldukları durum ve yardım talepleri İstanbul'a arz edilmişti. Nihayetinde Kuban Nehri'nin Azak Denizi'ne döküldüğü yerde, Kızıltaş Boğazı'na ve Soğucak Kalesi'ne yakın, aynı zamanda Karadeniz'e

---

¹ Chevalier de Gamba, *Voyage dans la Russie Méridionale*, Paris 1826, s. 51.

sahili bulunan Anapa burnuna, Soğucak Kalesi büyüklüğünde bir kale yapılmasına karar verildi. Buraya yapılacak kale ile bölgede günden güne gelişecek bir sosyal, iktisadî ve askerî cazibe merkezi oluşturulması planlanmıştı. Kalenin yapılacağı yer oldukça güvenli bir mahaldi. Yapılacak kale sahili denizden sığ ve kayalık olmasıyla, düşman gemilerinin kaleye yaklaşma imkânı yoktu¹. Anapa’da mevcut iskelenin de işlerlik kazanmasıyla buradan elde edilecek gelirler kalenin inşası ve kalede istihdam edilecek askerlerin yıllık masraflarına sarf olunacaktı. Bölgeye gizlice gönderilecek mimar halifesiyle birlikte Kuban Hanı Mehmed Giray, Soğucak kadısı ve kabilelerin ileri gelenleri ile keşif yapılması istendi. Ne kadar genişlikte bir alana kalenin inşa olunacağı, ne kadar yükseklikte olacağı ve masrafının ne olacağı gibi hesaplar yapıldıktan sonra keşif defterinin İstanbul’a gönderilmesi istendi. İnşa faaliyetleri için öncelikle bölge imkânlarının kullanılması emredilirken daha sonra lazım olan mühimmatın İstanbul’dan gönderileceği bildirildi². Paşa, Soğucak’a gittikten sonra Abaza ve Çerkes beylerinin teşvikiyle Anapa’ya gitmiştir³.

Ferah Ali Paşa da bizzat kale inşa olunacak mahalli görmek için Soğucak Kalesi’nden Anapa’ya gitmeye karar verdi. Fakat bu niyetini gizli tuttu. Zira Anapa’nın bulunduğu dağlık bölgede yaşayan kabilelerin saldırılarından çekiniliyordu. Yanlarına sürat toplarını da alarak yola çıkıldı. Kuban Nehri tarafına gidilirken Derbend Boğazı’na gelindi. Burada Tokrayoğulları Kabilesi yaşamakta idi. Bunların galeyana gelip saldırmaları durumunda Derbend Boğazı’nı 1000 askerle bile geçmenin mümkün olmayacağı düşünülerek bir çare arandı. Ferah Ali Paşa ve maiyyeti o gün bu kabileye misafir oldular. Paşa, Rumeli kaymakamlığı esnasında Selim adlı bir çocuğu evlatlık edinerek hazinedarının terbiyesine vermişti. Selim’e gizlice o köyden çok hoşlandığını, oraya gelip gittiğinde bir bağlantısının olması gerektiğini belirterek kabiledaki kızlardan biriyle evlenmesini istediğini söyledi. Kabul ederse kendisine çok ikramda bulunacağını, İstanbul’dan derbend ağalığı makamı tahsis ettireceğini de bildirdi. Selim’in kabul etmesi üzerine onu bu kabileden bir kızla evlendirdi. Böylece Derbend Boğazı’ndan rahat geçildiği gibi,

---

¹ BOA, HAT, 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).

² BOA, C.AS, 50364, (7 B. 1196 / 18 Haziran 1782).

³ BOA, AE, SABH.I, 16587 (3 B. 1196 /14 Haziran 1782).

kabilelerle de sıhriyet bağı kurulmak suretiyle karşılıklı güven tesis edilmişti. Birçok Çerkes köyleri ve nehirler geçildikten sonra Buhur Nehri'nin Karadeniz'e yakın olduğu mahalle gelindi. Taman'la sınır olması sebebiyle Rusya hududuna da yakın olan bölge, düşman tarafından zapt edildiği takdirde, Rusya'ya set olduğu düşünülen Soğucak, Gelincik ve Sohum kalelerinin tehlikeye gireceği düşünüldü. Ferah Ali Paşa, Anapa Limanı'na indiğinde burada Cenevizlilerden kalma kale ve bina kalıntılarıyla karşılaştı ve buraya kalenin yapılmasına karar verildi¹.

Anapa Kalesi'nin inşaat faaliyetlerini yürütmek üzere ayrı bir bina emini talebinde bulunulmuştu. Fakat o tarafta Soğucak Kalesi bina emini olarak Silahşor Süleyman Ağa bulunduğundan yeni birine ihtiyaç olmayacağı beyan edildi². Ayrıca mimar halifesi olarak da Hacı Emin Ağa atandı³. Böylelikle Soğucak muhafızı uhdesinde tüm imar faaliyetleri, Hassa silahşorlarından görevli olarak o bölgede bulunan Süleyman Ağa vasıtasıyla yapıldı⁴. Ferah Ali Paşa ilk etapta Soğucak cephanesinden 1000'er adet kazma ve kürekle çeşitli mühimmatı Anapa'ya sevketti. Diğer yandan o havalide yaşayan Nogay Tatarlarından her sınıftan 200'er delikanlıyı yevmiye 10'ar para ücret verilmek üzere orduya göndermeleri için ulema ve mirzalarına hitaben buyrulduklar gönderildi. Üç tarafı denizle çevrili olan ve "öküz dili"ne benzetilen Anapa gibi müstahkem mevkiye tabyalar yapıldığı ve asker yerleştirildiği surette düşmana karşı set olacağı düşünüldü⁵. Anapa iskelesinden itibaren kazılacak olan hendek ve yapılacak dört tabyanın masrafı için toplam 15 bin kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtildi. Merkezden yazılan bir hükümde, deniz seyahati için uygun zamanda lazım olan paranın kendilerine gönderileceği, ellerindeki imkânla o vakte kadar inşa faaliyetlerine devam edilmesi istendi⁶.

Kale mahallinin kazılacak hendek, tabya ve kapı yerlerinin planları yapıldı. Bölgeye yerleştirilen Tatar delikanlılarından, bir yıllığına kale inşasında

---

¹ Haşim, vr.18a-18b.

² BOA, C.AS, 41196.

³ BOA, C.AS, 23913.

⁴ BOA, D.BŞM, 6518/73, (4 Ş. 1197 / 2. Aralık.1783). Silahşor Süleyman Ağa'nın maaşı aylık 51 kuruş idi. (D.BŞM, BNE, 24/5).

⁵ Haşim, vr.18a, 19a.

⁶ BOA, C.AS, 52021, (28 Za. 1197 / 28 Ekim 1783).

görevlendirilenlerden askerlik hizmetinden muaf tutulmak suretiyle, her gün 1000 kişi hendeklerin açılmasında ve inşasında çalıştırıldı. Kale çevresine açılacak hendeklerin kazılmasında istihdam edilen Tatarlarla aynı zamanda evler, han, kahvehane, bir iki oda kasır ve hamamlar yapılmıştı¹. Nogayların çalıştırılması hem maliyeti düşürmüş hem de ihtiyaç duyulan insan gücü açığını kapatmıştı². Taştan yapılması düşünülen iç kalenin 337,5 m² olması hesaplandı. Ayrıca kale içinde cami, hamam, cephanelik yapılması da planlanmıştı³. İnşa olunacak cami için imam ve hatibin de beratları düzenlenerek gönderildi⁴. İnşaat masrafları için Süleyman Ağa'ya Ağa'ya gönderilen 17 bin kuruş Ferah Ali Paşa vasıtasıyla kendisine aktarıldı⁵.

Hassa Baş Mimarı Mehmed Tahir tarafından hazırlanan keşif defterinde tabyaların her birinin yüzölçümü 52,5 m² ve seğirdimleri⁶ 105'er metre olup inşaat maliyetinin ise 196 bin 349,5 kuruş 20 para olacağı tahmin edilmiştir. Hesabı yapılan kale planının ayrıntıları aşağıdadır.

---

¹ Haşim Efendi, a.g.e., s. 20a-20b.

² BOA, C.AS, 48299.

³ BOA, D.BŞM, 6690/121, (1199 S. 21 / M. 3 Ocak 1785); 6690/122; 6690/120; HAT, 21/1011-C.

⁴ BOA, D.BŞM, 6604/18, (8.B.1198 / M. 8 Haziran 1784).

⁵ BOA, A.E, SABH.I, 40437, (1199 M. 3 / M. 16 Kasım 1784).

⁶ Kale surları üzerindeki yürüme yolu.

Tablo 3: 1783/1784 Yılı Anapa Kalesi Keşif Planı¹

İnşa olunacak Bina	Çevre	Genişlik	Derinlik	Uzunluk	Yükseklik	Adet	Yüz ölçümü/ zira kare	Beher zira/adet fiyatı/akçe	Toplam fiyatı/akçe
Kalenin çevresine temel hafriyesi	1264	5	4				25.280/(18.960m ²)	10	252.800
Buraya dört tabyalı, çevresi boyunca seğirdimli ve merdivenli kargir duvar	1264	4			12		60.672	240	14.561.280
Söz konusu duvar üzerine kargir hisar-1 peçe inşası	1264				2		2528	180	455.040
Kaleye taş sökeli, karma kemerli, demir kaplı ve dirhem başlı çivili kale kapısı				4	4	4		32.000	144.000
Zikrolunan kapılar üzerine sütunlu, döşemeli, gözetleme odası		9		12			108	480	51.480
Dört tabya içine demir kapılı kârgir kolluk cebehanesi		6		8		4	192	60.000	240.000
Tabyalar içerisine belvan kirişli top döşemesi		6		140		4	3360	120	403.200
Seğirdimlere geçmek için taş merdiven		2		12	10	4	960	180	172.800
Kalenin uygun yerinde yer altına kargir cebehane		10		15			150	600	90.000
Kale içine cami		10		15			150	480	72.000

¹ BOA, D.BŞM.BNE, 16036.

İnşa olunacak Bina	Çevre	Genişlik	Derinlik	Uzunluk	Yükseklik	Adet	Yüz ölçümü/ zira kare	Beher zira/adet fiyatı/akçe	Toplam fiyatı/akçe
Camiye kurşun külahlı bakır alemli minare	9				21				60.000
Cebehane ve tophane mühimmatları konulmak için bina		12		20		2	480	360	172.800
Kale içine buğday ve un depolamak için ambar inşası		14		25			350	360	126.000
Kale içine değirmen						2		60.000	120.000
Değirmen mahalline kargir fırın						2		30.000	60.000
Kale içine hamam		12		15			180	1440	259.200
Aynı mahale hazine ile birlikte çeşme		7		7					60.000
İçme suyunun akması için baş membadan depoya gelinceye dek lazım olan künk yapımı							30	25.000	750.000
Muhafızlara mahsus saray binası		20		50			1000	480	480.000
Ağa Kapısı		15		30			450	480	216.000
Yeniçeriler için kışla binası		10		20		2	400	360	144.000
Cebehane ve tophane kışlaları		8		15		2	240	360	86.400
Kale içinde kadı konağı		12		20			240	480	115.200

İnşa olunacak Bina	Çevre	Genişlik	Derinlik	Uzunluk	Yükseklik	Adet	Yüz ölçümü/ zira kare	Beher zira/adet fiyatı/akçe	Toplam fiyatı/akçe
Kalenin kara tarafının hendek hafriyesi	632	12			9		68.256	10	682.560
Hendek tarafına kargir duvar binası	1264	1,5			10		18.960	180	3.412.800
Kale varoşunda Zanzade Mehmed Giray Bey için dahiliye ve hariciyeli konak		15		30			450	480	216.000
Kale içinde zindan üzerine Dizdar Ağa konağı		8		15			120	600	72.000
Kale içinde bir medrese ve bir mekteb-i şerif inşası		8		30				240	86.400
Toplam									23.561.960 akçe=196.349,5 kuruş 20 para

Taştan yapılmaya devam eden iç kalenin bir an önce bitirilmesi gerekiyordu. Zîra Tatar göçmenler aile ve çocuklarıyla birlikte geldiklerinden, göçmenlerin dışında iskân ettirilen bölge kabileleri mensuplarından, hile ve fesat yoluyla huzuru kaçırmak isteyenler olduğu gibi, yine göçmenlerin kendi içinden de huzursuzluğa vesile olan insanlar vardı.

Ferah Ali Paşa, “Karadeniz’de Anadolu’nun kilidi” diye tabir ettiği Anapa Kalesi’ne imkânları çerçevesinde Soğucak Kalesi’nden teknik ve insan gücü takviyesi yaptı. Kazma, kürek barut ve çeşitli mühimmat Anapa’ya getirildi¹. Diğer yandan bunların yeterli olmayacağını bildiğinden, İstanbul’dan acilen malî yardım talebinde bulundu. Çeşitli türden çivi vs. mühimmat ile 50-60 duvarcı, dülgere, hamamcı ve bir ocaklık kireççi amelelerinin İstanbul’dan 1785 baharında gönderilmesi istendi². Bununla birlikte Anapa kalesi için 200 top ve bakır mühimmat vs. ye ihtiyaç duyulduğu da Ferah Ali Paşa tarafından İstanbul’a bildirildi³.

Hem Anapa’da yapılmakta olan kale için hem de Çerkes kabilelerinin yaşadıkları bölgelerde yapılacak kalelere yerleştirilmek üzere 10 adet top, 5,64 ton barut ve bir miktar Mısır fitili gönderildi. Kalelerin yapımında her türlü hizmetin gerçekleştirilmesinde mahir kimseler seçilerek Soğucak’a gönderilmesine karar verildi⁴. Yine Süleyman Ağa’ya teslim edilmek üzere İstanbul’dan 74 adet kürek, 43 kazma, 19 kabza, 26 torba, 25 sepet ve deste küfesi, altı semer, bir kilim, 12,8 kg. kurşun, 15 adet ip ve iki adet keçe gönderildi⁵. Sadrazam Çukadarı Ali Ağa vasıtasıyla Anapa ve Soğucak Bina Emni Silahşor Süleyman Ağa’ya teslim edilen

---

¹ Haşim, vr. 20a.

² BOA, D.BŞM, 6692/95, (28 Ca. 1199 / 8 Nisan 1785).

³ BOA, D.BŞM, 6692/76, (27 Ca. 1199 / 7 Nisan 1785).

⁴ BOA, HAT, 28/1339; C.AS, 20019, İstanbul’dan Soğucak ve Anapa’ya mühimmat götüren gemilerden biri 11 Kasım 1784’te fırtınaya yakalanarak Amasra kazasına bağlı Karınca iskelesi yakınlarında battı. İstanbul’dan, gemi içerisinde mevcut top ve mühimmatın kurtarılması hususunda Cide ve Amasra kadılarıyla iskele eminine emirler gönderilmiş fakat İstanbul’a gemide kalan mühimmatın çıkarılmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir (A.E, 16391; MAD, 8946, s. 223). Aynı dönemde benzer bir hadise de Canik sancağına bağlı Bafra kazasına dört saatlik mahalde bulunan Kumcagaz mevkiinde yaşanmıştır. Yine Anapa’ya top ve mühimmat götüren gemi fırtına sebebiyle adı geçen yerde batmıştır (C.AS, 34316).

⁵ BOA, D.BŞM,BNE, 24/5, (1 Z. 1198 / 16 Ekim 1784).

5000 kuruş ¹ ile kalenin bir taraftan diğer tarafına hendek kazıldı, dört tabya ve iki kale kapısı, ayrıca Kuban Nehri boyuna toprak kaleler inşa olundu.

İnşaatta kullanılmak üzere daha fazla mühimmata ihtiyaç vardı. Bu doğrultuda Anapa'ya sevk edilen bazı mühimmatın listesi aşağıdadır.

---

¹ BOA, D.BŞM, 6553/80, (1 M. 1198 / M. 26 Kasım 1783); 6556/89; 6613/48; C.AS, 53896.

Tablo 4: Cephane-i Âmire'den Anapa Kalesi'ne Gönderilen Mühimmat (17 Ağustos 1785) ¹

Mühimmat Çeşidi	Miktarı
Siyah barut	5.400 ton
Kurşun	1.620 ton
Ham demir	2.700 ton
Habbe kurşun	13,770 ton
Fitil-i Mısrî	169 kg
Demir kazma	500 adet
Ağaç kürek	500 adet
Çivi	1,28 ton
Torba	1000 adet
Tüfek	60 adet
Kılıfıyla birlikte kılıç	50 adet
Varye	50 adet
Kenevir vs. çeşitli bez	100 top
Urgan-ı salar	100
Kınnab	10
Frengî sicim	100 top
Garar-ı çalpar	25
Garar-ı seklem	50
Keser	15
Destere	15
Burgu	25
Çelik kazma	10 adet

Balta	50 adet
Macarî balta	25 adet
Demir varye	5 adet
Keski	3 adet
Ferhadî kazma	50 adet
Çatal çekiç	10 adet
Taşçı çekici	10 adet
Taşçı tarağı	10 adet
Taşçı kazması	10 adet
Ağaç makara	10 adet
Deri	15 Çift
Musluk	10 adet
Saka çizmesi	15
Saka kantarması	3
Çam sakızı	15
Çakmak taşı	1000
Zeytinyağı	100
Katran	300
Zift	20
Çuvaldız	200
Lengerî	15
Kefkir-i kefce	10
Süngü	5 adet
Çeşitli kilit	8 adet
Demir kürek	50 adet
Kova	150 adet
Ihlamur	150 deste
Tüfek sandığı	10 adet
Mühimmat sandığı	5 adet

¹ BOA, D.BŞM.d, 41505, (11 L. 1199 / 17 Ağustos 1785); 6708/109; 6730/107; MAD, 8946, s. 288.

Bu arada inşaat sürecinde malî sıkıntı yüzünden aksamalar meydana gelmekte idi. İstanbul'dan yapılan malî yardım yetmediğinden Ferah Ali Paşa, kendisine verilen senelik 22 bin 500 kuruşu, inşasına başlanan Anapa kalesi ve civar mahallerde yapılan kale ve tabyalar ile Çerkes kabileleri için sarf etmişti¹. Zira kabilelere taahhüt edilen aynî ve nakdî yardımların aksaması krize sebep olabilirdi. Tüccardan en az 20 bin kuruşluk kirpas vs. ile bina yapımında kullanılan levazımat borç yapılarak alınmıştı. Yapılan masrafların defteri hazırlanarak İstanbul'a gönderildi. Gerek kendinin, gerekse kapı halkının daha zor durumda kalmamaları için 35 bin kuruş tutarındaki harcamaların karşılanması istendi². Ferah Ali Paşa'yı sıkıntıya sokan diğer bir husus ise onun Soğucak Kalesi'ne muhafız olmasıyla birlikte kabilelerden esir alınıp satılmasına karşı çıkmasının doğurduğu sonuçtur. Nitekim bu hâl, İstanbul'da ona muhalif bir zümrenin oluşmasıyla, kendilerine köle göndermiyor diye kalenin zarurî ihtiyaçları için verdiği arzların kabul görmemesine yol açmıştır³. Ferah Ali Paşa'ya muhaliflerden biri de Bahadır Giray⁴ idi. Onun bölgedeki faaliyetlerini küçümseyen Bahadır Giray, *bu paşadan ne öğreneceksiniz*⁵ diyerek kabileler nezdinde onu küçük düşürmeye çalışmakta idi. Merkezde, Halil Hamid Paşa gibi Ferah Ali Paşa'nın icraatlarına destek veren ve onu kollayan güçlü bir isim olmasına rağmen onun icraatlarından rahatsız olan bir kitle de oluşmuştu. Ferah Ali Paşa'nın Çerkezistan'ın serdarı olarak Anapa ve Soğucak gibi iki kalenin birden muhafızlığını üstlenmiş olması ve onun İstanbul'a getirilen köle ve cariyelerin membaında olması dikkat çekmişti. Onlar için daha önemli olanı ise köle ve cariyeye beklentisinde olmalarına rağmen Ferah Ali Paşa'nın bu beklentileri boşa çıkarması olmuştur. Ferah Ali Paşa'ya karşı İstanbul'da oluşan olumsuz hava, onun icraatlarını yerine getirebilmesi için hayatiyet arz eden askerî ve malî desteğin aksamasına yol açmıştır. Bunun dışında Anapa ve Soğucak bölgesi idarî bağlamda, Canikli Ali Paşa'nın valisi bulunduğu Trabzon'a bağlı idi. Canikli, bölgenin îmarı ve

¹ BOA, D.BŞM, 6624/55, (1 Ra. 1198 / 24 Ocak 1784); 6702/108; A.E, SABH.I, 20465; C.AS. 52601.

² BOA, C.AS, 53309, (21 Ca. 1199 / 1 Nisan 1785).

³ Haşim, vr. 39a.

⁴ Bahadır Giray, Topal Ahmet Giray'ın büyük oğlu, Şahin Giray'ın ağabeyidir (Halim Giray, Gülbün, 216).

⁵ Cevdet, *Tarih*, III, s. 215.

teşkilatlandırılmasının kendi oğulları tarafından yapılmasını arzu ettiğinden, Ferah Ali Paşa'nın bölgeye muhafız olarak atanmasını hoş karşılamamıştı. Ferah Ali Paşa karşıtı odağın, zamanla onun maiyyetindekileri dahi itham ederek zan altında bırakmalarıyla, paşanın İstanbul'dan talepleri göz ardı edilmekte idi¹.

Ferah Ali Paşa'nın ilgilendiği sorunlardan biri de Rus işgali sonrası Kuban Nehri'ni geçerek Anapa ve Soğucak civarına sığınan Tatar göçmenler olmuştur. Tüm şahsi gayretlerine rağmen 1784 yazına gelindiğinde, iki yıldan beri Anapa havalisine iskân için bekleyen göçmenler sıkıntı çekmekte idiler. İnşa edilmekte olan binalar da maddi sıkıntı yüzünden hâlâ tamamlanamamıştı. Ayrıca Soğucak ve Anapa kaleleri muhafazasında görev alan askerler, maaşlarını alamadıkları için yeniçeri ağasını dağa kaçırarak tehdit etme planları dahi yapmakta idiler². Rus tehdidinin hüküm sürdüğü ve huzurun olmadığı bir orduda, sınır muhafızlarının morallerinin, savaş zamanında düşmana karşı gösterecekleri mukavemetle ne derece paralel olduğunun idrakinde olan Ferah Ali Paşa'nın, İstanbul'a konuyla ilgili sürekli istidalar yazmasını anlamak daha kolaydır.

İçinde bulunulan durum merkeze arz edildikten sonra Ferah Ali Paşa'nın İstanbul'da bulunan kethüdası Mehmed Ağa'ya, kendisine iletilmek üzere Tombasar mukataası gelirinden 22 bin 500 Kuruş verildi³. Kabileleri kazanmak amacıyla onlar için 16 bin 860 kuruş harcandı. Bu paranın 12 bin 338, buçuk kuruşunu önceden kendisine gönderilenden, geri kalan 4529 kuruşu ise Anapa kalesi gümrüğü gelirinden karşılandı. Ferah Ali Paşa'nın 1784 yılı maaşı da Anakara Sancağı ve Anadolu valileri cizyesinden karşılandı⁴.

Bu arada Anapa Kalesi'nin su ihtiyacı, kalenin Şegake Kapısı'na yakın olan Buhur Nehri'nden taşınarak giderilmekte idi. Su taşımak hem maliyetli olmakta hem

---

¹ Cevdet, *Tarih*, III, s. 206.

² BOA, A.E, SABİ, 40446, (5 Ş. 1199 / 11 Ağustos 1785).

³BOA, A.E, 20459, (19 C. 1198 / 10 Mayıs 1784); D.BŞM, 6711/72. Ferah Ali Paşa'nın bir sonraki yıl (1785) için hak ettiği 22.500 kuruş, Tombasar mukataası geliri başka kalemlere harcadığından ödenemedi. Bunun yerine aralarında Gelibolu, İzmir, Yanya, Zİştovi, Sivas, Filibe, Ahyolu, Niğbolu ve Pirlepe gibi şehirlerin bulunduğu 17 cizyeden elde edilen toplam 22 bin 500 kuruş has akçesi Ferah Ali Paşa'ya verildi (C.ML, 29851, 26 Za. 1199 /20 Eylül 1785).

⁴ BOA, D.BŞM, 6662/5.

de bazı tehlikeler arz etmekte idi. Öyle ki bazen kabilelerle ortaya çıkan düşmanlık yüzünden nehre su için giden sakalar esir alınabiliyordu. Bunlar ancak fidye verilmek suretiyle serbest bırakılıyordu. Bu durumlara maruz kalmamak için, her hanenin önüne kuyu kazılmasına karar verildi. Bir ay zarfında 30'dan fazla kuyu kazılmıştı¹. Buhur Nehri kale yakınından denize döküldüğünden, şayet önüne set yapılıp kanallarla kaleye taşındığında, zaruri ihtiyaçların daha kolay karşılanacağı düşünüldü². Kaleye tayin olunan yeniçeri ağası Halil Ağa, yamaklar ve iskân edilen Tatar ahalisi kale içerisinde içme suyu sıkıntısı çekmekte idiler. Halil Ağa ve maiyyetindeki 200 yeniçerinin su ihtiyacını karşılamak üzere 4 adet Mancana ile birlikte 20 adet de varil Anapa'ya gönderildi³. Fakat bunlar geçici çözümler olduğundan su meselesinin bir an evvel halledilmesi gerekmekte idi. Bunun için Buhur Nehri'nden Anapa'ya suyolu açılması düşünüldü. Keyfiyetin İstanbul'a bildirilmesi üzerine, su getirilen yerin düşman ile savaşılacak mahalde olduğu, düşmanın zapt etme ihtimali yoksa projenin gerçekleştirilmesinin sakıncasının olmadığı, şayet güzergâh düşman tehdidinde ise suyolu açmak yerine kale içerisine kuyular kazılması istendi⁴.

Daha sonra İstanbul'dan Ferah Ali Paşa ve Süleyman Ağa'ya gönderilen fermanda; Anapa Kalesi'ne bağlanacak olan suyolunun düşmanın geliş yönünde olmadığı, dolayısıyla daha güvenilir olduğu, su mecrasının belirlenmesi ve yapılacak masraf defterinin çıkarılması istendi⁵. Bu arada İstanbul'dan suyolunun keşfi için iki mühendisle birlikte bölgeye Trabzon'dan 50 neccar ve duvarcı ile 10 dülger, kireççi ve suyolcu gönderildi⁶. Sonuçta 2000'den fazla insanla bir buçuk günde nehrin önüne bent yapılıp hendek açıldı ve kale ahalisinin su ihtiyacı karşılandı⁷. Kolay su

---

¹ Haşim, vr. 42a-b. Kuyu hafriyatı sırasında bir buçuk zira' derinliğe inildiğinde Cenevizlerden kalma tarihî eserlere rastlandı. Bulunanlar arasında mermer bilezik taşları, üzerinde kuş figürlerinin bulunduğu mühür taşları da vardı (aynı varak).

² Haşim, 48a.

³ BOA, C.AS, 52894, (25 Ra. 1198 / 17 Şubat 1984).

⁴ BOA, C.DH, 4539, (28 Za. 1197 /25 Ekim 1783).

⁵ BOA, D.BŞM, 6559/65. (tarihsiz)

⁶ BOA, C.AS, 52601 (27 L. 1198 / 13 Eylül 1784). Aynı vesikada, İstanbul'da çok sayıda inşaat faaliyeti bulunduğundan usta kıtlığı çekildiği, bu sebeple bunların Trabzon'dan temin edildiği belirtilmektedir.

⁷ BOA, A.E. SABH.I, 20457, (3 Ş. 1198 / M. 21Haziran.1784); Haşim, vr. 48a.

teminiyle birlikte, bölgede iskân edilen Tamanlı muhacirlerin çabalarıyla bağ-bahçeler yapılmış, mahsulün bolluğu fiyatların düşüşüne sebep olmuştur¹. Anapa'nın Kuzey Kafkasya'da askerî ve ticarî merkezi olması, civar bölgelerden de göç almasına sebep olmuştur. Bölgenin diğer stratejik mevki olan Soğucak'tan da Anapa'ya insanlar birer ikişer göçmeye başlamışlardı. Bu duruma müdahale edilerek kalenin boşalmaması için Soğucak'tan göç yasaklanmıştı². Bu arada Anapa civarında altın ve gümüş madenlerine de rastlanılmıştı. Ferah Ali Paşa, Kuban Nehri havzasında rastlanan maden cevherinden bir numuneyi İstanbul'a, darbhane nazırına göndererek, incelendikten sonra, bölgeye madenci gönderilmesi talebinde bulunmuştu. Darbhane'de incelenen maden cevherinde para üretimi için yeterli miktarda altın ve gümüş cevherine rastlanmadığı için madenci göndermenin de lüzumsuz olduğu düşünüldü³.

Kuzey Kafkasya'nın tahkimatı sadece Anapa Kalesi ile sınırlı kalmamış, gerek bölge kabilelerinin korunma talepleri gerekse stratejik zorunluluk olarak Rus hududu Kuban Nehri boyuna ve aynı civarda yaşayan kabilelerin içlerine bir takım toprak kale ve tabyalar yapılmıştır. Anapa civarında olan ve Nogay kabilelerinin yerleştiği Hacılar Kalesi'nin temeli kazıldı. Bu iş için Ferah Ali Paşa tarafından Kaftanî Ali Ağa görevlendirildi. Hatukay ile Jane bölgesine yerleştirilen Nogay kabilelerinin korunması için Sofracıbaşı Abdullah vasıtasıyla toprak kale inşa edildi⁴. Buraya yerleştirilen top için de zabıt Mehmed Efendi görevlendirildi. Demirköy ile Mahveşi civarında Nevruzoğulları Kabilesi içinde Sofracıbaşı Abdullah Ağa vasıtasıyla toprak kale ve tabya inşa edildi⁵. Bölgede yapılan askerî faaliyetlerden bir diğeri ise hem Anapa'ya hem de Soğucak'a çok yakın ve Gelincik Burnu diye tabir edilen yere kale yapılması olmuştur. Bunun için ilk etapta zaten

---

¹ Cevdet, *Tarih*, III, 188.

² Haşim, vr. 26b-27a.

³ BOA, D.BŞM, 6733/80, (19 Za. 1199 / 23 Eylül 1785).

⁴ BOA, D.BŞM, 51507, s. 163 (Gurre-i R. 1200 / 01 Şubat 1786).

⁵ BOA, D.BŞM, 6786/161, (17 Za. 1200 / 11 Eylül 1786).

Anapa'da bulunan mimar halifesi vasıtasıyla adı geçen yerin keşfi yapılarak İstanbul'a müracaatta bulunulmuş, bir ay sonra da muvafakat alınmıştı¹.

Soğucak'a siper inşaatı için gönderilen mühimmat kullanılarak Kuban nehrinin güneyinde beş kabilenin yaşadığı bölgeye 1875 m² içinde cami, cephanelik, mühimmat ve zahire ambarları ile tahminen yapımı 35 bin kuruşa mal olacak siperleri de bulunan bir kale yapımına karar verildi. Silahşor Süleyman Ağa, Soğucak ve Anapa kaleleri ile Gelincik Limanı'nda yapılan kale ve tabyalarla ilgilendiği için Kuban Nehri boyunca yapılması düşünülen toprak kale ve tabyaların inşaatıyla ilgilenmek üzere yeni bir bina emîni ve bir de mimar halifesinin görevlendirilmesi talebinde bulunuldu². Anapa Kalesi'nin inşası ve Kuban Nehri'ne yapılmakta olan kaleler, bölgede yaşayan kabilelerin güvenlik endişesini gidermiş oldu. Nevruzoğulları bölgesinde bir toprak kalenin inşası için Hazine-i Âmireden 5000 kuruş gönderildi³. Geri kalan 30 bin kuruşluk meblağ da Anapa gümrüğü gelirinden tamamlandı⁴. Taman Yarımadası'nda, Kuban Nehri'nin Rusya tarafında kalan kısmında yer alan Açe kalesi, Ruslar tarafından tahkim edilmekte olduğundan karşısına uygun bir mahalle toprak kale yapımına karar verildi⁵. Demirköy'de de bir toprak kale yapımına başlandı⁶. Hacılar'da kazılan hendek ve tabya için 1920 kuruş; Demirköy'de inşa olunan toprak kale için 2040 kuruş ve Hatukay-Jane bölgesinde inşa olunan toprak kale için de 1350 kuruş harcandı⁷. Rus sınırında Hacılar Kalesi'nin inşasıyla birlikte bölgedeki Kabartay kabilelerinin kendilerini daha güvende hissetmeleri sağlanmıştır⁸.

---

¹ BOA, C.AS, 14677, (2 Ş. 1196 / 13 Temmuz 1782) Haberci Mehmed İstanbul'a sunduğu takririnde, Gelincik Limanı'nı tarif ederken tersane olmağa şayan bir mahal olduğunu, seksen parça kalyonun sığabileceğini ve korunaklı bir liman olduğunu ifade etmektedir. Burada Ferah Ali Paşa'nın yaptırmış olduğu bir toprak kale bulunduğunu ifade etmiştir (BOA, HAT, 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).

² BOA, D.BŞM, 6651/132, (24 Kasım 1784).

³ BOA, D.BŞM, 6518/ 73, (2 L. 1197 / 1 Eylül 1783); 6732/8; HAT, 28/1339.

⁴ BOA, D.BŞM, 6623/68, (21 N. 1199 / 8 Ağustos 1784).

⁵ BOA, A.E, SABH.I, 10398, (27 B. 1199 / 5 Haziran 1785)

⁶ BOA, D.BŞM, 6733/75.

⁷ BOA, D.BŞM, 6750/70, (7 R. 1199 / 17 Şubat 1785); MAD; 10036, s. 374.

⁸ BOA, C.AS, 2515, (Evail-i Za. 1201 / 15-24 Ağustos 1787).

Bu arada Silahşor Süleyman Ağa'nın İstanbul'a dönmesi gerektiğinden inşa faaliyetlerinin sekteye uğraması endişesi duyuldu. Bu sebeple Anapa muhafızlığı tarafından, malî yardımın yanında Anapa'ya acilen müstakil bir bina emîni gönderilmesi de istendi¹. Bu konuda acele edilmesinin bir diğer sebebi ise Anapa Kalesi içerisine aileleriyle birlikte yerleştirilen göçmenlerin güvenliği ve dışarıdan gelebilecek saldırı tehdidi idi. Zira endişe sebebi sadece Rus tehdidi olmayıp öteden beri var olan ve gerek Çerkes kabilelerinin kendi aralarında, gerekse Çerkeslerle Tatarlar arasındaki huzursuzluğun yeniden su yüzüne çıkması idi. Bu durum üzerine, Kabile ileri gelenlerine İstanbul'dan gönderilen emirde, o bölgeye gönderilen Muhafız Ferah Ali Paşa'nın emirlerine uymaları ve onunla işbirliği içinde olmaları istendi².

Süleyman Ağa'nın görevi bırakmasıyla yerine Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Edirne Bostancıbaşı Hacı Ahmed Efendi Soğucak ve Anapa kalelerine bina emini olarak tayin edildi (Aralık 1784)³. Fakat Edirne'de işlerinin yoğun olması ve halefinin Edirne'ye gelip devir-teslim işlemlerinin yapılmasının bir ay sürebileceği, bir ay sonra da kış mevsimi olacağından acilen gidilmesi gereken Soğucak-Anapa bölgesine gidemeyeceğinden, Hacı Ahmed Efendi bu görevden affını istedi. Bunun üzerine yerine eski Halep mütesellimi Hüseyin Ağa atandı⁴. Hüseyin Ağa maiyetinde yer alan 20 kadar adamıyla Anapa Kalesi'ne gitmiştir⁵. Daha önce Özi kalesi bina emini olan Hüseyin Ağa, kale inşa ve tamirat alanlarında tecrübe sahibiydi. Selefî zamanında yapılan inşaat faaliyetleri için ayrı, kendi yapacağı faaliyetler için ayrı keşif defteri düzenlendi. Hüseyin Ağa, maiyetinde mimar halifesi ve inşaatta çalıştırılmak üzere bir grup amele ile birlikte Sinop'tan hareket etti⁶ ve 10 Ağustos 1785'te Anapa Limanı'na vardı⁷. Yapılan inşaat

¹ BOA, D.BŞM, 6745/83, (C. 1199 / Nisan 1785); SABH.I, 20465

² BOA, A.DVN.MHM.d., 183, s. 165. (Evahir-i Z. 1199 / 21-30 Ekim 1785).

³ BOA, MAD, 10036, s.,232, 237, 255, 266 (10 S. 1199 / 23 Aralık 1784).

⁴ BOA, A.E. SABH.I, 962; D.BŞM, 66741/21, (4 Z. 1199 / 8 Ekim 1785); 6732/8.

⁵ Haşim, vr. 26b.

⁶ BOA, A.DVN.MHM.d., 183, s. 63, (Evahir-i B. 1199 / 21-30 Haziran 1785).

⁷ BOA, C.AS, 23696, (3 Za. 1200 / 28 Ağustos 1786).

harcamaları için bina eminiyle 5000 kuruş gönderildi¹. Daha sonra aynı yıl içerisinde kendisine, Soğucak ve Anapa kalelerinin masraflarında kullanılmak üzere 12 bin 500 kuruş daha gönderildi². Hüseyin Ağa inşaatın yavaşlamasını engellemek amacıyla, paranın yetmediği zamanlarda borçlanma yoluna gitti. Senet karşılığı yaptığı 6856 kuruşluk borcu Hazine-i Âmire'den karşılandı³.

İstanbul'dan keşif için Anapa Kalesi'ne gidip dönen mimar halifesi takririnde, kale için kereste, mühimmat ve inşaatta çalıştırılacak amele esnafına ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu. Baş mimar İbrahim Ağa, keşif defterini inceledikten sonra, talepte bulunulan levazımat ve amele gemilerle bölgeye nakledildi⁴. Yine Taman Yarımadası'nda bulunan Jane'den 6256 siper kazığı ve meşe ağacından 2176 adet kereste getirildi⁵. Ferah Ali Paşa, stratejik konumları itibarıyla önemini vurguladığı Soğucak ve Anapa kalelerine mühimmat takviyesi hususunda İstanbul'a her fırsatta müracaat ediyordu. Bunun üzerine yapılan tamirat ve inşaatta kullanılmak üzere gerekli mühimmat Anapa Kalesi'ne gönderildi⁶. Yine bu iki kale için İstanbul'dan 10 tane çarha topu, 20 adet çarha ve cephan arabası vs mühimmat gönderildi⁷. Kalede ihtiyaç duyulan usta iş gücü için her birinden birer kişi olmak üzere tekerlekçi, marangoz, doğramacı, demirci ve çilingir Anapa'ya gönderildi⁸. Anapa'ya sevk edilen top ve cephan arabaları için yüz beygir bölgeden temin edilmişti. Fakat bunlara verilecek yem kıtlığı çekildiğinden Silahşor Süleyman Ağa,

¹ BOA, MAD, 10036, s. 238, 402, (7 C. 1199. / 17 Nisan 1785); C.AS, 39163; D.BŞM, 6692/95; D.BŞM.d, 41507, s. 173-174.

² BOA, D.BŞM, 6735/11, (24 Za. 1199 / 28 Eylül 1785).

³ BOA, C.AS, 25631, (23 N. 1200 / 20 Temmuz 1786); D.BŞM, 41507, s. 491-492.

⁴ BOA, D.BŞM, 6563/27, (17 S. 1198 / 11 Ocak 1784); 6692/87.

⁵ BOA, MAD, 10036, s. 370, 377, (8 R. 1999 / 18 Şubat 1785); C.AS, 43443; D.BŞM, 6786/161; 6750/70.

⁶ BOA, D.BŞM.CBH, 35/20, (25 C. 1200 / 25 Nisan 1786). Gönderilen mühimmat arasında 365,3 kg çivi, 25,6 kg ham demir, 43 adet tahta kürek, 54 adet kazma, 97 adet küfe, 128 deste ihlamur, bir adet keski (aynı belge),.

⁷ BOA, D.BŞM, 6732/8, (5 L. 1199 / 11 Ağustos 1785) toplarla birlikte 50 kantar siyah barut, 10 kantar kurşun, 500'er adet ağaç kürek ve demir kazma (aynı belge), topların tekerlekleri, kundakları ve mühimmat vs. için de yaklaşık 14 ton ham demir, 64 kg ham bakır, 506 kg kurşun Cephane-i Âmire'den Anapa Kalesi'ne gönderildi (D.BŞM, 6810/59, (18 Ş. 1200 / 16 Haziran 1786); 6733/33; 6868/90).

⁸ BOA, MAD, 8946, s. 296 (26 B. 1200 / 25 Mayıs 1786).

Anapa'ya bir an evvel arpa gönderilmesi talebinde bulunmuştur¹. Ertesi yıl da Anapa Kalesi'ne aşağıda listesi verilen mühimmat gönderildi:

Tablo 5: 1784 yılında Anapa Kalesi'ne Gönderilen Mühimmat².

Cinsi	Miktarı	Beher fiyatı/ Akçe	Toplam Tutarı/Akçe
Taşçı tarağı	20 Adet	105	2100
Taşçı kazması	20 Adet	105	2100
Kabzasıyla beraber Ferhadî kazma	40 adet	150	6000
Kabzasıyla beraber bolad neccar keseri	10 adet	220	2200
Kabzasıyla beraber çatal çekiç	30 adet	150	4500
Kabzasıyla beraber neccar baltası	20 adet	150	3000
Demir çapa	30 adet	135	4050
Demir Sakız beli	100 adet	100	10.000
Hızar takımı	10 adet	720	7200
Hızar eğesi	3 deste	300	3000
Destere eğesi	20 deste	12	240
Duvarcı malası	50 adet	20	1000
Çeşitli çivi	169.2 kg	105	13.860
Çelik	56.4 kg	60	2640
Ham demir	1128.1 kg	27,5	24.200
Çeşitli makara	10 adet	75	750
Bezir yağı	256.4 kg	40	800
Kendir ma' resen	256.4 kg	45	900
Sakız destisi	250 adet	15	3750
Kale kapısı kilidi	5 adet	720	3600
Demir cephane kapısı	2 adet (332,8 kg)	51	13.260
Cephane kapılarına asma kilit	2 adet	240	480
Cephane kapılarına kilit	2 adet	180	360

¹ BOA, C.AS, 53896 (5 Za. 1197 /2 Ekim 1783).

² BOA, D.BŞM, 6710/140, (3 S. 1199 / 16 Aralık 1784); 6716/45.

Ayrıca inşaatta çalışacak 10 lağımıcı, 10 taş yonucu, 10 hamamcı, 12 ocak kiremitçisi ve iki demir ocakçısı Anapa'ya gönderildi. Mühimmatın toplam bedeli 1128 kuruştur. Amelelere harcırahla beraber toplam 2568 kuruş ödeme yapıldı. Kaledeki toplar için toplam 620,4 kg olmak üzere 5 kangal yeni alet ve 20 kangal eski alet gönderildi. Yine İstanbul'dan top arabacıları kârhanesinden 15 sürat topu, cephane arabaları ve 11 ton 281,6 kg siyah barut Anapa'ya gönderildi¹.

Ferah Ali Paşa hayatta iken Anapa ve Soğucak kalelerine eşya, zahire ve nakit para gönderilmiş, fakat gemiler Soğucak'a geldiğinde Ferah Ali Paşa vefat etmişti. Enderun ağalarından Süleyman ve ocaklı tatar vasıtasıyla gelen gemide 300 çuval olmak üzere gönderilen 1569 kile üç kıyye un, 13 adet mühürlü sandık, iki deste yay, dört tay kirpas, paşaya verilmek üzere dört bin kuruş nakit para, 225 top Kudüs kirpası, 174 top çit, 110 top beyaz bogası, 400 top elvan bez, 50 top kırmızı Hereke bezi, 75 adet karcalar şalısı, 115 adet elvan sahtiyan, 100 adet kırmızı meşin, 50 adet sade meşin, 60 adet Tatar yayı bulunmakta idi. Bunların dışında Bergos limanından da 13 bin kile un ve 2000 kile arpa bölgeye gönderilmek üzere hazırlandı. Bunlardan 11 bin 150 kile un, Mehmed Alemdar Reis'in Çamlıca gemisine yüklenerak bölgeye ulaştırıldı. Geri kalan 1550 kile un ile 2000 kile arpa Kuban tüccarına ait gemilerle bölgeye gönderildi. Fakat fırtına sebebiyle Çakran diye bilinen sahile yanaşan gemiye, kışı burada geçirdikten sonra Soğucak'a gitmek üzere güvence verildi². Yine 25 kuruş navlun bedeli verilerek 10 sandık elbise Soğucak'a gönderildi³. Gönderilen tüm eşyalar ve nakit parayı, Ferah Ali Paşa'nın vefatından sonra kaymakam tayin edilen Seyyid Elhac Hüseyin Ağa teslim aldı. Nakit para, bölgeye muhafız olarak atanan Bicanzade Ali Paşa'ya verildi⁴.

Ferah Ali Paşa idaresinde Anapa'da devam eden imar faaliyetleri sadece bir kale hüviyetinde olmayıp yeni bir hayat sahası ve şehir görünümü arz etmekte idi. Kenarı sur ve hendeklerle çevrili, içinde iç kalesinin yanı sıra han, hamam, medrese,

¹ BOA, MAD, 10037, s. 292, (7 Ş. 1200 / 5 Haziran 1786); D.BŞM, 6932/33; 6988/36.

² BOA, D.BŞM, 6767/22, (25 S. 1200 / 28 Aralık 1785); 6786/161; 6817/8; D.BŞM, 6692/95; D.BŞM, 41507, s. 173-174.

³ BOA, D.BŞM, 6825/75, (21 L. 1200 / 17 Ağustos 1786).

⁴ BOA, D.BŞM, 6767/22, (25 S. 1200 / 28 Aralık 1785).

kütüphane gibi sosyal tesislerle yüzlerce dükkân ve konut inşa edilmiş, iskelede yeniden düzenlenen gümrük kapısıyla birlikte ticaret gelişmiş ve birkaç yıl içerisinde Anapa cazibe merkezine dönüşmüştür. Bununla birlikte kale ahalisinin ve bölgenin güvenliği için tedbirler alınmaya devam edilmiştir. Bunlardan birisi de Anapa iskelesinin bulunduğu yere bir toprak kale daha yapılması tasarlandı bu hususta Anapa kalesi Muhafızı Altıkulaçzade Elhac Hüseyin Ağa'ya gönderilen emirde¹, kale yapımına ihtimam gösterilmesi, Anapa Kalesi iskelesinin istihkâmının güçlendirilmesi ve bunun için de buraya toprak tabya yapılması istendi. Hassa mimarbaşı tarafından yapılan keşif ve hazırlanan defter doğrultusunda, yapılacak olan kalenin 39 bin 800 kuruşa mal olacağı hesaplandı. Soğucak Muhafızı İpeklizade Mustafa Paşa ve Anapa kalesi binalarının yapımıyla görevli Bina Emni Hüseyin Ağa'ya gönderilen emirde² kendilerinin hesapladığı ve 150 bin kuruşa taştan kale yapılması yerine 68 bin 621 kuruşa topraktan kale yapmanın daha uygun olacağı bildirildi. Kaleyi taştan yapmanın iki-üç seneden fazla bir zaman alacağı ve masraflı olacağı, mevcut imkânlarla toprak kale yapımının sağlam bir set (sedd-i sedîd) olacağı vurgulandı. Mimar halifesi tarafından maliyeti hesaplanan kalenin keşif defterinin ayrıntıları aşağıdaki tablodadır:

---

¹ BOA, MAD,10037, s. 309, (10 S. 1200 / 13 Aralık 1785); D.BŞM, 6808/25, 6819/56.

² BOA, A.E. SABH.I, 7345, (10 S. 1200 / 13 Aralık 1785); MAD, 10037, s.231; D.BŞM, 41507, s. 125.

Tablo 6: Anapa İskelesi yakınında inşa olunacak kale/tabyanın keşif defteri (8 Haziran 1786) ¹.

Yapılması Planlanan	Çevre	Genişlik	Uzunluk	Derinlik	Yükseklik	Adet	Yüzölçümü terbi-i zira	Beher zira/ adet akçe	Fiyatı /akçe
Kale önünde hendek kazılması	2220	10		7			155.400 (89.226m ²)	15	2.331.0 00
Bağlamalı, kuşaklı, Samako çivili dizme şaranpo inşası			2220		5		2220	450	999.00 0
Siperler için saray menasına benzer dört sıra kuşaklı, ökçeli, halkalı, demir kollu, asma kilitli 3 adet Siper kapısı inşası		4			5	3		1200	36.000
Büyük kapı önünde hendek üzerine orta cebe kazıklı 15 arşın cebe tabanlı, iki tarafı 40 kulaç, iki başı dökme kazıklı, tunç dilli makaralı, halkalı, demir halatlı asma köprü		8	15			3	120	320	151.20 0
Kale içinde siyah barut cephanesi inşası ve toprak hafrı yapılması		8	12	8			768	15	11.520
Cephane çevresi etrafına kârgir duvar inşası			40		10		400	240	9.600
Duvar üzerine iki sıra tuğladan toloz inşası	14	12					168	360	60.480
Toloz üzerine yağmurdan korumak için toprak imlası		12	16				168	10	1.680
Zikrolunan toloz altına kavis yapımı	12	1,5					17	200	5.400
Söz konusu cephaneye iki sıra kuşaklı ve ökçe demirli, demir-tahta kaplı ve somunlu cephanecapısı inşası		2			2,5		5	600	3.000

¹ BOA, A.E, SABH.I, 24791, (10 Ş. 1200 / 8 Haziran 1786).

Yapılması Planlanan	Çevre	Genişlik	Uzunluk	Derinlik	Yükseklik	Adet	Yüzölçümü terbi-i zira	Beher zira/ adet akçe	Fiyatı /akçe
Cephane içerisinde balvener kirişli talbe tahtasından döşeme yapımı		8	10				80	135	10.800
Kale içinde lazım olan mühimmat için ahşap ambar inşası		15	40			3	1200	450	648.00 0
Kalede buğday, arpa ve pirinç ambarı inşası		25	40				1.000	540	5.400
Kaleye üç top yerleştirilebilecek siper	36					3	432	144	194.40 0
Kaleye yapılacak tabyanın temel hafriyesi	36	1				3	36	15	1.620
Zikrolunan tabyalara içi toprak ile dolu loze çubuğu benzeri ağaçtan sepet	15				.2,5	15		1.800	27.000
Zikrolunan toplar altına belvaner büyük kirişli döşeme		10	36			3		1.080	140.80 0
TOPLAM									4.776.90 = 39.800 kuruş

1785/1786 yılında Hazine-i Âmire'den 15 bin kuruş gönderilerek tabyanın bir an evvel bitirilmesi istendi¹. Daha sonra nakit olarak 6856 kuruşla birlikte 9951 buçuk kuruşluk mühimmat Anapa'ya gönderildi. Tabyanın toplam masrafı olan 39 bin 800 kuruştan açık kalan 10 bin kuruş ise Hazine-i Âmire'den ödendi². Fakat Mimar Halifesi Abdullah ve bölge ileri gelenleriyle yapılan ikinci keşif sonucunda, kalenin bitirilebilmesi için gerekli meblağın 68 bin 221 kuruş olduğu belirtilerek bu işlerin 10 bin kuruşla hallolunamayacağı da merkeze bildirildi. Ayrıca inşaatta çalışan Abaza, Çerkes ve Nogay kabilelerine mensup ameleler, bir kuruşluk işi beş kuruşa yapıyorlardı. Kabilelerin ileri gelenleri kaleyi ziyaret ettiklerinde her defasında kimi yay, kimi tüfek, kimi deri ve kimisi de kaftanlık kumaş istiyordu. Şayet talepleri yerine getirilmezse ameleleri toplayıp gidiyorlardı³. Bununla beraber Bina Emîni Hüseyin Ağa hendek hafır, siper ilâvesi ve tabya inşası işlerine devam etti. İnşaatta İstanbul'dan getirtilen marangozlar da çalıştırıldı⁴.

Toprak hafırında ve inşaatta kullanılmak üzere İstanbul'dan 1700 kuruş 24 akçe değerinde 5000 adet toprak küfesi, 3000 adet torba ve 500 deste ihlamur gönderilmişti⁵. Kale hendek hafırında 500 amele çalıştırıldı. Kazılan zemin kayalık olduğu için büyük güçlük çekildi. Tabya ve siperler için İstanbul'dan kereste gönderilmesi çok pahalıya mal olacağından, bölge ahalisinin ileri gelenlerinden iki kişi ile anlaşarak, Anapa civarında ormanlık bölgelerden kereste temin edildi. Anapa'ya iskân edilen Nogaylardan Akkerman'a dönmek isteyenlere de izin verilmedi⁶. Kale hendeklerinin kazılması için Nogay kabilelerinin iş gücünden faydalanıldı. Hendekleri yarısına kadar bir kabile diğer yarısını ise başka bir kabilenin kazması hususunda anlaşma sağlandı. Ancak kabilelerden biri sözünde durup hafriyatı gerçekleştirmiş iken diğeri sözünde durmadı. Kerestelerin temini için de Abaza kabileleri ile anlaşma yapıldı. Kerestenin ortalama fiyatı iki kuruş olmasına

¹ BOA, MAD,10037, s. 309, (10 S. 1200 / 13 Aralık 1785); D.BŞM, 6808/25, 6819/56; C.AS, 50831.

² BOA, MAD, 10037, s. 362, (25 N. 1200 / 22 Haziran 1786); D.BŞM, BNE. 24/88; A.E. SABH.I, 7345; MAD, 10037, s.231.

³ BOA, D.BŞM, 6819/87, (28 N 1200 / 24 Temmuz 1786).

⁴ BOA, D.BŞM, BNE. 24/88, (14 L. 1200 / 10 Ağustos 1786).

⁵ BOA, MAD,10037, s. 366, 369, (23 L. 1200 / 19 Ağustos 1786); D.BŞM, 6819/50; 6822/19.

⁶ BOA, DBŞM, 6814/62, (27 Ş. 1200 / 25 Haziran 1786)

rağmen İstanbul'dan kabilelerle münasebetlerin hoş tutulması amacıyla, kerestenin her biri 10 kuruşa mal olsa dahi onlardan temin edilmesi hususunda emir geldiğinden, buna riayet edildi¹. Kerestelerin, daha önce getirildiği gibi Jane bölgesinden nakli için 1400 kuruş verilerek beş çifte iki kayık temin edildi².

Gösterilen tüm çabalara rağmen inşa faaliyetleri yavaş gidiyordu. Bunda Nogay kabileleri ile Abaza kabileleri arasındaki husumetin etkisi büyüktü. Hendek hafırının yarısından fazlası bitirilmiş, siper sütunlarının, Sofe diye bilinen yerden her birine 55-60 para verilerek getirilmesi ve hafriyatın devamı için, Jane ve Hatukay bölgelerinde yaşayan, Mink ve Katay diye bilinen Nogay kabileleri mirzalarından baş mirza Uzun Ali Mirza ile 500 kuruş karşılığı 2000 amele temini hususunda anlaşma yapıldı. Fakat bölgede yaşayan Abaza Kabilesi olan Natuhaclardan çekinildiği için söz konusu ameleler çalışma mahalline gelmedi. Durumdan muzdarip olan Bina Emîni Hüseyin Ağa, İstanbul'a durumu arz etti³. Nogay kabileleri ile aralarında husumet bulunan Natuhac Kabilesi'ni barıştırmak için Anapa Kalesi'nde divan kuruldu. Bunun için Demirköy, Hatukay, Bezağug, Jane, Şegake, Nogay ve Natuhac kabilelerinin emir, sipah ve ihtiyarları ile toplandı⁴.

İnşaat sürecini yavaşlatan nedenlerden biri de Ferah Ali Paşa'dan sonra kale muhafazasında olan zabıt sınıfının, kendi üzerine vazife olmamasına rağmen inşaatta çalışan amelelerle ilgili tasarruflarda bulunmaları olmuştur. Bazı ameleler töhmet altında bırakılarak işine son veriliyor, yenilerinin gelmesi ise zaman alıyordu. Zabıtların müdahil olması, amelenin bina emininin dikkate almamalarına da sebep oluyordu. Trakya'dan getirilmiş bazı askerlere de gereğinden fazla hoş görülme davranılması sonucu bunların görevlerinde aksamalar meydana gelmekte idi. Mevcut durumdan istifade eden bazı ameleler de Kırım'a ya da civar köylere firar etmekte

---

¹ BOA, DBŞM, 6894/33, (9 B. 1201 / 27 Nisan 1787).

² BOA, D.BŞM, 6824/69, (15 L. 1200 / 11 Ağustos 1786); 6840/70; C.AS, 7939. Bu kayıkları kullanmak için iki reis ve bunların yanına 14 yardımcı verildi (C.AS, 51180, 11 L. 1200 / 7 Ağustos 1786).

³ BOA, D.BŞM, 6867/37, (12 Ra. 1201 / 2 Ocak 1787); 6866/90.

⁴ BOA, D.BŞM, BNE, 24/83, 84, (1200 N. 1 / M. 28 Haziran 1786).

idiler¹. Ferah Ali Paşa'nın vefatı ile oluşan otorite boşluğundan kaynaklanan bu sebepler dolayısıyla Anapa Kalesi'nin inşa sürecinde yavaşlama olmuştur.

Daha sonra gönderilen yardımlarla inşaat süreci tekrar ivme kazanmıştır. Anapa Kalesi'nde yapımı süren binalarda kullanılmak üzere Mayıs 1787'de çeşitli inşaat malzemeleri² ve Anapa'ya giden Mimar Sinan Bey'le de 15 bin kuruş gönderildi³.

Anapa Kalesi'nde hendek hafriyatı devam etmekte idi. Fakat elde para kalmadığından kış mevsimi gelmeden acilen 25 bin kuruş daha istendi. İstanbul'dan bina eminine 7500 kuruş gönderildi⁴. Ertesi yıl yine devam etmekte olan inşaat işleri için 25 bin kuruş daha Hazine-i Âmire'den gönderildi⁵. Hüseyin Ağa elindeki parayı Anapa Kalesi'nin inşaat faaliyetlerine harcadığından, hem Anapa Kalesi inşaatına devam hem de iskeleye yapılacak toprak kalenin masrafları için 30 bin kuruş daha gönderilmesini istedi. Onun döneminde Anapa Kalesi'nde ne kadar para gönderildiği baş muhasebeden sorgulandığında bina ve inşa faaliyetleri için 44 bin 356 kuruş, nüzül masrafları için de 15 bin kuruş olmak üzere toplam 59 bin 356 kuruş harcandığı bildirildi. İskeleye yapılacak toprak kalenin keşif bedeli olan 39 bin 807 kuruşla beraber talep olunan para miktarı ise 108 bin 28 buçuk kuruş idi. Hüseyin Ağa zamanında yapılan inşaat faaliyetlerinin keşif defteri hazırlanarak İstanbul'a gönderildikten sonra duruma göre hareket edilmesine karar verildi⁶. Hüseyin Ağa görevi müddetince Soğucak ve Anapa kaleleri ile Gelincik limanı tabyasında yapılan inşa ve tamirat işleri, ayrıca bahsi geçen kalelerde görev yapan askerlerin mevacib ve

---

¹ BOA, HAT, 161/6715.

² BOA, D.BŞM, 6905/45, (13 Ş. 1201 / 31 Mayıs 1787) Gönderilen mühimmatın başlıcaları: 400 deste ihlamur urganı, 297 adet torba, 5142 küfe, 198,7 kg'lık 4 halat, 80 adet büyük ve ufak burgu, 14 adet iki yüzlü balta, 27 adet testere, üç adet balta, beş adet çekiç, 10 adet keser, iki adet hızar bıçkısı, dört adet varye, dört adet demir keski, bir adet taşçı burgusu, 406 adet torba, 420 adet eski torba, iki adet takımıyla beraber piyade kayığı, 921 kg çivi'dir (aynı belge).

³ BOA, C.AS, 39039, (15 N. 1201 / 1 Temmuz 1787); 9232.

⁴ BOA, D.BŞM, 6732/22, (2 Za. 1199 / 6 Eylül 1785); C.AS, 23696.

⁵ BOA, MAD, 10037, s. 151, (6 R. 1200 / 7 Ocak 1786).

⁶ BOA, D.BŞM, 6869/36, (15 Ra. 1201 /4 Şubat 1787);

nüzül işlerinde kullanılmak için daha sonra gönderilen 30 bin kuruşla beraber toplam 165 bin 155 buçuk para sarf etmiştir¹.

Bu arada Hüseyin Ağa, Anapa Kalesi'nde kendi zamanında yapılan tamirat ve inşa faaliyetlerini gösteren muhasebe defteri hazırlayarak görevinden de affını talep etti². Anapa ve Soğucak kaleleri muhafızlığını uhdesinde bulunduran İpeklizade Mustafa Paşa, Hüseyin Ağa'nın ihtiraslı bir insan olduğunu düşündüğünden, muhasebe defterine şüpheyile yaklaşmış, keyfiyeti İstanbul'a bildirmişti. Gönderilen defter baş muhasebeye kaydolunmuş, yapılan tahkikattan sonra sunulan keşif defterinin diğerlerinden farksız olduğu kanaatine varılmıştı. Saray Baş Mimarı İbrahim, yine de yapılan binaların sahihen keşfi için bir mimar halifesini, İstanbul'dan bir Fransız gemisiyle bölgeye gönderdi.

Abdullah Ağa nezaretinde tekrar keşfi yapılan kalenin, inşa ve tamir olunan mahallerinin ayrıntıları deftere kaydedildi. Hüseyin Ağa zamanında yapılan inşa faaliyetleri şunlardır.

Yapılan yeni hanın sokak ve liman taraflarına taş duvar örülmüş, liman tarafındaki dokuz odanın duvarları sıvanmış ve her birinin içine ocak yapılmıştır. Yine bu odalara kapı ve parmaklıklı pencereler ve odaların üstüne küçük mertekli, kirişli, üzeri kamış ve kamışın üzerine topraklı çatı yapıldı. Odaların önünde sundurma altında 12 adet başlıklı sütun ilave edildi.

Bu odaların karşısında yer alan 12 adet odaların arasına taş duvar örülmüş, odaların duvarlarına kara sıva, içlerine ocak yapılmış, önlerine de taş duvar çekilmiştir. Odaların üzeri mertek, kamış ve toprakla örtülmek suretiyle çatı yapılmış, önlerine sundurma altında sütun ve başlıklar ilave edilmiştir.

Yapılan toplam 21 odaya ve hanın arka tarafına, biçme seren tahtasından üç sıra kuşaklı rezeli ve dökmeli, kemerli kapılar yapılmıştır.

---

¹ BOA, C.AS, 51803, (21 M. 1202 / 2 Kasım 1787).

² BOA, D.BŞM, 6913/29, (12 N. 1201 / 28 Haziran 1787).

Hana ana kapı olarak, koğuş tahtasından iki kanatlı, üç adet büyük mena kuşaklı, rezeli, demir kollu, halkalı ve dökmeli kapı ve bunlara çerçeve, aynı kapının yukarisına avadanlık, açma pervazlı basma tavan; tavanın üstüne tek mertekli ve üzeri tahta ve toprak kaplı çatı yapılmış, ana kapının iki tarafına taş duvar örölmüştür.

Hanın önüne, etrafı taş duvarla çevrili, tabanı taş döşemeli, taş basamaklı ve kaygan döşlü beş adet kenef yapıldı. Keneflerin önüne de tahtadan perde, etrafına taş duvar çekilip, lağım çukuru kazılmıştır.

İç kalede yeniden inşa olunan siyah barut cephanesi için toprak hafriyatı yapılip, çevresine taş duvar öröldü. Cephanenin üzerine yağmurdan korunmak için, mena mertekli, cebe tabanlı, üzeri kamışla ve toprakla örtölü çatı yapıldı. Cephaneliğın ortasına da sütun dikildi; üç sıra kuşaklı meşe tahtasından kaplı, mena çerçeveseli, halkalı bir adet kapı, bu mahallin yukarisına yağmur sularının tahliyesi için lağım çukuru kazılmıştır.

Aynı cephanenin yanına, taş duvarlı, mertekli, kirişli, üzeri kamış ve toprakla örtölmüş çatılı bir adet karakolhane, karakolhaneye çam tahtasından kapı,

Kaledeki mevcut beş adet tabyaya yine beş adet karakolhane yapıldı. Bunlar mena kirişli, taş duvarlı, üzeri mertekli, kamış ve toprakla örtölü çatılı idi. Bu karakolhanelere de çam tahtasından kapı,

Kalenin Paşa Kapısı'ndan harem tarafına yeniden inşa edilen mükemmel taş ocak,

Yine bu mahalde divanhane içinde açma tenteli üç sıra kuşaklı koğuş tahtasından perde,

Aynı yerde meşe sereninden ve meşe tahtasından on dört kademe merdiven,

Kapılar arasında iki tarafı tahta kaplı, iki tarafı kanatlı, maymuncuklu somunlu dönme dolap,

Burada tüfekçilere mahsus odalar bitişiğinde taş duvar örüldü. Bahsi geçen odalar içine bölme taş duvar çekildi. Aynı yerde tek mena çerçevesi çift adet kapı, Adı geçen odaların üstüne çatı, yine odaların içine ve dışına bir kat sıva, çatının üzerine yağmurdan korumak için toprak ve bir kat sıva,

Paşa kapısında at ahır harabe durumuna geldiğinden yağmur ve rüzgardan korunmak için onarıldı; içine top için 12 arşın büyüklüğünde taban;

Yine paşa kapısının çevresine beş arşından parmaklık,

Kasaphanede sığırlar için üzeri kamışla örtülü sundurma,

Önceden bina olunan hanla buğday ve un depolanan ambarların üzerine yağmurdan korunması için bir kat kara sıva,

Bu mahalde iç kale bitişiğinde a'şar mahsulünün konulduğu depo için beş adet kapı hafriyesi,

Anapa Kalesi'nde Taman Kapısından Orta Kapı'ya kadar yeniden hendek kazılması,

Adı geçen Orta Kapı'nın orta tarafında kazılan hendek.

Bu mahalde liman tarafında iki sıra, kuşaklı ve payandalı olan düzme siper,

Aynı mahalde büyük kapının iki tarafında çamur-taş duvar,

Yine aynı mahalde Ağa ve Paşa tabyalarında topların altına büyük çapa kirişli çift mena kaplı döşeme,

Kale içindeki topların kundakları harap olduğundan mevcut yedi top için kundak yapıldı.

Kalede büyük fırın üzerine aktarma kiremit ve meramit çatı,

Mustafa Paşa'nın emriyle süratçi topçularına ait sığınak,

Yine Mustafa Paşa'nın emriyle, 500 guruş sarf olunarak hakim efendilere mahsus olmak üzere gümrüğe nazır iki katlı, yarısı taş duvar ve yarısı kireç duvarlı

ve dehlizli, dört adet kapılı, neccarkari altı yedi adet kanatlı pencereli bir adet mahkeme odası

Bu mahalde Mustafa Paşa'nın selam ağasına bir adet menzil; üzeri kirişli ve mertekli, içi ve dışı bir kat sıvalı, kamyş örtülü kerpiç duvarlı, üzeri toprak, iki adet oda,

Adı geçen odalara neccarkârî çerçevesi kanatlık tahtasından kaplı, üç adet pencere ve kapı,

Kethüda Hasan'ın inşa ettiği odaların bitişiğinde etrafı kireç duvarlı, içi ve dışı kara sıvalı, çatısı kiremit, mertek ve kamyşla örtülü iki kapılı ve iki pencereli abdesthane,

Mustafa Paşa'nın sakin olduğu iki adet odaya ketenli iki kat sıva,

Yine bu mahalde paşaya mahsus hamam içine, yeniden lökün kalaylı su deposu ve altına cehennemlik yapıldı¹.

Soğucak nâibi Osman Ağa ve bina emini Süleyman Ağa tarafından Anapa Kalesi'nde yapılan han, sığınak, zahire ambarı, tabya, siper, ahır vs. için 18 bin 179 kuruş; Hüseyin Ağa zamanında 13 bin 877 kuruş, Ali Paşa'nın Soğucak, Anapa ve Gelincik'te bazı mahal ve mevzilerin inşası ve amele ücreti için sarf ettiği meblağ da 25 bin 034,5 kuruş olup toplam tutar 57 bin 90 buçuk kuruş olmuştur. Mühimmat ve amele masrafları için Mimar Ağa vasıtasıyla 1128 kuruş harcandı. Soğucak, Anapa, Gelincik ve civarında yapılacak olan inşaat faaliyetleri için 30 bin kuruş bedelli keşif defteri düzenlendi. Defterde, Soğucak Kalesi ve Gelincik Limanı'nda inşa olunan binaların yanı sıra Kuban Nehri boyunda inşa olunan kale, tabya ve Anapa Kalesi'nde inşa olunan bina ve mahalleri yer aldı².

---

¹ BOA, DBŞM, 6894/33 (9 B. 1201 / 27 Nisan 1787). Ahmet Cevdet Paşa, Anapa iskelesinde gümrük önünde 29 arşın civarında üç direkli bir gemi yapıldığını da nakletmektedir (Cevdet, *Tarih*, III, s.188)

² BOA, D.BŞM, 6750/70, (1199 / M. 1785).

Yine o tarafta olan süratçi ve humbaracı askerlerinin iskânı için sığınak kazıldı.

Hüseyin Ağa'nın memuriyette bulunduğu süre zarfında hak ettiği maaşının (yevmiye hesabından 2500 kuruş) hesaplandığı bir defter hazırlandı.

30 Nisan 1786-18 Nisan 1787 tarihleri arasında Soğucak, Anapa ve bunlara bağlı civar toprak kale ve tabyaların muhafazasında olan askerlerin, tayinatları ve bunlara verilen senetlerin miktarı hesaplanarak İstanbul'a gönderildi. Buna göre Soğucak ve Anapa kalelerinde 1577 askerın tayinatları yıllık 19 bin 924 kile zahire olduğu, yine bu kalelerde görev yapan yamakların da yıllık 11 bin kile una ihtiyaçları olduğu belirtilerek temin edilmesi istendi. Kalelerin et ihtiyacını karşılamak üzere her sene gelen koyun tüccarının bu defa gelmediğinden, o yıl (1786-1787 arası), Soğucak civarından 1,28 kilogramı dört paradan sığır eti satın alındı¹. Anapa Kalesi'nde görev yapan cebecilere Cebeci Ocağı'ndan sağlanmak üzere her birine, günlük bir çift ekmek ve her altı askere 1,28 kg et verilmesi uygun görüldü².

Bina emîni Hüseyin Ağa'nın görevden ayrılmasıyla, Soğucak ve Anapa kaleleri bina ve nüzül eminliklerine Abdullah Ağa atandı (Mayıs 1787)³. Bina emaneti için 10 bin, nüzül emaneti için 15 bin olmak üzere kendisine 25 bin kuruş verildi⁴. Abdullah Ağa'dan, Soğucak ve Anapa kalelerinin yapım ve tamiratlarının devamına ve askerlerin tayinatlarının verilmesine özellikle dikkat etmesi istendi⁵. Daha sonra Abdullah Ağa'ya Silahşor Süleyman Ağa vasıtasıyla yapılacak masraf için 20 bin kuruş daha gönderildi⁶. Abdullah Ağa'nın bina eminliği sırasında en son gönderilen 35 bin kuruşla birlikte Soğucak ve Anapa kalelerinin tamirat ve inşası için dört defada toplam 140 bin kuruş gönderildi⁷.

¹ BOA, DBŞM, 6894/33, (9 B. 1201 / 27 Nisan 1787).

² BOA, MAD, 10039, s. 5, (1 M. 1201 / 24 Ekim 1786).

³ BOA, D.BŞM, 6996/109 (17 B. 1201 / 5 Mayıs 1787); 7256/124.

⁴ BOA, AE, SABHI, 21467 (15 Ş. 1201 / 2 Haziran 1787); C.ML, 5747.

⁵ BOA, C.AS, 10919 (6 B. 1201 / 24 Nisan 1787).

⁶ BOA, D.BŞM, 6967/27 (29 S. 1202 / 10 Aralık 1787).

⁷ BOA, D.BŞM, 7043/11 (16 Za. 1202 / 18 Ağustos 1788).

Keşif için mimar halifesi görevlendirilmeden önce kalede yapılan inşaat faaliyetlerinden bahsedildi. Bunlar arasında Ağa tabyası, Mahmud Ağa tabyası ve çıkma tabyadır. Ordu kapısı bozulup, buraya hendek kazılarak hendek içine duvar yapıldı ve üzerine asma köprü konarak kapısı yeniden yapıldı. Yukarı Tabya ile Derviş Tabyası'na ve iki liman başında iç kale üzerine ve Paşa Kapısı içinde tabya yapıldı. Bunların içine sepetler yerleştirildi ve içleri toprak ile dolduruldu. Hafriyat sırasında kazılan hendeklerin birinden su çıkması üzerine bu su, kalenin ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmaya başlandı¹.

Anapa Kalesi'nde yapılacak olan binaların keşif ve yapım maliyetini gösteren defter de İstanbul'a gönderildi. Buna göre Siyah barut cephanesi yapımı planlanmış, 7,20 m² olarak düşünülen binanın kenarı kârgir duvarla çevrilip üzerinin iki sıra tuğladan örülmesi ve yağmurdan korunmak için toprak örtülmesi planlandı. Cephanesi için iki sıra demir kuşaklı mükemmel kapı yapımı ve zemine de tahta döşenmesi planlandı. Tüm dış mahallerinde yapılacak olan inşaatın yüz ölçümü ise 1181,2 m² olacaktı².

Selefi Hüseyin Ağa zamanında kazılan hendekler tekrar elden geçirildi. Soğucak Başbuğu Vezir Mustafa Paşa, Bina Emini Abdullah Ağa'dan 11 bin kuruş borç aldığından kendisinde yeterli miktarda para kalmaması üzerine, inşaat faaliyetlerinin devamı için yeniden malî yardıma ihtiyaç duyuldu³. Başbuğ Mustafa Paşa, sefer dolayısıyla bölgeye yoğun asker sevkiyatı yapılacağından çok paranın lazım olacağı, ayrıca yapılan asma köprüler için de dört adet zincir ve tahta çivisine ihtiyaç duyulduğunu İstanbul'a bildirdi⁴. Gelen cevabî yazıda, Abdullah Ağa'ya daha daha önceden bina ve nüzül masrafları için toplam 75 bin kuruş verildiği, bunun haricinde 15 bin kuruş daha İstanbul'dan gönderildiği, dolayısıyla toplam 90 bin kuruşun kendisine gönderildiği gerekçesiyle tekrar akçe talebine sıcak bakılmadı. Bununla birlikte 20 neccar ve dört hızarıcı amelesi gönderilmesi kararlaştırılıp

---

¹ BOA, DBŞM, 7019/5 (26 S. 1202 / 7 Aralık 1787).

² BOA, D.BŞM, 6915/28 (11 N. 1201 / 27 Haziran 1787).

³ BOA, D.BŞM, 7007/73 (1202 B. 17 / M. 23 Nisan 1787)

⁴ BOA, D.BŞM, 7008/74 (21 B. 1202 /27 Nisan 1788).

bunların ücretleri olan 990 kuruş da peşinen ödendi¹. Yine Abdullah Ağa'nın talep ettiği mühimmat ve amele, Mimarbaşı Elhac Ebubekir tarafından incelendikten sonra Sadrazamın onayıyla kabul görmüştür. Bunlar 996 buçuk kuruş tutarında 1923 kg siper çivisi ve 641 kg değişik neviden çivi, 1000'er adet kara Ağaç koğuş tahtaları, altı adet kurşun boru vs ile birlikte 30 duvarcı ve ikişer hamamcı ile taş kırıcı amele gönderilmesine karar verildi². Anapa kalesi tabyaları için 38,4 kg, sürat topları için de 115,3 kg olmak üzere toplam 153,8 kg siyah barut gönderildi³. Ayrıca Soğucak Kalesi'ne de 11 ton 281 kg siyah barut ile 122 adet kürek gönderildi⁴.

Abdullah Ağa atandıktan sonra selefi Hüseyin Ağa zamanında yapılan inşaatın keşfi için hassa mimarlarından Hafız Mehmed Emin halife görevlendirildi⁵. Kendisine harcırah olarak da cebelü akçesinden 300 kuruş verildi⁶.

Abdullah Ağa zamanında da hendek hafrı ve siperlerin inşasına devam edildi. Bunlar 996 buçuk kuruş 20 para tutarında 2564 kg çivi gönderildi. Bununla birlikte inşaat için ayrılan bütçenin tez zamanda biteceği bildirilerek malî yardımın acilen ulaştırılması istendi. Yine kalede bulunan askerlerin tayinatlarının ve zahirelerinin bölgedeki mevcut imkânlarla karşılanamayacağı için bu hususta da gerekenin yapılması arz olundu. Bunun üzerine 10 bin 984 buçuk kuruş tutarında 12 bin kile un ve 3000 kile arpa, bu iş için memur edilen çukadar gözetiminde Alçaklar iskelesinden sevk edildi. Abdullah Ağa tarafından talep edilen asker tayinatları ve bina masrafları için de 15 bin kuruş kendisine teslim edildi⁷. Yine kalenin siperlerinde kullanılmak üzere 320,5 kg çivi gönderildi⁸. Anapa civarında inşaatta kullanılan kereste o bölgeden temin ediliyordu. Soğucak ve Anapa kaleleri bina ve nüzül emininin gözetiminde, kerestelerin taşınması için çete kayıkları inşa edilmeye karar verildi. Bunun için de İstanbul'dan bir mimar ve bir kalfa ile birlikte 3384,4 kg

¹ BOA, A.E. SABH.I, 3668 (1202 B 7 / M 13 Nisan 1787); D.BŞM, 7008/74; 7007/86.

² BOA, A.E. SABH.I, 18662 (14 Ra. 1202 / 24 Aralık 1787).

³ BOA, D.BŞM, 6836/107 (Z. 1200 / Eylül 1786); MAD, 10039, s. 375.

⁴ BOA, D.BŞM, 6833/62 (25 Za. 1200 / 19 Eylül 1786).

⁵ BOA, D.BŞM, 7021/80 (1202 N. 2 / 6 Haziran 1788).

⁶ BOA, DBŞM, 7019/5 (26 S. 1202 / 7 Aralık 1787).

⁷ BOA, D.BŞM, 6914/80 (21 N 1201 / 7 Haziran 1787); C.ML, 22618.

⁸ BOA, C.AS, 46915 (29 Za. 1201 / 3 Eylül 1787).

ham demir gönderildi¹. Anapa Kalesi'nin inşasında çalıştırılmak üzere Erzurum eyaletine bağlı kazalardan 300 neccar amelesi Trabzon'a sevk edildi. Fakat kış mevsimi dolayısıyla Anapa'ya nakilleri gerçekleştirilemedi².

Ferah Ali Paşa'dan sonra muhafız olan Bicanzade Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen takrirde, planı daha önce Soğucak'a gönderilen Fransız mimar La Fitte³ yaptırılan kalenin, o plan çerçevesinde inşa edilmesi durumunda, inşaat masrafı toplamının 150 bin 355 buçuk kuruş tutacağı bildirildi. Bu masraf içerisinde 47 bin 323 kuruşu taştan yapılması planlanan iç kale içindi. Fakat İstanbul'dan gelen cevapta, istenilen meblağın temininin imkânsız olduğu belirtilerek şimdilik siper ile toprak kale yapımına devam edilmesi istendi. Ayrıca taştan yapılacak kalenin iki-üç yıldan önce bitirilemeyeceği de vurgulandı. Bunun üzerine tekrar yapılan keşifte, yapılacak toprak kalenin 68 bin 221 kuruşa mal olacağı hesaplandı. Bicanzade yapımı için 1000 amele görevlendirildiği takdirde dört ay zarfında taştan daha müstahkem bir kale yapılacağını, içerisinde 80 top ve 40 havanın yerleştirilip 3000 askerle rahat muhafaza edileceğini de raporunda belirtti⁴.

Bicanzade Ali Paşa gönderdiği diğer bir takrirde, Soğucak ve Anapa kalelerinde görevli yeniçerilerin 1784-1785 yıllarına ait mevaciblerinin hâlâ verilmediğinden hallerinin perişan olduğunu belirtiyordu⁵. Söz konusu mevacib, et ve kışlık bedelleri, Bicanzade Ali Paşa'nın durumu İstanbul'a arz ettiği günden üç ay önce çeşitli mukataa, gümrük (Erzurum, Sayda, Kiğı, Divriği vs.) ve bedel-i ağnam gelirlerinden ödenmek üzere havale olunduğu belirtildi⁶. Daha sonraki yıllarda Anapa kalesi cebecibaşı vekili İstanbul'a yazdığı arzuhalinde, söz konusu 19 cebeci

¹ BOA, D.BŞM, 6931/111 (18 Za. 1201 / 1 Eylül 1787).

² BOA, D.BŞM, 6930/98 (14 Za 1201 /28 Ağustos 1787).

³ Fransız Mimar La Fitte, Özi Kalesi'nin yeniden inşası ve bu çerçevede inşaat planını yapması için Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmişti. La Fitte Özi'den sonra Anapa'ya geçmiş burada da keşifte bulunduktan sonra yaptığı plan İstanbul'a gönderilmiştir (D. Anoyatis Pelé, *Journal d'un Officier, A Constantinople en 1784-1788*, s.7, 132).

⁴ BOA, C.AS, 23696 (3 Za. 1200 / 28 Ağustos 1786); D.BŞM, 41507, s.125.

⁵ D.BŞM, 6841/81 (24 Z. 1200 / 18 Ekim 1786); C.AS, 23692.

⁶ BOA, C. AS, 23692 (27 S. 1200 / 25 Haziran 1786); 47939; D.BŞM, 41507, s. 313.

askerinin görevlerini tam olarak yapmadıkları için ilaveten 30 cebecinin daha gönderilmesini talep etmiştir¹.

Bu arada inşaat faaliyetlerinde sıkıntı yaşanmakta idi. Mustafa Paşa, Bina Emini Abdullah Ağa'nın Anapa Kalesi'nde yapılmakta olan bina ve tamirat faaliyetlerinin sona erdiğini, malî sıkıntı yüzünden onun görevden affını istediğini, inşası biten faaliyetlerin keşfi için mimar halifesi gönderilmesini istedi². İstanbul'dan gönderilen fermanda ise iki sene önce nüzül ve kalelerin inşası için kendisine 20 bin kuruş verilmiş, fakat rehavet içinde hareket ettiğinden hazineyi zarara uğrattığı belirtilerek kale muhafızından bu parayı talep etmesi ve yerine atanan Numan Bey'e vermesi emredilmişti³. Abdullah Ağa ise elinde hiç para kalmadığını, tamamını inşa faaliyetlerinde kullandığını belirtmişti⁴. Daha sonra Abdullah Ağa kimseye haber vermeksizin eşyalarını gemiye yükleyerek Sohum tarafına firar etmiştir. Buradan İstanbul'a gelen Abdullah Ağa yakalanarak İstanköy Adası'na nefyedilmiştir. Onun yerine bölgede daha önce de görev yapan ve kabileler tarafından itibar gören Silahşor Süleyman Ağa Nüzül emini olarak atanmıştır⁵. Numan Bey, yaklaşan Rus seferinden seferinden dolayı inşa faaliyetlerinin sekteye uğramaması için Anapa Muhafızı Altıkulaçzade Hüseyin Ağa'dan 4000 kuruş borç aldı⁶. Sefer zamanı olduğundan ayrıca bazı binaların da yapılması gerekmekte idi. Soğucak ve Anapa'ya sevk edilen askerlerin barınak ihtiyacı için daha önceden Anapa'da inşa olunan hanlara ilaveten kışla ve sığınak yapılması planlandı. Askerin iaşesi için sevk edilen zahirenin depolanması için de acilen ambarlar yapılması öngörüldü. nüzül masrafı için 15 bin, bina masrafı için de 20 bin kuruşun uygun hava şartlarında gönderileceği bildirildi⁷.

¹ BOA, D.BŞM.CBH, 39/19 (27 Ş. 1203 / 23 Mayıs 1789); MAD, 10039, s. 18.

² BOA, D.BŞM, 7043/11 (11 Za. 1202. / 13 Ağustos 1788); D.BŞM, 6961/117.

³ Haşim, vr. 41a.

⁴ BOA, D.BŞM, 6943/49 (24 Z. 1201 / 7 Ekim 1787).

⁵ BOA, C.AS, 36663 (22 B. 1202 / 28 Nisan 1788); Ahmed Cavid, *Müntehabat, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi*, (hz. Adnan Baycar), İstanbul 2004, 654.

⁶ BOA, D.BŞM, 6943/49 (24 Z. 1201 / 7 Ekim 1787). Daha sonra borcunu Ferah Ali Paşa'nın divan kâtibi Haşim Efendi vasıtasıyla ödedi (D.BŞM, 6966/32 (23 S. 1202 / 4 Aralık 1787).

⁷ BOA, MAD, 10039, s. 507, 508, (4 Z. 1201 /17 Eylül 1787)

Abdullah Ağa zamanında kalede inşa ve tamir olunan yerler, halefi Numan Bey'in yaptığı teftişte genel anlamda uygun görülmele birlikte siperler, tabyalar ve kazılan hendekler beğenilmedi. Bunların tekrar tamiri ve hendeklerin temizlenmesi de elzemdi. Bunlar için Soğucak nüzül emanetine 15 bin kuruş tahsis edildi¹. Abdullah Ağa zamanında gönderilen 30 bin kuruştan kalan 25 bin kuruş, Numan Bey'e devredildi. Kalenin büyük oranda inşaatı tamamlanmakla birlikte, Numan Bey eksik gördüğü veya beğenmediği yapıları onarma veya yeniden yapma yoluna gitti. Bu amaçla 5081 adet siper kazığı çakıldı, 3,75 m. genişliğinde ve 813,7 m. uzunluğunda seğirdimi 52 günde yapıldı. Kullanılan siper kazıklarının 6000 adedi, 4000 kuruş verilerek bulunulan bölgeden satın alındı². Kalede yapılacak asma köprü için Tersane-i Âmire'de 15'er metrelik dört adet zincir imal edildi³.

Numan Bey, siperlerin inşaatına öncelik verdi. Bunun sebebi, Abdullah Ağa zamanında yapılan siperleri beğenmeyerek savaş zamanında bunların ancak birkaç düşman askerini öldürebileceğini düşünüyor olmasıydı. Şegake Kapısı'nın önünde 45 metrelik siper hendeği kazıldı⁴. Yine Şegake Kapısı'ndan Ağa Tabyası'na kadar olan kısımda da hendek hafriyatı yapılarak seğirdimi toprak ile dolduruldu⁵. Deniz kenarında biri bir göz olmak üzere iki tabya inşa etti. Birine beş, diğerine altı adet top yerleştirildi. Tabyaların yanına dokuz oda ve bir cephanelik inşa edildi. Şegake Kapısı'nın önüne açılan hendeğin yanına taş duvar yapıldı. Asma köprü eklenmek üzere 154,5 m. hendek kazıldı ve siperler yapıldı. Fakat kalan inşaatın devamı için elindeki para kâfi gelmediğinden, Numan Bey Anapa Gümrüğü gelirinden 1000 kuruş aldı ve inşaatı harcadı⁶. Ayrıca Numan Bey'e Tophane-i Âmire'den gönderilen gönderilen mühimmatın zayi olmaması için iki odalı ambar yapılması hususunda İstanbul'dan emir gönderildi⁷.

¹ BOA, D.BŞM, 7124/2 (4 N. 1203 /29 Mayıs 1789); 7007/86).

² BOA, D.BŞM, 6932/29 (21 Za. 1201 / 4 Eylül 1787).

³ BOA, MAD, 10413, s.249 (7 M. 1202 M. 7 / 19 Ekim 1787).

⁴ BOA, D.BŞM, 6941/133 (19 Za. 1201 / M 2 Eylül 1787).

⁵ BOA, D.BŞM.CBH, 35/20 (25 C. 1200 / 25 Nisan 1786).

⁶ BOA, D.BŞM, 6966/32 (23 S. 1202 / 4 Aralık 1787).

⁷ BOA, MAD, 10039, s. 362, (7 Temmuz 1787); C.AS, 52269.

a. Kaledeki Şehir

Ferah Ali Paşa'nın büyük çabası ve kişisel özverisiyle inşaatına başlanan Anapa Kalesi'nin yapımı, çekilen iktisadî ve siyasî zorluklara rağmen büyük oranda tamamlanmıştı. Ortaya çıkan resim ise kaleden ziyade yeni bir hayat sahası, bölgesel cazibe merkezi olmuştur. İlk keşif planında gösterildiği gibi iç kalesi, kale giriş kapıları ve dört tabyanın birleşiminden meydana gelen kale, daha sonra inşa edilen iskele tabyası ile birlikte beş tabyaya çıkmıştır¹.

1782'den 1786 yılına kadar kalede yapılan bina ve inşaat faaliyetleri büyük oranda tamamlanmıştır. Buna göre: bir gümrük odası, dört odalı ambar, mir-î kasabhâne ve sevmhane, tabya ve içinde altı odalı ve ekleri bir göz değirmen, 14 su kuyusu, 79 cemaat ortası için kışla², ağa konağı, tek odalı ve içerisinde taş duvarlı namazgâh da bulunan büyük yamak hanı³, tüccarlar için 22 odalı han⁴, Ayrıca yukarda bahsi geçen Tamanlı göçmenler için iki kapılı, iki katlı ve 24 büyük odalı, mahzenli han inşa edildi. Binaların bitimine kadar iki katlı çarşı (iş hanı) inşa ettirilmişti⁵. İki göz fırın⁶, iç kalede cephanelik ve üç adet kârgir kapı yapıldı. Açılan Açılan hendeklere siper duvarı, üzerine tabya, yel değirmeni, iki oda karakol, deniz tarafından kaleye süvari ve piyadenin girebilmesi için denize çıkma 30 m uzunluğunda büyük çark-ı felek yapıldı⁷. Kale içerisinde çarşı yeri belirlenerek yamaklara dükkân ve ev yerleri olmak üzere hallerine göre araziler verildi. Bunun dışında iki hamam yapıldı. Olası isyana karşı iç kaleye de tabyalar inşa edildi. Bunların dışında bir de kütüphane yapıldı. Paşa tabyasından yarım saatlik sahil yolu boyunca Şegake Kapısı'na kadar olan arazi, dükkân ve evlerle dolduruldu. Yapılan binalar arasında bir odalı buzhane de bulunmakta idi⁸. Kârgir duvarlı beş adet

---

¹ Bkz. Ek: 2.

² BOA, D.BŞM, 6654/40 (21 M. 1199 / 4 Aralık 1784)

³ BOA, MAD, 10037, s. 151 (6 R. 1200 / 7 Ocak 1786); D.BŞM, 6786/161; D.BŞM, 6692/95; D.BŞM.d, 41507, s. 173-174.

⁴ BOA, A.E. SABH.I, 11271 (22 Ra. 1199 / 2 Şubat 1785).

⁵ Haşim, vr. 24a.

⁶ BOA, D.BŞM, 6623/68 (12 N. 1199 / 30 Temmuz 1784).

⁷ BOA, D.BŞM, 6656/21 (1199 / M. 1785); 6624/53; Cevdet, *Tarih*, III, 201.

⁸ Haşim, vr. 24a-25a.

tabyanın her birine ve iç kaleye taştan karakol hane kulesi, barut depolamak için taş duvarlı bir adet mahzen ve içinde taş ambar¹ inşa edildi. Kalede ilk etapta 70-80 daha sonra sayıları 250 dükkânla 350'den fazla eve ulaşan binalar inşa edilmiştir². Yapılan Yapılan dükkânlar esnaf taifesine, kimi bir akçe kimi de yarım akçe bedelle kiraya verildi. Bu gelire birlikte Anapa gümrüğü hâsılatından elde edilen günlük 30 akçe ile inşa olunan caminin minberinin yapılması planlandı. Çünkü Cuma namazlarında hutbe sırasında, zikrolunan kısımların hâlâ olmamasının sıkıntısı çekiliyordu³. Yapılan cami, iki tarafı mahfilli, tavanlı, kârgir gibi yüksek ahşap minareli, minaresi alemlî ve külahlı ve üç kapılı idi. Caminin son cemaat mahalli taşandı⁴. Anapa Kalesi'nin kara kısmından limana ulaşınca kadar olan mesafede hendekler kazıldı. Üçü saray içerisinde olmak üzere duvarları çamurla sıvalı 12 oda, ikisi kârgir 13 zemlik ve bir kenef inşa olundu. Bu sürede toplam 21 bin 511 amele çalıştırılıp bunlara 5894 kuruş Hazine-i Âmire'den ödeme yapıldı⁵. Gelen tüccar gemilerinin kanun dışı davranmaları veya düşman gemilerinin limana gelmeleri durumunda savunma amaçlı olarak limanda yer alan Paşa tabyasına toplar yerleştirildi. Aynı mahalde bulunan ve paşa için inşa olunan harem dairesinin çevresine hendekler kazıldı⁶. Anapa kalesi, Ferah Ali Paşa zamanında beş on bin hane sığacak mertebede inşa olunmuştu⁷. Haşim Efendi mevcut durum için, “*Soğucak karye, Anapa şehir konumuna gelmiştir*”⁸ ifadesini kullanmıştır.

Yeniden tesis edilen hayat, beraberinde bazı sosyal ve idarî düzenlemeleri de zorunlu kılmıştır. İstanbul'dan demirci olarak Anapa Kalesi'ne getirilen Çingeneler serbest hayat sürmekte olup kendilerine askeri taifeden bir müdahale eden bulunmamakta idi. Bunların kayıt altına alınmaları için liderleri olarak bilinen

¹ BOA, D.BŞM, 6786/161 (17 Za. 1200 / 11 Eylül 1786); 6755/135.

² BOA, HAT, 236/13098. Haşim Efendi eserinde yapılan dükkân sayısını 550 olarak vermektedir Vr.24a.

³ BOA, A.E. SABH.I, 11271 (22 Ra. 1199 / 2 Şubat 1785).

⁴ Haşim, vr.23b-24a. Daha önceki cami *çoban kulübesi gibi çöp ve sazdan* olarak ifade edilmekte idi. Kale ahali ve askerlerin durumdan mustarip olmaları üzerine söz konusu cami inşa edilmiştir (Haşim, vr. 24a).

⁵ BOA, D.BŞM, 6693/37, (1199.Ca.28 / 8 Nisan 1785).

⁶ Haşim, vr. 24b.

⁷ BOA, HAT, 706/33888.

⁸ Haşim, vr. 40b.

zat getirilip kırmızı kaput giydirilerek çeribaşı yapılmıştır. Çeri başı olan kişi, en az 1000 kişinin kayıtlı olduğu Çingene defterini hazırlayarak sunacağını beyan etmiş, kalede mevcut Çingenelerin sayımı yapılmıştır¹.

Diğer yandan Çingenele kale içinde nizam verildikten sonra Ermenilerin de nizama alınması için Ferah Ali Paşa talimat vermiştir. Ermenilere *...sizde din gayreti yok mu Çingenelelerden ar etmez misiniz? Paşa efendimize bu kadar hizmet ettiniz burası bir iki vilayettir. Siz dahi cem' olub da haric-i kal'ada bir müstakil mahalle bina ve kilise inşasına ruhsat istida etseniz, biz de tavsiyede kusur etmez idik. Efendimiz dahi müsa'ade buyurur idi...*² şeklindeki talimatı üzerine harekete geçen ve Anapa Kalesi'nde, sarrafbaşı, körükçübaşı ve dürzibaşılık unvanlarıyla hizmette bulunan Ermeniler, ibadethaneleri olmadığından kale varoşunda kilise inşası için izin istemeleriyle kendilerine ruhsat verilmiştir. Ruhsatla birlikte dış kalede Ermeni Mahallesi kuruluşur³.

4. Kalenin Tahkim ve Teçhizi

Ferah Ali Paşa'nın muhafız olarak atanmasından sonra, bölgede yoğun bir savaş hazırlığı dönemi de başlamış oldu. Soğucak Kalesi'nin istihkâmları kuvvetlendirilmiş, buraya mühimmat ve asker takviyesi yapılmış, ayrıca Soğucak'la beraber o zamana kadar bölgenin en önemli ticarî ve askerî lojistik üssü olan Gelincik limanı çevresine de tabyalar inşa edilmiştir. Ferah Ali Paşa buraya Şahî toplar yerleştirmiş, muhafazasına da Çopsun Kabilesi beylerinden Şahin Giray Bey'in sütkardeşi Tarcu Mehmed Giray'ı getirmiştir⁴. Eski bir Ceneviz kalesi kalıntıları üzerine yeniden yapılan Anapa Kalesi'nin dışında Kuban nehri boyunda iskân edilen Kırım Tatarlarının ve Çerkes kabilelerinin meskûn olduğu bölgelere de toprak kale ve tabyalar yapılmıştır. Bu bölgeler; Tatar kabilelerinden Nevruz oğulları, Kara Mirza Oğulları ve Yerağçioğullarının bulunduğu bölge; Çerkes kabilelerinden Heşmi, Bezadug, Kerkenay bölgesi; Hatukay-Jane bölgesine iskân

---

¹ Haşim, vr.38.

² Cevdet, *Tarih*, III, s. 200.

³ Haşim, vr. 38b; Cevdet, *Tarih*, III, s.200. Söz konusu bilgileri Haşim Efendi'nin naklettiklerinden öğrenmekteyiz. Fakat arşiv vesikalarında kilise inşaatına dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

⁴ *Nasihatu'd Dervišan*, vr. 3b-4a.

ettirilen Tatar kabilelerinden Uzun Ali Mirza vs. mirzalar ve kabilelerinin bulunduğu bölge ve Taman'da Çemni sahrasında yer alan Kızıltaş Boğazıdır¹.

Anapa Kalesi'nde bir yandan inşa faaliyetleri devam ederken diğer yandan askerî teşkilatlanma da şekillenmeye başlamıştı. Çıldır ve havalisinden 500 askerle² İstanbul'dan 20 topçu Soğucak, Anapa ve civarının muhafazası için sevk edildi³.

1784 yılında Anapa Kalesi'nde 200 askerin görevlendirilip⁴ başlarına da zabit olarak Halil Ağa'nın atandığı anlaşılmaktadır⁵. Ertesi yıl arabacıbaşı vekili olan Yusuf Ağa'nın tertibiyle, top arabacıları ocağından beşi topçu olmak üzere 44 asker Anapa kalesi muhafazasında görevlendirildi⁶. Harcırah olarak ağa vekiline 90 kuruş, diğer beş askere ise toplam 125 kuruş ödendi⁷. Kalede 40 akçe ile bir mukabeleci, 30 30 akçe ile 10 kapıcı görevlendirildi⁸. Daha sonra Anapa Kalesi'nde 100 yamak daha görevlendirildi⁹. Ferah Ali Paşa tabyalarda görevli askerlerin dışında 16 bölük¹⁰ bölük¹⁰ tertib etti¹¹. Yine İstanbul'dan 79 topçu daha Anapa Kalesi'ne gönderildi¹². Rus işgali sonrası Kuban Nehri'nin güneyine geçen toplam 1590 yerli yeniçeri, Azak ağaları ve Abaza kabileleri reis ve askerlerinden beşli ağaları, dizdar, sağ ve sol kol ve hendek ağaları olarak Anapa kalesi ve yukarıda bahsedilen bölgelerde inşa olunan toprak kale ve tabyaların muhafazasında istihdam edildiler. Bunlarla beraber Anapa

¹ BOA, C.AS, 38313, (13 N. 1199 / 20 Temmuz 1785); A.E. SABH.I, 10086.

² BOA, D.BŞM, 6654/113, (22 M. 1198 / 17 Aralık 1783)

³ BOA, C.AS, 36042. Bunlarla birlikte İstanbul'dan 10 bin kuruş'u Ferah Ali Paşa'nın maaşı ve 10 bin kuruşu da Anapa Kalesi'nin yapımında kullanılmak üzere toplam 20 bin kuruş gönderildi (aynı belge)

⁴ BOA, C.AS, 52894, (25 Ra. 1198 / 17 Şubat 1784).

⁵ BOA, C.AS, 52601, (27 L. 1198 / 13 Eylül 1784).

⁶ BOA, MAD, 10033, s. 22, 220; 10036, s. 78, (1 M. 1199 / 14 Kasım 1784); D.BŞM, 6535/67, 6599/83; 6599/81; D.BŞM, 6559/72; 6608/48.

⁷ BOA, D.BŞM, 6535/67, (4 Z. 1198 / 19 Ekim 1784).

⁸ BOA, MAD, 10036, s. 104/105, (25 Ra. 1199 / 5 Şubat 1785); D.BŞM, 6808-102.

⁹ BOA, D.BŞM, 6732-7, (1199 Ra. 11 / 22 Ocak 1785); 6663/1, 16, 104.

¹⁰ Konuyla ilgili vesikalarda "bayrak" olarak tabir edilen terim, metin içerisinde bölük olarak kullanılmış olup yeniçeri bölüğüyle alakası yoktur.

¹¹ BOA, C.ML, 14063, (22 C. 1200 / 22 Nisan 1786).

¹² BOA, A.E. SABI, (6 B. 1199 / 15 Mayıs 1785); D.BŞM, 6714/71; C.AS, 40446.

Kalesi'ne bir de kâtip tayini yapıldı¹. Söz konusu askerlerden toplam 871'i Anapa Kalesi muhafazasında görevlendirildi. Anapa Kalesi'ne atananlardan 80'i zabıt sınıfından olup bunlar; kethüda, ağa, alemdar, bevvab ve mukabelecidir. Yine bu askerlerden 45'i Soğucak limanı tabyası, 33'ü Gelincik Limanı, toplam 29 asker Soğucak Kalesi'nin iskeleleri ve 100'ü de Kuban Nehri sahilleri muhafazaları için görevlendirildiler. Anapa Kalesi'nde görevlendirilen zabitan dâhil 871 askerin beratları düzenlenerek baş muhasebeye kaydedildi. Bunların yıllık maaş toplamı ise 28 bin 485 kuruş oldu². İstihdam olunan bu askerlerle Anapa Kalesi'nin askerî teşkilatlanması büyük oranda sağlanmış oldu. Kalede inşa olunan tabyalarla ihdas olunan 11 cemaatte görevlendirilen yerli yeniçerilerin sayısı ve görev yerleri şu şekildedir:

---

¹ BOA, D.BŞM, 6670/77; MAD, 10036, s. 65, (15 S. 1199 / 28 Aralık 1784). D.BŞM, 6660/77; C.AS 23917; 1200/1785 senesinde Anapa Kalesi'nde görev yapan yerli askerlerin mevacicileri ile ilgili vesikada, kalede görev yapan toplam yerli asker sayısı 1234 olarak geçmektedir (D.BŞM, 6915/28).

² BOA, C.AS, 11637 (17 B. 1199 / 26 Mayıs 1785); 52003. Ferah Ali Paşa zamanında Anapa Kalesi'nin askerî yapılanması büyük oranda tamamlandı. Döneme ait ve 1199/1784 yılının 3. ve 4. aylarını kapsayan kale muhafızlığına yapılan tevcihat ve ilgili askerin sınıfını gösteren beratları BOA, D.BŞM, dosya tafnifi içerisinde 6670'den 6677'ye kadar olan seride yer almaktadır. Söz konusu dosyalarda yer alan belgelerin büyük çoğunluğu Anapa Kalesi'ne yapılan asker tevcihatıyla ilgilidir. Bunun dışında 6683 numaralı dosyanın 50'nci ve 98'nci gömleklerinde ilgili atama beratları bulunmaktadır. Her biri ayrı künye ile verilen beratları burada tek tek verme imkânımız bulunmadığından sadece dosya künyelerini vermeyi yeterli bulduk. Taman, Temrük, Açe ve Açu kalelerinden gelip Kuban Nehri'ni geçerek başta Anapa Kalesi olmak üzere bölgenin kale ve tabyalarında görevlendirilen yerli yeniçerilerden 813'ünün kayıtlı olduğu yeniçeri defterinde, hangi askerin hangi kaleden geldiğini, geldiği kalede ne zaman göreve getirildiği ve kaçınıcı cemaate mensup olduğu bilgileri yer almaktadır (BOA, D.YNÇ/1007 A).

Tablo 7: Anapa Kalesi Askerî Yapılanması¹

Cemaat/ tabya adı	Ağa	Kethüda	Alemdar	Odabaşı	Çavuş	Cemaatin toplam asker sayısı
Birinci Beşli	Eyyub	Vahib	Mehmed	Hasan	-	60
İkinci Beşli	Ali Bey Mirza	Hasan	Mehmed	Hüseyin	Sultanî Ali	30
Üçüncü Beşli	Evrân Mirza	Mehmed	Murad Gazi	Sakındık	Kara Mustafa	30
Dördüncü beşli	Sarı Ali	--	--	--	--	30
Beşinci Beşli	Mehmed Emin	--	--	--	--	30
Altıncı Beşli	Yusuf Mirza	--	--	Ömer	--	30
Yedinci Beşli	Hasan oğlu Abdullah	İsa	Salih	Hasan	Mehmed	30
Sekizinci Beşli	Hacı Bekir	--	--	--	--	30
Dokuzuncu beşli	Arslan Mirza	--	--	--	--	30
Onuncu beşli	Sultan Mehmed Mirza ²	İsmail	Abdullah	Ömer Akay	-	30
On birinci beşli	İsmail Mirza	--	--	--	--	30
Hendekçi Sağ Kol	Esni Mirza	Mehmed Ali	İsa	Kuban Ali	Hatyal	60
Hendekçi Sol Kol	Çagir Mirza	Mustafa	Bahadır Ali	Cin Ali	Bey Mehmed	60
Azeban cemaati	Abdülvahab	--	--	--	--	60

¹ BOA, C.AS, 49592, (23 Ca. 1199 / 3 Nisan 1785); D.BŞM, 6808/102; 6658/17; 6744/85; 6788/63; 6843/77; 6783/127; 6843/76; 6843/74; 6843/73; 6843/72; 6785/117; 6843/70; 6843/71; 6843/69; 6843/68; 6843/67; 6788/61; 6784/98; 6784/13; 6788/62; A.E, SABHI, 23467.

² Sultan Mehmed Mirza vefat etmiş yerine Ambeş ağa atanmıştır. C.AS, 13019, (Selh-i R. 1201 / 20 Ocak 1787).

Cebeci	Ömer Ağa Zade Hüseyin	Ömer veledi Ahmed	Mustafa veledi Abdullah	İsmail veledi Ali	Ahmed Veledi Mehmed	40
Topçu	Seyyid Süleyman	--	--	--	--	40
Baş tabya	Mehmed	Hasan	Osman	İbrahim	--	30
Orta Tabya	Mahmud	Halid	Ali b. Mahmud	Receb b. Mahmud	Süleyman b. Ahmed	30
Ordu Tabyası	Benli Ali	Hasan bin Ali	Benli Ali bin Kadir	Hasan bin Osman	Mustafa bin Süleyman	30
Ordu Kapısı	Abdullah	--	--	--	--	30
Orta Deniz Tabyası	es Seyyid Mustafa	Veli b. Avni	Abdulgani b. Bulk	Ali b. Osman	Ak Mehmed	30
Baş Liman Tabyası	Ömer	--	--	--	--	30
Dizdar	Samurkaş Hasan	Ömeroğlu Hasan	Hasan oğlu Ali	Bekir	--	60
Kapı muhafızları						10
Mukabeleci						1
TOPLAM						871

İstihdam olunan yerli yeniçerilerin yanı sıra İstanbul'dan da Dergâh-ı âli yeniçerilerinden 185 asker Anapa Kalesi muhafazasında görevlendirildi. Bunları İstanbul'da, boğazdan gemiye taşımak üzere 30 kıt'a ateş kalyonu tahsis edilmiştir¹. Bunun yanında Soğucak Kalesi'nde görevli 184 asker Anapa Kalesi muhafazası için görevlendirildi². Ayrıca kaleye beş Mehteran-ı tabl-ı alemle bir ağa ve bir de ruznamçeci atandı³. Seyyid Süleyman adlı ruznamçecinin maaşı 60 akçe idi⁴. Yine Anapa Kalesi için turnacıbaşı ağa atandı⁵. Daha sonra atama beratları da düzenlenen yerli yeniçerilerle birlikte 1231 askerin Anapa Kalesi'nde görev yapması sağlandı. Bunların, zabitan da dahil toplam yevmiyesi olan 18 bin 765 akçe, Trabzon İskelesi gümrük mukataasından karşılandı⁶. Anapa muhafızı olduktan sonra Altıkulaçzade Hüseyin zamanında da kalede görev yapmak üzere bir ağa (40 akçe), bir kethüda (30 akçe) , bir alemdar (25 akçe), bir çavuş (20 akçe) ve 200 askerle (her biri 15 akçe) beraber toplam 204 muhafız daha görevlendirildi. Toplam yevmiyeleri olan 3.115 akçe, senelik mevacibleri 6202 buçuk kuruş Trabzon cizyesi malından ocaklık olarak tahsis olundu⁷.

¹ BOA, C.AS, 49238 (21 Ca. 1198 / 12 Nisan 1784).

² BOA, D.BŞM, 6577/13 (14 Z. 1198 / 29 Ekim 1784). Osmanlı sınırları dahilinde kalan Nogay kabilelerinden Can Arslan Mirza'ya bağlı 1000 hane bulunmakta idi. Ferah Ali Paşa'nın uyguladığı kabilelerle kaynaşma planı çerçevesinde, bunlardan 100'ü yevmiye yedişer akçe ulufe ile arabacı, reisleri Can Arslan Mirza ise 120 akçe ile yerli başarabacı ağa vekili olarak Soğucak Kalesi'nde istihdam olundu. (C.AS, 50827, 4 S. 1198 / 23 Haziran 1784), Bunların senelik mevâcib bedeli olan 1814 kuruşun, Trabzon iskelesi gümrük mukataasından karşılanmasına karar verildi. C.AS, 50827 (12 S. 1198 / 1 Haziran 1784).

³ BOA, MAD, 10036, s. 403 (8 Z. 1199 / 12 Ekim 1785); A.E. SABH.I, 10086; 3633; D.BŞM, 6786/161; D.BŞM, 6733/72.

⁴ BOA, D.BŞM, 7007/95 (17 B. 1202 / 23 Nisan 1788). Hak etmiş olduğu 119 kuruş 58 akçelik maaşı üç yıl sonra kendisine verilebildi (D.BŞM, 7022/1, (1 N. 1202 /5 Haziran 1788).

⁵ BOA, D.BŞM, 6538/41 (21 Z. 1197 / 17 Kasım 1783).

⁶ BOA, D.BŞM, 6655/80 (26 M. 1199 / 9 Aralık 1784); 6704/144. Tespit ettiğimiz başka bir belgede ise Ferah Ali Paşa ölmeden önce, toplam 1459 askerin Anapa kalesi muhafazasında mevcut olduğu belirtilir (D.BŞM, 6750/100, 1199 / 1785).

⁷ BOA, A.E, SABH.I, 5171 (15 Ş. 1200 / 13 Haziran 1786); D.BŞM, 6807/35; 6808/94; 6806/135; 6883/126; 6949/85.

Anapa Kalesi'nde görevli zabıt sınıfından olanlar arasında 16 ağa, 16 kethüda ve 16 alemdar vardı.¹.

Ekim 1786' da Tersane-i Âmire tarafından temin edilen 18 m. boyunda bir kırlangıç gemisi ile daha önceden bölgeye gidip gelen Rodoslu Ahmed Reis idaresinde, zabitan da dahil toplam 32 asker daha Soğucak tarafına gönderildi. 4 aylık mevâcib tutarı olan 1435 kuruş ile birlikte çorbalık vs. zahireleri için 50 kile pirinç, 25 kile mercimek, 2820,4 kg peksimet ve 96,1 kg zeytinyağı, Matbah-ı Âmire'den karşılandı. Tertib olunan geminin 20-30 gün içerisinde Soğucak İskelesi'ne varacağı düşünüldü².

İstanbul'dan görevlendirilen yeniçerilerin içmesi için de 25 varil meşrubat ve bunlar için de beş adet mencene (depo) gemiye yüklendi³. Soğucak ve Anapa kalelerinde kalelerinde mevcut askerî sınıfın tayinatları için, İstanbul'dan Fransız kaptan Tebvalid'in gemisiyle 2000 kile un ve 36 ton 665 kg peksimet gönderildi. Bir diğer Fransız kaptan Miyento ile de siyah barut ve mühimmat gönderildi⁴.

5. Ferah Ali Paşa'nın Vefatı

Ferah Ali Paşa 7 Ağustos 1785'te kale inşaatında ne kadar amele çalışmakta ise hepsini çağırıp, Paşa tabyasında bina ettirdiği caminin kapısının sol tarafında olan dîvan köşkünü yıktırarak türbe şeklinde kendi mezarını yaptırmıştı⁵. Kâtibi Haşim Efendi'ye, öleceğini ve vaktiyle yerine Anapa muhafazasına ehliyetli birinin atanması talebini İstanbul'a tahrir etmesini istemiştir⁶. Ölümünün ardından inşa ettirdiği mescidin yanında yanında yer alan mezara defnedilen Ferah Ali Paşa'nın türbesi için de türbedar ve kazıcı

¹ BOA, MAD, 10036, s. 189, 369 (20 C. 1199 / 30 Nisan 1785); 10033, s.255; D.BŞM, 6713/20; 6714/10; 6810/11.

² BOA, D.BŞM, 6851/54 (11 M. 1201 / 3 Kasım 1786). Bazı arşiv vesikalarında sevkiyatın Soğucak tarafına yapıldığı ifade edilmektedir. Anapa ile Soğucak birbirine yakın ve belli bir süre aynı muhafız tarafından idare edildiğinden, Soğucak tarafına İstanbul'dan veya başka bölgelerden yapılan sevkiyat da konu dahilinde tutulmuştur.

³ BOA, D.BŞM, 6734/35 (19 Za. 1199 / 23 Eylül 1785).

⁴ BOA, D.BŞM, 6915/32 (25 N. 1201 / 12 Haziran 1785); 6905/1; 6915/63; 6919/70.

⁵ Haşim, vr. 57a-57b.

⁶ Cevdet, *Tarih*, III, s. 226.

olarak Alay Başçavuşu Mustafa görevlendirildi. Kalede inşa edilen cami ve medresenin giderlerini karşılamak üzere kiraya verilen fırın, kahvehane, mahzen gibi dükkânların ve sekiz odalı hanın gelirinden kendisine günlük 30 akçe maaş bağlandı¹. Ferah Ali Paşa'nın öldüğü gün, anahtar ağası ve yamaklarından da ölenler olmuştur. Eşi de onun ölümünün üçüncü günü merhumun ayaklarına yüz sürdükten sonra babasına gelmesi için haber gönderip babasıyla vedalaştıktan sonra o da hayata gözlerini yummuştur². Ferah Ali Paşa öldükten sonra, onun sakin olduğu tabyaya gidilerek odaları, cephane, mühimmat, zahire ambarları ve kilerleri mühürlendi ve yakınları toplandı. Nakit parası bulunmayan Ali Paşa'nın, ne kadar altın-gümüş kap kakak vs.si var ise yolluk bahası olarak yakınlarına verildi. Yapılan tahkikatta Paşa'nın vefatıyla birlikte yakınlarının büyük zorluk çektiği ortaya çıktı. Muhallefatı incelendiğinde, mal varlığının kendi konumunda olan vezirlerinkine kıyasla oldukça mütevazı kaldığı görülür. Öldükten sonra giysileri üzerinden 1 adet altmışlık (1,5 kuruş), bir kuruş ve bir yaldız altın (Venedik dukası) çıkmıştır. Emvali arasında 82 adet siyah ve sarı meşin, 3 tay Kudüs bezi bir kese gümüş, bir gümüş divit, bir altın saat vs. bulunmakta idi. Ferah Ali Paşa'nın kethüdalarına fazlaca borcu bulunduğu onların gönderdiği muhallefat defterine güvenilmemiş tekrar mal varlığının tetkiki yapıldıktan sonra bahsedilen muhallefatı, kaymakam nasbolunan es Seyyid Hüseyin'e verilmiştir³. Kıyafet olarak da bir adet Kontoş nâfe kürk, bir kaftan, sarığıyla beraber kavuğu vardı. Zabtı tutulan

---

¹ BOA, C. MR, 7211 (16 L. 1201 / 1 Ağustos 1787); C.EV. 31652. Ferah Ali Paşa, hayatının sonuna kadar yani görevde bulunduğu yaklaşık dört yıl boyunca bölgede devleti temsilen olağanüstü gayret göstermiş, kabileler nezdinde şahsına gösterilen itibar doğrultusunda devletin de nüfuzunu artırmıştı. Dindar bir kişiliğe sahip olan Ferah Ali Paşa, kale halkı ve kabileler nazarında “şeyh” olarak görülmekte idi. Hatta onun keramet sahibi bir insan olduğu kanaati hakimdi. Nitekim kalede yiyecek kıtlığı çekildiği bir dönemde, saray içerisinde yer alan camide paşa ve halk toplanmış, dualar okunmuştu. Paşa ertesi gün Sinop'tan bir geminin Anapa'ya geleceğini söylediğinde, o günün sabahında iskeleye toplanan halk, sabah dokuz sularında geminin geldiğini gördüklerinde, hadiseyi paşanın kerametine bağlamışlardı. Haşim Efendi, onun dervişliği, vatan ve millet için sarf ettiği çabadan övgüyle bahsettikten sonra, kapı halkının da aynı oranda ona olan sevgi ve sadakatinden bahsederken onların kıt imkânlarda hizmet ederek, Paşa'nın hayır duasını almaya çalıştıklarını ifade etmiştir (Cevdet, *Tarih*, III, . 202-203).

² Cevdet, *Tarih*, III, s. 227. Ahmed Cevdet Paşa, Ferah Ali Paşa'nın ölümüyle alakalı yaptığı yorumda, İstanbul'da Paşa'yı sevmeyen bazı ricalin onun daha fazla icraatta bulunmasına mani olduğunu ve Paşa'nın da kederinden öldüğünü iddia etmektedir (Cevdet, *Tarih*, III, s. 228); D.BŞM, 6841/81.

³ BOA, D.BŞM, 6742/6 (22 Z. 1199 / 26 Ekim 1785).

eşyalarının defteri, 5-14 Eylül 1785'te İstanbul'a gönderilmiştir¹. Daha önce muhalefata kaydedilmeyen Anapa Kalesi'ndeki eşyalarının da sayımı yapıldı. Bunlar, bir eski kilim, dokuz köhne çuval, 384,6 kg tuz, bir eski Abaza eyeri, 8 kuruşluk bitki kurusu, fincan, bakır tepsi ve 11 adet gümüş zarf idi. Vefatından önce borçlu olduğu kişilerin adları kendisine tasdik ettirilmiş, toplam 17 kişiye borçlu olduğu ortaya çıkmıştır. Geriye bıraktığı mal varlığının maddi tutarı borçlarını ödemeye yetecek miktarda değildi. 6140 buçuk kuruş tutarındaki borcundan 1259 kuruşu kethüdası ve kaymakamı merhum Hasan'a idi. Gelincik Limanı Tabyası'nda görevli olan tüm askerlerin tüfekçi odabaşısı, Soğucak Kalesi mütesellimi, Anapa Kalesi'ne yakın Nogay Kabilesi zabiti Mustafa, Hatukay bölgesinde mukim Nogay Kabilesi zabiti ve maiyetinde olan askerleri, Kuban Nehri'nin kollarından Labe Nehri boyunda olan Nogay Kabilesi zabiti Sofracıbaşı Abdullah Ağa ve askerleri ile Hacılar Kalesi'nde mukim Nogay Kabilesi zabiti Selam Ağası Seyyid Halil Ağa da Ferah Ali Paşa'nın alacaklıları arasında idiler. Bunlar, bir senelik kıyafet bahası ile beş aylık mevacibleri olmak üzere toplam 2000 kuruşu Ferah Ali Paşa'nın muhalefatından talep ettiler. Talepleri kabul edilmediği takdirde İstanbul'a döneceklerini bildirdiler. Soğucak ve Anapa tarafında olan kırktan fazla enderun ve bîrun ağaları da beş aylık mevacibleri olan 3000 kuruştan fazla alacaklarını muhalefattan talep edenler arasında idiler². Soğucak kalesi defterdarı ve nüzül emini Mehmed Rüşdü Efendi'nin istifa etmesiyle, Ferah Ali Paşa onun görevlerini de kendi uhdesine almış, bu esnada Mehmed Rüşdü Efendi'ye de 3250 kuruş borçlanmıştı. Vefatı üzerine Mehmed Rüşdü Efendi de Ferah Ali Paşa'nın muhalefatından bu meblağı talep etti³.

Ferah Ali Paşa'nın vefatından önce kendisine 10 bin kuruş gönderilmişti. Bu paranın inşaatta harcanıp harcanmadığının kontrolünün yapılması istendi. Şayet inşaatta kullanılmadı ise onun İstanbul'daki eşyasından alınmasına karar verildi.⁴. Nitekim

---

¹ Haşim, vr. 60a-60b.

² BOA, D.BŞM, 6786/161 (20 R. 1200 / 21 Ocak 1786); 6793/153; D.BŞM, 41507, s. 163.

³ BOA, D.BŞM, 6793/153 (22 Ca. 1200 / 23 Mart 1786).

⁴ BOA, D.BŞM, 6819/87 (28 N. 1200 / 24 Temmuz 1786).

yapılan tetkikte, gönderilen 10 bin kuruştan 5000'inin harcanmadığı tespit edilmiştir. Bicanzade Ali Paşa, bunun da İstanbul'a gönderilen muhallefatinin içerisinde temin edilmesini İstanbul'dan talep etti¹. Ferah Ali Paşa'nın Kapı kethüdası olan Hassa silahşorlarından Ahmed Ağa da, Ferah Ali Paşa'nın kendisine 48 bin 545 kuruş borçlu olduğunu söylemişti². Merhumun muhallefati sayılıp değerli eşyalar tespit edilmişti. Ahmed Ağa da İstanbul'a gönderilen eşyalardan değerli olanlarının tutarının kendisine gönderilmesini talep etti³. Soğucak'tan gelen haberler, Ferah Ali Paşa'nın eşyalarını zabteden Bicanzade'nin, bu eşyalardan bir kısmını telef ettiği yönünde idi⁴. Ferah Ali Paşa'ya ait üç adet sim kabralı şamdan safraları Bicanzade Ali Paşa'da bulunmakta idi. Bunları eşyaların sayımında Çukadar Mehmed'e vermediği, Ferah Ali Paşa'ya ait mühürlü odayı açarak eşyaların bazılarını değiştirdiği, bazılarını da gece vakti kendi konağına taşıdığı duyuldu. İstanbul'dan görevlendirilen mübaşir bunu sorduğunda Bicanzade, hesabını mübaşire değil de devlete kendisinin vereceğini ifade etmiştir. Bicanzade'nin, Ferah Ali Paşa'nın Soğucak'da bulunan bazı saray mefruşatını zabtettiği bazılarını ise sattığı da anlaşıldı. Ferah Ali Paşa'nın kapı kethüdası Halil Mehmed'in defterinde kayıtlı olup da tahrirati yapılmayan 5 bin kuruş değerinde zahire ve 1500 araba otunun da olduğu tespit edildi. Ferah Ali Paşa'nın vezir olarak Soğucak'a gittiğinde, yanında götürdüğü eşya ile ölümü sonrası mahallinde zapt edilip mühürlenerek gönderilen eşya miktarının birbirini tutmadığı, yarısından fazlasının defterde yer almadığı tespit edildi⁵. İstanbul'dan gönderilen emirde Ferah Ali Paşa'nın muhallefatinin eksik olduğu, tam sayımı yapılarak orda kalan eşyalarının satılarak tutarının Kapı Kethüdası Halil Mehmed Ağa'ya borcu mukabilinde verilmesi emredildi⁶.

---

¹ BOA, D.BŞM, 6822/88 (8 L. 1200 / 4 Ağustos 1786).

² BOA, C.AS, 24773 (17 Ş. 1200 / 15 Temmuz 1786).

³ BOA, MAD, 9742, s.113 (18 S. 1200 / 21 Aralık 1785); D.BŞM, 6867/50.

⁴ TSMA.E., 5975 (22 C. 1200 / 22 Nisan 1786).

⁵ BOA, C.ML, 14063 (1 B. 1200 / 30 Nisan 1786); 29973.

⁶ BOA, MAD, 9742, s. 91 (22 B. 1200 / 21 Mayıs 1786)

Ferah Ali Paşa'nın vefatından sonra Soğucak ve Anapa Kaymakamı Hasan Bey ve Soğucak kalesi naibi Osman'ın Bey'in talebi üzerine, Soğucak ve Anapa kaleleri bina ve nüzül emini Hüseyin Ağa'ya bir buyruldu gönderildi. Buna göre, Ferah Ali Paşa'nın maiyetinde bulunan askerî sınıf ve yakın çevresi için her gün önceden beri verile gelen 608,9 kg et ve ihtiyaçları olan ekmeğin verilmeye devam edilmesi istendi¹.

Ferah Ali Paşa'nın vefatından sonra işlerde bir takım aksamalar kendini gösterir. Gerek Çerkes ve Abaza kabileleriyle gerekse Nogaylarla münasebetlere son derece ihtimam gösteren Ferah Ali Paşa, kıt imkânlarla yerel kaynakların da kullanımı suretiyle kale inşasını tamamlamaya çalıştı. Bicanzade Ali Paşa ve Altıkulaçzade Elhac Hüseyin zamanında özveri eksikliğinden ve zikrolunan kabilelerle münasebetlere gerekli ihtimamın gösterilmemesinden dolayı inşaat faaliyetleri yavaşlamıştır. Bunda, inşaatın tamamlanabilmesi için İstanbul'dan yeterince malî desteğin sağlanamamasının etkisi de büyüktür.

Kabilelerle olan münasebetlerde Ferah Ali Paşa'nın gösterdiği ki özveri ve gayret sayesinde büyük yakınlaşma olmuş, sonuçta Osmanlı Devleti'ne güven tesis edilmişti. Daha sonra Bicanzade Ali Paşa'nın keyfî uygulamalarıyla kabilelerde hoşnutsuzluklar baş göstermiş ve şikâyetler de artmıştır. Nitekim Ferah Ali Paşa zamanında, hem kabilelerin iaşesini karşılamak hem de daha sonra bunlardan alınacak vergilerle muhafızlık gelir kalemleri arasında yer alacak uygulama, Bicanzade Ali Paşa zamanında sekteye uğramıştır. Onun zamanında kabilelere kötü davranılmış, kalenin bitimi beklenmeden vergiler konmuş ve anlaşmaya riayet edilmemiştir².

---

¹ BOA, D.BŞM, 6732/59 (13 Za. 1199 / 17 Eylül 1785.

² BOA, D.BŞM, 6824/102 (7 L. 1200 / 3 Ağustos 1786).

6. Ferah Ali Paşa'dan Sonra Anapa-Soğucak Muhafızlığına Atanan Komutanlar ve Siyasî Gelişmeler

Ferah Ali Paşa'nın vefatı üzerine, bölgede yaşayan kabilelerin ileri gelenleri İstanbul'a müracaat ederek yeni muhafız atanmasını talep ettiler¹. Ferah Ali Paşa'nın vasiyeti üzerine yeni muhafız gelene kadar Bina Emîni Hüseyin Ağa muhafızlığa vekâlet etmiştir². Daha sonra Bicanzade Ali Paşa Soğucak ve Anapa muhafızı olarak atandı (5-15 Eylül 1785)³. Bicanzade, 15 Kasım 1785 tarihinde Anapa'ya ulaştı⁴. Daha önce Alaiye ve Kırşehir sancakları mutasarrıflıklarında bulunan ve Eflak'da görev yapan⁵ Bicanzade Ali Paşa Faş muhafızlığında da bulunmuştu⁶. İki tuğlu vezir olarak görevine başlayan Bicanzade Ali Paşa, kapı kethüdası vasıtasıyla bu rütbedeki bir vezirin dairesi giderlerine Gönnye Sancağı'nın gelirlerinin yetmeyeceğini bildirmesi üzerine buna ilaveten, yine Faş muhafızlığını bırakmamak şartıyla Trabzon eyaleti de uhdesine verilmişti⁷.

Ahmed Cevdet Paşa, Bicanzade'nin Faş muhafızlığına getirilme sürecinde, kâtip Haşim Efendi'nin, onun muhafızlığa tevcih sürecini hafife aldığını nakleder. Haşim Efendi, Bicanzade'nin Faş muhafızlığını İstanbul'daki efendilere birkaç cariye ihsan ederek elde ettiğini ve Faş muhafızını idam ederek bu mevkie geldiğini, *Ali Paşa iken Âli paşa* olduğunu iddia eder⁸. Bicanzade'nin Anapa muhafızlığını da aynı

---

¹ Haşim, vr.61b.

² Cevdet, *Tarih*, III, s. 228.

³ BOA, D.BŞM, 6767/22 (25 S. 1200 / 28 Aralık 1785). Bicanzade'ye de Ferah Ali Paşa'ya olduğu gibi Tombasar mukataası malından has akçesi olarak 22 bin 500 kuruş, harcırah olarak da 5000 kuruş verildi (D.BŞM, 6807/34, 9 S. 1200 / 12 Aralık 1785; 6750/33; 6883/96)

⁴ Cevdet, *Tarih*, III, 230.

⁵ BOA, C.DH, 14571 (17 Ca. 1203 / 13 Şubat 1789).

⁶ BOA, C.DH, 16642 (Evasıt-ı L. 1196 / 23 Aralık 1782); A.RSK.d, 1601, s. 55.

⁷ BOA, HAT, 220/12256.

⁸ Cevdet, *Tarih*, III, . 231. Faş Muhafızı İbrahim Paşa'nın, İstanbul'dan gönderilen emirlere karşı geldiği, buna rağmen cezalandırılmadığı ve yerine Faş muhafızı atanan Bicanzade'yi kaleye sokmadığı ifadeleri yer alır. Bunda, Faş'a giden Bicanzade'nin İstanbul'a yazmış olduğu takrirlerin etkisi büyük olmuş olmalıdır. Nitekim Bicanzade, İbrahim Paşa'nın kaledeki mühimmat ve topları bölgedeki derebeylerine ve düşmana vermekle kalmayıp kaleyi bile teslim edebileceğini iddia ederek, her ne yolla olursa olsun,

minvalde değerlendiren Haşim Efendi, üslubunu daha da sertleştirerek köle ticaretiyle meşgul olan Bicanzade Ali Paşa'nın devlet erkânına verdiği cariyeler mukabilinde, kendisine iki tuğ verilerek Anapa muhafızlığı ihsan edildiğini iddia eder¹.

Bicanzade Ali Paşa, Soğucak Muhafızı olarak atandıktan sonra merkeze selefi Ferah Ali Paşa zamanında yapılan ve o andan itibaren yapılması gerekenleri kapsayan bir takrir gönderdi. Takrirden Soğucak Kalesi, Gelincik Limanı tabyaları, Anapa Kalesi ve kalenin yakınlarında meskûn Can Arslan Mirza Kabilesi; Jane'de Hatukay Kabilesi ve Hacılar kalesi civarında meskun Karzayoğulları Kabilesi içerisinde görevli askerlerin aylıkları ve zahire bahaları verilmediği takdirde onlardan yeterince istifade edilemeyeceğini beyan ediyordu². Bicanzade de tıpkı Ferah Ali Paşa gibi, bölgede meskûn Abaza, Çerkes ve Nogay kabilelerinin gönlünün hoş tutulması gerektiğini belirtir. Bunlardan savaşçı en az 60 bin kişi bulunduğunu belirten Bicanzade, kabilelere ve Kırım han sülalesinden olup bu bölgede yaşayan hanedan efradına oklar, yaylar, çeşitli kalite ve renkte bezler, kürkler ve derilerle, Frengî sade kılıç, Kırım şeşhanesi sade tüfekler verildiği takdirde bunların katiiyen Osmanlı Devleti'nin hilafına olmayacaklarını beyan eder. Bunun üzerine Cephane-i Âmire'ye istenilen mühimmatın olup olmadığı sorgulandığında 2264 adet Frengî sade kılıç bulunmakla beraber Kırım şeşhanesi tüfeğinin olmadığı tespit edilmiş ve eldeki mevcut hediyelik eşya ve mühimmatın bölgeye görevlendirilen mübaşirle gönderilmesine karar verilmiştir³.

---

kaleyi muhasara edip zorla ele geçirme hususunda İstanbul'dan emir gönderilmesini talep etmişti. İstenen emir geldikten sonra Faş Muhafızı İbrahim Paşa'yı idam eden Bicanzade, onun kesik başını İstanbul'a göndermiştir (BOA, HAT, 210/11239).

¹ Haşim, vr. 62a. Bicanoğlu'nun muhafız olarak atandıktan sonra yaptığı icraatlar sonucu tepki çekmesi ve kaleden ayrılmak zorunda kalması, Haşim Efendi'nin onun hakkındaki düşüncelerini haklı çıkarır mahiyettedir. Fakat devletin, 1787 Rus seferi öncesi tahkimine büyük önem verdiği Anapa'ya, Haşim Efendi'nin naklettiği yolla birini atamış olması olayı çok basite indirgemekte, inandırıcılığını zorlamaktadır. Dolayısıyla Haşim Efendi abartılı olarak merkez bürokrasisini hafife almaktadır. Ayrıca Haşim Efendi'nin düşüncelerini abartılı bulan Ahmed Cevdet Paşa sefer arifesinde böyle bir insanın serhadda müstahkem bir mevkie muhafız olarak atanmasını acayiplik olarak eleştirmiştir (Cevdet, *Tarih*, III, 235).

² BOA, D.BŞM, 6786/161, (20 R. 1200 / 21 Ocak 1786).

³ BOA, C. DH, 16723 (9 N. 1201 / 25 Haziran 1787).

Ferah Ali Paşa'nın vefatından sonra kethüdası Hasan Efendi kabile mensuplarından ve kalede görevli yamaklardan bulduğu destekle isyan etmiş, cephane ve sürat toplarını alarak kaleden ayrılmıştı. İmam Mansur'un yanına gittiği duyumu alınan Hasan Ağa, daha sonra Bicanzade Ali Paşa tarafından yakalanarak idam edilmiştir¹. Hasan Ağa'nın isyanı akıllara birçok soru getirmektedir. Neden Ferah Ali Paşa zamanında değil de Bicanzade zamanında isyan etmiştir? Daha sonraki süreçte Bicanzade'nin izlediği politikalarla, hem bölge kabilelerinin hem de kale ahalisinin rahatsızlığı göz önüne alındığında zihinlerde isyanı tetikleyen şartların olabileceği kanaati uyanmaktadır. Diğer yandan beraberindeki top ve mühimmatla Şeyh Mansur'un yanına gittiği rivayetleri de dikkate değerdir. Nitekim o dönemde adından söz ettirmeye başlayan Mansur, gerek kabileler gerekse kale ahalisi üzerinde Ruslara karşı birlikte savaşmak için yoğun propaganda faaliyeti yürütmekte idi. Hasan Ağa'nın bundan etkilenerek Ferah Ali Paşa'dan sonra Bicanzade ile ortaya çıkan hoşnutsuzluk üzerine kaledeki mühimmat ve topları da alarak Mansur'a iltihak etmiş olabilir.

Bicanzade Ali Paşa'nın göreve geldiğinden beri çevresine kaba davranması, Ferah Ali Paşa'nın uygulamalarının kendisine anlatılmasına rağmen ona rağbet etmemesi kendisine olan güvensizlik ve kini artırmıştır². Haşim Efendi, Bicanzade'nin Ferah Ali Paşa'nın yakın çevresine nasıl davrandığı ile ilgili malumat vermektedir. Şöyle ki, Bicanzade'den Ferah Ali Paşa'nın yakın çevresinin yine kalede istihdam edilmeleri talep edildiğinde Paşa, onların ne kadar aylıkla çalıştıklarını sormuş, üç ayda bir 25 kuruş aldıkları belirtildiğinde Bicanzade, kendisinin 25 kuruşa bir adamı bir yıl çalıştıracağını bununla da yetinmeyip hırsızlık yaptırıp onun üzerinden hayli kazanç sağlayacağını belirtmişti. Kötü muameleye maruz kalan insanlar bir gemiye binerek Anapa'dan ayrılmışlardı. Enderun ve Birun çavuşları ile mehterhane takımının yarıya yakını Bicanoğlu'na tabi olup kalede kalmışlardı³.

---

¹ BOA, HAT, 28/1348 (25 M. 1200 /28 Kasım 1785) ; 1349; 1350; TSMA.E., 5975 (22 C. 1200 / 22 Nisan 1786); Cevdet, *Tarih*, III, 230.

² Haşim, vr.62b.

³Cevdet, *Tarih*, III, 232.

Haşim Efendi, esircilikle de uğraşan Bicanzade Ali Paşa'nın, bölgeden esir edinme emeline kapılınca kendisine karşı gizli plan hazırlandığını ve bundan kuşkulananarak bir gece kadın kıyafetleriyle komşusuna sığınıp, akşam vakti de atla kaleden Abaza dağlarına kaçtığını iddia eder. Daha sonra Muhafız olan İpeklizade Mustafa Paşa'nın girişimiyle Bicanzade dağdan getirtilerek ocaklık kefaletiyle bir gemiye bindirilip Sinop'a gönderilmiştir. Kendisine suçlu muamelesi yapılmadığı anlaşılan Bicanoğlu'nun kalede kalan eşyaları gemiye yüklenirken kaleye ait mühimmattan bakır, barut, kilim vs. ile iki küçük top'u gasp ederek gemiye yüklediği ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte, Haşim Efendi'nin naklettiğine göre durum İstanbul'a bildirildiğinde Bicanoğlu'nun fakir haline merhameten tek tuğa indirilerek paşa rütbesi korundu¹.

Geride bıraktığı ailesine dokunulmadı. Kale ileri gelenleri tarafından İstanbul'a yazılan taktirde *çıplak paşa lâzım olmayıp zi-kudret zabt u rabt erbabı irsal buyrulmak niyazımızdır*² denilmiştir. Bicanoğlu, daha sonra Bursa'ya sürgün edilmiştir³.

Daha önce hanlık idaresinde olup İstanbul'la doğrudan teması bulunmayan Kuzey Kafkasya kabileleri, Kırım'ın elden çıkmasıyla birlikte merkezî idareye bağlanmışlar ve İstanbul'la daha yakın irtibata geçmişlerdi. Onlarla kurulan münasebetlerde hiç şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin bölgeye atadığı yüksek rütbeli muhafızların, kendilerine verilen değeri aksettirmesi açısından mühimdir. En az bunun

---

¹ Haşim, vr.62b; Cevdet, *Tarih*, III, s. 235. Ahmed Cevdet Paşa Haşim Efendi'yi kaynak göstererek verdiği malumatta, Bicanoğlu'na üç tuğ verildiğini yazar. Ancak Haşim Efendi'de ifade tek tuğ olarak geçmektedir.

² Haşim, vr.62b.

³ BOA, C.DH, 1976 (5 Za. 1206 / 25 Haziran 1792). Cevdet Paşa, Bicanzade'ye Gazi Hüseyin Paşa ile Yusuf Paşa'nın hürmet edip ona üç tuğ verilerek Ada Kalesi'nin muhafazasına tayin edildiğini 1787 Rus seferi sırasında ise vezirliğinin kaldırılarak Bursa'ya sürgün edildiğini yazar (III, 235). Nitekim Başbakanlık Osmanlı arşiv vesikalarından edindiğimiz bilgiye göre Bicanzade'nin söz konusu savaş sırasında Kili Muhafızı olarak topladığı askerlerle Tolcı tarafından Ruslar üzerine hücum ettiği bildirilmektedir (C.AS, 1325, Evahir-i Ra. 1205 / 27 Kasım-6 Aralık 1790). Cevdet Paşa'nın naklettiği bilgilerle örtüşen bu malumat, yine Haşim Efendi'ye isnad edilmiştir. Verilen bilgi doğru olmakla birlikte Haşim Efendi'nin elimizdeki yazma nüshasında söz konusu bilgiye rastlanmamaktadır. Dönemin tahriratını da kullanan Cevdet Paşa'nın söz konusu mevcut bilgiyi arşiv vesikalarından nakletmiş olma ihtimali ile birlikte yine Haşim Efendi yazmasının diğer bir nüshasını görmüş olma ihtimali de vardır.

kadar önemli olan diğer bir husus da atanan muhafızların özveri ve gayretleridir. O ana değin pek karşılaşmadıkları Türk askerleri ve onun komutanının tavrı ve edası, kabileler nazarında doğrudan Osmanlı Devleti ile ilişkilendirildiğinden, bölgeye gönderilecek asker ve muhafızlarının seçimi, doğuracağı sonuçları iyi düşünülerek alınması gereken son derece mühim karardı. Anapa Kalesi'nin yapımından elden çıkana kadar olan süreçte, kabilelerle alâkalı cereyan eden hadiseler düşünüldüğünde mevzuun derinliği ve önemi daha kolay idrak edilebilir.

Bicanzade Ali Paşa'nın firarıyla birlikte yerine İpeklizade Mustafa Paşa Soğucak ve Anapa muhafızı oldu. İpeklizade Mustafa Paşa, Kars muhafızlığı görevinde de bulunmuş, muhafızlığı sırasındaki icraatlarından dolayı otoriter ve muktedir bir insan olarak tanınmıştı¹. Mustafa Paşa'nın Abaza ve Çerkeslerin Osmanlı tarafına kazandırılmasında başarılı olacağına inanıldı. İpeklizade, bölgeyi en iyi tanıyan insanlardan biri olarak düşündüğü Haşim Efendi'ye tekrar eski görevini teklif etmiştir. İstanbul'da bulunan Haşim Efendi'nin görevi kabul etmesiyle kendisine çeşitli hediyeler verilmiştir. Haşim Efendi İpeklizade'den önce Anapa'ya gitmiş ve onu karşılamak üzere hazırlıklar yaptırmıştı. Nihayet Paşa'nın gemisi görünmüş, kıyıya yaklaştığında çevresinde sadece 12 adam olduğunu müşahade ettiğinde Haşim Efendi düş kırıklığına uğramıştır. İpeklizade gemiden indiğinde yanına giderek, Ferah Ali Paşa'nın türbesine gidip dua etmesini, hatta sesli şekilde icraatlarında onun takipçisi olacağını, elinden geldiğince himmet ve gayrette bulunacağını söylediğinde, kabilelerden buna birkaç kişinin şahit olmasının yeterli olacağını ve bunların duyduklarını tüm kabileye yayacağını belirterek onlar nezdinde iyi intiba bırakacağını tembihlemişti. Vaktiyle Anadolu'da Kadioğlu adlı eşkıyanın bölükbaşısı ve çırağı olan İpeklizade, birçok gailerle atlatmış ve tecrübe edinmişti. Anapa'da ikamet edeceği sarayına geldiğinde divan toplayarak, usulünün kardeşi Ferah Ali Paşa'nın usulü olacağı, bir yanlışlığa düştüğünde onu uyarmalarını tembihlemiştir. İpeklizade, kale ahalisi ve ocaklıyı hoşnut ettikten sonra bölge kabilelerinin beylerini de kaleye davet ederek ahali ile onlar

---

¹ BOA, C.AS, 44697 (Tarihsiz).

arasındaki huzursuzluğu gidermiş, onlara hediyeler vermişti. Üç dört ay zarfında Çokular adlı kableden kız alarak evlilik bağı kurmuş, devamında bir kız da Nogaylardan alarak hem Çerkes hem Tatarlara damat olmuştur¹. İpeklizade, icraatları itibarıyla bu konuda da Ferah Ali Paşa'nın izinde olduğunu göstermiştir.

Çorum sancağı arpalık olarak kendisine verilen İpeklizade Mustafa Paşa, göreve geldiğinden beri 39 gün süre geçmiş olup bunun karşılığı olan 2404 kuruş Hazine-i Âmire'den gönderilmişti. İpeklizade'ye de has olarak Tombasar mukataası gelirinden, senede üç taksitte verilmek üzere yıllık 22 bin 500 kuruş bağlanmıştı².

Özi sakinlerinden olup bir süre Anapa havalisinde bulunan Hasan Reis, İpeklizade Mustafa Paşa'nın cesur bir adam olduğunu, Anapa Kalesi'nde tamamen yerli yeniçerilerin görev yaptığını bildirip, yerli askerleri *Taman'dan gelen döküntüler*³ diye tarif eder. Ayrıca Mustafa Paşa'nın çevresinde 40–50 adam bulunmadığını bildirerek, bu bölgeye acilen çok sayıda asker sevki yapılması gerektiğini vurgular; Takririnde Abaza ve Çerkes kabileleri ile Anapa Kalesi ahalisinin barışık durumda olduklarını da belirtir. Takrir üzerine I. Abdülhamid, bölgeye yeteri miktarda asker, un ve zahire gönderilmesini emretti. Mustafa Paşa da bölgede yaşayan Abaza ve Çerkes kabilelerinin gönlünü hoş tutarak Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını artırmak için 7933 kuruş tutarında hediyeler alarak kabilelerin ileri gelenlerine dağıttı. Harcamanın bedeli ise Anapa Gümrüğü gelirinden karşılandı⁴.

İpeklizade'yi meşgul eden işlerden biri de selefi Bicanzade'nin yaptığı yolsuzlukları açığa çıkarmak olmuştur. Bicanzade Ali Paşa zamanında Top altı

---

¹ Tarih, III, s. 233-236.

² BOA, D.BŞM, 6823-16 (10 L. 1200 / 6 Ağustos 1786) 6992/41; Haşim, vr. 62b.

³ BOA, AE, SABH.I, 725, (2 s 1201 / 24 Kasım 1786). Aynı takririnde sekiz günde Anapa'dan İstanbul'a geldiğini belirten Hasan Reis, İstanbul'a çağrılan Bahadır Giray'ın kardeşi, Akgöz Sultan diye de bilinen Aslan Giray'ın İstanbul'a gelmek üzere olduğunu, Mustafa Paşa'nın kendisine sekiz kese akçe verdiğini belirtti. Ayrıca Aslan Giray ve hizmetkârlarını getirmek üzere tahsis edilen Çamlıca gemisine, sultan için bir köşk yapıldığını da bildirdi(Aynı belge).

⁴ BOA, C.AS, 53103, (1 B. 1201 / 19 Nisan 1787).

âşârından elde edilen mahsulün miktarı ve ne şekilde değerlendirildiği sorgulanmış, sonuçta Bicanzade'nin usulsüzlük yaparak zimmetine zahire geçirdiği tespit edilmiştir¹.

Rus hududuna en yakın yere inşa edilen Anapa kalesi, stratejik öneminden dolayı İstanbul'dan yakın alâka gördü. Nitekim I. Abdülhamid'e ait hatt-ı hümayunda: *Soğucak'a karib Anapa dahi muhafazası vacib ve Soğucak'ın kilidi mesabesinde, Soğucak'dan ziyade hatarlu bir mahal olmak mülabesesiyle ...*² ifadeleriyle Anapa Kalesi'nin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu sebeple bir muhafız tayin edilmesinin yerinde olacağı düşüncesiyle eski Sinop muhafızı, Kastamonu mütesellimi ve kapıcıbaşılık payesi de bulunan Altıkulaçzade Hüseyin Ağa, Anapa Kalesi'ne muhafız olarak tayin edildi³. Haşim Efendi, Hüseyin Ağa'dan Viranşehir, Kastamonu ve Sinop'ta kalyon inşasına memur ve zengin bir insan olarak bahseder. Kudretli ve zengin birisi olduğu için Anapa Kalesi'ne muhafız olarak atanan Hüseyin Ağa'ya mübaşirler vasıtasıyla gönderilen emirde, 1000 askerle Anapa'ya gitmesi istenmişti. Kendisine ve maiyetindekilere Anapa Gümrüğü gelirinden maaş tahsis edilmişti. Bununla birlikte gitmekte acele etmeyip işlerine devam eden Hüseyin Ağa, kendisine fermanlar getiren

---

¹ BOA, D.BŞM, 6919/70 (12 L. 1201 /28 Haziran 1787). Gerek İpeklizade zamanında gerekse selefi Bicanzade zamanında, Top altı âşârından 2241 kile arpa, buğday ve çavdar ile satın alınarak depolanan 9300 kile arpa, pirinç ve tohumluk buğday da kale ambarlarında mevcuttu. Bunlardan başka 51 ton 185 kg mirî zahire de bulunmakta idi. Bunların telef olmaması ve gereği gibi korunması hususunda, İpeklizade Mustafa Paşa ile bina ve nüzül emini Hüseyin Ağa'ya İstanbul'dan emir gönderildi. Bölgeden yapılan tahkikatta, Bicanzade zamanında 1155 buçuk kile arpa, pirinç ve çavdar hasad olunmuş, bunun 157 kilesi Bicanzade'nin giderleri için, 115 kilesi ise emrindeki hizmetçi vs. nin ücretleri için harcandığı belirlenmiştir. Geriye kalan 883 buçuk kilenin ise ambarlara stoklandığı belirlenmiştir. Ayrıca bir önceki yıl Bicanzade zamanında yapılan hasat ve kabilelerden toplanan zahirenin de akıbeti soruldu. Buna göre, top altı âşârı, Taman ahalisi ve Nogay çiftçilerinden toplam 5692 kile zahire toplamış, bunun 2391 kilesi telef olmuş, ayrıca miri ambarından da 3430 kile zahire ile toplam 6731 kile zahire toplanmış olduğu belirlenmiştir. Bicanzade, Bundan 865 kilesini bazı mahallere vermişti. Kalan zahirenin ise akıbeti bilinmemekte idi. Sorulması üzerine Bicanzade, bunların da Çerkes ve Abaza sipahlarına ve sultanlarına verildiğini İstanbul'a bildirmişti. Lâkin yapılan incelemede daha önceki yapılan dağıtımların senetleri Nüzül Emini Hüseyin Ağa'da olup, tabya ağalarına verilen 460 kile zahirenin senetleri dışında başka bir senedin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. İpeklizade Mustafa Paşa, yaptığı tahkikat sonucunda selefi Bicanzade Ali Paşa'nın Abaza ve Çerkes beylerine verdiğini iddia ettiği 5406 kilelik zahirenin senetlerinin olmadığını İstanbul'a bildirdi. Sonunda söz konusu kayıp zahirenin Bicanzade tarafından gizlendiği ve zimmetine geçirildiği ortaya çıkmıştır (BOA, MAD, 10039, s. 61, (2 Ra. 1201 /23 Aralık 1786); C.AS, 44529; 40791; D.BŞM, 6915; 6919/70).

² BOA, C.AS, 44697 (tarihsiz).

³ BOA, D.BŞM, 41507, s. 419 (14 Ş. 1200 / 12 Haziran 1786)

mübaşirlerin kimisine 500 kimisine 1000 kuruş vererek geri göndermişti. Daha sonra mübaşirleri Eğridere civarında yakalatarak öldürmüş, para ve değerli eşyalarını da almıştı. Suçu da bölge köylülerinin üzerine atmış, hatta bu işi yaptıklarını iddia ettiği ve sevmediği adamları yakalatarak öldürmüş, kesik başlarını da İstanbul'a göndermişti¹. Hüseyin Ağa 200 askeriyle birlikte 9 Ekim 1786 tarihinde İnebolu iskelesinden hareket etmiş fakat kötü hava şartları sebebiyle Amasra'ya geri dönmüş, burada beş gün kaldıktan sonra tekrar yola çıkmıştı. Yine kötü hava şartları sebebiyle 29 gün boyunca Karadeniz'de dolaşan gemi, Kırım yarımadasında Kefe yakınlarında Aluşta ardından Yalta iskelesine sığındı. Yiyecek içecekleri kalmadığından buradan paralarıyla kumanya ve su talebinde bulundular. Lâkin oradan bir varil dahi su almalarına müsaade edilmemesi üzerine, o sıkıntıyla Ayıdağı denin yerden hareketle Kefe'ye vardıklarında yelkenleri parçalanmıştı. Daha sonra Kefe'den büyük zorluklar içerisinde Amasra limanına geldiler. Hüseyin Ağa, kış mevsiminin şiddetlenmesiyle birlikte bahara kadar Amasra'da kalıp, Anapa'ya deniz mevsiminde gitmeleri için İstanbul'dan müsaade istedi. İstanbul'dan gönderilen hükümde, görev mahalline o ana kadar gitmemiş olmasının suç olmasına rağmen mazeretine binaen, maiyetinde bulunan 200 askeriyle birlikte uygun rüzgâra tesadüf olduğunda Anapa'ya gitmesi emredildi². Memleketi olan İnebolu'dan kendi gemisiyle Anapa'ya ulaşan Hüseyin Ağa, maiyetindeki askerlerin iâşe ve aylıklarının verilmesini de İstanbul'dan talep etti³. Anapa gümrüğünden maaş verilmek üzere kendisine ve askerlerine atama beratları düzenlendi⁴. Kendi gemisine yüklediği çeşitli kereste, çivi ve zahire ile Anapa'ya ulaşan Hüseyin Ağa'nın maiyyetinde 30 kişilik bölükbaşlıları da bulunmakta idi. Getirdiği malzemelerle gümrük yakınında konak inşa ederek malzemeleri buraya taşımıştı. Gemisini de yapılan sahilhane yakınına demirletmiş, her hangi bir saldırı olursa buradan gemiye binerek kaçmanın kolay olacağını hesaplamıştı⁵. Masrafları Trabzon cizyesinden verilmek üzere

---

¹ Haşim, vr. 41b-42a.

² BOA, C.AS, 54912 (30 M 1201 /22 Kasım 1786).

³ BOA, D. BŞM, 6944/4 (26 Z. 1201 / 9 Ekim 1786).

⁴ Haşim, vr. 41b.

⁵ Haşim, vr. 42a.

200 askerle birlikte Anapa'ya gönderilen Hüseyin Ağa'dan, Soğucak muhafızıyla dayanışma halinde Anapa muhafazasına gayret etmesi istendi. Kendisine, Anapa gümrüğü gelirinden senelik 5000 kuruş maaş bağlandı¹. Bunun dışında kendisine has tayin olunması da uygun görüldü². Hüseyin Ağa Anapa'ya gittikten sonra maaşı olan 5000 kuruş Anapa gümrüğü gelirinden ödenmesi gerekmekte idi. Söz konusu gelirden Muhafız Mustafa Paşa 2500 kuruşunu alarak askerlerin mevaciblerini dağıttığından Hüseyin Ağa'ya 2500 kuruş kalmıştı. Durumun İstanbul'a bildirilmesi üzerine Soğucak ve Anapa kaleleri muhafızı Mustafa Paşa'ya gönderilen yazıda Hüseyin Ağa'nın maaşından kesilen 2500 kuruşun kendisine verilmesi emredildi³.

7. Mühimmat Sevkiyatı

Anapa Kalesi'nin inşasının tamamlanmasından sonra yaklaşmakta olan savaşa hazırlık yapmak gerekmekte idi. Bölgeye atanan komutanların merkezden talepleri doğrultusunda peyderpey Anapa-Soğucak bölgesine mühimmat nakliyatı yapılmıştır. Nakliyat kimi zaman donanma gemileriyle kimi zaman bölge tüccarından kiralanan gemilerle kimi zaman da Karadeniz'de faaliyet gösteren yabancı tüccara ait gemilerle yapılmakta idi. 1786'da Anapa Kalesi'nde mevcut olan top ve mühimmatın sayılıp eksiklerin bildirilmesi hususunda gönderilen emir üzerine sayım yapıldı. Buna göre 20 adet top ve iki adet eski humbara bulunmakta idi⁴. Daha sonra kalelere yapılan sevkiyatla birlikte hem Anapa hem de Soğucak kaleleri tahkim edilmiştir.

Bölgeye gönderilen mühimmattan önemli olanların listesi aşağıdadır.

---

¹ BOA, D.BŞM, 6807/84 (8 S. 1200 / 11 Aralık 1785); 7025/151; A.E. SABI, 7345. Hüseyin Ağa'nın maiyetinde 60 asker bulunduğu belirtilmektedir (D. BŞM, 6963/82, 10 S. 1202 / 21 Kasım 1787).

² BOA, D.BŞM, 6963/82 (10 S. 1202 / 21 Kasım 1787).

³ BOA, C.ML, 18609 (2 R. 1202 / 11 Ocak 1788).

⁴ BOA, D.BŞM, 6841/81 (24 Z. 1200 / 18 Ekim 1786).

Tablo 8: Anapa ve Soğucak kalelerine 1785-1788 Yılları arasında yapılan mühimmat sevkiyatı¹

Mühimmatın Cinsi	Açıklama	Adet/miktar
Siyah barut		37 ton 116,4 kg
Ham demir		13 ton 932,7 kg
Ham bakır		64,1 kg
Kurşun		32 ton 321,7 kg
Katran		14 ton, 102 kg
Humbara danesi	150 adet 57,6 kg; 150 adet 38,4 kg; 400 adet 23 kg; 300 adet 17,9 kilogramlık gülle ile belgelerde çapı belirtilmeyen 200 adet gülle	1200 adet
Top	Beş adet 0,64 kg'lık; 3 adet çakaloz; dokuz adet 8,9 ve 6,4 kg çaplarında; iki adet yedişer karış ve 17,9 kg'lık mermer gülle atar kolomborne; üç adet 14'er karış ve 11,5 kg çapında; altı adet 16'şar karış ve 3,8 kg çapında; 10 adet 11'er karış ve 1,9 kg çapında.	38 adet
Top güllesi	200 aded çakaloz; 4000 adedi diğer top için	600 adet
Havan	Üç adet 23 kg çapında; bir adet 57,6 kg çapında; bir adet 40,9 kg çapında	5 adet
Salkım		245 adet
Sürat topu	Hasköy kârhanesinden, 15 adedi 1,9 kg'lık 7 karış; iki adedi 16 karış	17 adet
Muavene		9 adet
Cephane ve sürat topu arabası		25 adet

¹ BOA, MAD, 10412, s. 130, 154 (8 Ş. 1201 / 26 Mayıs 1787); 10039, s.22, 264, 268, 271; 8946, s. 286, 289, 298, 310;10042, s. 68; 8946, s. 323; AE, SABH.I 5165 ; 11437;19731; C.AS, 29310; 38306; 51848; 38996; 51320; 51898; D.BŞM/CBH, 32/77; D.BŞM, 6808/14 ; 7033/2, 7033/127; 6809/119;6851/53; 6867/15; 6868/117; 7047/4;6884/32;6887/12;6921/46; 6915/63; 7002/40; 6945/3; 6945/40; 6964/105; 6993/92; 6883/71; 6872/45; 6895/95; 6943/89; 6954/36; 6963/46; 6943/18; 7024/60; 7022/26; 7025/78, 6894/4; 7107/99.

Seken havan		40 adet
Tüfek		300 adet
Fişek		8000 deste
Kılıç		300 adet
Atış kayığı küreği	Her biri 160 akçeden	60 adet
Demir makras		100 adet
Zeytinyağı	Sürat topu arabalarının koşumlarında kullanılmak üzere	220,5 kg
Katran		2 tulum
Manivela-yı dest		32 adet
Hasır		2 adet
Çivi	2564 kg siper; 2564 kg Lofça; 2564 kg Zagra	7692 kg
Frengi şal-ı hartuc		9000 adet
Koşum kayışı		15 çift
Koşum takımı		25 adet
Kantarma		15 çift
Kurşun sepet		9 adet
İhlamur		172 deste
Mühimmat sandığı		2 adet
Mısır fitili		451,2 kg
Mızrak		50 adet
Çakmak taşı		500 adet+8000

IV. BÖLÜM

1787-1792 OSMANLI-RUS SAVAŞINDA ANAPA

Kuzey Kafkasya Savaş Lojistiği, Askerî ve Siyasî Gelişmeler

Anapa Kalesi'nin inşası, Kuban Nehri boyunca toprak kaleler yapılması, Kafkasların Karadeniz sahilinde ve stratejik konumda yer alan Soğucak, Gelincik, Faş ve Anagra gibi kalelerin tahkimi ile Osmanlı Devleti kaybettiği Kırım'ı almak için bölgesel askerî hazırlığa girişmişti. Bu, aynı zamanda Ruslara karşı oluşturulan bir savunma hattı görünümü arz etmekte idi. Savunma hattını daha da genişletecek olursak: Rusya sınırına en yakın hattan itibaren Anapa ve Soğucak kaleleri muhafızı Ferah Ali Paşa, Faş Muhafızı Keleş Ahmed Paşa, Çıldır valisi Süleyman Paşa, Trabzon Valisi Canikli Ali Paşa, Erzurum Valisi Demir Paşa, Dağıstan hanları ve Kuzey Kafkasya ahalisi olan Abaza-Çerkes ve Tatarlar, Osmanlı Devleti'nin kuzeydoğu güvenliğinin temel taşları olmuşlardır¹.

Daha önce de belirtildiği gibi bölge kabileleri üzerinde uygulanan psikolojik harekâtla da ortak düşman algısı kuvvetlendirilerek Ruslara karşı birlikte savaşma olgusu yerleştirilmeye çalışılmıştır. Hazırlıkları süren savaş için bölgenin tahkîmatı büyük oranda tamamlanmıştı. Osmanlı sınırlarının en uç bölgesinde yer alan Abaza, Çerkes ve Tatar kabilelerinin merkezinde yer alan Anapa Kalesi ise devletin askerî ve lojistik üssü haline gelmiş, aynı zamanda bölgeye atanan seraskerlerin, başbuğların ve muhafızların karargâhı konumunu almıştır. Bu bölümde, savaş için Anapa Kalesi'ne sevk edilen asker, top, cephaneye, mühimmat ve zahirenin yıllara göre nerelerden, hangi yollarla ve ne miktar sevk edildiği anlatılmaya çalışılacaktır.

1. Bölgeye Atanan Askerî ve Mülkî Erkân

Anapa ve Soğucak bölgesi Seraskerliğine, asker toplamak kaydıyla uhdesine tekrar Trabzon valiliği de verilerek 10 Eylül 1789'da Battal Hüseyin Paşa

---

¹ Mahir Aydın, "Kafdağı'nda Türk Kalesi", *Türklük Araştırmaları*, İstanbul 2008, 20, 323.

getirilmiştir¹. Yevmiye bin çift ekmek, 320,5 kg et bahası ile 200 kile buğday tayinatı hazineden karşılandı². İaşe için Samsun'da bulunan çeşitli türden zahirenin kendisine tahsisi kararlaştırıldı. Ayrıca Sivas eyaleti ve sancakları ile Bozok, Amasya ve Çorum sancaklarının 1789-1790 yılı zahire hâsılatı Anapa'ya gidecek askerlerin iaşesi için kullanılacaktı³. Samsun İskelesi'nde 30 bin İstanbul kilesi kaliteli un, 47 bin kile arpa ve 9700 kile buğday bulunmakta idi⁴. Seraskeri Anapa'ya götürmek üzere de hassa silahşorlarından ikinci mirahur payesiyle Ahmed görevlendirilmişti. Kendisine Soğucak Başbuğu Mustafa Paşa'ya verilmek üzere 25 bin kuruş, Soğucak nüzül eminine verilmek üzere de 10 bin kuruş verildi⁵. Battal Hüseyin Paşa'ya gönderilen emirde, Ruslardan fethedeceği toprakların kendisine bahşedileceği, ister vakıf isterse malikâne yapmasının kendi tasarrufunda olacağı bildirildi⁶. Seraskere gönderilen ve ... *senin sadâkat ve asâletini bilirim...* diye başlayan hatt-ı hümayunla, bölgeye tayin edilen başbuğ ve muhafızlarla uyum içinde çalışması, eskiden beri devlete bağlı olan yerli halkın gönlünü hoş tutarak ortak düşmana karşı birlikte savaşmaları tembihlenmiştir⁷. Karadeniz'den yapılacak olan çıkarma hakkında da bilgilendirilen Battal Hüseyin'e kendisi Kuban üzerinden harekete geçerken Kaptan-ı derya Hasan Paşa'nın, İsmail tarafında toplanan askerler, top ve cephaneyle birlikte Özi'ye geleceği, buradan Ruslar üzerine taarruzda bulunacağı bildirildi⁸. Fakat Battal Hüseyin'in görev yerine gitmesi gecikmişti. Karadeniz'in kışın gemi yolculuğuna uygun olmamasından dolayı kendisine gönderilen hükümde, şimdiye kadar gitmiş olmasının gerektiği, topladığı askerlerle birlikte deniz mevsiminde Anapa-Soğucak

¹ A.RSK, d. 1623, s. 19; Asım, 17; Canikli Ali Paşa'nın büyük oğlu olan Battal Hüseyin, 1785'te vezir rütbesiyle Erzurum, 1786'da Halep, 1787-1788'de Trabzon valisi olmuştur (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1996, III, 718-719).

² BOA, MAD, 10042, s. 135, (23 Z. 1202 /24 Eylül 1788); Bir çift ekmek 0,6 kg undan imal edilmekte idi (BOA, D.BŞM, 7277/46, 14 Za. 1204 / 26 Haziran 1790).

³ Bibliothèques, 1650, Samsun Kadısı İsmail'den arz.

⁴ Bibliothèques, 1650, Samsun İskelesi'nde der mahzen ecnas-ı mîri zehairin maruzatıdır. Aynı belgede Buğday miktarı rakamla 90.800 kile olarak belirtilirken yazıyla "dokuz bin 800 kile" olarak ifade edilmiştir.

⁵ BOA, A.DVN.MHM.d 189, s. 32 (Evahir-i Ca. 1203 / 17 Şubat-26 Şubat 1789); s., 43; MAD, 10042, s. 119.

⁶ BOA, HAT, 179/7999.

⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 189, s. 87 (Evail-i C. 1203 / 27 Şubat-8 Mart 1789).

⁸ BOA, A.DVN.MHM, d, 190, s. 78-79 (Evasit-ı S. 1203 / 17-28 Mayıs 1789).

bölgesine gitmesi emredilmiştir¹. Battal Hüseyin Anapa'ya ulaştıktan sonra durumunu İstanbul'a arz etmiştir. İstanbul'dan da kendisine Baht Giray'ın kardeşi Mehmed Giray'ın kabilelerin başına başbuğ tayin edildiği ve İstanbul'dan bölgeye gönderileceği, kabile mensuplarına hediyeler vermesi tembihlendi. Anapa'ya gönderilen askerlerin iaşesi hususunda sıkıntı olmayacağı, bölgeye yapılan zahire ve mühimmat sevkiyatının da devam edeceği vurgulandı².

Kuzey Kafkasya hattına, Mustafa Paşa başbuğ olarak görevlendirilmiştir. Dönemin kaynaklarında Köse veya Divriğili lakab ve nisbesiyle de anılıp, daha önce sahip olduğu Keban ve Ergani madenleri eminliği zamanında zenginliğini artırıp güçlenen³ Mustafa Paşa, Halep mütesellimliği ile birlikte, Anapa-Soğucak seraskeri olarak atanmıştır. Mustafa Paşa göreve atandığında Divriği'de bulunduğundan buradan 7 Haziran 1787'de hareket edeceğini bildirdi. Divriği'den levazımat tedarik edemeyeceğinden Diyarbakır, Erzurum ve Sivas'a adamlar göndererek bunların geri dönüşünü beklemesi gerekmekte idi. Daha önceki görevi olan Keban madenleri eminliğinden azledildiği için çevresinde kendisiyle ilgili kötü şayialar yayılması üzerine emrindeki çalışanların çoğunu kovduğu, bunların yerine Sivas'a giderek yeni adamlar temin etmesi gerektiğinden orada da 15 gün kalacağını beyan etmişti. Köse Mustafa Paşa'nın Darbhane-i Âmire'ye olan borcunu kendisinden tahsil için memur edilen Doğramacızade Mustafa Bey'in geleceğini bildiren mektubun da kendisine ulaştığını bildirdi. Dolayısıyla İstanbul'dan kendisine biraz zaman tanınması talebinde bulunmuştu. Fakat Ağustos ayı sonrası Karadeniz'in ulaşımına elverişsiz olacağı belirtilerek vakit kaybetmeden İstanbul'dan Sinop'a zahire veya kereste nakliyatı yapan Çamlıca gemilerinden biriyle görev yerine gitmesi emredildi⁴. Başbuğ Mustafa Paşa'ya gönderilen diğer bir hükümde, Kuzey Kafkasya kabileleri, Nogaylar ve Kabartaylar hakkında geniş bilgi verilmiş, onların Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıkları vurgulanarak sefer esnasında tamamının Osmanlı ile ittifak halinde olacakları bildirilmiştir. Yapımına Ferah Ali Paşa zamanında başlanan Hacılar

¹ BOA, A.DVN.MHM.d 189, s. 18 (Evasit-ı R. 1203 / 9-18 Ocak 1789).

² BOA, A.DVN.MHM.d, 190, s. 101 (Evahir-i S. 1203 / 17-28 Mayıs 1789); 154.

³ Haşim, vr. 63b; Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul 1999, 11.

⁴ BOA, C.DH, 4768 (8 L. 1201 / 24 Haziran 1787).

Kalesi'nin bitirilmesiyle Taman'dan Gürcistan'a kadar olan sahanın Ruslara set olacağı görüşü de vurgulanmıştı. Kalenin inşasının bitiminden sonra buraya Soğucak Kalesi'nden 15-20 topla birlikte topçu ve mühimmat göndermesi de kendisine emredildi¹.

Başbuğ Mustafa Paşa'nın uhdesine Rakka valiliği verildikten sonra hâlen muhassılı olduğu Keban Ergani madenleri Erzurum'a bağlanarak buranın da kendi uhdesine verilmesi durumunda, bölgeye serasker olarak atanan Battal Hüseyin Paşa gelinceye kadar, madenlerde çalışanların dışında, 4000 civarında askerle Soğucak'a gidebileceğini belirtti². Mustafa Paşa'nın gittiğine dair haber gelmemesi üzerine tekrar bir emir gönderilerek bir an önce harekete geçip görev yerine gitmesi istendi³. Fakat Mustafa Paşa halen bulunduğu Samsun'da kışı geçirerek baharda gitme isteğini tekrarladığında bu kez İstanbul'dan kendisine gelen çok daha ağır ve tehdit dolu emirle, derhal Sinop'a geçerek buradan görev yerine gitmesi istendi. Paşa'yı Sinop'tan Anapa-Soğucak bölgesine götürmeğe memur edilen Mehmed Ağa'dan da bir an önce görevini yerine getirmesi istendi⁴. Aynı konuda Canik muhassılı Hayreddin Bey'e ferman, bölgede görev yapan kaptanlara da emirler gönderilerek her ne yolla olursa olsun Anapa-Soğucak bölgesine gidecek gemi temin edilerek kış mevsiminden önce bir an evvel Köse Mustafa Paşa'nın görev yerine gitmesinin sağlanması emredilmiştir⁵.

Diğer yandan Soğucak Muhafızı İpeklizade Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde, Mustafa Paşa'nın bir an evvel görev yerine intikali için gerekli olan gemilerin temin edilmesi istendi. Bunun üzerine Trabzon valisi, ellerinde mevcut olan gemilerin yeterli olmayacağını bildirerek bölgede ticaret yapan reislerden birinin gemisinin kiralanacağını bildirdi. Köse Mustafa Paşa, görev yerine gitmek üzere Samsun'a gelmeden önce kapı halkı için Karadeniz'de bulunan donanma gemilerinden üçü tahsis edildi. Yine maiyetinde götüreceği asker, erzak vs. için

---

¹ BOA, C.AS, 2515, (Evail-i Za. 1201 / 15-24 Ağustos 1787).

² BOA, HAT, 22 / 1100.

³ BOA, C.AS, 50412 (Evasıt-ı S. 1201 / 28 Mayıs 7 Haziran 1787).

⁴ BOA, C.DH, 16302 (Evasıt-ı Za 1201 / 25 Ağustos 3 Eylül 1787); 4764.

⁵ BOA, C.DH, 4769 (Evasıt-ı Z. 1201 / 24 Eylül-3 Ekim 1787).

bunların yeterli olmayacağı düşünülerek Canik muhassılı Hayreddin Bey vasıtasıyla bir gemi daha temin edildi. Ünye reislerinden Kuşaksızoğlu Acı Baki adlı Reis'in gemisi 1100 kuruşa kiralandı¹. Askerlerin sevkiyatını idare etmek için, her birine 50'şer kuruş harcırah verilerek üç çavuş görevlendirildi². Mustafa Paşa'nın maiyetine, mühimmatıyla beraber altı kıta sürat topu da verildi³. Soğucak Başbuğu Köse Mustafa Paşa'dan Anapa ve Soğucak kaleleri muhafızı İpeklizade Mustafa Paşa ile birlikte çalışarak yapılan icraatların rapor halinde İstanbul'a bildirmesi istenmiş, aynı husus başbuğ ve muhafıza da emredilmiştir⁴. Daha önce İstanbul'a yardım talebi maksadıyla kabileler içinden giden mahzarcılar tekrar Anapa'ya döndüklerinde, Köse Mustafa Paşa'nın 1000 askerle Anapa'ya görevlendirilmesine rağmen, maiyetinde birkaç yüz adam olduğunu bildirmişlerdir⁵. Başbuğ Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde Serasker Anapa'ya gittiğinde onun ordusuna katılması, gelmesini beklemeden bölgenin istihkâmını kuvvetlendirmesi, kendisine gönderilen 25 bin kuruşu da bu amaçla kullanması istendi⁶.

Soğucak havalisine gitmek üzere görevlendirilenlerden biri de Trabzon sakinlerinden Kuğuzade Süleyman Ağa'dır⁷. Mirimiranlık rütbesi verilerek görevlendirilen Kuğuzade Süleyman Paşa'ya baharda mutlaka Anapa'da olması, Soğucak muhafızı Mustafa Paşa ve Altıkulaçzade Hüseyin Ağa ile ittifak halinde, bölge savunmasının güçlendirilmesine itina etmesi emredilmiştir. Hüseyin Ağa'ya da aynı telkinde bulunulmuştur⁸. Gönderilecek askerlerden özellikle birinin dahi ihtiyar, ihtiyar, hasta veya herhangi bir probleminin olmaması; cesur, yiğit, harp erbabı mükemmel yiğitlerden seçilmesi hususu Süleyman Ağa'ya özellikle tembihlendi. Her

¹ BOA, D.BŞM, 6967/15, (28 S. 1202 / 9 Aralık 1787).

² BOA, D.BŞM, 6983/55, (27 R. 1202 / 5 Şubat 1788); 6940/92. Köse Mustafa Paşa görev yerine ulaştıktan sonra kendisine tayinat olarak yevmiye 200 çift ekmek, 64 kg et ve 50 kile buğday verildi (D.BŞM, 6964/42, (13 S. 1202 / 24 Kasım 1787; 6962/9).

³ BOA, D.BŞM, 6895/33 (12 B. 1201 / 30 Nisan 1787).

⁴ BOA, C.DH, 4766 (Evail-i L. 1201 / 17-26 Haziran 1787); C.HR, 2515; HAT, 193/9493. Başbuğ Mustafa Paşa'ya aralarında çeşitli kalitede bez, meşin, kürk, altın kakmalı tüfeklerin de bulunduğu 26 bin 923 kuruş 10 paralık hediye gönderilmiştir. (D.BŞM, 6901/20, (28 B 1201 /16 Mayıs 1787).

⁵ Edib, 191.

⁶ BOA, A.DVN.MHM.d 189, s. 35 (Evahir-i Ca. 1203 / 17 Şubat-26 Şubat 1789); s. 59; 169-170.

⁷ BOA, C.AS, 5261, (22 Za. 1201 / 5 Eylül 1787).

⁸ BOA, C.AS 4101, (11/21 R. 1201 / 31 Ocak-10 Şubat 1787); 11624.

birine 12 kuruştan 12 bin kuruş ulufe ve yine her birine 2,5 kuruştan altı aylık 16 bin kuruş, yine altı aylık ekmek, arpa ve et vs. mühimmatla beraber toplam 41 bin 459 kuruş ödenek ayrılmıştır¹.

Görevlendirilen bir diğer isim Halidzade Hüseyin Ağa'dır. Zamanında Canik Muhassılı Ali Paşa'nın maiyetinde yer alan Giresun dizdarı Giresunî Halidzade Hüseyin Ağa, Anapa Kalesi muhafazasında yer almak üzere Soğucak'a geldi². Halidzade Hüseyin Ağa emrinde 500 piyade toplamıştı. Askerlerin 2 buçuk kuruştan altı aylık ulufeleri bedeli olan 7500 kuruş Hazine-i Âmire'nin seferiye akçesinden karşılandı³. Soğucak Muhafızı Mustafa Paşa'nın Anapa Kalesi'nde olması sebebiyle zikrolunan askerler burada istihdam olundu⁴. Daha sonra bunlar Silahşor Süleyman Ağa vasıtasıyla kışla askeri olarak görevlendirilmişlerdir⁵. Halidzade ve askerleri Anapa'ya gittiklerinde kendilerine verilen tayinatları yetmediğinden elbise ve silahlarını satmak zorunda kalmışlardı. Haşim Efendi, kale bu vaziyette iken bir Rus saldırısı olması durumunda hallerinin perişan olacağını ifade etmekte idi. Sefer münasebetiyle Anapa'ya çok sayıda top ve gülle gönderilmiş fakat yeterince araba, fitil ve barut bulunmadığından gönderilen mühimmat bir işe yaramamakta idi. Başbuğ Mustafa Paşa ve Anapa Muhafızı Mustafa paşa, içinde bulunulan kötü şartları hükümete iletmek üzere Haşim Efendi'yi İstanbul'a göndermişlerdi. Yolculukta kötü hava şartları yüzünden, içinde Haşim Efendi'nin bulunduğu gemi Amasra Limanı'na sığınmak zorunda kalmıştı. Haşim Efendi İstanbul'a geldiğinde Orduy-ı hümayun sefere çıkmış ve mühimmatın tamamı bitmişti⁶.

Anapa ordusunda sağlık hizmetlerinde bulunmak üzere bir tabip beş de cerrah görevlendirildi. Cerrahlar, reis olarak atanan Elhac Halil'le birlikte İbrahim Edhem, İsmail, Osman ve Hasan'dır. Harcırah olarak her birine 120 kuruş verilmesi

¹ BOA, D.BŞM, 6928/20, (7 Za. 1201 / 21 Ağustos 1787); C.AS, 50479.

² Haşim, vr. 62b.

³ BOA, C.AS 14088, (27 M. 1202 / 9 Kasım 1787); MAD, 10043, s. 134-135 (aynı defterde Halidzade maiyetindeki asker sayısı 230 olarak geçmektedir); Haşim, vr. 64a.

⁴ BOA, D.BŞM, 6944/51 (27 Z. 1201 / 10 Ekim 1787).

⁵ BOA, D.BŞM, 6932/85 (21 Za. 1201 /4 Eylül 1787).

⁶ Cevdet, *Tarih*, IV, s.43.

düşünülürken sonradan 25 kuruş daha zam yapılarak 145'er kuruş; atanan tabibe ise ilaç bahasıyla birlikte 550 kuruş verildi¹.

1787 Rus Seferi öncesi Kuzey Kafkasya'ya çok sayıda asker gönderildiğinden, bunların tertip ve düzenini sağlamak, gerek oraya gönderilen ordu ve gerekse kabileler arasından toplanan askerlerin intizamını temin etmek ve ordunun malî hesaplarını yapmak üzere 10 bin kuruş harcırahla Anapa'ya ordu defterdarı ve nazırı olarak Memiş Efendi atandı². Memiş Efendi daha önce küçük ruznamçeci görevinde de bulunmuştu. Kendisine verilen emirde, Kuban nehri geçilerek Kabartay bölgesine bir an evvel girileceği, bunun için Serasker Battal Hüseyin Paşa ve kabilelerin başına Başbuğ olarak atanan Kalgay Mehmed Giray'la uyum içinde çalışması, gerek gönderilen ordunun gerekse Kuzey Kafkasya kabileleriyle Dağıstan ve Kumuk bölgesinden toplanan askerlerin nizamına özen göstermesi ve ordu içi koordinasyonu sağlaması isteniyordu³. Soğucak ve Anapa'ya atanan tüm muhafızlara, bina veya nüzül eminlerine olduğu gibi Memiş Efendi'ye de bölge kabilelerinin Osmanlı tarafına celbi için elinden gelen çabayı göstermesi, hediye ve maaşlarının aksatmadan verilmesi, onlara nasihatlerde bulunması ve gönüllerini hoş tutması konusunda emirler gönderilmişti. Kırım üzerine yapılacak harekâtla ilgili Çerkes, Abaza ve Nogay kabilelerinin ileri gelenlerine bilgiler verilmiş, Samsun, Trabzon, Amasya ve diğer bölgelerden toplanan çok sayıda askerin bölgeye gönderildiği, Erzurum ve Trabzon Valisi Abdullah Paşa'nın da Kırım, Kuban ve Kabartay bölgeleri seraskeri olarak görevlendirildiği, düşmandan intikamın alınacağı, devlet için eskiden beri can ve başla mücadele ettikleri gibi, şimdi de Osmanlı kuvvetleriyle uyum için içinde hareket etmeleri nasihatlerinde bulunuldu⁴. Bu arada Kalgay Mehmed Giray ile Anapa Kalesi'ndeki bazı kişiler arasındaki husumetten dolayı Mehmed Giray Anapa Kalesi'ne gitmekten imtina etmekte idi. Mehmed Giray'ın kaleye gitmemesi ile birlikte merkezin üzerinde

¹ BOA, D.BŞM, 7232/25 (3 B. 1204 / 19 Mayıs 1790); 7230/3; C.SH, 1173; 1380. Bu tabiblerden Ömer daha önce de Zanoğlu Mehmed Giray'ın maiyyetinde Soğucak Kalesi'nde görev yapmıştı (C.AS, 45812, (17 Za. 1201 / 31 Ağustos 1787).

² BOA, C.AS, 49312 (Evail-i B. 1204 / 17-26 Mart 1790); A.DVN.MHM.d. 192, s. 179; D.BŞM, 7229/28.

³ BOA, C.AS, 49312 (Evail-i B. 1204 / 17-26 Mart 1790).

⁴ BOA, C.AS, 30577 (Evahir-i R. 1205 / 27 Aralık 1790-6 Ocak 1791).

hassasiyetle durduğu, bölge kabileleri ile münasebetler ve onlar hakkındaki bilgi akışı da sekteye uğramakta idi. Bu durumdan rahatsız olan hükümet tarafından Muhafız İpeklizade Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde, düşmana karşı gönül birliği ile mücadele edilmesi gerektiği belirtilerek derhal durumun düzeltilmesi istendi. Yine Kalgay Mehmed Giray'a da emir gönderilerek uhdesine Trabzon valiliği de verilen Mustafa Paşa ile ittifak haline çalışmalarını istenmiştir¹.

Abdullah Ağa'nın firarı ile birlikte nüzül Eminliğine Süleyman Ağa atanmış, 28 Ocak 1789'da görevine başlamıştır². Süleyman Ağa o sırada zaten Çerkes kabilelerine hediye vermek üzere Anapa-Soğucak havalisinde bulunmakta idi. Atama emriyle birlikte kendisine 10 bin kuruş gönderildi³. Süleyman Ağa, önceki görevi esnasında Kafkasya coğrafyasını, Kuzey Kafkas ve Tatar kabilelerini yakından tanıma imkânı bulmuştu. Bu kez kendisine verilen görev yine Anapa-Soğucak kaleleri nüzül eminliği ile birlikte, daha önce de münasebetlerinin iyi olduğu Kuzey Kafkasya kabilelerinin içerisine girerek bunlarla merkez arasında koordinasyonu sağlamak oldu. Kabilelerin ileri gelenleriyle birebir görüşmesi, onlara telkinlerde bulunması başlıca görevi idi⁴.

Öteden beri kabilelerle sıkı münasebetleri bulunan Kırım hanları sülalesinden birinin de kabileler üzerine serasker atanması düşünülmüş olmalıdır ki, Kuban Hanı Şahbaz Girayın kardeşinin oğlu olan ve İstanbul'da bulunan Selamet Giray Sultan, Gönye'li kaptan Genç Osman'la Anapa'ya gitmiştir⁵. Daha sonra Selamet Giray'a tayinat olarak verilen günlük 150 çift harcî ekmek onun kapı halkına yetmediğinden bu miktar 200 çifte çıkarıldı. Yine tayinat olarak 64,1 kg et verilmesi

---

¹ BOA, C.DH, 11324 (Evahir-i Za. 1205 / 22 Temmuz 1791).

² BOA, C.AS, 38440, (27 L. 1203 / 21 Haziran 1789).

³ BOA, MAD, 10042, s. 119, 120 (6 Z. 1202 / 7 Eylül 1788).

⁴ BOA, C.DH, 4766 (Evail-i L. 1201 / 17-26 Haziran 1787); C.HR, 2515; HAT, 193/9493.

⁵ BOA, C.AS, 53451, (7 R. 1202 / 16 Ocak 1788). Gemi Anapa'dan dönüşü esnasında fırtınaya yakalanarak yelkenlerinin parçalanması üzerine Sinop yakınlarındaki Sarıkum mevkiinde karaya oturmuştur. İçinde bulunan dört tunç ve 2 demir top kurtarılarak karaya çıkarılmış, kalan altı top ve bir kısım cephane gemi enkazının altında kaldığından çıkarılamamıştır. Daha sonra çıkarılan toplar Kastamonu mütesellimi Ali Ağa vasıtasıyla Sinop tersanesine sevk edilmiştir (aynı belge).

de karara bağlandı¹. Kuban Hanı şahbaz Giray'a 40 bin diğer mirzalara 20 bin kuruş verilmiştir².

2. Anapa Ordusu İçin Malî Kaynak Temini ve Asker sevkıyatı

Anapa merkezli Kuzey Kafkasya'daki askerî birlikler, genellikle buraya görevlendirilen serasker, başbuğ veya muhafızların, geldikleri bölgelerden temin ettikleri askerlerden oluşmakta idi.

Nisan 1787-Mayıs 1788 yılları arasında hazırlanan bir yıllık sefer bütçesinde, İstanbul'dan verilen meblağı gösteren icmal defteri hazırlanmıştı. Burada toplam 5 milyon 26 bin 932 kuruş değerinde 10 bin 52 kese para ayrıldı. Söz konusu ödenekten başta sınır boylarındaki kalelerin tahkimi olmak üzere buralarda görev yapan askerin iâşe, tayinat, ulaşım ve lojistik ihtiyaçları karşılandı. Yine aynı bütçeden yeniçeri ocağında görevli zabitan sınıfının tayinatları, Cebehane-i Âmire ve Tophane-i Âmire'de îmal edilecek mühimmat için de ödenek ayrıldı. Ayrılan bütçeden toplam 136 kalem halinde, söz konusu birimlerin masraflarına ödeme yapıldı. Anapa ve Soğucak kaleleri için doğrudan ya da dolaylı olarak toplam 131 bin 767 kuruş ödenek ayrılmıştır³. Anapa'ya giden askerlere kışı geçirmek üzere yapılacak masraflar için 55 bin ve daha önce Kuban havalisine tayin olunan askerlere satın alınan topçeken beygirleri için 15 bin kuruş olmak üzere toplam 70 bin kuruş gönderildi⁴. Battal Hüseyin Paşa sefer bütçesi için, iki bin kese akçe talebinde bulunmuş, bin kese akçenin yeterli olduğu düşünülerek kendisine iki posta halinde gönderileceği bildirilmiştir⁵. Battal Hüseyin için baharda gönderilecek mühimmat bahası da 23 bin 571 buçuk kuruş tutmakta idi. Mühimmatın bir an evvel gönderilmesi gerektiğinden bu tutarın Serasker'e verilecek 1000 keseden değil de ayrıca Darbhane-i Âmire'den ödenmesine karar verildi⁶. Seraskere gönderilecek paradan ilk postada 500 kese akçenin Anapa defterdarı ve ordu kadısı olarak atanan

¹ BOA, MAD, 10042, s. 96 (14 L. 1202 / 17 Haziran 1788).

² BOA, D.DRB.d, 856.

³ BOA, D.BŞM, 6997/96 (1202/1786).

⁴ BOA, D.BŞM, 7208/20 (21 R. 1204 / 8 Ocak 1790).

⁵ BOA, C.AS, 49546 (26 Ca. 1204 / 11 Şubat 1790); HAT, 213/11621; 1385/54905.

⁶ BOA, HAT, 1412/57483.

Memiş Efendi ile birlikte gönderilmesine karar verildi.¹. Defterdar Memiş Efendi ordu hazinesi olan 500 kese akçeyi götürme hazırlıkları yapmakta idi. Üsküdar'dan Samsun'a gidinceye değin yol güzergâhındaki menzilhanelerde konaklaması gerektiğinden beraberinde götürdüğü para ve kendi yükünün taşınmasında elindekinin yetmeyeceğini bildirerek 40 semere daha ihtiyaç duymakta idi. Daha sonra Anapa cephanesine teslim edilmek üzere talep ettiği semerler verildi². Memiş Efendi'ye 10 bin kuruş da harçlık verilmiştir³. Memiş Efendi, Canik Muhassılı Hayreddin Bey'in bölgeden topladığı zahireyi Anapa-Soğucak havalisine sevk ederken sevkiyatı gerçekleştiren gemilerden Mustafa Reis'in gemisiyle Anapa'ya gitmiştir⁴. Gönderilmesi gereken diğer 500 kese akçeden yine Anapa için hazırlanan mühimmat, tophane ve cephane bahaları için 47 kese 71 kuruşu harcanmış, geriye 452 kese 429 kuruş kalmıştı.⁵ Aynı yılın sonlarında 450 keselik hazine, Elhac İbrahim Ağa vasıtasıyla Anapa'ya gönderildi. Kendisine harcırah olarak 500 kuruş verildi⁶. Defterdar Memiş Efendi'ye hazineyi Seraskere teslim etmesi ve makbuzunu makbuzunu İstanbul'a göndermesi, Serasker Battal Hüseyin'e ise hazineyi uygun yerlerde harcaması hususunda emir gönderilmiştir⁷.

Osmanlı Devleti, Rusya ile yeniden savaş için seferberlik hazırlıkları yapmakta idi. Kafkaslarda, özellikle Soğucak ve yeniden yapılan Anapa kalelerinin tahkiminden sonra bölgeye çok sayıda asker sevki de gerçekleştiriliyordu. Trabzon Valisi Battal Hüseyin Paşa'ya gönderilen emirde, Trabzon ve havalisinden bir an evvel Soğucak tarafına gönderilmek üzere 5000 asker tertip edilmesi, asker ve zahirenin nakli için de Trabzon ve havalisindeki iskelelerden gemiler kiralanması istendi. Gemilerin navlun bedeli olarak da ilk etapta 3500 kuruş ödenek ayrıldı⁸. Askerlerin zahire ihtiyaçları da temin edilmek suretiyle, Trabzon ve civar

¹ BOA, C.AS, 5434 (13 C. 1204 / 28 Şubat 1790).

² BOA, D.BŞM, 7235/96 (11 B. 1204 / 27 Mart 1790); 7235/48.

³ BOA, HAT, 179/8096.

⁴ BOA, C.AS, 50730, (15 C. 1205 / 19 Şubat 1791).

⁵ BOA, C.AS, 23252 (6 Za. 1204 / 18 Temmuz 1790); 8474; MAD, 10049, s. 361; HAT, 1394/55830

⁶ BOA, D.BŞM, 7275/14 (5 Za. 1204 / 17 Haziran 1790).

⁷ BOA, MAD, 10049, s. 361 (6 Za. 1204 / 16 Haziran 1790).

⁸ BOA, MAD, 10042, s.52 (7 S. 1202 / 13 Mayıs 1788); C.AS, 2077.

iskelelerden her bir asker için 70 para karşılığı gemi kiralanması yoluna gidildi¹. Daha sonra bu gemilerle asker ve zahire peyderpey Anapa ve Soğucak havalisine sevk edildi². Anapa ve Soğucak kaleleri muhafazasında bulunmak üzere İstanbul'dan İstanbul'dan 75'er kişilik cebeci ve topçu da bölgeye gönderildi³. Bölgeye çok sayıda sayıda asker sevk edileceğinden, askerin konaklaması, iâşe ve ihtiyaçlarının karşılanması için 1785-1787 tarihleri arasında, ilk etapta 8 adet 10 hazireli, 35 adet 10 hazireli çadır, 40 adet sekban çadırı, 8 adet nohudî mutfak ve 30 çeşme gönderildi. Daha sonra bunlara ilaveten 50'şer adet çadır ve çerge ile 10 tane açık kenef gönderildi⁴. Bu arada Sefer dolayısıyla liderleri önderliğinde bölük bölük askerlerin gelmesi, bunlara ödenen tayinatın Nüzül Emîni Abdullah Ağa vasıtasıyla mı yoksa liderlerinin inisiyatifine mi verildiği belli değildi. Örneğin Trabzon'dan gelen 45 askere 90 asker tayinatının verildiği tespit edildi. Yine daha önceden gelen 100 süratçi askerinin mevcudu firarlar ve hastalıklar dolayısıyla 50 civarına düşmüş, bunlara yine de 100 asker tayinatı ödenmişti. Halidzade'nin 360⁵ askerine ise 700 asker tayinatının verildiği anlaşıldı. Bunun üzerine İstanbul'dan Nüzül Emîni Abdullah Ağa'ya gönderilen emirde, her kim olursa olsun asker sayısına göre tayinat vermesini, itiraz edene de elindeki emri göstermesi istendi. Ayrıca bu emre rağmen fazladan tayinat verdiği tespit edilirse, verdiği fazlalığın kendisinden alınacağı bildirildi⁶.

Bölgede yaklaşık 4000 askerin kışlayacağı, bunların altı aylık tayinatları hesaplanarak, 13 bin 333 kile un ile 50 bin 400 kile arpaya ihtiyaç olunacağı rapor edilmiştir. Bunun üzerine yapılacak kışlaklar için Abdullah Ağa'dan sonra nüzül emniyetini yürüten Silahşor Süleyman Ağa'ya daha önceden gönderilen 15 bin kuruşa ilaveten 5000 kuruş gönderildi. Topçeken beygirleri ve arabaları ile bunların nakliyesi için navlun bedeli de dahil toplam 15 bin kuruş harcandı. Kuban Hanı

¹ BOA, D.BŞM, 7016/10 (16 Ş. 1202 / 22 Mayıs 1788); 7011/31.

² BOA, D.BŞM, 7027/53, (25 N. 1202 / 29 Haziran 1788).

³ BOA, C.AS, 51320 (4 N. 1202 / 8 Haziran 1788).

⁴ BOA, D.BŞM, 6942/50, (23 Z. 1201 / 6 Ekim 1786); MAD, 10412, s. 176.

⁵ Daha önce de Halidzade Hüseyin Ağa'nın Anapa'ya 500 piyade askeriyle ulaştığı bilgisi geçmektedir. (BOA, C.AS, 14088, (27 M. 1202 / 9 Kasım 1787). 500 asker dahi olsa 700 asker tayinatının verilmesi yine yolsuzluk örneğidir.

⁶ BOA, C.AS, 20612 (28 S. 1202 / 9 Aralık 1788).

Kalgay Mehmed Giray'a 10 bin kuruş; askere bahşiş olmak üzere de 50 bin kuruş; Canik Muhassılı Hayreddin Bey'in Samsun İskelesi'nden gönderilecek 40 bin kile un ile 40 bin kile arpanın navlun bedeli olarak ödediği 5000 kuruşla beraber toplam 100 bin kuruş Darbhane-i Âmire'den ödendi. Askerlere yapılacak barınakların kerestelerinin de yine Canik Muhassılı Hayreddin Bey vasıtasıyla o bölgeden temin edilmesi kararlaştırıldı¹. Verilen diğer bir emir üzerine Hayreddin Bey, bölgeden topladığı 1500 askeri, Samsun ve Ünye iskelelerinden dört adet gemi kiralayarak Anapa ve Soğucak tarafına gönderdi. Gönderilen askerlere ulufe ve bahşiş olarak toplam 33 bin 990 kuruş verildi². Kiralanan gemilere de navlun bedeli olarak 8800 kuruş ödendi³. Yine Battal Hüseyin Paşa maiyetinde yer almak üzere Giresun ve Tirebolu'dan daha önceden hazırlanması istenen başlarında ağaları ile birlikte 700 askerin tertibi gecikmişti. Bunun üzerine merkezden Trabzon mütesellimi ve civar kadılıklara gönderilen emirde, söz konusu askerlerin bir an önce tertip edilip, Turnacıbaşı Hüseyin Ağa vasıtasıyla gemiye bindirilerek gönderilmesi istendi⁴.

Anapa ve Soğucak Muhafızı Mustafa Paşa'nın maiyetinde bulunmak üzere öncelikle 200 askere ilaveten 100 sürat topçusu ile birlikte kazma, balta ve kürek gibi inşaat malzemeleri de gönderildi⁵. Başbuğlarıyla birlikte toplam 101 askerin günlük hayatlarını idamede elzem olan karavana, tencere, tava, kilim kisve, musluk ocak vs. gibi mühimmat da verildi⁶. Ancak gönderilen askerlerin kışlakları bulunmadığından çadırlarda kalıyorlardı. Bunlara bir an önce kışlaklarının yapılması hususunda emir gönderildi⁷. Bölgeye giden askerlere kışla yapılması vazifesiyle İstanbul'dan Mimar

¹ BOA, D.BŞM, 7165/35 (24 Ca. 1203 / 20 Şubat 1789); C.AS, 3597; HAT, 190/9132; MAD, 10045, s. 416.

² BOA, D.BŞM, 7142/66, (23 L. 1203/ 17 Haziran 1789); C.AS, 11100.

³ BOA, C.AS, 11104, (8 L. 1203 / 2. Haziran 1789).

⁴ BOA, C.AS, 6584, (Evail-i L. 1204 / 14-24 Haziran 1790); A.DVN.MHM.d, 192, s. 165.

⁵ BOA, D.BŞM, 6896/57 (15 B. 1201 / 3 Mayıs 1787); 6906/32; 6896/107; 6896/30. AE, SABH.I, 4110; 7083/66; MAD, 8946, s. 310.

⁶ BOA, DBŞM.CBH, 32/59 (15 B. 1201 / 3 Mayıs 1787); C.AS, 47965. Başlarında bulunan zabıt Hasan Çorbacı'ya yevmiye 25 çift ekmek, 6,4 kg et, bir kile arpa, diğer askerlerin her birine bir çift ekmek, her beş askere 1.28 kg et veriliyordu (aynı belge). Anapa'ya gidecek topçu askerlerinin su ihtiyacını karşılamak üzere gemilere yerleştirilmek için bir mancana ve beş varil temin edildi (D.BŞM, 7261/98). Ayrıca Anapa Ordusu hazinesini taşımak üzere ayarlanan beygirler için 45 semer gönderildi (D.BŞM, 7277/4)

⁷ BOA, AE, SABH.I, 4111, (22 L 1201 / 7 Ağustos 1787).

halifesi Seyyid İsmail Ağa tayin edildi. Anapa Kadısı İsmail Halifeye gönderilen emirde askerlere yapılacak meskenlerin ve mahallerinin keşfini yapıp defterini İstanbul'a göndermesi istendi¹. Ne var ki 300 kuruş harcırah ve bağlı bulunduğu ocaktan bir miktar para alarak Anapa'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılan İsmail Halife deniz yoluyla Sinop'a kadar gitmiş, buradan gizlice tekrar İstanbul'a dönmüştü.² Başbuğ Mustafa Paşa da Ordu-yı hümayun'dan cebeci, topçu ve arabacı talebinde bulundu. Kendisine gönderilen cevabî yazıda, istenilen askerin ordu mevcudundan karşılanmasının mümkün olmadığı, bunların buldukları yerden temin edilmesi istendi³. Ayrıca kale kuşatmalarında faydalanılmak üzere humbaracı ve lağımçıya da ihtiyaç vardı. Merkezden lağımçı talebinde bulunulduğunda, mevcut olan 150-160 kişinin Donanma-yı hümayun kalyonlarında görev aldıkları belirtilmiştir. Bununla birlikte daha önce Anapa Kalesi'ne humbaracı halifesi gönderildiği, bunun yanına Donanma-yı hümayun için tertip edilenlerden beş kişinin Anapa'ya gönderileceği belirtilmiştir⁴. Anapa Kalesi'nde süratçibaşı olan Hüseyin Ağa sorumluluğuna 79'ncü cemaat ortası verilmiştir⁵.

Bu vakte kadar Anapa'ya kısım kısım giden askerler hakkında malumat verilmiştir. Şimdi toplu halde 20 binin üzerinde askerin gidiş süreçleri hakkında bilgi vermeye çalışalım. Öncelikle gerek asker sevkiyatı ile ilgili gerekse askerlerin Anapa'ya gitmelerinden sonra yapılacak harekât planıyla ilgili alınması gereken tedbirler düşünüldü. Buna göre:

1. Öncelikle yaklaşık 21 bin 850 piyade ve 10 bin süvari askerin altı aylık tayinatları için ne kadar zahire ve ete ihtiyaç duyulacağı hesaplandı. Buna göre 80 bin 454 buçuk kile yedi vukıyye un, 567 ton 285 kg et ve 487 bin 900 kile arpa

¹ BOA, MAD, 10049, S.13 (7 M. 1204 / 27 Eylül 1204).

² BOA, C. MAARİF, 1792 (6 S. 1205 / 15 Ekim 1790). Baş mimar halifesi Ebubekir, daha önce de İsmail Halife'nin keşif için Mora adasındaki Moton kalesine gönderildiğini ancak oraya da gitmediğini belirterek ocağın itibarını sarstığı gerekçesiyle ibret için İsmail Halife'nin ocaktan ihracını ve verilen harcırahın alınmasını istemiştir. İstanbul'da kendisine verilen harcırahın da geri alınması için harekete geçildiğinde, hiçbir para veya emvalinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine oğlu Elhac Mustafa'nın İstanbul harc-ı hassa malından aldığı yevmiye iki akçe babasının borcu için kesilmiştir (aynı belge).

³ BOA, MAD, 3365, vr. 4a (Evahir-i S. 1203 / 21 Kasım 1788).

⁴ BOA, C.AS 15813 (3 B. 1204 / 19 Mart 1790).

⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 245 (Evahir-i Ca. 1205 / 26 Ocak-4 Şubat 1791).

gerekmekte idi¹. Bunların dışında Bahsi geçen piyadelerin altı aylık iaşeleri ve bölgede kullanılmak için o ana kadar gönderilenlerin dışında, 564 ton peksimet, serasker maiyetine 3000 çelenk, zahire nakli için Anapa'da kabilelerden 1000 beygir satın alınması gerekmekte idi. Kuban Nehri'nden zahire naklini gerçekleştirmek için ateş kayığına benzer 15 kayık; Anapa'dan İstanbul'a veya İstanbul'dan Anapa'ya sürekli irtibatı sağlamak üzere dört adet Çamlıca kayığının tahsisi gerekmekte idi. Serasker Battal Hüseyin Paşa maiyyetindeki askerler ve bölgeden kendisine iltihak edecek olan Çerkes, Abaza, Nogay ve Dağıstan hanları ve askerlerinin yanı sıra toplam 30 binin üzerinde askerle Kabartay'a geçilecek, Kabartay halkının da iltihakıyla buradan Rusya'nın içlerine doğru hareket edilerek güzergâhtaki kalelere ve Kızlar Kalesi üzerine hücum edilecekti.

2. Serasker Kuban'a hareket ettikten sonra Anapa, Soğucak ve bölgenin güvenliğini sağlayacak bir muhafızın Anapa'da konuşlanması,

3. Trabzon, Canik, Karahisar-ı Şarkî, Amasya ve kazaları Erbaa ve Niksar'dan toplanacak askerlerin fermanlarının çıkarılarak Canik muhassılı Hayreddin Bey ve Amasya muhassılı Çaparzade vasıtasıyla askerlerin tertip edilmesi,

4. Askerlerin gönderilmesi için Trabzon, Samsun, Giresun ve bölgedeki diğer iskelelerde gemilerin hazır tutulması,

5. Toplanan askerlerin iaşesi için adı geçen iskelelere yeterli miktarda zahire sevkiyatının yapılması, yine bunların bölgeye nakli için gemi temin edilmesi, gemilerin taşıma ücretinin de yine önceden ayarlanması, böylece vakit kaybetmeden bir an önce sevkiyatın yapılması,

6. Anapa'ya en az iki bin kese akçe ile bir ordu nazırı ve bir defterdarın görevlendirilmesi²,

---

¹ BOA, D.BŞM, 7208/110 (24 R. 1204 / 11 Ocak 1790); 7201/141.

² BOA, C.AS 40224 (29 S. 1204 / 18 Kasım 1789); 5531.

7. Rusya'nın askerî yığınak yaptığı noktalardan biri de Kızlar Kalesi idi¹. İlk hedef olan Kızlar Kalesi'ne yürümek için, toplanan askerlerin sayısının görünürde yeterli olduğu fakat bunların tamamının bölgeye ulaşip ulaşamayacağı bilinmediğinden asker yoklaması yapılarak mevcudun ve eksiklerin merkeze bildirilmesi ve bu eksik olanların da nerelerden temin edileceğinin de yazılması,

8. Ruslara karşı birlikte savaşılacak olan Çerkesler arasında paranın bir kıymeti bulunmadığından bunlara tayinat verilmesi gerektiği, bunun için 500 tay kirpasın hazır bulunması,

8. Gerek sefer için gerekse kale savunmasında kullanılmak üzere bölgede mevcut olanların dışında İstanbul'dan gönderilecek olan top ve mühimmatın bahar ayında gemilere yüklenerek sevk edilmesi gerekmekte idi².

Askerlerin gönderilmesini organize etmek üzere Yeniçeri Ocağından, 50 kuruş harcırah verilerek bir çavuş görevlendirildi³. Daha sonra Turnacıbaşı Genç Osman Ağa ile Seyyid Mustafa Ağa da ellişer kuruş harcırah verilerek aynı iş için görevlendirildiler⁴. Bu askerlerden Hayreddin Bey vasıtasıyla 5000'i Canik ve 3000⁵'i Şarki Karahisar'dan olmak üzere toplam 8000, Sivas mütesellimi vasıtasıyla da Amasya'dan 1500, Erbaa ve Niksar'dan 500 olmak üzere toplam 2000 asker toplandı⁶. Aradan aylar geçmesine rağmen askerlerin taşınacağı gemiler gelmediğinden iaşe sorunu ortaya çıktı. Hayreddin Bey'e bir an önce bölge

---

¹ BOA, HAT, 149/6263.

² BOA, C.AS 40224 (29 S. 1204 / 18 Kasım 1789); 5531.

³ BOA, D.BŞM, 7204/8 (4 R. 1204 / 22 Aralık 1789).

⁴ BOA, C.AS, 50337 (15 S. 1204 / 30 Nisan 1790).

⁵ Karahisar-ı Şarkî ve kazalarından toplanan 3000 piyade askerın gönderilmesi için kadı ilamı lazım olmuş, Tabanzade Süleyman Efendi adlı kadı, kendisine 1000 kuruş verilmeden ilamı çıkarmayacağını belirtmişti. Daha önceden de vukuatları ve cür'etleriyle bilinen kadının inadında ısrar etmesi üzerine Niksar kalesine nefyedilmiştir(C.AS, 1130, 15 N 1204 / 29 Mayıs 1790).

⁶ BOA, D.BŞM, 7218/126 (27 Ca. 1204 / 12 Şubat 1790); 7265/45; 7248/54; 7250/100; C.AS, 29081; 30238; HAT, 1412/57486; A.DVN.MHM.d, 194, s. 61. Hayreddin Bey'in toplamış olduğu askerlere postal bahası olarak her birine 15'er kuruştan toplan 120 bin kuruş, bunların taşınması için kiralanan gemi için de 10 bin kuruş gönderildi. Bozok mütesellimi Çaparzade'nin topladığı askerler de Samsun iskelesine götürülerek gerekli masrafların kendisinin karşılaması ve daha sonra harcadığı tutarın ona aktarılacağı bildirildi (aynı belge). Hayreddin Bey askerle beraber, 6000 kile zahireyi yine aynı bölgeye sevk etmek üzere her bir kilesi 8 paradan anlaşarak 6 gemi kiraladı. Toplam meblağı 7300 kuruş tutan masraftan 1600 kuruş indirim yapılarak zahire sevkiyatı gerçekleştirildi (D.BŞM, 7216/93, 19 Ca. 1204 / 4 Şubat 1790).

iskelelerinden gemi temin ederek askerın sevkıyatını gerçekleştirmesi emredildi¹. Trabzon mutesellimi Abdurrahman AĞa'ya da aynı doğrultuda emir gönderilerek yirmi gün içinde asker sevkıyatının gerçekleştirilmesi istendi². Canik Muhassılı Hayreddin Bey'e de bir emir gönderilerek Kuban nehrinden Kabartay bölgesine geçişte zahire nakli ve diğer işler için kullanılmak üzere 15 adet kayak inşa ettirmesi istendi.³ Daha önce de Anapa Kalesi'nde hizmet vermek üzere yine Sinop'ta inşa edilen iki küçük kırlangıç gemisi bölgeye gönderilmişti. Bunlar bir yıl zarfında yıpranarak bakıma muhtaç hale geldiklerinden üç adet daha aynı gemiden gönderilmesi istendi. Bunun zerine istenen gemilerin yapılması Tersane-i mire eminine emredildi⁴.

Bölge iskelelerinden gemiler temin edildikten sonra askerlerin sevkıyatı başladı. Aşağıda Trabzon ve havalisinden toplanan askerler ve komutanlarının listesi verilmiştir.

---

¹ BOA, C.AS, 10165 (25 ř. 1204 / 10 Mayıs 1790).

² BOA, C.AS, 7835 (7 ř. 1204 / 22 Nisan 1790).

³ BOA, D.BşM, 7218/140 (27 Ca. 1204 / 12 şubat 1790). Hayreddin Bey Canik dağlarından kereste elde etmenin çok güç olduğunu belirterek ancak dört adet kayak inşa ettirebileceğini, pederi Serasker Battal Hüseyin Paşa'ya durumu arz ettikten sonra kalanının Kuban havalisinde inşa ettirmesini arz etmişti. 12 m. uzunlukta ve 2,35 m. genişlikte inşa edilecek kayıkların tüm takımlarıyla birlikte her birinin 400 kuruşa, toplamda ise 6000 kuruşa mal olacağı hesaplanarak söz konusu kayıkların tamamının Sinop tersanesinde yapılarak bölgeye gönderilmesine karar verildi (aynı belge).

⁴ BOA, D.BşM, 7287/100 (19 Z. 1204 / 30 AĞustos 1790).

Tablo 9: 1789 Yılında Anapa Kalesi'ne Sevk Edilen Piyade Asker¹

Asker toplanan yerin ismi	Bölüğü	Liderleri	Asker Sayısı
Pulatana(Akçaabat)	64'ncü	Hacı Salih Ağa Oğlu Ömer Ağa	500 ²
	64'ncü	Serdarı Hacı Hasan Ağa	250
	64'ncü	Bahadıroğlu	300
	64'ncü	Serdarzade Muhammet Ağa	250
	64'ncü	Gölnükoğlu Mehmed Ağa	200
Trabzon	100'ncü	Makuloğlu Hasan Ağa	300
	100'ncü	Kuğuoğlu Hüseyin Ağa	500
	100'ncü	Kayıkcıoğlu Ömer Ağa	300
	25'nci	Şatiroğlu Osman Ağa	200
	25'nci	Çubukçuoğlu	150
	25'nci	Maçkalı Eyuboğlu	300
Sürmene	25'nci	Küçük Salih Oğlu Muhammet Ağa	250
	25'nci	Abanosoğlu Pîrî Ağa	250
	25'nci	Sakaoğlu Ali Ağa	300
	25'nci	Bünyadoğlu Mehmed Ağa	100
	25'nci	Gümrükçüoğlu Genç Ağa	150
	25'nci	Küçük İbrahim Oğlu Ahmed Ağa	150

¹ BOA, C.AS 40224 (29 S. 1204 / 18 Kasım 1789); 2270; 8297; 46038; 35628; 1236; A.DVN.MHM.d, 192, s. 37, 49-50. Asker temin edilen ve ikmal merkezleri için Bkz. Ek: 3.

² Ömer Ağa'ya gönderilen bir hükümde, kendisinin 500 piyadesiyle birlikte Trabzon mütesellimi vasıtasıyla bölgedeki iskelelerde hazır bekleyen gemilerle, 9 Mart'ta yola çıkılarak 15-20 gün zarfında Anapa'ya giderek Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın maiyetine katılması istendi (C.AS, 2945, Evasıt-ı Ra. 1204 / 28 Kasım-7 Aralık 1789).

	25'nci	Hasan Çelebioğlu Muhammet Ağa	100
Sürmene	25'nci	Yadsıoğlu Muhammet Ağa	300
	25'nci	Çavuşlu ağalarından Küçük Ali Ağa, Mümin Ali Ağa, İsmail Ağazade Mehmed Ağa	300
	13'ncü	Çavuşlu'da on üç sevmenlerinden Emin Ağa'nın oğlu vesair yoldaşlarından	100
Of	25'nci	Şanoğlu	500
	5'nci	Beşinci Ağalarından Sadi Ali oğlu Hüseyin Ağa	500
	25'nci	Garazoğlu Elhac Salih ve Timur Ağa	200
	25'nci	Bilal Efendi marifetiyle yirmi beş ağalarından	400
	64'ncü	Of kazasından altmış dört ağalarından Kaluoğlu	200
Rize	25'nci	Tuzcuoğlu Hacı Memiş Ağa	500
	25'nci	İbrahim Ağa	150
	25'nci	Ekşioğlu	300
	25'nci	Berberoğulları	300
	25'nci	Hacı Fazlıoğlu	100
	25'nci	Küpcü Vanozlu Hasan Ağa	150
Hemşin	64'ncü	Sacan Hacı Hüseyin Ağa	500
		Çiminli Hacı Osman Ağa'nın oğlu	100
	60'ncı	Altmış sevmenlerinden Mataracıoğlu İbrahim Ağa	100
	64'ncü	Altmış dört ağalarından Baynukoğlu Osman Ağa	100

Laz Bölgesi	64'ncü	Talatadoğlu Osman Ağa	100
	64'ncü	Batiseoğlu Mustafa Ağa	100
Laz Bölgesi	64'ncü	Balta İsmail Ağanın oğlu	150
	64'ncü	Seyyidoğlu	200
	25'nci	Gönye mütesellimi Anapa'da olan Hacışahinoğlu Mehmed Bey	500
	64'ncü	Cordanoğlu	150
	64'ncü	Mustafa Ağa	300
	64'ncü	Kör Hasan Ağa oğlu	100
	64'ncü	Küçük Ali Ağa	100
		Batum'da Abaza Paşa biraderi Rüstem Bey	100
Giresun Kazasından		Trabzon Mütesellimi [Abdurrahman Ağa]ya yazıldı	200
Tirebolu Kazası'ndan		Trabzon Mütesellimi'ne [Abdurrahman Ağa] yazıldı	500
Erbaa ve Niksar Kazalarından		Çabarzade'ye [Bozok mutasarıfı] yazıldı	500
Amasya Sancağından		Çaparzade'ye yazıldı	1500
Canik Sancağından		Hayreddin Bey'e [Canik Muhassılı] yazıldı	5000
Karahisar-ı Şarkî sancağından		Hayreddin Bey'e yazıldı	3000
TOPLAM			21.850

Bölgeye daha önce peyderpey 10 binin üzerinde asker gönderilmiş, daha sonra 21 bin 850 askerin gönderilmesiyle birlikte 30 binin üzerinde asker Anapa'da konuşlanmıştır. Söz konusu sevkiyatla ilgili askerlerin toplandığı sancak ve kazaların

mutasarrıf, kadı ve naiplerine hükümler gönderilerek Battal Hüseyin Paşa maiyyetine katılacak askerlerin ne yolla görev mahalline gidecekleri ve bu süreçte kendilerinin de neler yapması gerektiği bildirildi¹.

Anapa Kalesi'nde cebeci ortası olmayıp, bu sınıfa mensup sadece 18 asker bulunmakta idi². Bu durumu telafi için Cebeci Ocağı'ndan dördüncü kethüdalık payesiyle cebecibaşı vekili olarak Ahmed Ağa görevlendirildi³. Battal Hüseyin'in maiyyetinde bulunmak üzere gönderilen Serdengeçti ağası Seyyid Ahmed'le birlikte 25 asker Anapa'ya gönderildi⁴ Maiyyetinde her birinde 120'şer asker bulunmak üzere iki serdengeçti bayrağı tertip edildi. Bölüklerde yer alacak askerden 30 kadarının İstanbul'dan gönderileceği, geriye kalanının ise gittikleri bölgeden tamamlanması emredildi⁵. Bununla birlikte İstanbul'dan toplam 126 cebeci (içlerinde zabıt, karakullukçu, çorbacı, yazıcı ve çavuş sınıflarının bulunduğu askerler) Anapa'da görevlendirildi⁶. Defterdar Memiş Efendi söz konusu askerler için yeterli miktarda çadır çerge, mutfak çadırı ve musluk da istemişti. Fakat Cebehane-i Âmire mevcudunda bulunmadığından bunları bölgeden temin etmesi ve makbuzlandırarak İstanbul'a göndermesi istendi⁷.

---

¹ BOA, C.AS, 8230 (Evasıt-ı Ra. 1204 / 28 Kasım-7 Aralık 1789); 1140. İlgili belgede ismi geçen ve kendisine hüküm gönderilen mütesellimler şunlar: Trabzon mütesellimi Abdullah Bey, Gönve Sancağı mutasarrıfı Şahinzade Mustafa Bey, Bozok mutasarrıfı Çaparzade Süleyman Ağa'dır. Nüzül Emîni Süleyman Ağa'ya gönderilen emirde, atanan yeniçerilerin her birine günlük bir çift ekmek, beş yeniçeriye bir 1.28 kg et, her bir ortaya üçer kile arpa verilmesi istendi. Ayrıca bölgede görevlendirilen Turnacıbaşı Cafer'e günlük 40 çift ekmek, 12.8 kg et, iki kile arpa; üç çorbacıdan her birine günlük 25 çift ekmek, beş 6.4 kg et ve bir kile arpa; beş çavuş ve üç yazıcıya günlük her birine on çift ekmek, 2.5 kg et ve yarım kile arpa verilmesi emredildi (MAD, 10049, s. 228, 278 (14 B. 1204 / 30 Mart 1790);).

² BOA, D.BŞM, 7239/64 (20 B. 1204 / 5 Nisan 1790).

³ BOA, D.BŞM, 7237/61 (15 B. 1204 / 31 Mart 1790); MAD, 10049, s.214.

⁴ BOA, MAD, 3365, vr.152b (24 Z. 1203 / 15 Eylül 1789).

⁵ BOA, D.BŞM, 7237/45 (15 B. 1204 / 31 Mart 1790); 7235/50; A.DVN.MHM, d. 192, s.79. Battal Hüseyin Paşa'ya, askerlere tayinat olarak her birine bir çift ekmekle her altı askere altı 7,6 kg et verilmesi emredildi (MAD, 10049, s. 234).

⁶ BOA, D.BŞM, 7240/100 (25 B. 1204 / 10 Nisan 1790). Gemiyle Anapa'ya ulaşınca kadar ortalama bir aylık sürede yolda ihtiyaç duyacakları kumanyaları için 20 kantar peksimet tahsis edildi. Su ihtiyaçları için de üç mancana ve 10 adet varil gemiye yüklenecekler arasında idi (aynı belge). Ayrıca günlük hayatlarını idamede yardımcı olacak kova, leğen, güğüm gibi mutfak gereçleri verildi (D.BŞM, 7238/8).

⁷ BOA, D.BŞM, 7243/99 (3 Ş. 1204 / 18 Nisan 1790).

Diğer yandan kaledeki tahkimata devam edilmiş, Anapa kadısı olarak Osman Efendi atanmış, kendisine 6,41 kg kahve, 10 kile pirinç, 32 kg tereyağı ve 32 kg bal tayinat olarak verilmiştir¹. Hüseyin Ağa'ya 1000 kuruş verilerek Anapa ordusuna ordu ağası olarak atandı². Anapa kadısına ve Top arabacıları zabiti Osman'a gönderilen emirde, sefer sırasında faydalanmak üzere bölgeden temin edilen 150 kişilik top arabacılarının isim ve unvanlarını yazarak defterini İstanbul'a göndermesi istendi³. Topçu ağa vekili Cafer Ağa, beraberinde 40 topçu ile birlikte Anapa ordusuna topçubaşı vekili olarak görevlendirildi⁴. 40 topçu askerinin Anapa'ya gidinceye değin gemide iışelerini karşılamak üzere 846 kg peksimet verildi⁵. Cafer Ağa ve maiyetindekiler için 12 hazineli ağa çadırı, bir etba çadırı, askerleri için iki çerge, bir mutfak, bir kenef başta olmak üzere karavana ve mutfak malzemesi cinsinden mühimmat hazırlandı⁶. Topçu askerleri Anapa'ya ulaştıktan sonra Anapa Ordusu Defterdarı Memiş Efendi bunlara hazineden her birine 20'şer kuruştan toplam 800 kuruş verilmesi talebinde bulunmuştu. Fakat daha önce Anapa'ya gönderilen topçulara 10'ar kuruş verildiğinden bunlara da aynı yol takip edilerek toplam 400 kuruş verildi⁷. Daha sonra bir de falyeci⁸ amelesi bölgeye gönderildi⁹. Baş bölükbaşı Osman Ağa da Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın maiyetinde yer almak üzere ağa vekili olarak görevlendirilenlerdendi¹⁰. Battal Hüseyin ve Memiş Efendi'nin talepleri üzerine beş humbaracı askeri Anapa'ya gönderildi¹¹. Bunların her birine günlük birer çift ekmekle beşine 1,28 kg et tayinat olarak verilmiştir¹². Ayrıca Sohum Kalesi muhafızı Keleş Ahmed Bey'in de

¹ BOA, C.AS, 3756 (27 B. 1204 / 12 Nisan 1790); D.BŞM, 7235/35.

² BOA, D.BŞM, 7235/98 (11 B. 1204 / 27 Mart 1790).

³ BOA, A.DVN.MHM.d, 192, s. 68 (Evahir-i B. 1204 / 6-15 Nisan 1790).

⁴ BOA, D.BŞM, 7240/94 (25 B. 1204 / 10 Nisan 1790); 7326/50; MAD, 3254, s. 14.

⁵ BOA, D.BŞM, 7242/6 (29 B. 1204 / 14 Nisan 1790).

⁶ BOA, D.BŞM, 7237/2 (15 B. 1204 / 31 Mart 1790).

⁷ BOA, D.BŞM, 7235/75 (11 B. 1204 / 27 Mart 1790)

⁸ Topa gülle yerleştiren ve temizleyen kişi, ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Sami, s. 979.

⁹ BOA, D.BŞM, 7233/54 (5 B. 1204 / 21 Mart 1790)

¹⁰ BOA, D.BŞM, 7240/99 (25 B. 1204 / 10 Nisan 1790).

¹¹ BOA, MAD, 10049, s. 218 (02 B. 1204 / 18 Mart 1790); D.BŞM, 7236/68; 7234/46.

¹² BOA, MAD, 10049, s. 231 (17 B. 1204 / 2 Nisan 1790).

beraberinde 3000 piyade ile Soğucak'a ulaşması beklenmekte idi¹. Dağıstan hanlarından Avar Umm Han da Çıldır valisi Süleyman Paşa'ya yazdığı mektupta, maiyetinden 30 bin askerle ister Gürcistan isterse Rusya tarafı olsun istenilen yere gideceğini belirtmiştir². İpeklizade Mustafa Paşa Soğucak ve Anapa kaleleri için, 50'şer asker ile bir adet topçu ve bir adet cebeci ortaları, iki halife ile birlikte 20 humbaracı, 12 lağımcı ve 100 adet kaba çadır talebinde bulunmuştu. Sınırdaki diğer kalelere de asker sevki yapılacağından Soğucak ve Anapa'ya istenilen askerlerin o an için gönderilemeyeceği bildirildi. Daha önce bölgeye gönderilen Humbaracı Hüseyin Halife maiyetine 20 yerli humbaracının tayini kabul gördü. Yine İstanbul'dan bir lağım bağlayıcı halifesi ile bir amelesi bölgeye gönderildi³. Bu arada Anapa Kalesi'nde görev yapmakta olan 79 topçu askeri iki yıldır mevaciblerini alamadıklarından perişan olmuşlardı. Bunlara 1787-1788 yılları için hak ettikleri 3416 kuruş İstanbul'dan gönderildi⁴. Ayrıca nüzül eminine gönderilen yazıda, zabitan dahil tüm topçu askerlerinin günlük bir miktar et, ekmek ve arpa istihkakının verilmesi emredildi⁵.

Anapa Kalesi'ne sadece askerî sınıftan değil, ulemadan da gönüllü gidenler olmakta idi. Bunlardan biri Kayseri ulemasından İsmail Efendi'dir. Anapa'ya giden orduda gazâ ve cihad mefhumlarını canlı tutarak onları savaşa teşvik edeceği hususunda kanaat oluştuğundan, Anapa'da kalmak suretiyle kendisine Anapa gümrüğü gelirinden 15 kuruş maaş bağlandı⁶. Anapa'ya gidenlerden diğer bir isim de Abdülkadir Geylanî neslinden Şeyh Muhammed Rıza'dır. Rıza, Anapa'ya gönderdiği ve ulemadan olduğu belirtilen adamı vasıtasıyla getirdiği haberde 28 Haziran 1790'dan sonra Şeyh Rıza'nın kendine oldukça bağlı askerleriyle birlikte Anapa'ya geleceğini ifade etmiştir⁷.

¹ BOA, D.BŞM, 7159/86, (5 Z. 1203 / 27 Ağustos 1789).

² BOA, HAT, 27/1301 (23 M. 1202 / 4 Kasım 1787).

³ BOA, D.BŞM, 7013/44 (9 Ş 1202 / 15 Mayıs 1788).

⁴ BOA, C.AS, 22045 (14 M. 1204 / 4 Ekim 1789); MAD, 10050, s. 28, 229, 282.

⁵ BOA, C.AS, 36446 (25 M. 1204 / 15 Ekim 1789).

⁶ BOA, C. MAARİF, 3845 (22 R. 1205 / 29 Aralık 1790)

⁷ BOA, HAT, 1396/56002 (8 B. 1204 / 24 Mart 1790); 1396/56001.

3. Anapa Ordusu İaşesi

Kuzey Kafkasya'da devam eden Anapa merkezli savaş hazırlıklarının en önemli safhalarından biri de bölgeye sevk edilen askerlerin iaşelerinin temini idi. Anapa ordusu iaşesi için 1787-1791 yılları arasında Sivas, Amasya, Çorum, Bolu, Bozok, Karahisar-ı Şarkî sancakları ve bunlara bağlı kazalardan, söz konusu merkezleri uhdesinde bulunduran mütesellimler vasıtasıyla zahire toplanması emredilmişti.

1787-1788 yılları için Sivas'tan 60 bin kile un ile 50 bin kile arpa toplanması emredilmiş, toplanan zahire Canik muhassılı Hayreddin Bey vasıtasıyla Samsun İskelesi'ne sevk edilmiştir. Buradan gemi tahsis etmekle görevlendirilen Ömer Paşazade Abdullah Bey vasıtasıyla, toplanabilen 34 bin 106 kile arpa ile 61 bin 24 kile un genellikle Ünyeli reislerin kaptanlığında 32 parça gemiyle Anapa bölgesine gönderildi. 1788 yılı için de Amasya, Bozok ve Çorum sancaklarından toplanması planlanan 50 bin kile arpadan 26 bin 805 kile arpa dokuz parça gemi ile Anapa'ya gönderilmiştir¹. Anapa ve Soğucak tarafına Fransız kalyonu kiralananak, 225 adet çuvalla 6000 kile zahire gönderildi. Dört ay sonra geri dönen geminin navlun bedeli için Fransız elçisi Osmanlı Devleti'ne başvurdu². Takirde, zahire dışında tuz, siyah barut ve çeşitli mühimmatın da yer aldığı, toplam 12 bin kile yük taşıyan kalyonun navlun bedelinin 1200 kuruş olduğu ancak gemi Anapa'ya ulaştığında halatlarının kopması sonucu yükün indirilemediği, 150 kuruşa yerli kayık kiralananak suretiyle yükün karaya çıkarıldığını bildirdi. Dolayısıyla talep edilen toplam navlun bedeli olan 1350 kuruşun, Fransız kaptana verilmesi kararlaştırıldı³. 1787 Kasım ayında toplam 18 bin 62 kile zahire Anapa ve Soğucak tarafına

---

¹ BOA, C.AS, 50730 (15 C. 1205 / 19 Şubat 1791); D.BŞM, 7307/55. Bunlardan Mustafa Reis'in gemisiyle Anapa defterdarı Memiş Efendi de bölgeye gitmiştir (aynı belge); MAD, 3365, vr. 251; 10049, s. 312; 10052, s. 219.

² BOA, D.BŞM, 6929/49 (10 Za. 1201 / 24 Ağustos 1787). Arşiv vesikalarında konuyla ilgili çok ince ayrıntılara da tesadüf etmek mümkün. Öyle ki zahire, Tersane-i Âmire ambarlarından gönderilmeden önce, bir kantarcı tarafından 1105 defada tartılarak 225 çuvala doldurmuştur. (D.BŞM, 6928/89, 8 Za. 1201 / 22 Ağustos 1787).

³BOA, D.BŞM, 6929/40, (10 Za. 1201 / 24 Ağustos 1787).

ulaştırıldı¹. 1787 senesi için Erbaa'dan 4930 kile un, 2821 kile arpa; Niksar'dan 3345 kile un, 1877 kile arpa toplanarak Sivas mütesellimi Çaparzade Süleyman Ağa vasıtasıyla Anapa'ya gönderildi². Bergos'tan Anapa'ya 10 bin kile dakik ve 3000 kile arpa gönderilmesi düşünüldü. Bunun için Darbhane-i Âmire'nin seferiye akçesinden 2500 kuruş ayrıldı. Karadeniz Seraskeri Vezir Ebubekir Paşa, durumu reisler kethüdası ile müzakere etmiş, nakil için sadece bir Fransız gemisinin bulunduğu, onun dahi ancak 5000 kile zahire alabileceği hesaplandı. Bunun dışında İstanbul'dan Soğucak'a zahire götüren iki çamlıca gemisi, zahireyi görev mahalline bırakıp dönmüşlerdi. Bunun üzerine Fransız gemisiyle birlikte bu iki gemiye de söz konusu zahire yüklenerak Anapa'ya gönderilmeye karar verildi. Gemilerin her birine, 1,28 kg gülle atan dörder top ve ellışer adet gülle yerleştirildi³. Anapa ve Soğucak kaleleri bina ve nüzül emini Abdullah Ağa, 2 ay sonra İstanbul'a yazdığı taktirinde, 3 çamlıca ve bir adet üç direkli gemi ile İstanbul'dan gönderilen zahirenin kendilerine ulaştığını bildirmiştir. Ayrıca 10 bin kuruş da bina ve nüzül masraflarında kullanılmak üzere bunlarla birlikte Abdullah Ağa'ya teslim edildi⁴. Erzurum ve bağlı sancaklarından toplanan zahirenin Ahilkelek'te depolanması gerekmekte idi. Ahilkelek, Erzurum'a bağlı sancak olmakla beraber merkeze ve Karahisar-ı Şarkî'ye çok uzak olduğundan toplanan zahirenin buraya sevkiyatını yapan halka büyük külfet getirecekti. Zaten bölgeden asker toplayarak taşıma işlemini gerçekleştirecek insan az kaldığından, Serasker Hüseyin Paşa'nın merkeze istidasıyla, Ahilkelek yerine nakliyatın yapılacağı Samsun İskelesi'ne zahirenin götürülüp, Soğucak-Anapa bölgesine zahire toplamakla görevli Sivas mübayacısına burada teslim edilmesine karar verildi⁵.

---

¹ BOA, D.BŞM, 7008/74 (21 B. 1202 /27 Nisan 1788); C.AS, 13608; 52509 Bunlardan 1889 buçuk kilesi bir Fransız gemisiyle; Osman Yazıcı isimli reisin üç direkli gemisiyle 1296 çuvalla 5.377 kile; Andreyadlı gayrimüslimin çamlıcasıyla 1410 buçuk kile, Andun adlı gayrimüslimin çamlıcasıyla 1685 buçuk kile, Anaştaş adlı gayrimüslimin çamlıcasıyla 898 buçuk kile ve Azaklıoğlu Mehmed Reis gemisiyle de 6800 kile un, 2000 kuruş navlun bedeli ödenerek Anapa'ya taşınmıştır.

² BOA, D.BŞM, 7248/12 (17 Ş. 1204 / 2 Mayıs 1790).

³ BOA, D.BŞM, 6928/57 (8 Za. 1201 / 22 Ağustos 1787).

⁴ BOA, D.BŞM, 6961/117 (4 S. 1202 /15 Kasım 1787).

⁵ BOA, C.AS, 51303 (3 Z. 1202 / 4 Ekim 1788).

Çaparzade Süleyman Ağa vasıtasıyla tahsil olunup Samsun İskelesi ambarlarına konan buğdaydan 17 bin 885 kile dört parça gemiyle Anapa'ya sevk edilmiş, toplamda ise bölgeye sevk edilen zahire miktarı 139 bin 820 kile olmuştur¹. Anapa'da da zahire kıtlığı çekilmekte idi. Daha önceden İstanbul'a gönderilmek üzere Samsun İskelesi'nde ambarlarda bekletilen 40 bin kile arpanın Anapa'ya gönderilmesine karar verildi². Kış mevsimi olmasından dolayı İstanbul'dan gemi gönderilmesinin mümkün olmadığı, Samsun İskelesi'ne gelen tüccar gemileriyle anlaşarak nakliyatın yapılması istenmişti. Canik Muhassılı Hayreddin Bey nezaretinde ve Sivas Mütessellimi Terinczade Süleyman Ağa'nın sorumluluğunda yürütülen nakliyat faaliyetleri için 5000 kuruş gönderildi³.

Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Kastamonu sancağından toplanan arpa ve buğdayın hazır olduğunu, buğdaydan yapılması istenen peksimetin Sinop'ta 112 ton 816 kg'sinin hazırlandığını bildirdi. Zahirenin tabh ücretinden başka 11 bin 250 kuruşa ihtiyaç olduğunu, askerın bindirileceği gemiye zahirenin yüklenmesinin mümkün olmadığını da belirterek İstanbul'dan başka bir gemi daha gönderilmesini talep etti⁴. Aynı zamanda Hasan Paşa'nın malikâne olarak tasarrufunda bulunan Bolu Sancağı⁵ voyvodası vekili, Bartın, Bendereğli ve Amasra kadılarına ve o tarafta bulunan Derviş Mehmed Çavuş'a gönderilen emirde, Soğucak, Anapa ve Özi taraflarına gönderilecek asker ve zahirenin, Hazine-i Âmire'den 5000 kuruş verilmek suretiyle, bir an önce hazırlanıp gönderilmesi istendi⁶. Bolu Sancağı ve civar kazalardan nakliye ile birlikte beher kilesi 20 akçeden 45 bin kile arpa ve 22 bin 500 kile un toplandı. Zahirenin toplam meblağı ise 16 bin 875 kuruş oldu⁷. Söz konusu bölgelerden, 180 bin 190 bin kile un, 10 bin kile buğday, 81 bin 600 kile arpa toplandı. Ayrıca 423 ton peksimet imal edildi⁸. Zahirelerin Samsun İskelesi'ne nakli

¹ BOA, C.AS, 50730 (15 C. 1205 / 19 Şubat 1791); MAD, 3365, vr. 251; 10049, s. 312; 10052, s. 219.

² BOA, D.BŞM, 7263/72 (9 L. 1204 / 22 Haziran 1790); 7261/5; MAD, 3365, vr. 246b, 257a.

³ BOA, C.AS, 47501 (15 Ca. 1203 /11 Şubat 1789).

⁴ BOA, D.BŞM, 7024/29, (11 N. 1202 / 15 Haziran 1788).

⁵ BOA, D.BŞM, 6888/18, (17 C 1201 / 7 Mayıs 1787).

⁶ BOA, C.AS, 39947, (7 Ş. 1202 /13 Mayıs 1788).

⁷ BOA, D.BŞM, 7080/1, (1 R. 1203 / 30 Aralık 1788); MAD, 10042, s. 317, 388; 10052, 84; C.AS, 25864.

⁸ BOA, MAD, 10042, s. 51, 215 (10 S. 1202 / 16 Mayıs 1788).

için Canik'ten 50, Çorum'dan 107 ve Amasya'dan 150 olmak üzere toplam 307 deve ile Beypazarı'ndan 314 beygir kiralanmıştır¹. Canik Sancağı'ndan nakliye ile beraber kilesi 50 akçeden 15 bin kile un, 40 akçeden 10 bin kile buğday, 20 akçeden 4000 kile arpa tertip edildi. Zahire için toplam 10 bin 250 kuruş ödendi. Kastamonu ve havalisinden 37 bin 680 kile arpa ile 23 bin 190 kile un toplandı. Bunun için de 15 bin 942 buçuk kuruş ödeme yapıldı. Anapa ve Soğucak taraflarına gönderilecek olan zahire için iskelelere sevkiyat bedeli de dâhil olmak üzere toplam 88 bin 67 buçuk kuruş para ödendi². Toplanan zahire, irili ufaklı toplam 92 gemi ile Anapa'ya taşınmıştır³. 1789 yılının Ocak ayına kadar Anapa-Soğucak tarafına toplam 342 ton 172,2 kg un, 11 bin 177 kile arpa gönderilmiş, unun 196 ton 787 kg'si sarf olunmuş ambarlarda 170 ton 890 kg un kalmıştı. Gönderilen arpa ise tamamen tüketilmişti. Askerin perişan olmaması için bir an önce bölgeye zahire gönderilmesi için Samsun İskelesi ambarlarında kışlık için ayrılan çeşitli türden zahirenin bölgeye sevkiyatının yapılması emredildi⁴. Öte yandan imal edilen peksimetin Anapa'ya gitmesi gerekmekte idi. Fakat Anapa'ya sevk edilmek üzere Samsun İskelesi'nde toplanan askerin burada 50 gün beklemek zorunda kalmasıyla, üretilen peksimetin Anapa'ya gitmeden burada tüketilmesine sebep oldu⁵.

Anapa Kalesi'ne, Samsun İskelesi'nde bulunan Kasab Reis ve Uzun Mahmud Reis'in gemileri ve kiralanmış birçok gemi ile bol miktarda zahire nakli yapılmaya devam etmiştir. Ayrıca sevkiyatta Karadeniz'de ticaret yapan Fransız ticaret gemilerinden de faydalandı⁶. Aynı şartlarda bir diğer Fransız kaptan Antavel

¹ BOA, D.BŞM, 7145/55, (27 L. 1203 / 21 Haziran 1789).

² BOA, D.BŞM, 7080/1 (1 R. 1203 / 30 Aralık 1788); 7076/134; 7031/75; 7024/29; 7246/112; 7255/3; MAD, 10042, s. 232; 10049, s. 128.

³ BOA, MAD, 3365, vr. 312b-313a (6 L. 1204 / 19 Haziran 1790).

⁴ BOA, C.AS, 27971 (15. R. 1203 / 13 Ocak 1789); 27971.

⁵ BOA, D.BŞM, 7220 / 164 (Gurre-i C. 1204 / 16 Şubat 1790).

⁶ BOA, CHR, 7798 (7 C. 1203 / 5 Mart 1789). Bunlarla anlaşma yapılabilmesi için Galata'da ikamet eden Fransız tüccarından birinin kefil olması gerekmekte idi (aynı belge). Konuyla ilgili, İstanbul'daki Fransız elçisiyle yapılan müzakereler sonucunda ticarî anlaşma yapılarak Fransız gemisiyle sevkiyatın yapılmasına karar verildi. Yapılan anlaşma hükmünde Fransız kaptanın Samsun İskelesi'nden Anapa'ya 2637 kile un ile 6400 kile arpayı iki seferde, yirmi gün zarfında götürmesi şarta bağlandı. Yirmi gün sonrası için geçen her bir gün için kaptanın 15 kuruş tazminat ödeyeceği hükme bağlanarak sevkiyat gerçekleştirilmiştir (D.BŞM, 7108/133) Gün sınırlaması konmasının sebebi devam etmekte olan Rus harbi dolayısıyla askerin iâşe sıkıntısına düşmemesi düşüncesi olmalıdır.

Antavel ile 4000 kile arpa ve buğdayı Anapa ve Soğucak tarafına götürmesi konusunda anlaşma sağlandı.¹

1790 yılı kış mevsimi için de yine Terinczade Süleyman Ağa ve Sivas'a bağlı kazaların kadı ve naiblerine gönderilen emirde, zahire toplaması ve Samsun üzerinden bölgeye sevk edilmesi istendi². Anapa'ya zahire nakli için Bozok, Çorum ve Amasya'dan Samsun İskelesi'ne yapılan sevkiyatı koordine etmek için 1500'er kuruş verilerek iki kapıcıbaşı ağa, Bolu ve Kastamonu sancaklarından iskelelere yapılacak sevkiyat için de 500'er kuruş verilerek iki zaim görevlendirildi³. Söz konusu bölgelerden zahirenin Samsun İskelesi'ne geldikten sonra buradan Anapa Kalesi'ne sevkiyatını takip etmek üzere Kethüda Ethem Efendi görevlendirilmiştir⁴. Daha önceden Anapa-Soğucak tarafına gönderilmek üzere Bolu ve Kastamonu sancaklarından toplanan ve 50'şer binden toplam 100 bin kile arpadan 80 bin kilesi Anapa-Soğucak, 20 bin kilesi ise Ordu-yı hümayunun ihtiyacını karşılamak üzere Varna iskelesi üzerinden İsmail'e gönderildi⁵. Soğucak Başbuğu Vezir Mustafa Paşa, Paşa, Anapa nüzül emini Abdullah Ağa'nın talebi üzerine, Bolu, Kastamonu, Sivas, Bozok ve Amasya'da, Soğucak ve Anapa'ya gönderilmek üzere toplanan zahirenin bir an evvel gönderilesi hususunda İstanbul'a arzda bulundu⁶

Kastamonu ve kazalarından toplanan zahirenin bölge iskelelerine nakli için kiralanan 400 devenin her biri 80 kuruştan 32 bin kuruşa mal olmuştur⁷. Trabzon mütesellimi Abdurrahman Ağa vasıtasıyla Trabzon ve havalisinden toplanan 14 bin 400 piyadenin Anapa'ya ulaşıncaya kadar gemilerde iaşelerinin sağlanması için Canik muhassılı Hayreddin Bey'e emir gönderildi. Samsun İskelesi'nde bunlar için imal edilen 338 ton 448 kg peksimetin her bir askere orantılı biçimde dağıtılması

¹ BOA, D.BŞM, 7108/132 (Evasıt-ı B. 1203 / 6-16 Nisan 1789).

² BOA, C.AŞ, 14348 (Evahir-i Ca. 1204 / 5-14 Şubat 1790); 41608; MAD, 10049, s. 61; 3365, vr. 251a.

³ BOA, D.BŞM, 7277/59 (12 Za. 1204 / 24 Haziran 1790); 7275/14.

⁴ BOA, A.SKT, 39/24 (27 Ra. 1204 /15 Aralık 1789).

⁵ BOA, D.BŞM, 7258/31 (18 N. 1204 / 1 Haziran 1790); 7248/11. Daha önce 100 bin kile arpanın 70 bini Anapa ve Soğucak tarafına 30 bini İsmail tarafına gönderilmesi planlanmıştı (BOA, D.BŞM, 7225/45, 15 C. 1204 / 2 Mart 1790).

⁶ BOA, D.BŞM, 7009/126 (27 B. 1202 / 3 Mayıs 1788).

⁷ BOA, D.BŞM, 7140/96 (20 L. 1203 / 14 Haziran 1789).

istendi¹. Anacak Anapa Muhafızı Mustafa Paşa İstanbul'a yazdığı taktirinde imal edilen peksimetin bir vukıyyesinin dahi Anapa'ya ulaşmadığını belirtmişti. Hayreddin Bey ise peksimetin bir kısmının tabh olduğu kalanının ise imale devam edildiğini bildirmiş, durum Mustafa Paşa'ya da iletilmiştir². 1790 baharına yetiştirilmek için adı geçen bölgelerde kış mevsimini geçirmek üzere bekleyen gemilerden temin edilmesi istendi. Karadeniz'de sahili bulunan eyalet sancak ve kazaların mütesellim, kadı ve iskele eminlerine gönderilen emirde, kendi iskelelerinde mevcut ne kadar Şayka ve Meleke cinsi gemiler varsa bunlara tüccara ait gemiler de dahil edilerek Anapa'ya asker ve zahire sevki için derhal Samsun iskelesine göndermeleri istendi³. Bölge iskelelerinde toplam 172 adet gemi olduğu tespit edilmiş bunlardan 162'si kullanıma uygun bulunmuştu⁴. Bunlar, Bolu sancağına bağlı yedi iskeleden 57, Kastamonu'da mevcut 16 iskeleden 55, Canik iskelelerinden 13 ve Trabzon iskelelerinden 37 adet büyük ve küçük olmak üzere toplam 162 gemi temin edildi. Bu gemiler 50 bin asker ve 100 bin kile zahireyi taşıyabilecek kapasitede idiler⁵. Taşıma ücreti olarak toplam 30 bin kuruş tahsis edildi⁶. Bu paradan 10 bin kuruşu Kastamonu mütesellimine, 10 bini Bolu voyvodasına ve 10 bini de Canik muhassılı ve Trabzon mütesellimine gönderildi⁷. Soğucak ve Anapa tarafına zahire, Samsun, Sinop, Amasra, Benderegli ve Bartın limanlarından sevk edildi⁸

¹ BOA, C.AS, 3642 (25 B. 1204 / 10 Nisan 1790); A.E, SSLM.III, 11948; A.DVN.MHM.d, 192, s. 59; D.BŞM, 7335/76.

² BOA, D.BŞM, 7332/125 (13 Ca. 1205 / 18 Ocak 1791).

³ BOA, C.AS, 44622 (Evasıt-ı Ra. 1204 / 29 Kasım- 8 Aralık 1789); 1440.

⁴ BOA, MAD, 10049, s. 230-231 (5 B. 1204 / 21 Mart 1790).

⁵ BOA, D.BŞM, 7201/87 (23 Ra. 1204 /11 Aralık 1789); A.DVN.MHM.d, 192, s. 253; MAD, 3365, vr. 313b-314a.

⁶ BOA, D.BŞM, 7221/78 (5 C. 1204 / 20 Şubat 1790); 7225/35.

⁷ BOA, C.AS, 49999 (17 C. 1204 / 4 Mart 1790). Aynı belgede mevcut gemilerle 50 bin askerle 100 bin kile zahire taşınabileceği ifade edilmiş olmakla, zahire miktarının 100 değil 280 bin kile olması, askerin ise 50 bin değil 30 bin olmasından dolayı toplam zahirenin taşınmasında mevcut gemilerin kapasitesi yeterli olmalıdır; MAD, 10049, s. 178.

⁸ BOA, D.BŞM, 7111/64 (30 B. 1203/ 26 Nisan 1789); C.AS, 48768. Bunlardan Benderegli limanından 5454 İstanbuli kile un ve arpa Amasyalı Mustafa Reis gemisiyle yola çıkmış ne var ki seyir esnasında kötü hava şartlarından zahirenin bir kısmı denize dökülmüş, geriye kalan zahire çuvallarından bir kısmı da ıslanmıştı. Gemi Sohüm'a geldiğinde içindeki zahire Sohüm Kalesi Dizdarı Ahmed Ağaya teslim edildi. Daha sonra söz konusu zahire Sohüm Kalesi muhafazasında bulunan 220 askerin tayinatları için kullanılmıştır (Aynı belge).

Samsun İskelesi'nden Sivas, Çorum ve Bozok'dan toplanan; Giresun iskelesinden Canik ve Karahisar-ı Şarkî'den toplanan; Sinop, Benderegli, Bartın ve Bolu iskelelerinden ise Bolu ve Kastamonu'dan toplanan zahireler Anapa bölgesine sevk edilmiştir.¹ Diğer yandan Alçaklar iskelesinden 10 bin kile unla üç bin kile arpa ve Bergos'taki mîri peksimetten 28 ton 204 kg, kiralanan gemilere yüklenerek Samsun'a ve buradaki 10 bin kile unla 146 ton 660 kg peksimeti de alarak Anapa'ya götürdü. Ayrıca aynı gemiye Çerkes ve Abaza kabilelerine verilmek üzere hazırlanan eşya da yüklendi². Gemilere navlun bedeli olarak 500 kuruş verilmiştir.³ Sivas, Bozok, Amasya ve Canik sancağı ile bağlı kazalarından Toplam 130 bin 90 kile un, 10 bin kile buğday ve 155 bin kile arpa için 92 bin 786 buçuk kuruş ödenmiştir⁴.

Tablo 10: 1789–1790 Yıllarında Anapa ve Soğucak Tarafı için Toplanan Zahire

Zahirenin Toplandığı Şehir	Un	Buğday	Arpa	Toplam/kile
Sivas	45.000		40.000	85.000
Canik	15.000	10.000	15.000	40.000
Kastamonu	23.190		50.000	73.190
Bolu	22.500		50.000	72.500
Şarkî Karahisar	20.000		30.000	50.000
Bozok	5.000		11.667	16.667

¹ BOA, A.E, SSLM III, 13412 (12 M. 1204 / 2 Ekim 1789); D.BŞM, 7214/70; 7208/110; 7201/141; C.DH, 10886; MAD, 3365, vr. 250b-257a, 26b, 261b; C.ML, 17451

² BOA, C.AS, 49351 (5 B. 1201 / 23 Nisan 1787); D.BŞM, 6904/36; 6937/90.

³ BOA, C. AS, 47515, (10 N. 1201 /26 Haziran 1787); D.BŞM, 6937/90.

⁴ BOA, D.BŞM, 7218/9 (23 Ca. 1204 / 8 Şubat 1790); 7293/43; 7031/75; 7082/60; 7284/26; 7189/115; D.BŞM.DRB, 17/45; C.AS, 54137.

	Çorum	8.333		8.333	16.666
	Amasya	8.333		8.333	16.666
Toplam		147.356	10.000	213.333	370.689

Bölgeden toplanan buğday ve unun tamamından 44 bin 15 ton 568 kg peksimet yapılmıştır¹.

4. Cephane Sevkiyatı

15 Aralık 1787 tarihinde yapılan tahrirre göre Anapa Kalesi'nde toplam 35 adet top vardır. Bunun dışında 5 tane de havan topu mevcuttu. Ayrıca 400'ü mermer olmak üzere toplam 6750 top güllesi vardı. Soğucak Kalesi'nde de toplam 92 adet top ve havan vardı. Bunlar 21 kıta şahî, 35 sürat, 6 havan topu, 30 da çeşitli türden toplardı. Bunların 12'si tunç, 18'i ise demirdendi. Burada da 22 bin 350 adet de top güllesi mevcuttu². Anapa Kalesi'nde mevcut top ve havanların kundakları, tekerlekleri, gülleleri için lazım olan demir, kurşun ve bakır için toplam 2642,5 kuruş harcandı³. Soğucak Kalesi'nde 57 ton 648 kg siyah barut, 751 tüfek ve 700 kılıç, Anapa Kalesi'nde 18 ton 671 kg Siyah barut mevcuttu⁴.

Her iki kalede yapılan tahrir sonucunda, 36 kubbe çadır, 11 çerçe, 53 ton 249 kg barut vs mühimmat ile Soğucak Kalesi'nde 51 kıta (bunun 5 kıtası Gelincik Limanı tabyalarında) ve Anapa Kalesi'nde 71 adet çeşitli türden top bulunduğu kaydedildi. Baş muhasebeden verilen bilgiye göre her iki kalede mevcut olan top, cephane ve mühimmatın, cebeci ve topçu askerlerinin yeterli miktarda olduğu belirtildi⁵.

¹ BOA, C.AS, 29857 (29 C. 1205 / 5 Mart 1791); D.BŞM, 7316/70. Anapa Merkezli Kuzey Kafkasya'ya yapılan zahirenin temin ve ikmal edildiği merkezler için bkz. Ek: 3.

² BOA, D.BŞM, 6969/101, (5 Ra. 1202 / 15 Aralık 1787); 7114/49; 93.

³ BOA, D.BŞM, 6810/25, (18 Ş. 1200 /16 Haziran 1786).

⁴ BOA, C.AS, 38100 (7 Za. 1201/21 Ağustos 1787).

⁵ BOA, D.BŞM, 7013/44 (9 Ş 1202 / 15 Mayıs 1788).

Bir önceki yıl Anapa ve Soğucak kalelerindeki mühimmat ve asker sayısı yeterli görülmüş olsa da 1789 yılında Rusya ile savaş durumunda olduğundan Anapa ve Soğucak kalelerinde mühimmat ve cephane sıkıntısı çekilmekte idi. Serasker Battal Hüseyin Paşa tarafından ihtiyaç duyulan malzeme İstanbul'dan istendi¹. Bunun üzerine 11 ton 281,6 kg barutla beraber mühimmat gönderilmeye karar verildi. Ayrıca Battal Hüseyin Paşa, Anapa Kalesi'nde mevcut olan çarha toplarının her biri için dörder beygirden toplam 80 beygirin lazım olduğunu, bunlar için gerekli para gönderildiği takdirde hayvanların da bölgeden temin edileceğini belirtmiştir².

Anapa Kalesi topçubaşı vekili Cafer Ağa, bu denli ağır topları taşımak için sekiz beygir lazım olacağını belirterek bundan sonra gönderilecek olanların daha hafif olmasını talep etti. Ancak Tophane-i Âmire'den verilen cevapta, şimdiye kadar gönderilen topların bunlarla aynı olduğu belirtildi³. Anapa Kalesi'nde mevcut olan barutun perdaht olunması gerektiğinden İstanbul'dan iki perdahtçı gönderilmiş, kendilerine harcırah olarak 130 kuruş verilmişti⁴. Söz konusu ameleler 48 bin 640 kg. barut perdaht emiştir⁵.

6000 adet Frengi Şali hartuç⁶, 11 ton 281,6 kg barut, 2564 kg kurşun, 100 meşin kese ile çeşitli mühimmat da yine Soğucak ve Anapa kalelerine gönderildi⁷. Anapa'dan gelen takirde, kalenin hendeklerinin kötü durumda olduğu belirtilmiş, ayrıca acilen 22 karışlık dört adet topa ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında Tatar, Abaza ve Çerkes kabilelerinden reis ve beyleriyle birlikte askerlerinin geldiği, Anapa Kalesi'nin dışına çıkıldığı belirtilerek Karadeniz bölgesinden gelen

¹ BOA, D.BŞM, 7108/100, (15 B. 1203 / 11 Nisan 1789). Battal Hüseyin Paşa'nın dairesi için de bir kubbe yatak çadırı, bir adet iki sütunlu hazine çadırı, 9 ve 12 hazineli 20 kubbe çadır, 15 çerge, 3 mutfak çadırı, maiyeti için 10 üstü açık, paşa için bir adet üstü kapalı kenef gönderildi (D.BŞM, 7120/89, (24 Ş. 1203, 20 Mayıs 1789); 7122/84). Ayrıca bir gemiyle 100 kuruş taşıma bedeli ödenerek 150 tay kirpas gönderildi. Her tayda 60 top vardı ve her top ise 61 para idi. Bunlar için toplam 13 bin 731 buçuk kuruş Hazine-i Âmireden ödendi (C. AS, 36604; 45549).

² BOA, D.BŞM, 7124/2, (4 N. 1203 / 29 Mayıs 1789); C.AS, 7983; 11318.

³ BOA, C.AS, 38142 (19 B. 1205 / 24 Mart 1791); MAD, 10052, s. 253.

⁴ BOA, C.ML, 21654 (Gurre-i B. 1204 / 17 Mart 1790).

⁵ BOA, D.BŞM, 7315/88 (27 Ra. 1205 / 4 Aralık 1790).

⁶ BOA, D.BŞM, 7129/14, (26 Ş. 1203 / 22 Mayıs 1789).

⁷ BOA, D.BŞM, 7122/78, (28 Ş. 1203 / 23 Mayıs 1789).

askerlerle birlikte zahire kıtlığı çekileceği ifade edilmiştir¹ Diğer yandan kaleye mühimmat sevkiyatı devam ediyordu. 8,96 kg çapında iki adet obüs topu², 20 sürat ve cephan arabası³, gönderilen top arabalarının tekerlekleri ve çeşitli mühimmat yapımında kullanılmak üzere 4180,1 kg ham demir gönderildi⁴. Yine Battal Hüseyin Paşa'nın maiyeti için 0,51 kg çapında dört buçuk karışlık dört top ve bunlarda kullanılmak üzere 120 gülle gönderildi⁵. Defterdar Memiş Efendi, Anapa Kalesi'nde toplam 22 topa daha ihtiyaç duyulduğunu belirterek bunların gönderilmesi talebinde bulundu. Bunun üzerine elde mevcut olan 21 karış ve dokuz kg çapında 2; yedi karış 1,9 kg çapında 10 sürat topu olmak üzere toplam 12 adet top gönderildi. Bunlarla birlikte her bir topta kullanılmak üzere 250'şerden toplam 3000 adet top güllesi de gönderildi⁶. Kalenin tabyalarına yerleştirilmek üzere 12 sürat topu gönderildi. Böylece 1785-1790 yılları arasında çeşitli çapta 49 top⁷. beş adet balyemez top ile 22 ton 563 kg siyah barut Anapa Kalesi'ne gönderildi⁸. Bunların dışında Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın maiyeti için 50 çadır, 50 sekban çergesi, 25 mutfak çergesi ile birlikte 25 adet de açık çeşme gönderilmiştir⁹.

Yine bunların dışında Soğucak ve havalisi muhafazasını kuvvetlendirmek maksadıyla, Mehmed Reisle navlun bedeli olarak 1500 kuruşa anlaşma yapılarak büyük şayka gemisiyle, Anapa Kalesi'ne 5 adet top, kalede mevcut olan 18 top için kundak, tekerlek ve çeşitli mühimmat gönderildi¹⁰. İstanbul'a gelip dönen Zanoğlu Mehmed Giray'ın içinde bulunduğu gemiyle Anapa Kalesi'ne yerleştirilmek üzere dört kıta demir top gönderildi¹¹. Daha sonra Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa

¹ BOA, A.E, SSLM.III (28 L. 1204 / 11 Haziran 1790).

² BOA, D.BŞM, 7233/41 (5 B. 1204 / 21 Mart 1790); 7245/38.

³ BOA, C.AS, 5760 (22 Ra. 1204 / 10 Aralık 1789).

⁴ BOA, D.BŞM, 7228/9 (22 C. 1204 / 9 Mart 1790).

⁵ BOA, D.BŞM, 7263/91 (8 L. 1204 / 21 Haziran 1790).

⁶ BOA, A.E, SLM.III, 17462 (18 M. 1204 / 8 Ekim 1789).

⁷ BOA, D.BŞM, 7212/76 (5 Ca. 1204 / 21 Ocak 1790).

⁸ BOA, C.BH, 1046 (29 S. 1205 / 7 Kasım 1790).

⁹ BOA, MAD, 3365, vr.98a (24 Z. 1202 (25 Eylül 1788).

¹⁰ BOA, D.BŞM,6853/73, (19 M. 1201 / 11 Kasım 1786).

¹¹ BOA, C.AS, 52380, (20 Za. 1201 / 3 Eylül 1787).

vasıtasıyla donanma gemilerinden birine yüklenerek 100 5640 kg daha siyah barut Anapa Kalesi'ne gönderilmiştir¹.

14 karış ve 8,9 kg'lık beş; 16 karış ve 6,4 kg'lık dört adet olmak üzere toplamda dokuz adet büyük çapta top; daha önceden gönderilen toplar için 31 adet kundak ve 58 adet tekerlekle birlikte çeşitli mühimmat Anapa Kalesi'ne gönderildi². Ayrıca Yayıkçioğlu Mehmed Reis gemisiyle, 76 adet mutfak vs. çadırı, 30 kenef, bir koğanlı sütun ve 122 sütun tablası³, iki cephaneye ve 16 sürat arabası da Anapa Kalesi'ne gönderildi⁴.

Anapa ordusu defterdarı Memiş Efendi, Anadolu'dan gelen asker için çadır ve çerçeye ihtiyaç duyulduğunu ellerinde ise 100 adet sekban Çergesi bulunduğunu İstanbul'a iletmesi üzerine, Anapa'ya daha önceden 230 sütunuyla beraber çadır, 320 sekban Çergesi ve 100 adet açık çeşme gönderildiği resmî kayıtlardan anlaşılmakta idi. Durumun hassasiyetine binaendir ki Anapa'ya 300 sekban çerçesi, 400 çadır, 30 mutfak çadırı ile 400 açık çeşme gönderildi. Gönderilen bu çadırlardan 36'sı hazine çadırı idi. Memiş Efendi Anapa ordusunda balta da olmadığını belirtmiş 500 adet gönderilmesini talep etmişti. Bunun üzere mevcutta hazır olan 270 baltanın da gönderilmesine karar verildi⁵.

Kalede değişik çap ve ebatta top ve humbara bulunmakta idi. 11,5 kg, 9,6 kg, 6,4 kg, 3,8 kg ve 1,9 kg'lık toplar, 57,6 kg, 40,9 kg, 23 kg ve 17,9 kg çaplarında havanlar mevcuttu. Bunlar da kullanılmak üzere Tophane-i Âmire ve Cebhane-i Âmire'den top mühimmatı ve reçine, kenevir, kafur, kükürt, zift, arak, humbara tavası, sicim, dübek, sekil, manavele, kilim ve keçe gibi humbara ile kullanılan mühimmat da kaleye gönderildi⁶.

---

¹ BOA, MAD, 10042, s. 13 (25 C. 1202 / 2 Nisan 1788).

² BOA, D.BŞM, 6849/41, (4 M. 1201 / 27 Ekim 1786); C.AS, 53217.

³ BOA, D.BŞM,6904/130, (11 Ş. 1201 / 29 Mayıs 1787); C.AS, 10532.

⁴ BOA, D.BŞM, 7186/80 (2 S. 1204 / 22 Ekim 1789).

⁵ BOA, C.AS, 28023 (5 S. 1205 / 9 Nisan 1791).

⁶ BOA, D.BŞM, 6943/81 (24 Z. 1201 / 7 Ekim 1787).

Sinop'tan Anapa Kalesi'ne gönderilecek olan mühimmat ve kalede istihdam olunacak amelenin sevki için, Mehmed Reisle 300 kuruşa kesin pazarlık yapıldı¹.

Tablo 11: 1790 yılında Anapa ve Soğucak kalelerine gönderilmiş olan top ve güller

	Adet	Karış	Gülle ağırlığı / kg	Gönderilen gülle/adet
	2	21	6,4	2500
	1	19	3,84	500
	2	15	6,4	1500
	4	14	6,4	3500
	2	7	8,9	400
	2	5	3,84	400
	10 (sürat topu)	7	1,28	400
	2 (humbara)		40,9	
TOPLAM	25			8000

Listelenen mühimmatın dışında bölgeye 1,28 kg'lık 2000 adet gülle daha gönderilmiştir. Güller, Zanoğlu Mehmed Giray ve 23 kişilik mahzarcıların da bindirildiği gemiye yüklenmiştir. Gemi için navlun bedeli olarak da 100 kuruş verilmiştir².

Gönderilen toplar ve mühimmat taşımak için tüm koşullarıyla beraber, Ömer Reis'in gemisiyle 28 adet cephan arabası gönderildi³. Daha sonra 28,16 kg'lık

¹ BOA, C.AS, 6921, (18 Za. 1202 / 20 Ağustos 1788).

² BOA, C.AS, 48723, (25 N. 1204 / 18 Haziran 1790); 35530; D.BŞM, 7251/12; 7251/29. 7257/37.

³ BOA, D.BŞM, 7248/74 (19 Ş. 1204 / 4 Mayıs 1790).

iki ve 17,9 kg'lık iki olmak üzere dört adet sekdirme havanları, güller ve mühimmatıyla birlikte Anapa Kalesi'ne teslim edildi¹.

5. Bölgedeki Yerel Güç Faktörleri

Osmanlı Devleti Anapa merkezli askerî hazırlıkları devam ettirirken diğer yandan Kırım girayları ve kabilelerle yakın teması sürdürmekte idi. Bu arada Rusya da boş durmamakta, bölge üzerinde planlar yapmakta ve nüfuz tesis etmeye çalışmakta idi.

Bahadır Giray Sultan'ın Kuzey Kafkasya'da olması ve Ruslarla muhaberratta bulunması kabileler arasında hoşnutsuzluğa vesile olmakta idi. Bu sebeple Bahadır Giray'ın İstanbul'a çağrılmasına karar verilmiş, bu durum kabile ileri gelenlerini memnun etmişti. Bahadır Giray, oğlu Rusların elinde olduğu için İstanbul'a gidemeyeceğini belirtmiştir². İstanbul'dan emirleri götüren Haberci Mehmed, Bahadır Giray'ın kardeşi Akgöz Sultan'ın yanına gitmiş, Akgöz İstanbul'a gelebileceğini ama ağabeyi Bahadır Giray'ı bırakıp gidemeyeceğini, ona kendisini bırakmamaya yemin ettiğini söylemiştir. Bu arada Osmanlı Devleti'nden çekincelerini *Devlet-i âliye bizi yumurtayı mermere çalar gibi yere uracaktır*" şeklinde ifade etmiştir. Görüşmenin devamında ağabeyine İstanbul'dan harçlık geldiğini ama kendisine gelmediğini, ağabeyine aynı zamanda Rusya'dan da harçlık geldiğini belirterek kendisi de istemiştir. Haberci Mehmed orada iken Rusya'dan Bahadır Giray'ın hazinedarı gelmiş ve tekrar dönmüştür. Bahadır Giray'ın kabile halkına Ferah Ali Paşa ne yapabilir ki diyerek onlar arasında ifsada sebep olduğunu, Rusya ile de daima muhaberratta bulunduğunu, Bahadır Giray'ın o taraftan uzaklaştırılmadıkça bu tür faaliyetlerde bulunacağını belirtmiştir. Bahadır Giray'ın yaşadığı köyün 30 evden ibaret olduğunu, hanın taraftarı varsa onlar direninceye dek, hanın zorla Soğucak'a getirilip kayığa bindirildiği takdirde kardeşi Akgöz'ün de kendi ayağıyla geleceğini ifade etmiştir. Bu arada Bahadır Giray'ın kışkırtmalarıyla birkaç Abaza beyi Ferah Ali Paşa'nın hayvanlarını çalmıştı. Hırsızlık yapanlardan ikisi yakalanarak kale kapısına asılmış, diğerleri ise Anapa önlerine gelen iki çamlıca

¹ BOA, D.BŞM, 7223/83 (18 R. 1205 / 25 Aralık 1790).

² Haşim, vr, 28b.

kayığı ile İstanbul'a gönderilmiştir. Bu hadise üzerine Abaza Kabilesinin diğer mensupları Paşa'ya yalvararak bir daha yapmayacaklarına dair söz vermişler ve bundan sonra bu tür hadise yaşanmamıştır¹. Selim Giray Rusya tarafında kalan Kabartay bölgesinden firar ederek maiyetindeki yedi sekiz kişiyle birlikte 12-21 Eylül 1789 tarihleri arasında Anapa Kalesi civarında bulunan evine gelmişti. Sefer sırasında Selim Giray da bir-iki bin kişilik süvari birliği ile Battal Hüseyin Paşa maiyetine katılacaktı. Bu sebeple Selim Giray'a hediye olarak 1500 kuruş gönderilmiştir². Daha sonra İstanbul'dan gelen emirde Selim Giray'ın Rusya içlerinde bulunduğu sırada Rusların politikalarına ve ahvaline vakıf olduğu gerekçesiyle kendisinden bu bilgiler alınmak üzere onun İstanbul'a gönderilmesi hususunda Battal Hüseyin Paşa'ya emir gönderildi³.

Osmanlı cenahında askerî hazırlıklar tüm hızıyla devam ederken Rus tarafında da büyük çaplı hazırlık yapılmakta idi. Rus birlikleri iki ordudan oluşmakta idi. Ekaterina Slav ve Ukrayna. Bunlara ilaveten bir de Kafkas Tugayı bulunmakta idi. Ekaterina Slav ordusu, Feld Mareşal Knez Potemkin Tavriçeskiy kumandasında idi. Bünyesinde 35 piyade alayı (alayın bünyesinde dört tabur nişancı birliği de mevcuttur) ve 28 süvari alayı, altı avcı piyade tugayı bulunmakta idi. Bu ordu Don, Kafkasya, Astrahan, Buğ ve yukarı Kazak bölgesi askerlerinden müteşekkil idi. Her iki ordunun toplam mevcudu 80 bin kişi olup, orduda 180 top bulunmakta idi. Kafkas Tugayı ise General Tekeli idaresinde bulunmakta idi. Aynı zamanda ordu bünyesinde Fransız silah mühendisi olan Lafitta Oçakov da bulunmakta idi. 1787 yılında

---

¹ BOA, HAT, 180/8149. HAT, 21/1011 (28 L. 1199 / .3 Eylül 1785).

² BOA, C.HR, 4456 (18 S. 1204 /7 Kasım 1789); MAD, 10049, s. 57; Haşim Efendi, Bahadır Giray'ın kabileler arasında "Batıl Giray" olarak adlandırıldığını ve sevilmediğini, Ruslardan kurtulmak için oğlu Selim Giray'ı onlara rehin bıraktığını ifade etmiştir. Ayrıca Selim Giray'ın da Rus hizmetine girerek binbaşılık rütbesine kadar yükseltildiğini, daha sonra baba-oğlun Abaza ve Çerakiseyi Rusya'ya bağlamak için işbirliği yaptıkları da belirtilerek Selim Giray'ın babasıyla sürekli muhabere halinde bulunduğunu belirtmiştir. Bahadır Giray'a oğlu tarafından gönderilen habercilerinin duyulması üzerine kendinden gelen mektup ve Rusya ahvaline dair bilgi istendiğinde Bahadır Giray'ın mektubu inkar edip gerekli bilgiyi gizlediği, oğlunun kendine harçlık gönderdiğini söylemiştir (Haşim, vr. 27a.) Selim Giray'ın Rusların elinden kaçarak Anapa'ya gelmesi ve orduya katılması, Haşim Efendi ve kabilelerin, hadiselerle biraz hissi yaklaştığı intibamı uyandırmaktadır.

³ BOA, HAT, 180/8149. HAT, 21/1011 (28 L. 1199 / .3 Eylül 1785).

EKaterina Slav ordusunda 40 bin düzenli askerle 6000 Kazak toplanmıştı. Ukrayna ordusunun sayısı ise 27 bin civarındadır¹.

Küçük Kaynarca antlaşması sonucu Kuban Nehri'nin diğer tarafında kalan Kabartay bölgesine Ruslar kaleler inşa etmek istemişti. İlk etapta Kabartay Kabilesi'nin rızası olmasa da Rusların kabileler içine elçi göndererek, Osmanlı Devleti'nden onlara imdat olmayacağına ikna etmesiyle, bunlardan de rehinler alınmak suretiyle her iki taraf arasında barış yapılmıştı. 1785 yılına gelindiğinde Rusya, Gürcistan'a karadan ulaşabilmenin ilk aşaması olarak, Kabartay bölgesinde yeni kaleler yapmak için kabileleri ikna etmeye zorladı. Kabileler ister istemez rıza göstermek zorunda kaldı. Kabilelerle, arasındaki dostane münasebetleri askıya alan Rusya, birkaç yıl içerisinde Kabartay bölgesinde yollar açıp özellikle Kuban Nehri boyunca toprak kaleler inşa ederek bölgeye 3000 asker sevk etti. Tiflis ve Açıkbaş hanlarıyla ittifakına binaen 10 bin asker tertib edip Gürcistan'a sevk edecekken karşısına beklenmeyen bir engel çıkmıştır. Ruslara direnmek üzere Kabartay halkından Çeçen Kabilesi'nden Şeyh Mansur ortaya çıktı².

Anapa ordu Nazırı Defterdar Memiş Efendi'nin İstanbul'a yazdığı mektupta, Bölgede yoğun olarak yaşayan Nogay kabilelerinin istenildiğinde 60 bin asker çıkarabileceklerini, bunların Ruslara karşı savaş azmi içerisinde bulduklarını belirterek başlarında bulunan 7-8 kalgay sultanının da hediyeler verilerek gönüllerinin hoş tutulması gerektiğini beyan etmişti. Ayrıca Kalgay Kutayisli Mehmed Giray Sultan'ın Kabartay tarafına geçtiğini, eğer arkasından Osmanlı askeri gelecekse zahire, mühimmat ve zahire arabaları getirmeleri gerektiğini belirterek bunlar sağlandığında 20 bin kişilik orduyu hazır hale getireceğini belirtti³. Bunun üzerine İstanbul talepleri yerine getirmek için derhal harekete geçmiştir. Zaten Ferah Ali Paşa'dan itibaren Osmanlı Devleti, bölgede yaşayan kabileler ve Kırım hanlığı sülalesinden gelen girayların celbi için onlara hediye, mühimmat ve cephaneyi devlet politikası haline getirmişti. Rusya hudutları dâhilinde kalan Kabartay

---

¹ *Pohodi Rumyantseva, Potemkina i Suvarova v Turtsii*, Hazırlayan: M.N Bogdanovic, Peterburg 1852, s. 112-14.

² Edib, 190; Asım, 115-15; Kethüda, 25a; Asım, s.15

³ BOA, D.BŞM, 7267/58 (18 L. 1204 / 1 Haziran 1790).

kabilelerine de bu yolla ulaşılmış, onların gönüllerinin kazanılması ve ortak düşman Ruslara karşı birlikte mücadele etmek için pahalı hediyeler gönderilmiştir. Kabile ileri gelenlerine ve giraylara toplam 104 bin 150 kuruş harcanmıştır¹.

Anapa Kalesi merkezli oluşturulan Kuzey Kafkas savunma kuşağına, bölge kabileleri arasından müstakilen ortaya çıkan yerel direnişçiler de katkıda bulunmakta idi. Bunlardan ön önemlisi Şeyh Mansur'dur. Kendisinin Ruslara karşı başlattığı direniş hareketi daha sonra *müridizm* olarak adlandırılacak ve nesiller boyu mücadele devam edecektir². Ruslar tarafından Oşurma olarak adlandırılan Mansur, bir Çeçen köyü olan Aldi'de doğmuştur³. Arapça ve Kuran eğitimini babasından alan Mansur, daha sonra Dağıstan'a giderek burada Nakşibendî tarikatına intisab etmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra köyüne dönerek yakın çevresinden başlayarak Çeçenler arasında İslamî telkinlere başlamıştır⁴.

Mansur'un ortaya çıkması ve adından söz ettirmesiyle birlikte İstanbul'da da bununla ilgili merak uyanmıştı. Gerek bölgeye giden casuslar vasıtasıyla gerekse

¹ BOA, D.BŞM, 7277/27 (13 Za. 1204 / 25 Haziran 1790); 7267/58. Bu paranın içinden bölgede bulunan Giraylardan Mehmed Giray Sultan'a 20 bin ve adamlarına 5 bin; Bahadır Giray'a 2500, Hacı Giray, Salih Giray ve Arslan Giray'a 1000'er; Selim, Mahsud, İslâm ve Murad Giraylara 750'şer kuruş harcırah verildi. Diğer kabile ileri gelenlerine her biri 60 kuruştan 15 altın saat ki toplamda 900 kuruş ve 500 kuruş değerinde 80 dibâ verildi. Paranın geriye kalan kısmıyla da çeşitli değerli kumaş, kürk ve altın ve gümüş kakmalı silahlar verilmiştir (aynı belge). Hediyeleri götüren çukadara da 150 kuruş harcırah verilmiştir. Yine beyleri ve ileri gelenlerine verilmek üzere üçer kolları 1500, dörder kollu 250 ve beşer kollu 250 olmak üzere toplam 2000 adet gümüş çelenk Anapa'ya gönderilmiştir. Bunların dışında 25 adet yaldızlı olmak üzere toplam 100 adet yedi kollu çelenkin hazırlanması için Darbhane-i Âmir'e emir gönderilmiştir. Yine kabilelere verilmek üzere 500 tay kirpas da bölgeden temin edildi. Kabilelere gönderilen kirpas bahasından 1675 kuruşu Aydın ve bölgesi mukataası gelirinden karşılandı. Daha sonra her bir tayda 60 adet bulunan 300 tay kirpas Amid ve Kudüs'den tedarik edilerek Anapa'ya gönderildi. (C.DH, 10929 (26 Z. 1204 / 6 Eylül 1790; D.BŞM, 7231/22; 7205/57; 7229/20; C.AS, 42186.

² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, İstanbul 1989; Muhammed Tahir el-Karakî, *Dağıstan Kılıçların Parlaması* (çev. İnsan yayınları), İstanbul 1999; Mustafa Zihni Hızaoğlu, *Şeyh Şamil (Şimalî Kafkasya İstiklâl Mücadeleleri)*, İstanbul 1958.

³ Zübeyde Güneş Yağcı, "A Chechen National Hero of the Caucasus in the 18th Century: Sheikh Mansur", *Central Asian Survey*, March 2003, 22 (1), 106.

⁴ Julietta Meskhidze, "Imam Shaykh Mansur: a Few Stanzas to a Familiar Portrait", *Central Asian Survey*, 2002, 21 (3), 304; Michael Reynolds, "Myths and Mysticism: A longitudinal Perspective on Islam and Conflict in the North Caucasus", *Middle Eastern Studies*, 2005, Vol. 41, No. 1, 32; Mary L. Henze, "19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkaslarda Din (çev. Prof.Dr. Ahmet E. Uysal), Ortadoğu Teknik Üniversitesi, *Asya-Afrika Araştırmaları Grubu*, Ankara 1984, 11, 3. Bu makalede "Muğrid Savaşları" diye Türkçeye çevirisi yapılan "müridizmin" 19. yüzyılın ortalarında başladığı iddia edilmektedir. Oysa Mansur ile başlayan hareket, 1780'li yıllara tarihlenmektedir.

Soğucak Muhafızı vasıtasıyla Mansur hakkında bilgi edinilmeye çalışılmakta idi. Nitekim Ferah Ali Paşa'nın bölgeye gönderdiği Haberci Mehmed, İmam Mansur denilen şahsı görenin olmadığı, Mansur'un ortaya çıktığı Çeçen köyünden gelen birkaç hacıya sorulduğunda Mansur'un 10 bin Rus askeri öldürdüğü ve birçoğunu da Müslüman yaptığı söylentilerinin bölgede dolaştığını söylediklerini aktarmıştır. Ayrıca hacılar onun için, *bir çoban idi bir müddet kayboldu sonra İmam Mansur diye zuhur etti baktık bizim çoban. Şarab ve duhan içmeyin vs. bunun gibi nasihat ediyor* diye ifade etmişlerdir. Haberci Mehmed Mansur'un, Ferah Ali Paşa'ya gönderdiği mektupta üzerinde selamdan ve kelâmdan ibaret, eyalet mührü gibi bir mührünün olduğunu belirtmiştir. Ama onu da getirenin yine hacılar olduğunu, kabilelerden oraya gidip dönenlere sorduğunda yine kimsenin Mansur'u görmediğini ifade ettiklerini aktarmıştır¹.

Ferah Ali Paşa, Mansur'la ilgili Ruslarla savaştığı yönünde havadisler duyduğunu ancak bunu doğrulayacak kesin bilgiye sahip olmadıklarını bildirmişti. Konuyla ilgili bilgiyi bundan önce Soğucak tarafından İstanbul'a dönen Çukadar Asafî Süleyman ile tahrir etmeye cesaret edemediklerini, bu defa Besni Kabilesi bölgesinde bulunan Hacılar Kalesi bölgesinden gelen haberde, beş Rus askerinin Müslüman olduğu ve adı geçen kalenin muhafazasında görev aldıkları bildirilmiştir. Bölgeden gelen diğer haberlerde, Rusların 8-17 Temmuz 1785 tarihlerinde Kum Kalesi'ne topladığı ve yanlarında topları da bulunduğu tam teçhizat 7000 asker ile Türk sınırlarında olan Sunuç suyunu geçerek İmam Mansur'un yaşadığı Çeçen köyüne gelmişti. Kendisine habercilerin gelip durumu ifade etmeleri ve ne yapmaları gerektiği sorulduğunda Mansur, Osmanlı Devleti Rusya ile barış içinde bulunduğundan kendisinin bunu bozamayacağını ifade etmiştir. Fakat Rusların savaşta kararlı olmaları üzerine Mansur, bunların üzerine bir miktar asker göndermiş, yapılan ilk muharebede Mansur'un askerleri başarısız olmuş ve savaşta kardeşi de ölmüştür. Bunun üzerine gönüllülerin de katıldığı orduyla tekrar Rus ordusunun üzerine gidilmiş, yapılan muharebede Ruslar bozguna uğramıştı. Savaş sonucunda Ruslardan 12 top ele geçirilmiştir. Rus askerleri kılıçtan geçirilirken bir miktarı da Sunuç Nehri'nde boğulmuştur. Ruslar tekrar güçlerini toplayarak saldırdıklarında

---

¹ BOA, HAT,21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).

yine mağlup olmuş ve dağılmıştır. Büyük ve küçük Kabartay ahalisi, İmam Mansur'un savaşını gördüklerini ifade etmişlerdir. Ruslardan elde edilen ganimet bazı tüccar ve kabilelerin halkı tarafından Çerkes, Nogay, Abaza ve Abazin kabilelerinin yaşadıkları bölgelere götürülerek satılmıştır¹. Ferah Ali Paşa'nın kâtibi Haşim Efendi de Mansur'la ilgili kulaktan duyma bilgiler aktarmaktadır. Onun çobanken çevresine topladığı insanlarla Ruslara karşı savaş başlattığını ifade eder². Ferah Ali Paşa'nın hayatta iken Mansur hadisesini tahkik için bölgeye gönderdiği adamı, o öldükten sonra gelmiş, yeni muhafız Bicanzade Ali Paşa da Mansur'la ilgili havadisleri İstanbul'a göndermiştir. Takrirden yukarıda söz konusu olan savaştan bahsedilerek 6000-7000 kişilik Rus ordusunu Mansur'un bozguna uğrattığı, savaşta Rus generalinin bile canını kurtaramadığı ifade edilmiştir. Bunun dışında Mansur'un 2000 civarında askerinin olduğu da belirtilmişti. Ayrıca takrirden Mansur'un bölge kabile reislerine mektuplar gönderdiği ve onları Ruslara karşı birlikte mücadeleye davet ettiği anlaşılmaktadır. Ruslardan da Mansur'a tabiiyet edenler olmuştu. Mansur, Ruslara ait Kızlar Kalesi (Kızılyar)'ne hücum ettiğinde, kalede kendine bağlı olan askerlerle muhaberatta idi. Kaleye saldırısı başarısız olan Mansur geri dönmek zorunda kalmıştı. Ferah Ali Paşa'ya gönderdiği mektubunda, Dağıstan halkının Ruslarla savaşmak için toplandığını, Anapa ve Soğucak havalisinin Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde kalmasından mutlu olduğunu ve savaş durumunda bölgeye yardıma geleceğini, kendisinin Allah yolunda savaştığını, Osmanlı Devleti'nin de kendisinin efendisi olduğunu beyan etmiştir³. Mansur'un Nakşibendî tarikatına dahil olduğu tespit edilmişti. Yolunu takip ettiği isim ise Abdülkadir Geylanî'nin evlatlarından olan Mehmed Rıza Efendi idi. Mehmed Rıza Efendi'den de daha sonraki süreçte Battal Hüseyin Paşa'ya, Ruslarla olan muharebelerinde desteklerini ifade eden mektuplar gelmekte idi⁴. Ferah Ali Paşa'nın bir mektupla Mansur'a gönderdiği adam Paşa'nın vefatından sonra Anapa'ya gelmiş, yanında da Mansur'dan iki mektup getirmişti. Buyruldu şeklinde kaba Türkçe ile kuralsız olarak yazılan mektubun üst kısmında dört köşeli Mansur'un mührü bulunmakta idi.

---

¹ BOA, HAT,21/1011-D (Gurre-i Za 1199/ 5 Eylül 1785).

² Haşim, vr. 31b.

³ BOA, HAT, 27/1305 (12 R. 1200 / 12 Şubat 1786); 28/1348; 1349.

⁴ Câvid, s. 91.

Mektuplardan biri Ferah Ali Paşa'ya diğeri ise sadrazama göndermişti. Mektubun içeriğinde ise Dağıstan'da topladığı askerleriyle Ruslar üzerine sefere gideceğini belirtmekte idi. Bicanzade Ali Paşa, Mansur'un mektuplarıyla beraber bölge kabilelerinin sınırı geçerek yaptıkları yağma ve talan neticesinde Rusların şikâyetini ihtiva eden belgeleri İstanbul'a göndermiştir¹. Haşim Efendi de gönderilen elçiden ve getirdiği havadisten bahsetmektedir. Elçinin tanımına göre Mansur, açık kaşlı, kumral sakallı, temiz yüzlü ve dindar bir insan olarak betimlenmektedir².

Diğer taraftan Şeyh Mansur ve Rıza Efendi'nin yanı sıra Dağıstan beylerinden de Ruslarla olan savaşa destek gelmekte idi. Bunlardan Herat hâkimi Ali Han, Serasker Battal Hüseyin'e gönderdiği Arapça mektuplarda, Rus sınırı geçilerek Kabartay üzerinden Kızlar Kalesi'ne yapılacak olan sefere kendilerinin de askerî takviyede bulunacaklarını belirtmiştir³. Mansur'un şöhreti Anadolu'da da yankılanmış, Anteb ulemasından Seyyid Halil Efendi'nin talebelerinden 100-200 kişi Ruslarla yaptığı mücadelede Mansur'a destek için Kafkasya'ya gitmiştir⁴. Mansur'la ilgili Hammer, Mansur'un Batıda kendini Hıristiyan olarak tanıttığını iddia etmektedir⁵. Aynı iddiada bulunanlardan bir diğeri de Nicolea Jorga'dır. Jorga bu iddialara ilaveten aslen Çeçen menşeli olan Mansur'un Nogay soyundan geldiğini iddia ifade etmektedir⁶. Oysa Mansur'un sadece Kafkaslarda değil tüm Osmanlı coğrafyası ve Rusya'da dahi İslâm adına savaşan bir şahsiyet olarak tanınması, başka bir hüviyette kendini lanse etme ihtimalini neredeyse imkânsızlaştırmaktadır.

---

¹ Cevdet, *Tarih*, III, s. 230.

² Haşim, vr. 32b. Üzerinde eski ama temiz bir kat elbisesi olduğu, bir sade kılıcıyla bir Kur'an bulunduğu, Mansur'un ahşap bir evde eşi, dört yaşında bir oğlu ve annesiyle yaşadığı ifade edilmektedir. Elçinin getirdiği haberde, yine Mansur'un çocukken kaz çobanı olduğu daha sonra kuzu ve sonunda koyun güttüğü belirtilmiştir. Bir gün koyunları getirip *ben İbadullah'ın vesayasına me'mur oldum* diyerek koyunları sahiplerine teslim etmişti. Pederinden ne kaldı ise annesi ve kardeşine taksim etmiş, çevresindekilere içki, zina, livata, yalan ve hırsızlık gibi fiillerin haram olduğunu belirterek Moskovluya minnet etmenin haram ve onun mallarını almanın ve canlarını esir etmenin helâl olduğunu bağırarak söylemişti. Mansur'un şöhreti bölgede hızla yayılmış, insanlar akın akın onu ziyaret eder olmuştular (aynı yer).

³ Câvid, s. 93.

⁴ Ahmed Asım, *Tarih-i Asım, İstanbul 1867*, I, 16; Kethüda, *Tarih*, vr. 25b.

⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (çev. Bekir Sıtkı Baykal), İstanbul 1992, 9, 43.

⁶ Nicolea Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, 5, s. 51.

Mansur'un Nogay kabileleri arasında da şöhreti yayılmakta, içlerine gönderdiği temsilciler vasıtasıyla onları Ruslara karşı örgütlemek suretiyle kendi safına çekmekte idi. Bunlardan biri de Anapa civarında 5000 süvarisi bulunan Can Arslan Mirza Kabilesi'dir. İçlerinde Şeyh Mansur'un bir temsilcisi bulunduğundan kabile arasında Mansur'un etkisi büyüktü¹. Ruslarla olan savaşlarında yanında Nogaylar da bulunmakta idi². Can Arslan Mirza, bir adamıyla birlikte gönderdiği haberde, Mansur'un kabilesine bir adam göndererek Taman'a hareket edeceğini, kabileyeye de kendi içlerinden bir imam seçerek maiyyetine katılmalarını ve Ruslara karşı birlikte savaşmalarını teklif ettiğini bildirmiştir. Can Arslan Mirza her ne kadar Mansur hayranı ise de onun için önemli olan İstanbul'un izni idi³. Mansur'un şöhreti sadece Kafkaslarla sınırlı kalmayıp, mühürlü yazı ve davetleri Anadolu'ya ve Hicaz'a gidenlere da verilerek bu bölgelerde onun reklamını yapmakta idiler. Mansur'un temsilcilerinin sürekli onun savaşa teşvik mahiyetindeki söylediklerini kabileler içerisinde yaymaları, onların Ruslara olan kin ve buğzunu artırmakta, Rus hududu geçilerek yağma ve talan girişimleri çoğalmakta idi. Hudutta sıkıntı olması ise en çok Ferah Ali Paşa'nın bölgede kurduğu nizamı etkileyeceğinden Paşa, Sadrazam Halil Hamid Paşa'ya arıza göndererek; Mansur üzerinde denetimin sağlanması için onun bir yolla Anapa'ya gelmesinin sağlanması, kabilelerin de sınır ihlallerine mani olmak için onlara hediye gönderilmesinin, bölgede asayiş tesis edeceğini vurgulamıştır. Ferah Ali Paşa'nın telkin ve talepleri yerinde görülerek istediği eşya ve malzemeler gönderilmiştir⁴. Mansur'un yakınlarından olup, yanında Mansur'a ait imzalı ve mühürlü belgeler bulunan Bulut Han adlı kişi, hacca gitmek için önce Anapa'ya buradan İstanbul'a gitmişti. İstanbul'da Mansur'u anlattığında kendisine pek itibar gösterilmemişti. Haşim Efendi, Bulut Han'a yapılan muameleyi eleştirerek onun kabilesine döndüğünde, İstanbul'da edindiği intibai tüm kabilelerle paylaşacağından Ferah Ali Paşa'nın, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin nüfuzunu zayıflatacağına vurgu yapmıştır. Eğer onlara iltifatta bulunularak harçlık verilmiş

---

¹ TSMA.E. 5975 (22 C. 1200 / 22 Nisan 1786).

² Alpargu, 128.

³ BOA, HAT, 13/456; 193/9462; 28/1348.

⁴ Cevdet, *Tarih*, III, s. 212.

olsaydı, bölgede padişahın gücü artacak ve Ruslara da müdara edilmeyecekti¹. Cevdet Paşa ise hadiseye farklı yönden yaklaşmaktadır. Daha önce de zikredildiği üzere Cevdet Paşa, İstanbul'da Ferah Ali Paşa'yı kıskanan bir kitle olması hasebiyle, onun tarafından gönderilen bir temsilciye iyi davranılmadığını, gelen kişi eğer Ferah Ali Paşa hakkında şikâyetle gelmiş olsaydı haylice ilgi göreceğini ifade etmiştir². Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın İstanbul'a giden Hazine Kâtibi İbrahim Bey'e de Mansur hadisesi ile ilgili soru sorulduğunda, Dağıstan hanlarından Kutlu Umm Han tarafından kendilerine gelen adamlarının ifadelerinde, Mansur'la ilgili bilgilerin doğru olduğu, ama bölge hanlarının ona tabi' olmadıklarını ifade etmiştir. Aslında Şeyh Mansur'un iddia edildiği gibi hamiyet sahibi olmadığı fakat Lezgilerin takrirlerinde, onun harikulade keramet sahibi olup Dağıstan ahalisini İslâm dinine davet ettiği ve kendi halinde Çaçen köyünde oturduğu yönünde imiş³.

Mansur'la ilgili diğer bir havadis de Dağıstan'dan, Umm Han'dan gelmiştir. Mansur'un şöhretinin Dağıstan'da da hızla yayıldığını belirten Umm Han, Mansur'un gönderdiği mektuplara halkın rağbet ettiğini, onun Ruslara karşı giriştiği mücadele ve başarılarının halk nazarında şöhret ve itibarını artırdığını belirtmektedir. Ayrıca kırk bin kadar askeriyle Rus hududuna geçerek Kızlar Kalesi'ne hücum ettiğini de beyan etmiştir⁴. Ferah Ali Paşa'nın kaftancısı ve Hacılar Kalesi Muhafızı Ali Ağa, İstanbul'a giderek sunduğu takririnde, Mansur'un iki defa Rusya ile muharebe edip kazandığını, kendisinin İslam'a suikastı olmadığını, savaş sonucunda Ruslardan aldığı on adet topu, Rusların istemesi üzerine *size vermem bana da lazım değil Soğucak'dan Âli Osman Padişahî tarafından vekil olan paşaya gönderdim...*⁵ diye cevap verdiğini ifade etmiştir.

Dönemin vakanüvisi Edib Efendi de Şeyh Mansur'dan bahsederken Haberci Mehmed'in aktardığı söylentilerle örtüşen bilgiler vermektedir. Nitekim Edib Efendi'nin eserinde, Rusların Gürcistan'a göndermek üzere hazırladığı 10 bin

---

¹ Haşim, vr. 36a-38a.

² Cevdet, *Tarih*, III, s. 211-212.

³ BOA, HAT,21/1011-E (Gurre-i Za 1199/ 5 Eylül 1785).

⁴ TSMA.E, 876 (Selh-i Za. 5 Eylül 1785)

⁵ Cevdet, *Tarih*, III, 214.

kişilik orduyu öncelikle Mansur'un üzerine göndermiş, yapılan muharebede Rus ordusu savaşı kaybetmiştir. Mansur'un galibiyeti kabileler arasında da heyecan uyandırmış ve onun daha geniş kitlelerce tanınmasını sağlamıştı. Daha sonraki yapılan çatışmalarda da Mansur'un taraftarı çoğalıp Ruslar mağlubiyete uğratarak onlardan esirler elde edilmişti. Ruslar, planlarını alt üst eden Mansur ve ordusunun akınlarından fazlaca kayıp vermeye başlayınca kabilelere gönderilen elçi vasıtasıyla "*Padişah-ı İslâm ile bizler musâlahâ üzere iken sizin muhârebeniz Kitabınız'a muvâfık mıdır*"¹ şeklinde propaganda yaparak kendine inananların sayısını artırıyordu.

Diğer yandan Anapa Kalesi'nde bazı sıkıntılar baş göstermişti. Serasker Battal Hüseyin Paşa, çukadarı Elhac Abdurrahman vasıtasıyla gönderdiği takririnde, mühimmat sıkıntısı çekildiğini belirterek kış mevsiminden önce başta barut, kurşun, bakır ve tüfek olmak üzere, bir an önce Anapa ve Soğucak kalelerine mühimmat ile bir topçu ortası, 200 asker ile 100 süratçi askeri takviyesi yapılmasını istemişti². Bunların dışında Battal Hüseyin Paşa, Anapa Kalesi'nde bulunanlardan başka, kendi maiyyetinde bulunmak üzere 300 top arabacısı istemişti. Kendisine gönderilen yazıda, talep ettiği askerleri bölgeden temin etmesi emredildi³.

Ayrıca Kırım'da olan Rus generali Tekeli'nin 30 bin askerle Kabartay üzerinden Anapa Kalesi'ne hücum etmek üzere emir aldığını, acilen 400 bin çakmak taşı ve 32 kg kurşun, hartuçluk şalı ve barut gönderilmesini talep etti⁴. Bunun üzerine her iki kaledeki mühimmatın mevcudu baş muhasebe tarafından çıkarıldı. Talep edilen mühimmatın miktarı çok fazla bulunmakla beraber bölgeye, 11 ton 281 kg barut, 2560 kg dane ve çubuk kurşun, 8000 adet çakmak taşı ve 100 adet keçe ve meşin barut kesesi ile frengî şalı hartuc ile vs. mühimmat gönderildi⁵. İstenen beşer adet büyük ve kolomborne toplarının ise kış mevsiminde bulunulduğundan Mart

---

¹ Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edb Efendi'nin Hayatı ve Tarih'i*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, 190. Aynı bilgiler Kethüda Said'in Rusya Seferi adlı eserinde de yer amaktadır (vr. 25a-b).

² BOA, D.BŞM.CBH, 39/14, (23 Ş. 1203 / 19 Mayıs 1789); D.BŞM, 7081/43.

³ BOA, C.AS, 20638 (23 R. 1204 / 10 Ocak 1790).

⁴ BOA, D.BŞM, 7119/3, (20 Ş. 1203 / 16 Mayıs 1789).

⁵ BOA, D.BŞM, 7120/78 (24 Ş. 1203 / 20 Mayıs 1789); MAD, 10042, 324-325.

ayında gönderileceği bildirildi¹. Talepleri arasında yer alan bir topçu ortası, 200 piyade ile 100 süratçi askeri için de baş muhasebeden sorgulama yapılmış, daha önceden bölgeye 101 süratçi askeri gönderildiği gerekçesiyle tekrar talep edilen miktarda asker gönderilmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Topçu ortaları ise Ordu-yı hümayun'da bulunduğu gerekçesiyle, İstanbul tarafından bu talebin karşılanması da uygun görülmedi. Fakat Anapa'dan giden cevabî yazıda, kaleye daha önceden gönderilen süratçilerin 50'ye yakınının bazen firar ve bazen de hastalık yüzünden İstanbul'a döndüğü, geriye kalan 55 askerin ise işe yaramayacağı bildirilmişti². 1790 yılına gelindiğinde Defterdar Memiş Efendi'den Anapa Kalesi'nde ne kadar süratçi askerin olduğu soruldu. Memiş Efendi, kaleye eskiden gönderilen 100 süratçi askerden içlerinde nazır ve ortabaşları da olmak üzere bunların toplam 31 kişi kaldığı, 1790'da gönderilen 100 süratçi askerinden 55'inin Çerkes dağlarında görevlendirildikleri, kalede 91 süratçi askerinin bulunduğunu iletmiştir³. Bunlardan 31'i daha önceden gönderilenler, 55'i 1791 Ramazan ayında gönderilenler; beş tanesi ise kale mevcudunda görünüp Abaza ve Çerkes taraflarına zabitlerinin izniyle ticarete gidenler idi⁴.

Battal Hüseyin Paşa, talep ettiği 375 kişilik süratçi askerine ihtiyaç duyulduğunu belirterek bunların gönderilmesini istedi. Fakat Ordu-yı hümayunda buldukları için İstanbul'da o kadar süratçi askerin bulunmadığı belirtildi⁵. Gönderilen askerlerden 20'si çok güçlü, 10'u ihtiyar veya küçük, 33'ü ağa, alemdar ve odabaşından oluşuyordu. Anacak kalede 12 tabya⁶ ve 51 kıta top bulunduğundan

¹ BOA, D.BŞM, 7173/1 (15 R. 1203 / 13 Ocak 1789).

² BOA, D.BŞM, 7080/125/4 (3 R. 1203 / 1 Ocak 1789); 7114/28.

³ BOA, C.AS, 5621 (12 Ş. 1205 / 16 Nisan 1791). Aynı belgede Ordu Defterdarı ve Nazırı Memiş Efendi'nin 91 olarak verdiği süratçi asker sayısı, yine kendisinin verdiği rakamlar hesaplandığında 76 olarak çıkmaktadır. Konuyla ilgili hatt-ı hümayunda ise ölüm ve firarlarla asker sayısının 100'den 65'e düştüğü kaydedilmektedir (HAT, 213/11589).

⁴ BOA, D.BŞM, 7338/92.

⁵ BOA, D.BŞM, 7216/59 (19 Ca. 1204 / 4 Şubat 1790); 7209/67; 7209/68. Anapa Kalesi'nde görev yapan 78 topçu yedi akçelik yevmiyelerini az bulmuşlar, kendilerinin yevmiyeleri de şayet Akdeniz Boğazı'ndaki kalelerde görev yapan topçu askerlerinin kadar olmazsa, kendilerine verilen senedi bırakıp, görev yapmayacaklarını çavuşları vasıtasıyla İstanbul'a bildirdiler. İstedikleri yevmiye 15 akçe olmakla beraber kendilerine maaşlarında yapılan düzeltme ile 2 akçe daha zam yapılarak yevmiyelerinin 9 akçe olması uygun görüldü (C.AS, 42822, 29 Ra. 1202 /7 Şubat 1788).

⁶ Başbakanlık Osmanlı arşiv vesikalarında genellikle kaledeki tabya sayısı 11 olarak geçmektedir. Bununla birlikte iç kalenin de hesaba katılarak sayının 12 olarak geçtiği kayıtlara da rastlanılmaktadır.

toplam 100 askere daha ihtiyaç vardı. Durum İstanbul'a arz edildi. Fakat istenen miktarda topçu mevcut olmadığı kendilerine bildirildi¹. Ancak daha sonra İstanbul'dan Anapa Kalesi'ne 100 süratçi askeri gönderilmiştir².

Serasker Battal Hüseyin Paşa, Soğucak ve Anapa havalisine gittikten sonra, savaşa hazırlık bağlamında, bazen satın almak bazen da kiralamak suretiyle kurşun, beygir ve araba temin edildiğini, bunların masrafının ise 15 bin kuruşu bulduğunu belirterek söz konusu paranın kendisine gönderilmesini arz etti. Bahsedilen masrafları gösterir defterde: Binbaşı Elhac İshak Ağa ile beraberindeki askerler, 4 top ve cephanenin taşınması için 46 beygir; kethüda Ağa maiyetindeki askerle 7 top ve cephanenin sevki için toplam 77 beygir; Kalgay Mehmed Giray'ın askerleri, 5 top ve cephanesinin taşınması için 64 beygir; Hatukay tarafına memur edilen Binbaşı Dervişzade Ahmed Ağa'nın askerleri, 4 top ve cephanesinin nakli için 46 beygir temin edildi. Tüccardan ise 1,28 kg'si 20 paradan 1329 kuruş 1 paralık 3402,8 kg kurşun satın alındı. Toplam maliyet ise 15 bin 134 kuruş oldu³.

Nüzül Emîni Süleyman Ağa maddi imkânsızlıklardan dolayı sıkıntı yaşamakta idi. Daha önce kendisine iki posta halinde gönderilen toplam 25.000 kuruşun ancak iki ay yetebileceğini, söz konusu kalelerin muhafazasında bulunan askerî sınıfın ihtiyaçlarını gidermek için Anapa iskelesine gelen tüccardan da eşya alınarak borca girildiğini bildirdi⁴. Gerek Anapa ve Soğucak kalelerindeki tamirat, gerek askerlerin tayinatı ve gerekse kabilelerin gönlünü kazanmak için daha fazla paraya ihtiyaç vardı. Bunun üzerine 15.000 kuruş nüzül eminine gönderildi⁵. Daha önceden kendisine toplam 100 bin kuruş gönderilmiş bu para da askerlerin ve

---

¹ BOA, D.BŞM, 7023/118, (10 N. 1202 /14 Haziran 1788). Kalede mevcut topçu askerlerinin maaşları konusunda yeniden bir düzenlemeye gidildi. İstenen meblağ hazineye yük olacağından ek zammın ocak gelirlerinden karşılanması kaydıyla askerlerin her birine 15'er akçe yevmiye verilmesi uygun görüldü (aynı belge)

² BOA, C.AS, 54155 (18 C. 1204 / 5 Mart 1790); D.BŞM, 7287/49; 7287/4; 7290/95; 7335/84; MAD, 10052, s. 2, 111. Gönderilen süratçilere tayinat olarak, her birine günlük bir çift ekmek ve her beşine 1,28 kg et verildi (MAD, 10049, s. 230, 14 B. 1204 / 30 Mart 1790).

³ BOA, C.AS, 38440, (27 L. 1203 / 21 Haziran 1789).

⁴ BOA, C.AS, 38440, (27 L. 1203 / 21 Haziran 1789).

⁵ BOA, D.BŞM, 7119/75, (20 S. 1203 / 16 Mayıs 1789).

kabilelerin giderlerine sarf edilmişti Buna rağmen gönderilen para yetmemiş, zor durumda kalan Süleyman Ağa da görevden affını istemişti¹.

Bu arada daha önce Tebdil Hasekisi Mahmud Ağa ile Anapa'ya gidip dönen Haseki Dilaver Osman Ağa, Anapa Muhafızı İpeklizade Mustafa Paşa'nın yanına her gün birkaç yüz Abaza ve Çerkes kabilelerinden insanların gelip gittiğini belirtmiş, günlük 200 öğün tayinatın kendisine yetmediğini bildirmişti. Bunun üzerine Kasım ayına kadar 300, bu aydan sonra tekrar 200 kişilik tayinatın verilmesine karar verildi².

6. Osmanlı Devleti'nin Savaş Öncesi Askerî ve Siyasî faaliyetleri

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın elden çıkma süreci başlamış, 1783'te Rusya'nın ilhakıyla süreç tamamlanmıştı. Kaybedilen ilk İslâm toprağı olması dolayısıyla mevcut durumu kabullenemeyen Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın tekrar alınması ve Rusya'dan 1768-1774 Savaşı'nın intikamını alması gerekmekte idi. Bu bağlamda Rumeli ve Kafkasya'da, Rus sınır boylarında yer alan kalelerin tahkimine büyük önem vermiştir³.

¹ BOA, D.BŞM, 7159/86, (5 Z. 1203 / 27 Ağustos 1789). Daha sonra Nüzül masrafları için 50 bin, kabilelere ve giraylara harcaması için de 60 bin kuruş gönderildi. 25 bin kuruş Serasker Battal Hüseyin'e, 46 bin kuruş da tüccara borçlanmıştı. Merkezden Battal Hüseyin Paşa'ya 40 bin Nüzül eminine de 5000 kuruş gönderildi. Battal Hüseyin Paşa'nın baş çukadarı Elhac Abdurrahman İstanbul'a sunduğu takririnde, Nüzül Emni Süleyman Ağa'nın, Anapa ve Soğucak havalisine gelen askerlerin nüzül işleri için Battal Hüseyin Paşa'dan iki posta haline 50 bin 80 buçuk kuruş borç almış, bunun senetlerini de İstanbul'a gönderdiğini belirtmiştir. Bu borç içerisinde Battal Hüseyin Paşa'dan 25 bin kuruşluk meblağın, ne şekilde ödeneceği hususunda İstanbul'dan emir gönderildi. Buna göre 15 bin kuruşunun Battal Hüseyin Paşa'nın darphaneye olan borcu mukabilinde, kalan 10 bin kuruşunun ise Paşa'nın malikâne olarak uhdesinde olan Karahisar-ı Şarkî gelirinden devlete ödeyeceği vergiden kesilmesine karar verildi (D.BŞM, 7209/107 (27 R. 1204 / 14 Ocak 1790); 7208/31; 7221/10; 7281/67; MAD, 10049, s. 6; 3365, vr. 243b; 10416, s. 335; HAT, 180/8172; 7287/100; 7325/71; C.AS, 41904

² BOA, D.BŞM, 7287/63 (18 Z. 1204 / 29 Ağustos 1790);; HAT, 214/11702. Anapa Kalesi muhafızlarına önceden beri günlük 200 çift ekmek, 64,2 kg et ve 50 kile şair verilir has akçesi olarak da Tombasar mukataası gelirinden 21 bin 500 kuruş verilmekte idi (D.BŞM, 7287/49, 17 Z. 1204 / 28 Ağustos 1790).

³ 1768 savaşından önce başlayan tahkimat için 1794 yılına kadar 1.896.590 kuruş harcamıştır (Ömerül Faruk Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhane-i Âmire*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (basılmamış doktora tezi) İstanbul 2010, 174). İstanbul, 1774'ten itibaren yapılacak tahkimin devletin güvenliği için hayati önem taşıdığı idrakine varmıştır. Nitekim 1787-1792 Rus savaşı bittiğinde ise Sınırlarda harap olan kale ve tabyaların onurumu için Darbhane-i Âmire'de *ebniye-i kila' akçesi* oluşturulmuştur (Aynı eser, 124-125).

1787 yılına gelindiğinde Avrupa'da da askerî cepheleşmeler oluşmuştu. Bunlardan ilki Rusya-Fransa-Avusturya, diğeri ise İngiltere-Prusya-Felemenk'dir. Osmanlı Devleti de ise tabiatıyla kendini ikinci gruba yakın görmüştü. Sonuçta İngiltere ve Prusya'nın yardım vaatlerine de inanan İstanbul, acele alınmış bir kararla kendini Rusya ile savaşta bulmuştu¹. Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıl sonuna kadar yaklaşık 200 yıl boyunca savaştığı Avusturya da güçten düşmüştü. Bundan sonra Osmanlı-Avusturya savaşlarının yerini artık Osmanlı-Rus savaşları alacaktır. Kuzeyden gelen tehdidin ortadan kaldırılması ve kaybedilen toprakların geri alınması konusunda hassas olan İstanbul, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin kışkırtmalarının da etkisinde kalmıştır. Ayrıca İsveç'le yapılan askerî ittifak da Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harp ilanında etkili olmuştur². III. Mustafa döneminde başlayan ve I. Abdülhamid döneminde devam eden Rus savaşı, III. Selim zamanında da hız kesmemişti. Dönemin Rus kaynakları, III. Selim'in amcası Abdülhamid ve babası Mustafa'nın bu savaş sebebiyle öldüklerine inandığından tahta geçtikten sonra savaşa devam ettiğini yazmaktadır³. Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ilgili yaptığı paylaşım planını boşa çıkarmak da savaşın sebeplerindendi. Diğer yandan İstanbul'un güvenliğinin de teminatı olan Kırım'ın tekrar alınması, devletin bekası için vazgeçilmezdi⁴.

Çalışmamızın ana konusu Anapa Kalesi merkezli Kuzey Kafkasya olduğundan söz konusu savaşta bu cepheyle ilgili askerî ve siyasî gelişmeleri incelemeye çalıştık. Savaşın temel nedeninin Kırım'ın tekrar alınması olduğundan, Kırım'a en yakın ve stratejik mevki olan Anapa Kalesi, İstanbul'un yaptığı savaş planlarının odağında yer almıştır.

Rusya seferi dolayısıyla Kuzey Kafkas-Kırım-Özi hattında uygulanması düşünülen savaş planına göre, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa denizden; Özi Kalesi civarında toplanan askerler karadan; Anapa ve Soğucak bölgesinde toplanan askerlerin

---

¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı*, IV, 186.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999,291.

³ *Pohodi Rumyantseva*, 168-169.

⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, V, 14.

de Kuban Nehri'ni geçerek Ruslara saldırması düşünülmüştü¹. Anapa merkezli Kuzey Kafkasya'ya, başlarına bir serasker atanarak gönderilecek olan 10-15 bin askerle birlikte, bölge kabilelerinden toplanacak askerlerle Kuban Nehri geçilerek Kabartay üzerinden saldırı düzenlenecekti. İlaşesi Anadolu'dan sağlanacak olan ordunun başına Caniklizade Ali Paşa'nın oğlu Battal Hüseyin Paşa'nın getirilmesi, bölgedeki Tatar kabilelerinin başına da Şahbaz Giray'ın han olarak atanması ile bu plan tatbik konulacaktı. Şahbaz Giray ise kabileleri ile birlikte Taman üzerinden Kırım yönüne hareket edecekti². Diğer yandan Erzurum Valisi Abdullah Paşa gizli Kırım seraskeri tayin edilerek o da denizden Kırım üzerine çıkarma yapacaktı³. Kırım üzerinden saldırı planının yapılmasında hiç şüphesiz ki o bölgeden gelen istihbarî bilgilerin payı büyüktü. Anapa ve Soğucak kaleleri muhafızı Bîcanzade Ali Paşa'nın iç çukadarı Ali, Soğucak'tan İstanbul'a gelmek üzere hareket ettiğinde, hava muhalefeti yüzünden bindiği gemi Kırım'a sürüklenmiş, burada Kefe, Suğdak ve nihayetinde Balaklava Limanı'na sığınmıştı. Ruslar tarafından alıkonulan Ali Bey, bölge ile ilgili verdiği bilgide, Rusların Kırım'da askerinin bulunmadığını, büyük çoğunluğunu Kuban Nehri sınır boyuna yığıldığını ifade etmişti⁴. Bu ve benzeri bilgiler doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin Kırım'a hem Özi üzerinden hem de denizden çıkarma yapma planı mantıklı idi.

Seferberlik dolayısıyla kendisinden hem Soğucak-Anapa-Kuban bölgesi için, hem de Özi bölgesi için asker tertip etmesi istenilen Kafkas Seraskeri Battal Hüseyin Paşa, henüz istenileni yerine getirememişti. Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Özi Kalesi önlerine geldiği halde, karadan saldıracak asker hâlâ toplanmadığından harekete geçemiyordu. Ayrıca Anapa ve Soğucak bölgesi için kendisinden toplanması emredilen 15 bin asker yine toplanamamıştı. Battal Hüseyin'e gönderilen hükümde, oyalanmadan hem Özi'ye, hem de kendisinin de görevlendirildiği Anapa-Soğucak bölgesine bir an önce asker tertip etmesi

---

¹ BOA, C.AS, 4733, (Evail-i N. 1202 / 5-14 Haziran 1788).

² BOA, HAT, 22/1079.

³ BOA, C.AS, 1938, (Evail-i M. 1205/ 10-20 Eylül 1790).

⁴ BOA, HAT, 27/1305 (12 R. 1200 / 12 Şubat 1786).

emredildi¹. Fakat Battal Hüseyin Paşa hâlâ Trabzon'da oyalanmakta idi. Kendisine gönderilen emirde, Anapa'ya giderek düşman üzerine yürüdüğü haberleri beklenirken onun hâlâ asker iaşesi için peksimet vs. sorunlar dile getirdiği, oysa Canik Muhassılı Hayreddin Bey vasıtasıyla Samsun İskelesi'nde peksimet hazırlandığı belirtilmiştir. Bu tür bahaneleri bırakarak bir an önce Anapa'ya gitmesi emredildi². Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın Kuban Nehri'ni geçerek Kabartay'a geçmesi planlanırken Anapa ve Soğucak Muhafızı İpeklizade Mustafa Paşa da Anapa, Soğucak, Gelincik Limanı ve Taman bölgesinin muhafazasında görevlendirildi. Kabilelerin başına başbuğ olarak atanan Mehmed Giray'la birlikte bölgesel savunma hattı oluşturulacaktı³. Bîcânzade'nin kısa süren muhafızlığından sonra yerine atanan İpeklizâde Mustafa Paşa'nın, kabilelerle münasebetlerinin iyi olması ve onların Osmanlı tarafına kazandırılmasında büyük katkılar sağlaması, bölgede topyekun savunma hattının oluşturulmasına yardımcı olacağı düşünüldü.

Battal Hüseyin Paşa her defasında bir bahane ile görev yerine gitmekten kaçınıyordu. Sürekli şu lazım bu lazım demekte, hava muhalefetinden geminin hareket edemediğini veya hareket etmiş olup yine hava muhalefetinden geri dönmek zorunda kaldığını ifade etmekte idi⁴.

Abaza Dağları'nda yaşayan Natuhac Kabilesi, Anapa ordusuna 12 bin savaşçı verebileceklerini açıklamıştı. Ne var ki o sene (1790) kıtlık ve buna bağlı ölümler olması, taahhütlerinde duramamalarına neden olmuştur. Kableden 500 kadar adam 15 Şubat 1791'de Anapa Kalesi'ne gelerek *sizler padişahın bendesi iseniz biz dahi padişah kuluyuz* diyerek açlıktan helâk olma noktasına geldiklerini belirtip tayinat ve zahire istemişlerdi. Bunun üzerine kendilerine bir miktar yiyecekle 1500 kile arpa verilmiştir⁵. Petersburg'dan gelen casusların verdiği bilgiye göre, Mareşal Grigory Aleksandrovic Potemkin'in Özi Kalesi üzerine, General Tekeli'nin ise Anapa'ya gelecekti. General'e Kraliçe Katerina tarafından, yaz kış demeden

---

¹ BOA, C.AS, 4733, (Evail-i N. 1202 / 5-14 Haziran 1788).

² BOA, C.AS, 8677.

³ BOA, C.AS, 39954 (Evail-i R. 1204 / 19 -28 Aralık 1789).

⁴ BOA, HAT, 266/15408.

⁵ BOA, C.AS, 4340 (8 B. 1205 / 13 Mart 1791); 3489; C.DH, 7867.; MAD, 10052, s. 251.

muharebe ederek Anapa Kalesi'ni alması emredildiği¹ de gelen haberler arasında idi. Kabileler de savaş için Anapa Kalesi'ndeki hazırlıkların tamamlanmadığını bildiğinden bahsi geçen casusun takriiriyle birlikte Mir Mehmed'i İstanbul'a gönderdiler. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa Sofya'da bulunduğundan, Mir Mehmed İstanbul'dan sonra buraya geçti. Durumdan haberdar olduğu belli olan Yusuf Paşa tarafından, Canik'de bulunan Kafkas Seraskeri Battal Hüseyin Paşa'nın 30 bin kişilik ordu toplayarak Özi, Merkez ordusu ve maiyyetine eşit teksim ederek Anapa'ya geçmesinin emredildiğini içeren tahrirat, Kabartay ve tüm kabilelere bildirilmek üzere Mir Mehmed'e verildi. Mir Mehmed Anapa'ya geçmeden önce Canik'e uğrayarak durumu bizzat teyid etmek istedi. Nitekim Battal Hüseyin Paşa'nın hâlâ Canik'te olduğunu ve Anapa'ya gitmemek için türlü bahaneler ileri sürdüğünü müşahede etti².

Diğer yandan kabilelere hem moral takviyesi yapılmakta hem de merkeze bağlılıkları canlı tutulmaya çalışılmakta idi. Ferah Ali Paşa ile başlayan yoğun savaş hazırlıkları, bir yandan kaleler inşa edilmek suretiyle istihkâmlar kuvvetlendirilerek devam ederken bölge kabilelerine de İslâm dini telkin edilmekte idi. Bu yolla bölge halkı zihninde halifeye bağlılık olgusu yerleştirilerek ortak payda olan Rusya'ya karşı, daha güçlü bir koz elde edilmek gayesi güdülmekte idi. Osmanlı Devleti'nin, özellikle Ferah Ali Paşa'nın özverisiyle, sonuçları itibariyle oldukça başarılı şekilde uyguladığı bu politika ile Rusların Gürcistan'a inmeleri yaklaşık 20 yıl engellenmiştir. Bu süreçte, ortak düşmanla birlikte ortak din düşmanlığı olgusu da yerleştirilmiştir.

Diğer yandan Kabilelerin Ruslardan korunması amacıyla daha önceden yapılan kalelere ilaveten Demirköy, Bezağug ve Hatukay kabilelerinin yaşadıkları bölgelere toprak kaleler yapılması planlandı. Bu doğrultuda Ordu Nazırı ve Anapa Kalesi defterdarı Memiş Efendi'ye gönderilen emirde, adı geçen bölgelerde derhal keşif yapılması, mevsim şartları uygun olursa kalelerin kışın inşa edilmesi istendi. İnşaat için gerekli malzemenin listesinin çıkarılması ve İstanbul'a gönderilmesi

---

¹ Edib, s. 191; Asım, I, 17.

² Edib, s. 191-192.

emredildi. Eğer bahar ayında inşaata başlamak icap ederse alanında mahir kimselerin tespit edilmesi de gelen emirler arasında olup sonucun İstanbul'a bildirilmesi istendi¹.

Kuban boyundaki kabilelerin çoğunluğu Tatar ve kuzeyinde de Tataristan bulunmakta idi. Eskiden beri Tatarlar, Kırım Hanlığı soyundan bir hanın idaresinde yönetilmekte idiler. Bu sebeple Rusya'ya açılacak seferde, onları idare etmek ve düzene koymak amacıyla başlarına Şahbaz Giray'ın han yapılması planlanmıştı. Vize kasabasından İstanbul'a çağırılan Şahbaz Giray, Şehzade Camii civarında bulunan Selim Paşa konağına yerleştirilmişti. Birkaç ay burada kaldıktan sonra 10 Eylül 1787'de III. Selim'in huzuruna çıkmış ve Kuban Hanı unvanıyla kendisine hanlık verilerek bölgenin istihkâmı ve takviyesi ile görevlendirilmişti. Biraderi Mübarek Giray da Kalgay olmuştur. Şahbaz Giray'ın, Başbuğ Mustafa Paşa ile birlikte Taman üzerinden Kırım'a geçmesi veya Kabartay tarafına geçip o tarafta bulunan kabileleri de yanına alarak Rusya üzerine hücum etmesi planlanmıştı. Ancak Şahbaz Giray'ın Anapa'ya gitmesi bahar ayını bulacağından, o vakte kadar bölgede bulunan Tatarları toplayıp Rusya'ya hücum etmek üzere Saadet Giray Kuban başbuğu olarak atandı. Şahbaz Giray da Bucak Tatarlarını toplamak üzere, 1787 yılının sonlarında Besarabya'ya geçmiş ve o tarafta çevresinde 40 bin Tatar'ı toplamıştı. Şahbaz Giray'ın atama kararını içeren emir Anapa'ya gönderilmişti. Ferah Ali Paşa'dan itibaren düzen altına alınmaya çalışılan Tatar kabileleri Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sıkıntı doğuran çapul hareketlerinden büyük oranda vazgeçirilmişti. Fakat bu kararın duyulmasıyla birlikte cesaretleterek çapula başlayacaklarını ve Rusların Anapa'ya saldırmalarına meşruiyet kazandıracağını düşünen İpeklizade Mustafa Paşa, atama emrini gizlemiştir².

Fakat Şahbaz Giray, kendisinden beklendiği gibi hareket etmemiş, maiyetindeki askerleri küstürmüştü. Kabileler nezdinde, daha çok itibar gören Arslan Giray dururken onun han ilan edilmesi pek hoş karşılanmamıştı. Yine Arslan Giray gibi kabileler tarafından sevilen Baht Giray'ın ise görev karşılığı devletten fazla taviz

---

¹ BOA, D.BŞM, 7316/57 (Evahir-i Ra. 1205 / 28 Kasım-7 Aralık 1790).

² BOA, HAT, 13/665; 15/656; Cevdet, *Tarih*, IV, 30-31.

koparacağı tahmin edilerek Şahbaz Giray'ın han tayin edilmesi uygun görülmüştü. Şahbaz Giray'ın usulsüz tavırları üzerine hana yakışır davranması hususunda kendisine emir gönderildi¹. Kuban'a kalgay tayin olunan Baht Giray'ın kardeşi Mehmed Giray İstanbul'a geldi. Kendisine bir mihmandar tayin olunarak Şehremini'nde bir konak kiralandı. Bab-ı Âsafî'ye gelişinde kendisine kürk, maiyetindekilere de çeşitli elbiseler ve hediyeler ile 2000 çeyrek altın dağıtıldı. Anapa ve Soğucak taraflarına tekrar döneceği vakit Osmanlı Donanması kalyonlarından biri tahsis edilerek Mehmed Giray'a 20 bin ve maiyetindekiyelere 6000 kuruş harcırah verildi. Kuzey Kafkas kabilelerinin ileri gelenlerini Osmanlı tarafına çekmek için 50 bin kuruştan fazla tutarda, mühimmat, hilatler ok ve yaylarla birlikte birçok hediye verilerek gönderildi². Battal Hüseyin Paşa ile kabilelerin başbuğu Mehmed Giray Sultan vasıtasıyla, Kuban havalisindeki kabile reislerine verilmek üzere 27 bin 165 kuruş değerinde hediyelik eşya ve mühimmat temin edildi. Hediyeler arasında çeşitli renk ve cinste kumaş ve derilerle birlikte, altın ve gümüş kakmalı tüfekler, ok ve yaylar da vardı³.

Kuzeydeki tüm bu hazırlıkların dışında Kafkasların güneyinde de seferberlik dolayısıyla asker gitmeden önce hazırlıklara başlandı. Çıldır Valisi Süleyman Paşa, Erzurum'dan tertip olunan zahirenin yeterli olmadığını, askerın Dağıstan'a gitmesiyle bol miktarda zahireye ihtiyaç duyulacağını bildirdi. Bunun üzerine Erzurum ve Kars kalelerinde bulunan yaklaşık 200 bin kile zahirenin bölgeye sevkine karar verildi. Erzurum'da 53 bin 267 kile arpa, 74 bin 110 buçuk kile buğday bulunmakta idi. Kars Kalesi'nde ise 45 bin 596 kile arpa, 26 bin 112 kile buğday mevcut idi⁴.

Bu arada Anapa'da bazı huzursuzluklar meydana gelmekte idi. 15 Mayıs 1790'da Anapa Kalesi nüzül emanetini üstlenen Süleyman Ağa, bazı zorluklarla karşılaşmıştı. Nitekim Soğucak Muhafızı Mustafa Paşa İstanbul'a gönderdiği

---

¹ Edib, s. 98. Arşiv vesikalarında, İsmail'e yardım için gönderilen Baht Giray'ın görevi yerine getirmeyerek geri döndüğü belirtilmektedir (C.A.S, 1325, Evahir-i Ra. 1205 / 27 Kasım-6 Aralık 1790).

² Edib, s. 127, 128.

³ BOA, D.BŞM, 7135/37, (17 N. 1203/11 Haziran 1789).

⁴ BOA, D.BŞM, 7077/33, (17 Za. 1203 / 9 Ağustos 1789).

takririnde, Anapa Kalesi'ne gönderilen zahire ve hazineye Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın el koyduğu ve Süleyman Ağa'nın zor durumda kaldığını beyan etmişti. Battal Hüseyin'in, Süleyman Ağa'ya tüccardan elli altmış keselik mal aldırarak onun üzerine tahvil etmesiyle Silahşor, içinden çıkılmaz zarara boğulmuştu. Aynı zamanda hasta ve yaşlı olması, kendisinin İstanbul'a dönme isteğini artırdı. Fakat borçlandığı insanlar, İstanbul'a dönmesine rıza göstermemişti. Kendi tayinatının da henüz verilmemesi, Defterdar Memiş Efendi'den bir miktar para isteğinin reddedilmesi Silahşor Süleyman Ağa'yı konağında hapis duruma sokmuştu. Soğucak Muhafızı Mustafa Paşa, Süleyman Ağa'nın borçlandığı 25 bin kuruşun Anapa Defterdarı Memiş Efendi'den alınması veya Memiş Efendi'ye İstanbul'dan gönderilmesi ya da Battal Hüseyin Paşa'dan alınabileceği seçeneklerini de İstanbul'a bildirmiştir¹. Durumun İstanbul'a yansması üzerine Süleyman Ağa'ya gönderilen emirde, 1785 yılından beri kendisine günlük 15 çift ekmek, 6,4 kg et ve üç kile arpanın tayinat olarak tahsis edildiği ve kesintiye uğramadığı belirtilmiştir. Battal Hüseyin Paşa ve Memiş Efendi'ye, Süleyman Ağa'nın tayinatını vermeleri hususunda emirler gönderilmiştir². Süleyman Ağa'nın borçlarıyla ilgi hesabı kapandıktan sonra İstanbul'a gönderilmesinin uygun olacağı emredilmiştir³. Daha sonra İstanbul'dan İpeklizade Mustafa Paşa'ya yazılan emirde, Silahşor Süleyman Ağa'nın İstanbul'a dönmesi için gerekeni yapması istenmiştir⁴.

Diğer yandan Defterdar Memiş Efendi, İstanbul'a gönderdiği takrirden, Anapa Kalesi'ndeki bazı sıkıntılardan bahsederek yardım talebinde bulundu. Kale hendeğinin 75 cm. miktarına düştüğünü, bunların tekrar kazılması için iki-üç bin kadar kazma küreğe ihtiyaç duyulduğunu, Serasker Battal Hüseyin Paşa'da para kalmadığını, Anapa için hazırlanan zahire miktarı 200 bin kile iken bunun 70 bin kilesinin Ordu-yı hümayuna verildiğini belirtti. Ordu'nun Anapa'ya gelmesi halinde çok miktarda peksimete ihtiyaç duyulduğunu fakat ellerinde peksimet bulunmadığını, o ana dek sekiz bin kile buğdayın Anapa'ya ulaştığını belirtti. Bunların dışında

¹ BOA, D.BŞM, 7323/83 (18 R. 1205 / 25 Aralık 1790); Cavid, s. 87.

² BOA, MAD, 10049, s. 305 (8 L. 1204 / 21 Haziran 1790).

³ BOA, D.BŞM, 7334/87 (19 Ca. 1205 / 24 Ocak 1791)

⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 61 (Evasıt-ı M. 1205 / 20-30 Eylül 1790).

mühimmat ve silaha da ihtiyaç duyulduğunu, silahı olmayanlara verilmek için 2200 kadar küçük baltanın gönderilmesini talep etti¹. Seraskerin maiyetinde 32 top bulunacağını lâkin bunlar için barut ve yeterli derecede mühimmatın bulunmadığını da belirtti. Aynı şekilde çadır ve çergenin de yeterince bulunmadığını, peksimetin bittiğini, çok miktarda zahireye ihtiyaç duyulduğunu aktarmıştı². Fakat o zamana değin zaten para, zahire ve mühimmat takviyesi yapılan Anapa Kalesi'nden böyle taleplerin gelmesi İstanbul'un tepkisine yol açmıştır. Bunların yeterli miktarda gönderildiği ve hâlihazırda Bolu, Kastamonu, Canik, Sivas Amasya vs. bölgelerden zahire ve peksimet tedarikinin devam ettiği ve başta Samsun İskelesi olmak üzere, bölgedeki iskelelerden Anapa'ya sevkiyatın devam ettiği bildirilmiştir³. Durumla ilgili merkezde yapılan incelemede Anapa için Sinop ve Canik iskelelerinden 13 bin 28 ton 204 kg peksimet hazırlandığı, İstanbul'dan iki gemiyle bölgeye 3950 kile un ile 15 bin kile arpa sevk olunduğu, Anapa için Sivas, Çorum, Karahisar-ı Şarkî ve Canik'ten 80 bin kile un ile 130 bin kile arpanın toplandığı, 8461 kg barutla direkleriyle beraber 200 sekban çadırı, 100 mutfak çadırı ve şemsiyesi, iki defada 952 buçuk kese 170 kuruşun Battal Hüseyin'e gönderildiği, yine 14 ton 102 kg barut ile 5840 kg habbe kurşunun lazım olan diğer mühimmatla bir önceki ayda (Eylül 1790) gönderildiği bildirilmiştir⁴.

Memiş Efendi askerın geçeceği yollarda nehirler bulunduğundan köprü inşası için kereste, kazma, kürek, ikiyüzlü balta ve 200 çadıra ihtiyaç duyulduğunu da belirtmişti. Bunun üzerine Kırımî Elhac Salih'in üç direkli kalyonu⁵ ile 2820,4 kg siyah barut, 1500 ağaç kürek, 1000 kazma, 5640 kg ham demir, 200 çadır, 200 sekban çadırı, 100 açık çeşme, 100 adet kenef çadırı, 3000 adet çakmak taşı ile 220 adet küçük balta bölgeye gönderildi. Demir alet, cıvata ve büyük çivi imali için bir ocakçı ile köprü yapımında gerekli olan demir mühimmatın yapım ve hazırlanması için üç demirci amelesi de gönderilenler arasında idi. Ayrıca üç dökümcü ile üç

---

¹ BOA, D.BŞM/CBH, 42/34 (9 N. 1204 / 23 Mayıs 1790).

² BOA, C.AS, 24138 (5 M. 1205 / 2 Ekim 1790).

³ BOA, HAT, 273/16053.

⁴ BOA, C.AS, 24138 (5 M. 1205 / 2 Ekim 1790); MAD, 10049, s. 406.

⁵ BOA, C.AS, 28111 (25 B. 1204 / 10 Nisan 1790).

marangoz da gönderildi¹. Köprü yapımı için talep edilen kerestenin bölgeden temin edilmesi istendi². Bunlar gönderilmekle birlikte Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın talep ettiği 600 çadır, 600 sekban çerçesi, 85 mutfak çadırı, 600 açık çeşmenin fiyatları ödenerek imal ve inşa ettirilmekte olup ordunun harekete geçeceği bahar aylarına kadar yetiştirileceği bildirildi³. Obüs topları için de 200 gülle gönderildi⁴. Anapa ordusunda at koşumlarının imali için sarrac görevlendirildi⁵. Daha sonra aralarında, 9,6 kg İngiliz barutu; 1,9 kg'lık 5500; 1,28 kg'lık 500 ve 0,6 kg'lık 500 olmak üzere toplam 6500 top güllesi, 5000 adet Frengi şali, 10 bin teneke falyaha, 5000 ağaç plastorya, 10 adet kösele sürat kovası, 10 katran kovası, 10 adet maytab, 3,2 kg sünger, 10 deste top egesi, 10 adet testere, 20 adet burgu mili vs.nin bulunduğu 1949 buçuk kuruşluk mühimmat Anapa'ya gönderilmiştir⁶. Bu arada daha daha önceden İstanbul'dan Anapa'ya gönderilen perdahçı 3840 kg barut hazırladı⁷.

Battal Hüseyin Paşa, Taman yönüne gidecek asker için 50 ve Demirköy ile Besni taraflarına gidecek asker için 25 adet arabalarıyla birlikte toplam 75 sürat topu gönderilmesini istemişti. Yapılan tahkikatta Anapa ve Soğucak kalelerinde toplam 47 top bulunduğu tespit edilmiştir⁸. Daha sonra Anapa seraskerinin istediği şahî, sürat ve havan toplarından oluşan toplam 29 top ve 48 adet araba, tüm koşumlarıyla birlikte gönderildi. Defterdar Memiş Efendi, bunlara ilaveten beygirleri için 300 adet daha eyer ve koşum takımına ihtiyaç duyulduğunu belirtmesi üzerine, bir önceki yıl (1790) gönderilen arabalarla koşum takımları bulunduğu için tekrar gönderilmesine lüzum görülmedi⁹.

¹ BOA, D.BŞM, 7239/13 (18 B. 1204 / 3 Nisan 1790); 7272/40; 7275/127; 7258/61; 7272/40; 7313/36; C.AS, 35530.

² BOA, D.BŞM.CBH, 42/67 (7 L. 1204 /20 Haziran 1790); D.BŞM, 7212/62; 7260/15; 7256/37; 7232/51; 7240/118; 7242/20.

³ BOA, D.BŞM, 7214/61 (12 Ca. 1204 / 28 Ocak 1790); 7210/13; MAD, 10416, s. 46.

⁴ BOA, C.AS, 41998 (27 B. 1204 / 12 Nisan 1790).

⁵ BOA, D.BŞM, 7235/9 (9 B. 1204 / 25 Mart 1790).

⁶ BOA, D.BŞM, 7328/70 (24 Ra 1205 / 1 Aralık 1790).

⁷ BOA, D.BŞM, 7199/14 (12 Ra. 1204 / 30 Kasım 1789).

⁸ BOA, MAD, 10049, s. 167 (17 Ca. 1204 / 2 Şubat 1790).

⁹ BOA, A.E, SLM.III, 11986 (4 S. 1205 / 8 Nisan 1791).

Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı Ruslardan tekrar almak için başvurduğu askerî tedbirlerden biri de Abdullah Paşa'nın Kırım Seraskeri olarak atanmasıdır. Daha önce Canik Muhassılı Vezir Ali Paşa'nın kethüdası olan Abdullah Paşa Erzurum ve Trabzon valilikleri uhdesine verilerek 19 Ağustos 1790 tarihinde Anapa seraskeri olarak atanmıştır¹.

Diğer yandan Soğucak muhafızlığına Canik Muhassılı Hayreddin Bey atandı. Kendisine gönderilen emirde, Canik ahalisiyle arasında iyi münasebetler bulunmadığı gerekçesiyle böyle bir karar alındığı belirtilerek yakınlarını toplayarak bir an önce Soğucak'a gitmesi bildirildi². 11 Ağustos 1791 tarihinden itibaren sekiz ay boyunca Osmanlı-Rus muharebeleri durmuş, barış müzakereleri yapılmakta idi³. Bununla beraber yukarıda da belirtildiği üzere, Osmanlı Devleti tedbiri elden bırakmayarak bölgenin tahkimine devam etmekte idi. Bu çerçevede Anapa-Soğucak bölgesine atanan Hayreddin Bey idaresinde 2000 asker daha gönderilmesi planlandı. Yerine vekil olarak tayin edilen Abdullah Bey'e Anapa'ya gitmesi gereken askerlerin zaman kaybedilmeden sevkiyatının yapılması emredildi⁴. Hayreddin Bey İstanbul'a, 1500 askerin 1791 yılı Mart'ında Anapa'ya gönderildiğini yazmıştır. Ayrıca askerlerle birlikte aynı gemiyle 17 bin kile un da bölgeye sevk edilmişti⁵. Diğer yandan Anapa Defterdarı Memiş Efendi'ye gönderilen emirde, daha önceden talep ettiği 1000 adet öküz boyunduruğu ve 1000 çift tekerleğin bulunduğu mahalde imal edilmesi istenmiştir⁶. Kuğuzade Süleyman Paşa'ya gönderilen emirde ise öteden beri kendisinin devlete bağlılığı ve hizmeti övülerek beraberinde en az 500 askerle Anapa'ya gitmesi istenmiştir. Rusların fazlasıyla göçtüğü yerin Kuban bölgesi olduğu, dolayısıyla savaşın burada cereyan edeceği belirtilerek kendisinden, serasker Abdullah Paşa ve Ordu Nazırı Memiş Efendi ile birlikte bölge savunmasına katkıda

¹ BOA, A.RSK.d, 1589, 69; Haşim, vr. 63b.

² BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 69 (Evasıt-ı M. 1205 / 20-30 Eylül 1790).

³ BOA, C.AS, 7386 (Evasıt-ı Ra. 1206 / 8 Kasım 1791).

⁴ BOA, C.AS, 3169 (Evail-i S. 1205 /1-10 Ekim 1790)

⁵ BOA, C.AS, 39365. Postal parası olarak her bir askere 15 kuruş verilmiştir A.DVN.MHM.d, 194, s. 442 (Evasıt-ı N. 1205 / 14-23 Mayıs 1791)

⁶ BOA, D.BŞM, 7331/40 (8 b. 1205 / 13 Mart 1791).

bulunması emredildi¹. Süleyman Paşa, Anapa'ya görevlendirilmesi dolayısıyla kendisine bir kat âlâ elbise ve 12 bin 500 kuruş harçlık verildi².

B. Rus Taarruzu ve Savaş

1. Rusların Kabilelere Saldırısı ve Birinci Anapa Kuşatması

Ruslar 1788 yılı ortalarında 15 bin askerle Kuban Nehri'ni geçerek Besni Kabilesi'ne baskın yapmış iki taraf arasında şiddetli çatışmalar olmuştu. 40 gün süren çatışmalar sonucunda Besni Kabilesi, Anapa muhafızına müracaat ederek kendilerine asker ve bunlarla birlikte top gönderilmesi talebinde bulundular. Fakat kalede istedikleri miktarda asker ve top bulunmadığından kabilenin ileri gelenleri durumu doğrudan İstanbul'a arz etme ihtiyacı duymuşlar, içlerinden Mir Mehmed'i seçerek İstanbul'a göndermişlerdi³. İstanbul'da kendisine gerekli ilgi gösterilmiş, kabile beylerine iletilmek üzere yazılan emirler ve 250 kuruş yol harcırahı verilerek tekrar Anapa'ya dönmüştür⁴. Mir Mehmed'in dönüşte kabilelere, Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın kendilerinin imdadına geleceğini belirtmesiyle moral bulan kabile askerleri çıkardıkları 15 bin askerle birlikte Uyun denen yerde Rus ordusuna saldırmıştı. Sekiz saat süren muharebe sonucunda 3000 civarında Rus askeri ölürken kabile askerlerinden de birçoğu hayatını kaybetmiştir. Rusların, Anapa Kalesi üzerine gitmesi üzerine Çerkesler de onları takip etmiştir. Besni Kabilesi'ne saldıran ve burada süren sekiz saatlik muharebeden sonra Ruslar yönlerini Anapa'ya çevirmişler ve kaleyi kuşatmışlardı. General Bibikov komutasındaki ordunun mevcudu Rus kaynaklarında 17609 asker ve 16 top olarak geçmektedir. İki haftalık iâşe ile hareket eden Ruslar, erzakları bittiğinde kabilelerden temin etme düşüncesiyle daha fazla tedarikte bulunmamışlardı. 25 Mart 1790'da Anapa Kalesi'ni kuşatan Ruslar zahiresiz kalmışlardı. Bölgeden zahire tedarik etmek bir yana, Anapa Kalesi'ni kuşattıklarında bölge kabilelerinin de saldırısına maruz kalarak büyük kayıplar vermişleridir. İçeriden Türk askerleri ve kale halkının, dışarıdan ise kabilelerin saldırısıyla çıkan çatışmalarda mağlup olan Ruslar 15

¹ BOA, C.AS, 4170 (Evasıt-ı N. 1205 / 14-23 Mayıs 1791); A.DVN.MHM.d, 196, s. 122; 235.

² BOA, HAT, 1387/55106; 1399/56246; KK. d, 2379, s. 97.

³ Edib, s. 191; Asım, I, 17.

⁴ BOA, C.DH, 11577, (17 N. 1202 / 21 Haziran 1788).

Nisan'da geri çekildiler. Fakat bölgeden ayrılmışlardı. Bu defa kabileleri kendi tarafına çekmek için girişimde bulunan Ruslar, bundan da sonuç alamamış, Kuban Nehrini geçtiklerinde ise sayıları 5407'ye düşmüştü. Diğer yandan Anapa açıklarında bekleyen Uşakov komutasındaki Rus donanmasında bombardıman ve yangın gemilerinin olmamasından dolayı kaleye yanaşmaya cesaret edememişti¹. Kabilelerin ileri gelenleri Battal Hüseyin'in geleceğinden ümidi kesip, Rusların da tekrar kalabalık askerle gelmesi durumunda zorda kalacaklarını düşündüklerinden, Mir Mehmed'i tekrar İstanbul'a gönderdiler. Mir Mehmed'in İstanbul'a gidişi III. Selim'in cülusunun iki ay sonrasına tekabül etmişti. Battal Hüseyin Anapa'ya gitmesi için verilen emir haberini alarak tekrar Anapa'ya döndü. Battal Hüseyin Paşa, III. Selim'in tahta çıktığını duyduğunda Sohum üzerinden birkaç yüz adamla Anapa'ya gitmişti².

Mir Mehmed İstanbul'da iken bölge ahvaline dair hükümete geniş kapsamlı bilgi vermiştir. Abaza ve Çerkes kabilelerinin yardım taleplerinin yanı sıra, Rusların bu kabilelerle Tatar kabileleri nezdinde giriştiği celbetme ve tehdit vasıtasıyla kendilerine karşı savaştan vazgeçirme faaliyetlerinden bahsetmiştir. Bununla birlikte Kabartayların Ruslarla muharebelerde buldukları, Osmanlı'dan yardım geleceği umidiyle cansiperane savaştıklarını belirtmiştir. Tiflis yolu üzerinde bulunan İnguşların, daha önce Rus tesirinde iken Kabartayların gayret ve başarılarını gördükten sonra Moskova'ya itaatten vazgeçerek Kabartaylar tarafına geçtikleri de gelen haberler arasında idi. Bu durumun Moskova ile Tiflis hanı arasında yapılan ve Rus askerinin Gürcistan'a gitmesini öngören anlaşmayı da boşa çıkardığı ifade edilmiştir. Mir Mehmed, daha önce Battal Hüseyin Paşa ile Trabzon'da yaptığı görüşme hakkında da bilgi vermişti. Battal Hüseyin Paşa'ya eğer 10 bin askerle Abaza ve Çerkese giderse, başına 50 bin kabile askerinin toplanacağını, 20 bin askerle Kabartay'a gitse bölge halkının 100 bin askerle kendisine destek çıkacağını belirtmişti. Bu askerlerle Rusya'ya saldırılırsa Ejderhan ve Kazan Tatarlarının da kendilerine katılacağını bildirmişti. Battal Hüseyin'in yanından iyi intiba ile

---

¹ A Asım, I, 18; Edip, 192; B. Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları* (çev. Selenge Yayınevi), İstanbul 2009, 247-248.

² Edib, s.192.

ayrılmayan Mir Mehmed, Battal Hüseyin'in sefer esnasında İstanbul'dan kendisine maddi yardım yapılacağına inanmadığını, tüm masrafın kendi üzerine kalacağına inandığını ifade etmiştir.

Mir Mehmed, ona Kabartay üzerinden sefere çık denilse İstanbul'a iki kat masraf gösterebileceği, belki de Abaza ve Çerkes kabilelerinden bir yolunu bulup alacağı mühürle mahzar tertip edip İstanbul'a göndererek, kabilelerin savaş taraftarı olmadığını iddia edebileceğini belirterek buna karşı tedbir alınmasının elzem olduğunu ifade etmiştir. Battal Hüseyin Paşa ile mülakatında Kuzey Kafkasya ahvali hakkında da bilgi verdikten sonra ondan bir miktar asker isteyerek, kabilelerin Osmanlı askerinin numunesini dahi görmeleriyle morallerinin artacağını belirtmesiyle kendisine 300 asker verilmiş ve bunlarla Anapa'ya dönmüştü. Mir Mehmed kalede iken bir Çerkes gelerek Hatukay Kabilesi'ni Rusların bastığını belirtmişti. Bunun üzerine Mehmed, Şabsıh, Abazin, Demirköy, Besni ve Mohoş kabilelerini dolaşarak onlara İstanbul'dan götürdüğü fermanları gösterip Osmanlı ordusunun geleceğini belirterek Hatukay Kabilesi'ne yardım etmelerini istemişti. Bunun üzerine heyecana gelen söz konusu kabilelerin yardıma koşmasıyla, Rus ordusu hezimete uğratılmıştı. Mir Mehmed, Rusların Kırım'ı istiladan sonra Özi'yi de ele geçirdiklerini belirterek yeni hedeflerinin Anapa ve Soğucak engellerini aştıktan sonra Gürcistan hanlarıyla ittifak ederek Ahışa ve Erzurum'u zapt etmek olduğunu ifade ederek, kabilelere gerekli yardımın yapılması ve bölgenin mutlaka tahkimine özen gösterilmesini arz etmiştir. Mir Mehmed'in verdiği malumat ve alınması gereken tedbirler hususunda, daha sonra cereyan eden hadiseler göz önünde bulundurulduğunda çok yerinde tespitlerde bulunduğu aşikârdır. Bununla birlikte Zanoğlu Mehmed Giray'ın Kuban'da bulunan Bahadır Giray ve Arslan Giray ile birlikte hareket ederek Rusları Anapa'ya davet ettiğini iddia etmektedir. Hatta Bahadır Giray'ın Rusya'da esir olan oğlu Selim'in de onlarla olduğunun rivayet edildiğini söyleyerek bunların Kuban'dan kovulmaları gerektiğini söylemiştir¹. Çalışmamızda adı sıkça zikrolunan Zanoğlu Mehmed Giray, defalarca İstanbul'a gelmiş, kabilelerle hükümet arasında irtibatı sağlamış, Ruslara karşı kabileleri birleştirerek onların Osmanlı tarafına kazandırılmalarında büyük rol oynamış bir isim

---

¹ Cevdet, Tarih, V, s. 136-141.

olduğundan, onunla ilgili malumata şüpheye yaklaşmamıza sebep olmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Bahadır Giray'ın oğlunun Ruslarda olduğu ve onlarla sürekli temas halinde olması, Mir Mehmed'in şüpheleri için dayanak noktası olabilir. Lâkin Zanoğlu Mehmed Giray'ı da onlarla aynı kefede değerlendirmesi akla makul gelmemektedir. Mir Mehmed Anapa'ya dönüşte, İstanbul'dan getirdiği ve onları teselli edecek emirleri göstermiş, kabilelerin ileri gelenleri, Osmanlı Devleti'nin kendilerine yardım göndereceği hususunda mutabık kalmışlardır¹.

Anapa Kuşatmasının ikinci günü Anapa'ya gelen Mir Mehmed, Battal Hüseyin'i gördüğünde elindeki emirleri gösterip, ona *feli'llâhi'l- hamd bundan böyle bir şeye müzâyakamız yokdur. Emr-i pâdişâhî üzre Ordu-yı Hümâyûnu Kabartay'a idhâl buyurun; nice yüz bin ehl-i İslâm size muntazırlar ve bu kadar zamândan berü kudûmunıza müterakkıblardır*² dediğinde Battal Hüseyin Paşa, onu tekzip ederek çeşitli bahaneler ileri sürmüş ve kabileleri tahkir etmişti. Azimlerinden ödün vermeyen kabileler, Battal Hüseyin ne istedi ise yerine getirmişler, talep ettiği 950 araba ile beygirleri de temin etmişlerdi. Bununla birlikte kabile ileri gelenleri onun davranışları neticesinde, Battal Hüseyin'e karşı duydukları tepkiyi dile getirmekten geri durmamışlardır. Nitekim ona, *Padişâh-ı İslâm'ın bu kadar nân u ni'metin yiyüp ve söze geldikde dîn-i İslâmdanuz; pâdişâh vüzerâsından ve ricâl-i devletdenüz dîrsiz; nedür bu hareket ve bu hyânnet ki bu kadar hazine yanınızda mevcûd iken vaktiyle araba ve bâr-gîr tedarük olunmaya*³ demişlerdir. Bu tarihlerde bölgeye giden Haseki Osman Ağa da, daha önceden getirilen arabalar iade edildiğinden 500 kadar Anapa içinden, 400 kadarının da etraftan sağlandığını beyan etmiştir⁴. İstanbul'dan da Battal Hüseyin Paşa'ya tehdit ve uyarı dolu bir emir gönderilerek aklını başına devşirmesi, bunca yıldır Osmanlı Devleti'ne hizmette kusur etmeyen bölge ahalisinden birinin dahi incitilmesi durumunda, bunu yaptığına pişman edileceği bildirilmiştir⁵.

---

¹ Edib, s. 191.

² Edib, s. 192.

³ Edib, 193.

⁴ BOA, D.BŞM, 7287/100 (13 B. 1204 / 29 Mart 1790).

⁵ BOA, A.E, SSLM.III, 13152 (Evahir-i B. 1204 / 5 Nisan 1790).

Bu arada Battal Hüseyin Paşa'ya maiyetindeki asker, top, mühimmat vs. ile Anapa'dan hareketle, bölgede meskûn Abaza ve Çerkes kabileleri ve Nogaylarla birlikte Kabartay'a geçmesi hususunda emir gönderildi. Kuban Nehri boyunca Rusların inşa ettiği toprak kaleleri zapt etmesi, buradan da Kızlar Kalesi'ne hücumu emredildi. Aynı emir bölgede yaşayan ve yukarıda zikrolunan kabileler ve Kabartay kabilelerinin ileri gelenlerine de tek tek bildirildi. Harekâta geçmeden önce bir araya gelerek müzakere etmelerini, ayrıca o tarafta bulunan Kırım hanlarının soyundan olanların da savaşta istihdam edilmesi emredildi¹. Battal Hüseyin Paşa'nın ordusu için aralarında 5640 kg siyah barut ve 2820 kg ham demirin de bulunduğu çeşitli mühimmat bir çamlıca gemisi ile gönderildi². Fakat Battal Hüseyin Paşa alınan bu tedbirleri yeterli görmemekte idi. Talepleri arasında iki bin kese akçe, Anapa'da olan topların dışında bir senede temin edilemeyecek kadar lüzumunun iki katı top, uzunlukları ellişer arşın olmak üzere 20-30 donanma kalyonu ve merkez ordusu mühimmatı kadar da mühimmat bulunmakta idi. Bunların dışında Trabzon ve Erzurum eyaletlerinin de kendisine tevcih olunmasını talep etmekte idi. Kendi olduğu bölgede ve Çerkes kavimlerinde mevcut olduğu halde İstanbul'dan olmadık miktarda top çekici beygir de istemişti. Battal Hüseyin Paşa, o an için gerçekleşmesi imkânsız taleplerde bulunarak, talepleri yerine getirilmediğinden görevini yapamadığını söylemek için bahaneler ileri sürmüştü³.

İstanbul'da alternatif çareler aranmak için müzakerelere başlanmıştır. Tebdil hasekisi Mahmud, Battal Hüseyin Paşa'yı Kabartay bölgesine götürmek üzere görevlendirilmiş, hatta savaşta da onun yanında bulunması istenmiştir. Diğer yandan Erzurum Valisi Abdullah Paşa'ya da emir gönderilerek Battal Hüseyin'in Kuban yönünde hareketa geçmeye niyetinin olmadığı, onun yerine bölgeyi bilen biri olarak kendisinin serasker olarak atandığını ve Anapa'ya gitmesi istendi. Eğer gerekirse Soğucak'a muhafız olarak atandığını beyan etmesi ve durumu gizlemesi tembihlenerek Trabzon'un da kendisine verildiği bildirildi. Abdullah Paşa, Anapa'ya gittiğinde askerleri dağıtmadan yeni serasker olduğunu ilan etmesi ve Anapa'dan

---

¹ BOA, C.AS 15093.

² BOA, D.BŞM, 7265/ 16 (13 L. 1204 / 26 Haziran 1790); 7263/94; 7263/80.

³ BOA, HAT, 266/15408.

ileri hareketle Kabartay'a gitmesi emredildi. Eğer muharebe vaktinde Anapa'ya gidemezse kendisine gönderilen emri kimseye ifşa edilmeden tekrar İstanbul'a göndermesi istendi. Müzakere edilen ve yapılmasının uygun görüldüğü seçenek, Sultan'ın iradesine bırakıldığında III. Selim, fikrin güzel olduğunu fakat Abdullah Paşa Anapa'ya gitmeden Battal Paşa düşman üzerine giderse ne yapılacağını sorgulayarak tekrar mülahaza edilmesini uygun görmüştü¹. Daha sonraki sürece baktığımızda Mahmud Haseki'nin Anapa'ya gittiğine, dolayısıyla fikrin uygulamaya konulduğuna şahit oluruz. Zaten Abdullah Paşa'nın da o tarihlerde İstanbul'u sürekli oyalayarak Anapa'ya gitmemesiyle birlikte III. Selim'in kaygı duyduğu fiil de gerçekleşmemiştir. Diğer bir husus ise baştan beri yapılan ve titizlikle hazırlanan Kırım'ı tekrar alma planının Kuzey Kafkasya ayağının, Battal Hüseyin'in Ruslara sığınmadan önce de sekteye uğrama endişesinin büyük olmasıdır. Bunda bölgeye gönderilen seraskerlerin kişisel zaaflarının ve bu doğrultuda İstanbul'un onlara yaklaşımının payı büyüktür.

2. Deniz muharebeleri

Osmanlı Devleti'nin üzerinde durduğu en mühim mevzu, Kırım'ın tekrar Ruslardan alınması idi. Yaklaşık sekiz yılda tahkim edilen Anapa ve Soğucak kaleleri ise düşünülen harekâtın üssü konumunda idi. Bu bölgede toplanan askerle birlikte harekete geçmek üzere Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, irili ufaklı 150 savaş gemisi ile birlikte 3 Mayıs 1788 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Karadeniz'e açılmış, fakat şiddetli hava muhalefeti yüzünden geri dönmek zorunda kalmıştı. 20 Mayıs'a kadar İstanbul'da bekleyen Donanma, bu tarihte tekrar Karadeniz'e açıldı². Osmanlı Donanması Özi ve Kılburun kaleleri ile Prezen Adası civarında Rus donamasıyla birkaç kez muharebeye girmiş, kimi zaman başarı sağlanmışsa da savaşın galip tarafı Rus Donanması olmuş, çatışmalarda karşılıklı can ve mal kaybı da büyük olurken daha ağır kayıp veren Osmanlı savaş gemilerinin yarıya yakını

---

¹ BOA, HAT, 1393/55649.

² Kethüda, vr 23b.; Edib, s. 8-9, 32. Karadeniz'ee açılan savaş gemileri için 6665 kantar top barutu, humbara için 370 kantar Felemenk barutu, tüfek için 209 buçuk kantar kurşun Cebahane-i Âmire'den sağlandı (BOA, D.BŞM, 7106/21, 8 B. 1203 / 4 Nisan 1789).

Ruslar tarafından batırılmıştı. Osmanlı Devleti açısından muharebelerin daha ağır sonucu ise Özi ve Kılburun kalelerinin Rusların eline geçmesi olmuştur¹.

Diğer yandan Osmanlı Donanmasına katılmak üzere, Sinop'ta Battal Hüseyin Paşa vasıtasıyla büyük bir ordunun toplanmış olacağı Hasan Paşa'ya haber verildiğinde, burada henüz bir askerinin bile olmadığı ortaya çıktı. Savaşlarda birçok asker kaybedildiğinden İstanbul'dan, yenilerinin tertibi ve mühimmat takviyesinin yapılması istendi².

Diğer yandan 16 Mayıs 1790'da Uşakov'un komuta ettiği Rus donanması Sivastopol'dan Anadolu sahilleri istikametinde hareket etmiş Sinop'a geldiğinde şehri top ateşine tutmuş, bazı ticari gemileri yağmalamıştı. Daha sonra Anapa Kalesi'ni kuşatmak üzere olan Bibikov'a yardım için Anapa'ya yönelmişti. 17 bin 609 askeri ve 16 topu olan Bibikov, Kuban ağzından harekete geçerek Anapa'ya yönelmişti³. Memiş Efendi, bölgedeki gelişmelerden sürekli İstanbul'u haberdar etmekte idi. Nitekim yine ondan gelen haberlerde, 1790 baharının ilk günlerinde sayıları 200'ü geçen Rus askerinin Yeni Kale'den Taman'a geçtikleri, bunların yakalanarak sorgulandıklarında Rusların Kırım üzerinden Anapa'ya saldıracakları bilgilerini edindiklerini belirtmiştir⁴. Yine ondan gelen başka bir yazıda, 9 Haziran 1790'da 14 Rus savaş gemisi Anapa Limanı'na baskında bulunmuş, kaleden atılan top atışları sonucunda bunlardan ikisi batırılmış, kalanlar Kırım tarafına gitmişti⁵. 7 Temmuz 1790'da Osmanlı Donanması Kaptan-ı Derya Giritli Hüseyin Paşa⁶ öncülüğünde Suline (Sünne) Boğazı'ndan hareket etmiş, yol boyunca Kırım civarı da gizlice araştırılarak Anapa önlerine gelmişti. Serasker Battal Hüseyin Paşa ile yapılan görüşmede, Rus donanmasının Kerç Limanı'nda, Bağlaraltı mevkiinde olduğu

---

¹ Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Edib, tarih, s. 39 vd.; Kethüda Said, vr. 23b.

² Edib, 43.

³ Şirokorad, 246-247.

⁴ BOA, D.BŞM, 7259/42 (23 N. 1204 / 6 Haziran 1790):

⁵ BOA, D.BŞM, 7267/58 (18 L. 1204 / 1 Haziran 1790).

⁶ Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, Özi civarında kaybettiği muharebeler nedeniyle, 15 yılı aşkın süredir bulunduğu görevden azledilerek yerine Hüseyin Paşa Kaptan-ı Derya olmuştu (Edib, s. 138; Kethüda, vr. 23b).

belirlendi¹. 7 Temmuz 1790'da buraya gelen Rus donanması komutanı Uşakov, 10 savaş gemisi, sekiz fırkateyn ve 36 küçük gemiden oluşan Türk donanmasının Anapa'dan hareketle kendilerine doğru geldiği istihbaratını edinmişti². Osmanlı donanması Anapa limanında iken Taman'a yakın Tuzla'da bulunan Osmanlı karakolundan, Rusların Anapa'ya doğru hareket ettiği haberinin gelmesi üzerine Osmanlı donanması harekete geçmişti. Taman açıklarında Karaburun mevkiinde Osmanlı öncü karakol gemisi ile Rus Karakol gemisi karşılaşmış ve çatışma başlamıştı. Puslu havada muharebe devam ederken Osmanlı donanması yetişmiştir³. Diğer yandan Rus donanması da muharebe alanına gelmişti. Rusların 32 kıta⁴ savaş gemisi bulunmakta idi. Osmanlı donanmasında 84 parça top bulunan Paşa gemisi ile birlikte, içerisinde 42 ila 50 parça top bulunan beş kıta büyük kalyon, 22 ila 30 parça top bulunan 16 kıta büyük fırkateyn bulunmakta idi. Osmanlı donanmasından irili ufaklı 50'den fazla gemi ve şalope bulunmakla beraber, işe yarar 16 kalyon, fırkateyn, şehtiye ve pergende bulunmakta idi. İki kuvvet arasında başlayan deniz muharebesinde Ruslara ait dört büyük fırkateyn batırıldı. Vuku bulan muharebedeki top sesleri Anapa'dan duyulmakta idi. Paşa gemisi ile Rus başkomutan gemisi arasındaki çatışmaya, beş kıta daha Rus kalyonu iştirak etti. Muharebe başladıktan iki saat sonra bir-iki karavele Osmanlı imdadına yetişebildi. Yedi saat süren çatışma sonucunda, gece 23.30'da dinlenmek için işaret topları atılmasıyla, muharebeye sabaha kadar ara verildi. Gece, Kefe Limanı'na giden Rus donanması ertesi gün görülmedi. Osmanlı donanması da Suline Boğazına dönerek ölü ve yaralı yoklaması yapıp donanmanın su ihtiyacı karşılandı⁵. 1 Ağustos 1790'da Süline'den hareket eden Osmanlı donanması, Hocabey'de demir attı. Rusların 37 parça savaş gemisiyle o yöne doğru geldiği haber alınınca 19 savaş gemisi savaş tertibi aldı. Sabah saatlerinde iki kuvvet muharebeye başladı. İki tarafın gemileri de kendi akranlarıyla çarpışıyordu. paşa gemisinden atılan 1,9 kg çapındaki mermer güllerle Ruslara ait ve içinde 80 top bulunan büyük savaş gemisi isabet aldı ve battı. Muharebede paşa

---

¹ Edib, 166; Câvid, Hadika, 63.

² Şirokorad, 248.

³ Câvid, s. 63.

⁴ Ahmed Câvid'de sayı 35 olarak geçmektedir.

⁵ Edib, s. 166; Câvid, s. 63.

gemisine de ateş gülleri isabet etmiş ve 7–8 yerinden yanmaya başlamıştı. Bir taraftan yanan yerler söndürülmeye çalışılırken diğer yandan muharebeye devam ediliyordu. Muharebe gece saat 1'e kadar devam etti. Rus donanması dinlenme topları atarak bölgeden ayrıldı. Sabaha karşı çıkan fırtına, Osmanlı donanması için müşkülata sebep oldu. Fırtınanın etkisiyle gemilerin her biri farklı yerlere dağıldı. Rus gemileri de Özi önlerinde sabahlamıştı. Kapudane gemisi de fırtınadan savrulurken bunlara yakın bir yere kadar sürüklenmiş ve burada sabahlamak zorunda kalmıştı. Kaptan paşa gemisiyle Rus savaş gemileri arasında çıkan çatışma altı saat sürdü. Çaresiz kalan Osmanlı birlikleri, muharebeyi kaybedeceklerini anladıklarında kendi gemilerini yakarken yanlarına da iki Rus savaş gemisini çekip onları da yaktılar. Akşam vakti olduğunda Türk donanması toplanmış, lâkin fırtına sebebiyle savaş mahalline gidilemeyip geri dönmüştü. Bu arada Sinop'tan üç savaş gemisi gelerek Türk donanmasına katıldı¹.

Karadeniz'de Rus savaş gemileri dolaştığından Anapa'ya ikmal yapılamamakta idi. Kaptan Paşa'ya gönderilen emirde, Anapa'ya asker ve zahire gönderilemediğinden emniyetin bozulduğu, Rusların Anapa'ya saldırılarının söz konusu olduğu, Anapa Kalesi'nin başka yerle kıyaslanamayacak derecede mühim olduğu ve mazeret bildirmeden ne yolla olursa olsun Anapa'ya ikmalin sağlanması istendi. Ayrıca bir an önce İstanbul'dan hareket etmesi, karşısına Rus savaş gemisi çıktığında onunla savaşması ve Anadolu sahilinin güvenliğini tesis etmesi de emredildi². Bunun için donanmadan irili ufaklı 10 gemi sahil güvenliği için görevlendirilmiştir³.

3. Kuban Nehri Üzerinden Rus Taarruzu: İkinci Anapa Kuşatması

Ruslar, Kuban Nehri'nin kenarına 12 adet kale büyüklüğünde palanka inşa etmişlerdi. Burada konuşlanan Rus ordusunun başında Bulgakof ile Belikof adlı

---

¹ Edib, s. 167/168; Câvid, s. 49-53.

² BOA, HAT, 193/9436.

³ BOA, HAT, 201/10265.

generaller olup asker sayısı ise 12 bin idi¹. Kırım, Özi ve Anapa civarında Ruslarla savaşıyan Osmanlı donanmasının İstanbul'a döndüğü söylentisi, bölge ahalisini endişeye sevk etmişti. Ruslar Taman'da üslenerek buraya mühimmat, zahire, sığır, koyun vs. yığınağı yapmıştı.² 1790 Şubat ayı başlarında Rusların tertip ettiği ordudan 7600 askerle birlikte General Belikof Anapa'yı almak üzere harekete geçmişti³. Serasker Battal Hüseyin Paşa, Rusların Mohuş köyü üzerinden saldıracağı duyumları üzerine İstanbul'a yazdığı taktirinde, beş altı bin kişilik ordu ile bu köye gidileceğini, dolayısıyla askerlerin ihtiyaçları için zahireye ihtiyaç olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine Trabzon Mutesellimi Abdullah Ağa'ya gönderilen emirde, toplanan zahire ve askerlerin bir an evvel Anapa'ya sevk edilmesi istenmiştir⁴. Battal Hüseyin Paşa, diğer yandan oğlu ve aynı zamanda Canik muhassılı olan Hayreddin Bey'den yardım talebinde bulunmuş, 40 bayrak asker toplayarak bölgeye sevk etmesini istemiştir. İstenilen askeri Canik ve Trabzon havalisinde bulunan Kürtin cemaatinden temin etmenin mümkün olduğu belirtildi. Buradaki cemaatin kethüdaları ve ileri gelenleriyle yapılan görüşmelerde, her birine 20 kuruştan toplam 20 bin kuruş verilerek 2000 asker temin edildi⁵.

Bu arada Kuban Nehri'ni geçen Ruslar 20 Şubat 1790'da Demirköy'e gelmiş⁶, buradan Mohuş köyüne girerek talan yaptıktan sonra Kasay, Kaspolat ve Nevruzoğulları kabilelerine saldırmışlardı⁷. Aralarında Saadet Giray, İslâm Giray ve Arslan Giray'ın da bulunduğu ve Kuzey Kafkas kabilelerinin ileri gelenleri, İstanbul'a başvurarak acil yardım talebinde bulundular. Çok şiddetli kış şartlarında, Rusların yaklaşık 25 bin⁸ kişi ile saldırdıklarını belirtmişlerdi¹. Bu durumda kabile

---

¹ Câvid, *Hadika*, 2.

² BOA, D.BŞM, 7189/117 (14 S. 1204 / 3 Kasım 1789).

³ *Pohodi Rumyantseva*, 211-212.

⁴ BOA, MAD, 10049, s. 249 (1 Gurre-i 1204 / 16 Nisan 1790).

⁵ BOA, D.BŞM, 7189/117 (14 S. 1204 / 3 Kasım 1789). Aynı belgede Hayreddin Bey'in askerlere verilecek parayı ödemeye kendisinin gücü yetmiş olsaydı, durumu bu şekilde İstanbul'a yansıtmadan derhal ödemeyi yaparak babasının imdadına cevap vereceğini belirtmektedir.

⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 192, s. 150 (Evahir-i Ş. 1204 / 6-15 Mayıs 1790).

⁷ Câvid, s.2

⁸ Bu rakamın dışında Rus askeri sayısı ile ilgili vesikalar ve kroniklerde çelişkili bilgiler yer almaktadır. Ahmed Câvid sayıyı 12 bin olarak verirken konuyla ilgili bilgilerin yer aldığı hatt-ı hümayunda sayı 20 binden fazla olarak geçmektedir (BOA, HAT, 1392/55537). Bölge kabilelerinin

halkı zor duruma düşmüş, hayvan ve tüm mal varlıklarını geride bırakarak aileleriyle birlikte çetin kış şartlarında dağlara kaçmak zorunda kalmışlardı. Diğer kabile mensupları zor durumdaki muhacirlere kendi evlerini açmışlardı². Şiddetli kışın da etkisiyle mukavemet edemeyen kabilelerden 15 mirza ile birlikte bu kabileler içinde yaşayan Arslan Giray'ın oğlu Selim Giray Ruslara esir düştü. Rus kuvvetleri buradan Anapa Kalesi'ne hareket etmişlerdi. Bu arada kabilelerden elçiler Anapa Kalesi'ne gelerek Serasker Battal Hüseyin Paşa'dan yardım talebinde bulundular³. Battal Paşa, yedi adet çarha topuyla birlikte İpeklizade Mustafa Paşa ve tüfekçibaşısını üç bin askerle bölgeye göndermiş, Rus ordusunu bozguna uğratmış ve Şegake Köyü önlerinde beklemeye başlamıştı⁴. Rus ordusu Hatukay ve Jane bölgesine geldiklerinde, 15 mahalde şiddetli çatışmalar başlamıştı. Muharebede çok kayıp veren Rus birlikleri şiddetli kışın da etkisiyle çekilmek zorunda kalmıştır. Ruslar, Anapa Kalesi'ne dört-beş saatlik mesafede olan Bugan Boğazı'na geldiklerinde, Battal Hüseyin Paşa da savunma amacıyla, olanca askeri ve 10 çarha topunu da alarak, kaleden bir buçuk saat mesafedeki Şegake Köyü'ne, oradan da Bugan Boğazı önüne gelerek tedbir almıştı⁵.

Rus kuvvetlerinin açıktan hücumuyla çok şiddetli çatışmalar cereyan etmiş, akabinde Türk ordusu geriye çekilmişti. Ertesi gün Rus ordusu boğazı geçerek Şegake köyüne ulaşmış iki gün sonra paskalyanın ilk günü, 7 Mayıs 1790'da gün doğarken Ruslar, Anapa Kalesi'nin top mahalli mevzilerinde askerini tertip ederek üç koldan kaleye saldırmıştı. Kabilelerden piyade ve süvari sınıfından olanlar kaleye yardıma koşmuş, piyade olanlar kale içerisine girerek savunmada yer almışlardı.

---

içinde buldukları durumu arzetmek üzere İstanbul'a sundukları taktirde ise sayı 25 bin olarak geçmektedir (BOA, C.AS. 15093). Kethüda Said'in eserinde de asker sayısı yine 25 bin olarak zikredilmektedir (vr. 26a).

¹ BOA, C.AS 15093.

² BOA, C.AS 15093.

³ Câvid, 3

⁴ BOA, HAT, 1392/55537 (25 Ş. 1205 / 29 Nisan 1791); 1392/55597. Battal Hüseyin Paşa, İstanbul'a gönderdiği dilekçesinde, kabilelere yardım için başbuğ tayin ederek gönderdiği tüfekçibaşısı ile birlikte gönderdiği mühimmat bedelinin 47 bin 523 buçuk kuruş değerinde olduğunu belirterek bunun kendisine gönderilmesini istemişti. Fakat daha önce kendisine Ordu Nazırı Memiş Efendi ile birlikte 500 keselik hazine gönderilmişti. Bunun dışında Battal Hüseyin Paşa'nın Darbhane-i Âmire'ye 46 bin 256 buçuk kuruş borcunun da olduğu belirtilmiştir (HAT, 1396/55980).

⁵ Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi* (haz. Adnan Baycar), Ankara 1998, s. 4-5.

Süvari olanlar ise gece Rus taburunu kuşatmaya, bunlardan zahire ve hayvan yemi tedarikine çıkanlarla çarpışmaya başladılar. Süvarilerin baskını Rus taburu için beklenmedik ve âni olmuştu. Kaleden atılan top ve tüfek mermileri ve kabile askerlerinin dışarıdan saldırısı sonucu muhasara başarısız olmuş Ruslar Şegake köyüne çekilmişlerdi¹. İki hafta süren muhasarada Rusların başarısız olmalarının sebeplerinden biri de çekilen erzak sıkıntısı olmuştur. Kaleden atılan topların verdiği hasar da yüksek olmuştu. Başarısız muhasaradan sonra Rus ordusu Kuban Nehri'ne doğru geri çekilmişti.² Bunun üzerine Battal Hüseyin Paşa, Soğucak Muhafızı İpekliade Mustafa Paşa'yı başbuğ tayin ederek kendi tüfekçibaşısını da onun maiyyetine verdi. Yanlarına yedi adet çarha topu ile mühimmat da vermişti³. Bir miktar kabilelerden gelen askerle birlikte 5000 Osmanlı askeri Rusların peşine düşmüş, yapılan muharebe üç saat sürmüştü. Muharebede bozguna uğrayan Osmanlı kuvvetlerinden 465'i bu muharebede, 86'sı da kale savunmasında olmak üzere toplam 551 kayıp vermiş, 300 kadar yaralı ile geri çekilmiştir⁴. Ruslar tekrar saldırıya geçmiş, kalenin hendeklerini zapt etmişti. Kalenin tabyasına Rus binbaşılıarı geldiğinde Battal Paşa, kalede mevcut yerli ve Osmanlı askerlerine saldırı emri vermişti⁵.

Rus birlikleri, hendeklerden birbiri üzerine basarak geçip tabyalara kadar ulaşmışlardı. Hatta topçu askerlerinin eteğine yapışıp kaleye çıkacakken tekrar gayrete gelen Türk askerleri, balyemez toplarını salkım, plankete ve mikrâs gibi savaş mühimmatıyla doldurup atması sonucu, Rus taburu bozguna uğramıştır. Türk askerleri karşı saldırıya geçerek hendeklere doluşan Rus birliklerini kılıçtan geçirmiştir. Savaş sonucunda tahminen 2000'den fazla Rus askeri ölürken 3000'den fazlası da yaralanmış, birçoğu da esir alınmıştı. Geriye kalan Rus askerleri ise

---

¹ BOA, C.AS, 15093.

² *Pohodi Rumyantseva*, 212. Bu savaştan sonra Rus ordusunun moralini yerine getirmek üzere savaşa katılan askerler General Potemkin tarafından gümüş madalya ile ödüllendirilmişlerdir (Aynı eser, 213).

³ Câvid,

⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 192, s. 150 (Evahir-i Ş. 1204 / 6-15 Mayıs 1790).

⁵ BOA, HAT, 1392/55537 (25 Ş. 1205 /29 Nisan 1791) ; 1392/55597.

çekilmek zorunda kalmışlardır¹. Aradan üç gün geçtikten sonra Rusların buldukları bölgeden hareket etmeleriyle, Serasker Battal Paşa yine İpeklizade ve Tüfekçibaşısını beş çarha topu ve kabilelerden gelen takviye askerle beraber toplam 8000 kişilik orduyu Rusların üzerine göndermiştir. Kaleden sekiz saat uzaklıkta Hıya diye bilinen köy civarında Osmanlı kuvvetleri ile Rus ordusu arasında beş buçuk saat süren muharebe olmuş, sonuçta Ruslar mağlubiyete uğramıştır. Muharebe alanının bir tarafı dağ diğer tarafı Kuban Nehri olmasından dolayı Rus askerleri sazlık alana girmişti. Rusların Kuban Nehri üzerine inşa ettiği sazlık köprüyü kabile askerleri bozmuş, Rus savaş ağırlıkları yağmalanmış, Kuban'ı geçmeye çalışan 10.000'den fazla beygir de telef olmuştu. Savaş sonucunda Battal Paşa, Ruslara ait 200 kelle, 100 kulak ve 20 dili İstanbul'a göndermiştir. III. Selim, kazanılan zafer üzerine Battal Hüseyin Paşa'ya kılıç ve kaftan, Ordu Nazırı Memiş Efendi ve diğerlerine de hediyeler gönderilmesini emretmiştir. Muharebeden sonra 2000 civarında asker daha Anapa'ya ulaşmıştır². Ayrıca başta Serasker Battal Hüseyin Paşa olmak üzere, Başbuğ Mustafa paşa ve birkaç reise 25 bin kuruş değerinde yarım ve çeyrek altın, Battal Hüseyin Paşa'ya ağır altın çelenk ve Başbuğ Mustafa Paşa'ya da hafif altın çelenk gönderilmiştir³. Bunların dışında Battal Hüseyin paşa'ya da şimşir (kılıç) mücevher, altın ve gümüş sırmalarla örülü samur kürk, Kalgay Mehmed Giray Sultan'a da samur kürkle birlikte 10 bin kuruş verildi⁴.

Başbuğ Mustafa Paşa'nın kethüdası, yanında bir Rus ile beş yüzbaşı esiri İstanbul'a getirip sunduğu takririnde, Osmanlı ordusunun Anapa bölgesinde fütuhatta bulunduğunu ifade etti⁵. Daha sonra Mayıs 1790'da, esir edilen Rus askerlerinden yirmiden fazlası daha bir gemiyle İstanbul'a gönderilmiştir⁶. Muharebe sonrası

---

¹ Ahmed Câvid, Hadîka-i Vekâyi' (haz. Adnan Baycar), Ankara 1998, s. 4. Aynı muharebede Rusların kaybının yedi sekiz bin olduğunu belirten vesikalar da vardır (BOA, HAT, 1392/55537 (25 Ş. 1205 / 29 Nisan 1791 ; 1392/55597)

² BOA, HAT, 1392/55537 (25 Ş. 1205 / 29 Nisan 1791) ; 1392/55597; A.DVN.MHM.d, 192, s. 150.

³ BOA, D.BŞM, 7252/54 (28 Ş. 1204 / 13 Mayıs 1790); A.DVN.MHM.d, 192, s. 150; MAD, 10049, s. 249.

⁴ BOA, D.BŞM, 7235/39 (9 B. 1204 / 25 Mart 1790); C.AS, 28381; HAT, 212/11592.

⁵ Edib, s. 87.

⁶ Câvid, s. 19. Gönderilen esirler arasında altı Kazan Tatarı da bulunmakta idi. Bunlar diğerleriyle birlikte zindana gönderildiklerinde, kendilerinin Müslüman olduklarını ve zorla Ruslar tarafından cepheye götürüldüklerini söyleyerek aflatlarını istemişler, fakat talepleri kabul görmemiştir.

Memiş Efendi, Rusların top ateşi sonucu harap olan tabyalar ve toprak dolan hendeklerin temizlenmesi için İstanbul'dan bina emini gönderilmesini istedi. Kendisine yazılan emirde, bina emini gönderilene kadar tamir olunacak mahallerin keşfini yaparak defterini İstanbul'a göndermesi istendi¹.

4. Battal Hüseyin Paşa'nın Firarı ve Sonrası

Kuban Nehri'ni geçene kadar seraskerin yanında bulunmakla görevlendirilen Mahmud Haseki, 28 Ağustos 1790'da Anapa'ya gitmişti. Battal Hüseyin Paşa ile görüşen Haseki Mahmud, ona hatt-ı hümayunu verdi. Battal Hüseyin, canının ve malının devlete feda olacağını belirtmiş, yeminine çadırda bulunan tüm askerî erkânla birlikte İpeklizade Mustafa Paşa da şahit olmuştu. Daha sonra aynı yemini diğer komutan ve askerler de yapmıştır. Burada on gün kaldıktan sonra yola çıkılacaktı². Ancak ondan önce Battal Hüseyin, 7 Eylül'de topyekûn Kuban Nehri'ni geçerek Kabartay bölgesine gideceklerini ve kışı burada geçireceklerini bildirerek, ordunun eksiklerini takviyesi için İstanbul'dan mühimmat ve çadır talebinde bulundu. Bunun üzerine Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın komutasındaki Anapa ordusu için, 14 ton 102 kg İngiliz barutu, 5640 kg kurşun, 5000 çift fişek, 500'er tüfek ve kılıç, 960 kg çeşitli çivi, 30 çadır ve çeşitli mühimmat gönderildi³. Battal Hüseyin Paşa'ya mahsus olmak üzere bir adet nakışlı çadır, 1 adet nakışlı sayeban, bir adet nakışlı şemsiye ve 50 adet direkli sekban çadırı gönderildi⁴. Battal Hüseyin Paşa'nın tüfekçisi de etraftan araba ve beygir temin etmişti. Anapa Kalesi'nden üç defada on altışar bayrak olarak tertip olan asker, Kabartay yönüne doğru harekete geçti. Bu arada Kabartay'dan Mehmed Bey ve askerleri de gelerek orduya katıldı. Kabartay'da bulunan diğer beylerle Dağıstan'dan beyler de haber göndererek hazır olduklarını iletmişlerdi. Serasker, Mehmed Bey'i önden gönderdi⁵. İstanbul'dan gelen yoğun baskılar sonucunda Serasker Battal Hüseyin Paşa ve Anapa ordusunun harekete geçme zamanı gelmişti. Seraskerin istediği 900 arabadan 500'ü

---

¹ BOA, MAD, 10049, s. 296 (12 N. 1204 / 26 Mayıs 1790).

² Câvid, s. 62.

³ BOA, C.AS, 39749 (19 Z. 1204 / 30 Ağustos 1790).

⁴ BOA, D.BŞM, 7267/57 (18 L. 1204 / 1 Haziran 1790).

⁵ Câvid, *Hadika*, 62.

Anapa içinden ve 400'ü de çevreden tedarik edilmişti¹. Gecikmeli olarak Eylül ayının ortalarına doğru yeterince asker de gelmişti. Osmanlı Donanmasının Anapa önlerine gelmesiyle, gönülsüz de olsa Kabartay'a doğru yola çıkıldı. Mahmud Haseki ile birlikte bölgeye giden Haseki Osman Ağa, İstanbul'a geri dönmüş, sunduğu takrirden, Serasker Battal Hüseyin Paşa ve ordusunun 8 Ağustos 1790 tarihinde Anapa'dan ayrılarak Kabartay'a doğru yola çıktığını bildirmiştir². Türk ordusundaki hareketlilik Ruslar tarafından da dikkatle takip edilmekte idi. Ruslar, casusları vasıtasıyla Battal Paşa idaresinde 30 bin kişilik Türk ordusunun Kuban Nehri'ni geçerek Rusya topraklarına girmek üzere Anapa'dan ayrıldığı haberini almışlardı. Rus ordusu tedbir olarak komutanlar German ve Matsen'e, Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın hücumunu birlikte karşılamaları emrini vermiştir³.

Bu arada Anapa'dan yola çıkan Osmanlı ordusu, yol boyunca üçer beşer gün hatta sekiz gün dahi dinlenme molalarıyla lüzumsuz yere oyalanıp hatta maiyetlerindeki topları da yer yer bırakarak 12 menzillik mesafeyi 63 günde kat etti. Kuban Nehri'ne beş menzil kala Mîr Mehmed vasıtasıyla, Kabartay askerleriyle beş beyi, Osmanlı ordusuna katıldı. Yeni gelenler orduya günlük iaşede külfet getirmediler. Kuban Nehri geçildiğinde Battal Hüseyin ordusu durdurup kabilelerin ileri gelenlerini azarlıyor morallerini bozuyordu. Battal Hüseyin, gidilecek yere birkaç saatlik mahalde 4-5 bin Rus askeri olduğunu duyduğunda savaşın o an münasip olmadığını belirterek oyalanmaya devam ediyordu⁴.

Maiyyetinde 31 top ve mühimmat bulunan serasker, Abaza hududunda Natuhac Kabilesi'nin olduğu yere geldiğinde, kabileden bir kişi dahi orduya katılmamıştı. Sebebi sorgulandığında, bir önceki yıl seraskere Padişah tarafından atıye gönderildiği, kendilerine bundan verilmediği gibi kötü muamele gördüklerini belirtmişlerdi. Anapa Kalesi Ruslar tarafından kuşatıldığında, Serasker Paşa'nın kabilelerden hiç kimsenin yardıma gelmediğini İstanbul'a tahrir ettiğini belirten bölge kabileleri, Ramazan ayında kaleye giderek devlete bağlılıklarını ifade edip

¹ BOA, HAT, 214/11702 (13 R. 1204 / 31 Aralık 1789).

² BOA, D.BŞM, 7287/100 (13 B. 1204 / 29 Mart 1790); Cavid, *Hadika*, 176.

³ *Pohodi Rumyantseva*, 260.

⁴ Edib, 193; Asım, I, 19.

gerekirse evlat ve ailelerini bu yolda feda edeceklerini bile söylediklerinde, Battal Hüseyin'in ona dahi itibar göstermediğinden yakınmışlardı. Daha ilginç olanı ise Battal Hüseyin Paşa'nın o ana kadar hiçbir kabile ferdine sefere hazırlanın talimatı vermemiş olmasıdır¹.

Ordu Bezağug Kabilesi'nin yaşadığı bölgeye geldiğinde, ahali ise 15 güne kadar ordunun arkasından geleceklerini taahhüt etmişlerdi. Demirköy'e gelindiğinde kabile halkıyla sıcak münasebet kurulmamakla birlikte, burada araba ve zahire tedariki bahanesiyle 17 gün kalınmıştı. Buradan Mohuş Kabilesi'nin olduğu bölgeye gelinmiş, bu kabile de birkaç gün zarfında hazır olacaklarını belirtmişlerdi. Son olarak Besni Kabilesi'ne geldiğinde, ordu burada da 15 gün beklemişti. Battal Hüseyin'in kesinlikle Kabartay'a gitmeyeceğini belirtmesi üzerine cümle başbuğların rica ve niyazına rağmen inadında ısrarcı olmuş, hatta günde 30-40 arabayı kırdırmıştı. İsrarlar arttıkça araba ve beygirin olmadığını belirtmesi üzerine bunlar tedarik edilmiş ve Nogaylardan da sürücü temin edilmişti. İnadında ısrar eden Battal Hüseyin Besni'den ileri gitmeyeceğini, geri döneceğini belirtmişti. Battal'ın oradan hareket etmeme sebebi ise Rusya'ya gönderdiği habercinin gelmesini beklemek imiş. Besni sınırında Labe Nehri civarına geldiğinde Kabartay'dan haberciler gelerek orduya katılmak için cümle Kabartay ahalisinin hazır olduğunu bildirmişlerdi².

Kabartay hududuna altı saat kala sabah saat beşte Battal Hüseyin, silahtarını Trabzon askerlerine göndererek çadırlarını toplamalarını ve oradan ileriye gitmemelerini tembihlemişti. Ertesi gün askerler, önceden kendilerine yapılan tembihat üzerine hareket ederek Battal Hüseyin'den geri dönüş için izin buyrulduklarını talep etmişlerdi. Kuban Nehri kenarına geldiğinde, Trabzon'dan gelen iki bin askere ise Anapa'dan hareket ettiği gün izin verilmişti. Orduda yer alan 51 serdengeçti bölüğünde 10'ar 15'er adam varken her bölüğe 80'er adam tayinatı vermişti. Yeniçeri, cebeci, topçu, süratçinin toplam sayısı 3500'ü bulmakta idi. Abaza, Çerkes ve Bezağug kabilelerinden yalnız 10 askerle Batır Bey Mirza ve Zağur Bey gelmişti. Besni'den 500 civarında süvari, Kabartay bölgesinde Altıkesik

---

¹ Câvid, *Hadika*, 176.

² Câvid, *Hadika*, 177.

Kabileleri'nden 300, Nevruzogullarından 400, Kasay ve Kaspoladoğlu kabilelerinden 300 süvari, Kabartay genelinden iki bin asker, iki bey ve 30 süvari gelmişti. Bunlarla birlikte toplam süvari sayısı 1500 olmuş, diğer asker taahhüdünde bulunan kabilelerden asker gelmemiştir. 5 Muharrem (14 Eylül 1790) günü Kabartay hududu olan Kuban Nehri'nin kaynağının çevresinden geçilerek Kabartay'a varılmıştı. Ertesi sabah Kabartay ileri gelenlerinden beş kişi gelerek buldukları mahallin konaklanacak yer olmadığını, civardaki köy ve kasabaların iki saat uzaklıkta olduğunu belirterek Ruslardan önce kendilerinin zaptetmelerini önermişler ve 30 bin civarında Kabartaylının da emre âmâde olduklarını, ertesi gün Kömi denin yerde hazır olacaklarını ifade etmişlerdi. Bunun Üzerine Battal Hüseyin, Kuban Nehri'ni geçerek Padişahın emrini yerine getirdiklerini, oradan itibaren bir adım daha ileri gitmeyeceklerini söylemiştir. Ertesi gün Kabartay beyleri gidip Rus taburundan bir tutsakla geri dönmüşlerdi. Tutsaktan edindikleri bilgiye göre Rus taburunda yaklaşık 3000 asker bulunmakta idi¹.

Türk ordusuna bir saatlik mesafede bulunan Rus taburunun imha edilmesi gerekmekte idi. Osmanlı ordusu saflarında toplanan kabile reisleri Kabartay, Dağistan, Çerkes ve Çeçen'den 100 bin civarında askerin toplandığını belirterek kendilerine göre sayıları çok az olan Rus taburunun yok edilmesi için Seraskere müracaat etmişlerdi². Bu arada Ruslar Kömi'yi zaptetmişlerdi. Battal Hüseyin, kendisine getirilen tutsağı gece vakti serbest bırakmıştı. Top yekûn Ruslar üzerine saldırı fikrini reddeden Battal Hüseyin, 12 Ekim günü başlarına atadığı delilbaşıyla birlikte 700 civarında piyade ile 300 süvariye³ Rus birlikleri üzerine gönderilmişti. Çıkan muharebede düşman top ateşine tutulmuş, kabile askerleri de yardıma gelmişti. Bu esnada Battal Hüseyin'in, savaş halindeki askerlere haberci göndererek, o gün savaş olunmayacağını belirterek geri dönmelerini emretmesi üzerine asker de geri dönmek zorunda kalmıştı. Fırsattan faydalanan Rus ordusu ise Osmanlı ordusuna yarım saatlik mesafeye kadar yaklaşmıştı. Osmanlı askeri pusuda beklerken serasker onlara, hepsinin izinli olduğunu belirterek memleketlerine gitmelerini

¹ Câvid, *Hadika*, 177; Gökçe, 1787-1806 Yılları..., 24.

² Asım, *Tarih*, I, 19.

³ Edip Efendi asker miktarını 400 piyade ve bir miktar kabile askeri olarak vermektedir (s. 193); Asım Tarihi'nde ise sayı 300-400 civarında verilmektedir (I, 19).

emretmesiyle ordu dağılmıştı. Kendisi de, Ordu Kadısı Osman Efendi, silahdarı, gavvası ve tütüncüsünü alıp atlarına binerek Rus tarafına geçmiştir¹. Battal Hüseyin'i Rus generalinin karşılayarak hürmet gösterdiği müşahede olunur. Kabile halkı bunu gördüğünde, hayal kırıklığına uğramış hatta içlerinden ağlayanlar olmuştu. Buna rağmen geri dönen Osmanlı ordusuna hanel gelmemesi için Rus kuvvetleriyle savaşarak orduyu Anapa'ya kadar salimen getirmişlerdir².

Osmanlı ordusundan Kuban Nehri'ni geçmeye çalışırken birçok asker boğulmuştu. Battal Hüseyin'in tüfekçibaşısının, daha önceden onun firarından haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim savaş öncesi yakın çevresiyle helalleşmiş, savaş sırasında olağüstü gayretle düşmanın içine dalmış ve burada son nefesini vermişti. Kaleye dönüldüğünde Canik, Karahisar-ı Şarkî ve Trabzon askerleri, hizmetlerini tamamladıklarını belirterek memleketlerine dönmek istediklerini belirtmeleri üzerine, kendilerine bahara kadar bahşış verileceği vaadiyle asayiş sağlanmıştı³. Battal Hüseyin Paşa'yı Osmanlı ordusuyla beraber Kuban Nehri'ni geçirmek ve Kabartay bölgesine götürmek için İstanbul'dan gönderilen Mahmud Haseki de Battal Hüseyin'in Ruslara iltica ettiğini bildirdi⁴. Bozguna uğrayan asker daha önce 18 günde geldikleri mesafeyi 12 saatte kat edip Besni'ye geldiler. Kabile halkı kendi arasında yaptığı meşveretten sonra hallerini arz ederek devletten başka bir serasker niyazıyla Mir Mehmed'i tekrar İstanbul'a gönderdiler. O sırada Anapa Kalesi'nde birkaç yüz askerle İpeklizade Mustafa Paşa, Defterdar Memiş Efendi ve birkaç zabitan kalmıştı⁵. İstanbul'dan İpeklizade, Memiş Efendi, Kalgay Mehmed Giray ve bölgenin ileri gelenlerine askerın dağılmasını önlemeleri, kabilelerle irtibatı kesmemeleri ve asayişini sağlamaları hususunda emir gönderildi⁶.

Ahmed Cevdet Paşa, firara sebep olarak Battal Hüseyin Paşa'nın, Trabzon'un kendisinden alınarak bir zamanlar kethüdası olan Abdullah Paşa'ya

---

¹ Câvid, Tarih, 178.

² Edib, 194; Asım, I, 20.

³ Câvid, Hadika, 178.

⁴ Edib, 177.

⁵ Edib, s. 194

⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 208, 209 (Evahir-i Ra. 1205 / 28 Kasım-7 Aralık 1790).

verilmesine ierlediğini, Mahmud Haseki'nin de Anapa'ya gelmesinden kaygılanarak Ruslara firar ettiğini yazmaktadır¹. Asım Efendi de Mahmud Haseki'nin Battal'ın yanına gitmesiyle, onun kendisine suikast yapılacağı endişesinden dolayı firar ettiğini yazmaktadır². Anapa Ordusu Defterdarı Memiş Efendi, Valide Kethüdası Mahmud Bey'e yazdığı mektubunda, Tebdil Hasekisi Mahmud Haseki'nin Battal Hüseyin'le şiddetli münakaşaya girdiğini, Rusya'ya dahi gitse onu yakalayacağını söylediğini aktarmaktadır³. Özi Kalesi Muhafızı İsmail Paşa'dan, Kırım'a gönderdiği casusları vasıtasıyla gelen bilgilerden, Şahin Giray'ın ayda bir Canikli Ali Paşa ile iki üç günde bir oğlu Battal Hüseyin Paşa ile görüşmelerde bulunduğu anlaşılmaktadır⁴. Ordu Defterdarı Memiş Efendi de Ahmet Cevdet Paşa ile aynı kanaati taşımakta idi. Daha önce Canikli Ali Paşa Rusya'ya firar ettiği sırada Battal da babasının yanında kalmıştı. Hatta Battal Hüseyin'in hizmetinde olan Başçukadarı Mehmed Ağa'nın kardeşi, Rusların Or Kapısı generali idi. Canikli Ali, firarla Kefe'ye gittiğinde, Mahmud Ağa'nın konağında ağırlanmış, onun iki oğlu Mehmed ve Seyyid, Battal Hüseyin'le arkadaş olmuşlardı. Daha sonra cereyan edecek olan Şahin Giray'la yapılan savaşta Mahmud Ağa ölmüş, oğlu da Battal Hüseyin'in yanına sığınmıştı. Seyyid ise senelik 1800 Ruble maaşla, 12 bin kişinin başında Rus generali rütbesinde hizmet vermiştir. Memiş Efendi, tüm bu bağlantılarla, Battal Hüseyin'le hem önceden arkadaş olması hem de baş çukadarının kardeşi olması hasebiyle Seyyid'le Battal'ın sürekli yazıştıklarını ifade etmiştir⁵.

¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Anapa Layihası*, Taksim Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Tasnifi, s.1.

² Asım, I, 20.

³ Cevdet, *Tarih*, V, 146.

⁴ TSMA.E, 867/1 (28 Ra. 1195/ 24 Mart 1781).

⁵ Câvid, *Hâdika*, 179; Konuyla alakalı mevcut literatürde ilginç saptamalar yer almaktadır. Örneğin Abdullah Saydam, "Trabzon'un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)", *OTAM*, S.18, Ankara 2006, s. 289 adlı makalesinde Battal Hüseyin Paşa için ...*Rus Savaşı devam ettiğinden merkezden Anapa'nın düşman saldırısından kurtarılması için fermanlar yollanmasına rağmen itaat etmeyerek Ruslara teslim olmuştu. Rusların elinde dokuz yıl esaret hayatı yaşadıkandan sonra 1799'da Rus Çarı I. Pavel'in ricası üzerine affedilmişti...* şeklinde konu hakkında malumat vermiştir. Dikkat edileceği üzere kendi içerisinde çelişki aksettiren ifade ile neredeyse Battal Hüseyin masum hüviyetine sokularak konu geçiştirilmiştir. Lâkin eldeki verileri değerlendirdiğimizde, ana metinde de belirtildiği üzere Battal Hüseyin'in teslimi değil firarı söz konusudur. Kaldı ki esaret altında olduğu iddia edilen bir insan için Rus Çarı'nın ricada bulunması söz konusu olamaz. Konuyla ilgili başka bir eserde ise İstanbul'da Alemdar Mustafa Paşa hadisesi çıktığında (Kasım 1808) Roumiantzov adlı Rus generali Alemdar'ın isterse Rusya'ya sığınabileceğini belirttikten sora *Rusya hükümetinin misafirperverliği ve cömertliği zaten bilinir. Bu Battal Paşa ile Tayyar Paşa'da gösterilmiştir*" demektedir (A.F.Miller, *Mustafa Pacha Bairaktar*, Bucarest: 1975, 270).

Haşim Efendi, Battal Hüseyin'in firarından İstanbul'a giden Mir (Kutayisli) Mehmed¹'i mesul tutmaktadır. Kendini bey gibi tanıtarak İstanbul'dakiler de dahil herkesi buna inandıran Mehmed'in, devlet erkânını yönlendirerek, eline Battal Hüseyin'in idam fermanını verdiği mübaşiri (Haseki/Cellat Mahmut) Anapa'ya, Battal Hüseyin'e göndermesiyle bundan korkan seraskerin Ruslara sığınarak ihtiyarlayıncaya kadar esaret hayatını seçtiğini iddia etmektedir². Haşim Efendi, Kabartay'dan İstanbul'a gönderilen Mir Mehmed'in, Serasker Battal Paşa'nın Kuban Nehri'ni geçip Kabartay'a gelmesiyle, kendilerinin de tüm askerî güçleriyle ona katılacaklarını belirten istidada bulunduğunu, bunun üzerine İstanbul'dan bu hususta Battal Hüseyin'e hatt-ı hümayun yazılarak Cellât Mahmud Ağa ile gönderildiğini

¹ Cevdet Paşa, bazı resmî yazışmalarda Kutayisli Memet Bey olarak da ismi zikrolunan Mir Mehmed'in kimliği ile ilgili Haşim Efendi'ye dayanarak ilginç bilgi vermektedir. Buna göre, Acaralı olan Mir Mehmed'le Kutayisli Mehmed aynı şahıstır. 1768-1774 Rus savaşında Canikli Ali Paşa'nın adamları yanında hizmetkârlıkla Kırım'a gitmiş ve muharebe esnasında Ruslara esir düşmüştü. Daha sonra bir Rus generaline hizmetkârlığa başlayan Mehmed, Kırım civarında onunla beraber dolaşmıştı. Generalle birlikte Kabartay tarafına geldiğinde bir yolunu bularak Abaza Kabilesi'ne sığınmıştı. Burada kabilenin örf ve adetlerini öğrenmişti. Buradan da yanına aldığı iki köleyle birlikte bir gemiye binerek İstanbul'a gelmiştir. Bu esnada esir pazarı ticaretinden Bıcanoğlu Ali Paşa'nın Anapa muhafızı olduğunu duyduğunda ona giderek kendisinin sadece bir unvan mukabilinde hazinedarlık hizmetiyle onunla birlikte Anapa'ya gideceğini bildirmesiyle, Ali Paşa da durumu memnuniyetle karşılamıştı. Anapa'da kendisini herkese bey olarak tanıtmış ve herkesi kendisine inandırmış, İstanbul'a gittiğinde de aynı edâ ile hareket eden Mehmed hükümete, güya kendisine vezirlik verildiğinde tüm bölge kabilelerinin ona biat edeceklerini belirterek yanında kabilelere ait mühürler ve evraklar götürmekte imiş. Kabartay halkına yardım yapılırsa Rusya içlerine akınlarda bulunabileceklerini de ifade eden Mehmed, Battal Hüseyin'in Kabartay'a gitmesini, eğer itiraz ederse idam olunsun diye yanında bulunacak mübaşire hattı hümayun verilmesinin yerinde olacağını tavsiye ederek devlet erkânını yönlendirmiş, bu durumu kullanarak Battal Hüseyin'den hediye yolu çıkar sağlama düşüncesine kapılmıştı. Bu defa Battal Hüseyin'in yanına giderek, İstanbul'dan gelen mübaşirin yanında kendisinin idamını emreden hatt-ı hümayun olduğunu belirtmesi üzerine Battal Hüseyin Paşa firar ederek ihtiyarlayana kadar esaret altında kalmıştır (Cevdet, Târih, V, 152). Bizzat Anapa'da bulunan ve paşanın kâtipliğini yapıp o dönemi ayrıntılarıyla kaleme alan Haşim Efendi'nin konu hakkında malumat sahibi olması olağandır. Daha önceki hadiselerle ilgili yazdıklarının da arşiv vesikalarındaki bilgilerle örtüşüyor olmasından bu konudaki görüşleri de ikna edici mahiyettedir. Lâkin Ferah Ali Paşa'dan sonra Bıcanoğlu gibi bir zatın paşa olması, Mir Mehmed'in de onun yanında hazinedarı hüviyetinde kalede görev yapması ve daha önce de bahsi geçtiği üzere Paşanın icraatlarıyla gerek kale ahalisi ve gerek kabilelerin nefretini kazanarak kaçmak zorunda kalması, Haşim Efendi'nin daha duygusal tepki vermesine sebep olmalıdır. Haşim Efendi'nin iddia ettiği diğer bir husus, Mir Mehmed'in kabileler içinden rast gele beş-on kişiyi toplayarak İstanbul'a götürdüğü ve onları her bir kabilenin temsilcisi imiş gibi tanıtarak İstanbul'da, kabileler üzerindeki nüfuzunu göstererek kendine çıkar sağladığı şeklindedir. Bunun da teknik anlamda mümkün olmadığı aşikârdır. Çünkü Divan-ı Hümayun'da her kabileye ait mühür kaydı ve kabile mutemedlerinin isimleri yer almakta, tatbik için mühürler de mutemedlerde bulunmakta idi. Dolayısıyla Kuzey Kafkasya'dan gelerek her hangi bir kabilenin temsilcisi veya reisi olduğunu iddia etmenin kabul görmesi mümkün değildir. Bu sebeple Kutayisli Mehmed'in Anapa ile İstanbul arasında bilgi akışını sağlaması ve hükümetin bölge ile ilgili politikalarında etkili olması hasebiyle çalışmamızda onun icraatlarından bahsedilecektir.

² Cevdet, Tarih, V, 152.

belirtmişti. Devamında ise Mir Mehmed'in Kabartay'a döndükten sonra, İstanbul'dan Cellât Mahmud'la Battal Hüseyin'in idamına hatt-ı hümayun yazıldığını çevreye duyurmasıyla asker arasında da ikilik çıkmıştı. Durumu öğrenen Battal Hüseyin de çareyi Rus tarafına firar etmekte bulduğunu iddia etmektedir¹. Haşim Efendi'nin böylesine ciddi bir mevzuda, fiili yaparı masum hüviyetine sokacak derecede bir yorumda bulunmasına sebep de, Mir Mehmed'e duyduğu güvensizlik ve nefret hissi olmalıdır. Ahmed Cevdet Paşa, din ve devleti için canını malını ortaya koyan insanlarla kıyaslandığında Battal'ın firarının hainlik olarak nitelenebileceğini, ancak içinde buldukları asırda, devlet ricaliyle kıyaslandığında Battal'ın yaptığının normal olduğunu ifade etmektedir². Cevdet Paşa'nın vurgulamak istediği, başkentte azil ve can korkusunun gölgesinde, bozulmuş bürokrasinin devlet idaresine yaptığı menfî etki olmalıdır. Lâkin Kırım'ın tekrar alınması için yıllardır yapılan hazırlık ve planların, Battal'ın firarıyla birlikte Kafkas cephesinin hezimetle sonuçlanması ve devamındaki gelişmeler, sıradan bir olay olarak addedilmemelidir.

Firardan sonra kalede bulunan Battal Hüseyin Paşa'nın kapı halkı, buradan ayrılmak üzere üç gemiye binmişlerdi. Fakat gemilerin limandan ayrılmasına fırsat kalmadan çıkan fırtına sonucunda batmalarıyla tamamı ölmüştür³.

a. Ordu Hazinesi Meselesi

Battal Hüseyin Paşa'nın daha önceden Ruslarla yaptığı gizli muhaberatı 800 keselik hazinesini çadırı içine gömdüğü, Osmanlı ordusu bertaraf olduktan sonra geri gelip hazineyi çıkardığı Edib Efendi tarafından iddia edilmektedir⁴. Asım Efendi de aynı iddiada bulunmaktadır. Battal Hüseyin'in küplerle sekiz ve dokuz keselik dirhem ve dinarı çadırı içerisinde toprağa gömdüğünü ve Türk ordusu çekildikten

---

¹ Haşim, vr. 64b.

² Cevdet, Tarih, V. 149.

³ Haşim, vr. 65a; Bir diğer rivayete göre, 28 Safer 1205 / 6 Kasım 1790 tarihinde üç gemiye doldurulan kapı halkı, gece vakti limandan ayrılırken fırtına çıkmış, geminin biri batmış diğerleri ise karaya vurmuştu. İnsanlardan 700 kişiden fazlası suya düşüp denizkenarına ulaştıklarında, kıyıda 100 tonun üzerinde hamsi balığı olduğundan bunlara bastıklarında ayakları kayarak tekrar denize düşmüşler ve tamamı helak olmuştur (Câvid, s. 175).

⁴ Edib, s194.

sonra geri dönerek parayı çıkardığını iddia etmektedir¹. Ancak ordu hezimete uğrayıp dönerken Memiş Efendi'de bulunan 500 keselik ordu hazinesi güvenli bir şekilde Anapa'ya götürülmüştür². Bunu destekler mahiyetteki diğer görüş de Ahmed Cavid'den gelmektedir: O da sefer masrafının toplam 101 buçuk kese olduğunu dönüşte 11 kesesinin zayi ve kalanının Anapa'da olan asıl hazineye eklendiğini ifade etmektedir³. Defterdar Memiş Efendi, Aralık 1790/Ocak 1791'de İstanbul'a gönderdiği tahririnde, perişanlık olduğu hengâmede, yanında bulundurduğu 101 buçuk kese akçeden on kesesinin yağmalandığını, daha önceden gönderilen 320 kese ile toplam 410 kese akçenin mevcut olduğunu belirtmiştir⁴. Anapa Muhafızı İpeklizade Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde, Anapa defterdarı ve Ordu Nazırı Memiş Efendi'nin hazinedarı Osman'da bulunan ordu hazinesini koruması ve kendisinin dahi dokunmaması istendi⁵.

Daha önce bölgeye gitmiş olan Mahmud Haseki, İstanbul'a dönmüştü. Onun Battal Hüseyin Paşa'nın Rusların tarafına firar ettiği, askerlerin Anapa'ya döndüğü ve ordu ağırlığının Rusların eline geçtiğini bildirmesi üzerine derhal bölgeye yeni serasker tayini ve mühimmat gönderilmeye karar verildi⁶. Diğer yandan yandan Anapa Defterdarı Memiş Efendi de Battal Hüseyin Paşa firar ettikten sonra İstanbul'a yazdığı takrirde, bölgeye yeni bir serasker atanmasını arz etmişti. Memiş Efendi, daha önce Trabzon ve havalisinden toplanan askerlerin Battal Hüseyin Paşa vasıtasıyla tertip edildiği için bunlara da güvenilmediğini belirterek Kabartay tarafına tekrar geçmek icap ettiğinden yeniden askere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişti. Ayrıca Gönderilecek askerlerin birkaç mirimiran, Anadolu süvarisi, Arnavut askeri, evlâd-ı fâtihan ve Kürt aşireti olursa faydalı olacağı beyan edilmiş, fakat Arnavut askerinin oraya gönderilmesi zaman alacağından Anadolu'dan süvari tertip edilmesi yerinde bir karar olacağı, ayrıca bunların ve Kürt askerlerinin bölgeye nakli için gemi ve sevkiyat masraflarının karşılanması gerektiği vurgulandı. Gerek bölgedeki

---

¹ Asım, I, 20.

² BOA, C.AS, 34223 (29 C. 1205 / 5 Mart 1791).

³ Câvid, s. 175.

⁴ BOA, C.ML, 24130 (30 Mart 1791).

⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, 133 (Evasıt-ı S. 1205 / 20-30 Ekim 1790); C.AS, 4757.

⁶ BOA, HAT, 193/9462.

kabilelere verilmek üzere, gerekse kalenin ihtiyaçları için top, mühimmat ve levazımat ile bölgedeki askerin tayinatı için zahireye de ihtiyaç duyulduğu, Defterdar Memiş Efendi tarafından İstanbul'a iletildi¹.

Battal Hüseyin'in firarından sonra oğulları Tayyar Bey ve Hayreddin Bey'le ilgili ne yapılması gerektiği hususunda Erzurum valisi ve Anapa seraskeri Abdullah Paşa'dan görüş sorulmuştur. Abdullah Paşa, her ikisine de güvenilemeyeceğini belirterek haklarında işlem yapılması önerisinde bulundu. Ayrıca Battal'ın oğlu olan Hayreddin Bey'in uhdesinde bulunan Canik ve Karahisar-ı Şarkî sancaklarının muhassıllıklarının da ondan alınması gerektiğini bildirmiştir. Her hâlükârda Canik'e muhassıl, Karahisar'a voyvoda atanması icap etmekte idi. Diğer yandan Hayreddin Bey devlete bağlılığını bildirerek uhdesinde bulunan sancakların kendisinden alınmamasını, mevcut durumun devam etmesini arz etmekte idi. III. Selim, Hayreddin Bey'in talebine uygun olarak mevcut durumun devamını emretti².

Battal Hüseyin'in Rus tarafına firarından sonra Anapa'da bulunan oğlu Tayyar Bey'e İstanbul'dan gönderilen emirde, babasının yaptığı kötü fiilden dolayı kendisine merkezden herhangi bir hasmane his duyulmadığı ifade edildi. Eskiden olduğu gibi yine Anapa muhafızı İpekliade Mustafa Paşa ve Ordu Nazırı Memiş Efendi ve diğer zabitan sınıfıyla ittifak halinde bulunarak bölge muhafazasına katkıda bulunması istendi³. Hayreddin Bey Samsun İskelesi'nden Anapa bölgesine asker sevkiyatı ile meşgul idi. Ondan da devlet hizmetine devam etmesi istendi. Bu arada Anapa'daki Tayyar Bey'e gönderilen emirde, Anapa'da bulunan diğer komutanlarla birlikte hareket ederek ordunun dağılmasını engellemesi istendi. Başbuğ Mustafa Paşa'ya gönderilen emir ise daha sert içerikli idi. Dirayetsizliğinin ve tedbirsizliğinin askerin dağılmasına sebep olduğu ve bunun merkez tarafından bilindiği belirtilen yazıda, derhal Memiş Efendi ile birlikte hareket ederek askerin toplanması ve denetim altına alınması, hazinenin yağmaya karşı korunması emredildi. Yine görevi suiistimal ederse karşılığını göreceği de vurgulandı. Anapa

¹ BOA, HAT, 146/6186 (5 C. 1205 / 9 Şubat 1791); Câvid, s. 176.

² BOA, HAT, 1389/55336.

³ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 209 (Evahir-i Ra. 1205 / 28 Kasım-7 Aralık 1790).

Muhafızı İpekliade Mustafa Paşa, Ordu Nazırı Memiş Efendi, kabilelerin başına başbuğ tayin edilen Kalgay Mehmed Giray ve orduda görevli ağalara hitaben gönderilen yazıda, yine nasihatle birlikte kabile halkına sahip çıkmaları emredildi. Ayrıca bölgeye asker sevkياتının devam ettiği, yeni gelen askerlerle eskilerin kaynaştırılmalarına özen gösterilmesi istenerek, lazım olan top ve mühimmatın da kendilerine gönderilmekte olduğu bildirildi¹.

Daha önceki fasıllarda da ismi sıkça zikredilen ve özellikle Kuzey Kafkasya kabileleri ile İstanbul arasında adeta mekik diplomasisi yürüterek iki tarafın birbirini tanınmasında büyük emeği geçen Kutayisli Mehmed Bey'e de İstanbul'dan aynı doğrultuda bir emir gönderildi. Onun daha önceki çalışmalarından övgüyle bahsedilen emirde, yine kendisinden aynı gayretle çalışması istendi ve bölgede uygulanacak askerî plandan bahsedildi. Buna göre Anadolu'dan sevk edilen askerler ve bölge kabilelerinden toplanan yerli askerlerle Ruslara üç koldan saldırı planlanmıştı. Serasker Abdullah Paşa'nın Anapa'dan kalkıp ilerlemesi mümkün olmadığı takdirde, üç bölüğe yani kola ayrılması düşünüldü. Osmanlı kuvvetlerinin birincisi, Kuğuzade Süleyman Paşa ve askerleri idi. Bunlar yanlarına götürecekleri kâfi miktarda top ve mühimmatla ileri kol vazifesi görecekti. İkinci kol, Abdullah Paşa'nın kethüdası tarafından oluşturulacaktı. Üçüncü kolu ise Kutayisli Mehmed Bey oluşturacaktı. Anadolu'dan gönderilenlerle Çerkes ve Kabartay bölgelerinden toplanan askerler bu bölükte yer alacaktı².

Tüm bölge muhafızları ve ileri gelenlerine gönderildiği gibi, Kabartay'da sakin Abaza, Çerkes ve Nogay beylerine de aynı mealde fermanlar gönderilmiştir. Fermanda, bozgun sonrası dahi İstanbul'a gönderdikleri temsilcileri ile devlete olan bağlılıklarını bildirmelerinden dolayı kendilerinden duyulan memnuniyet ifadeleri yer almakta ve bundan sonra da aynı bağlılıkla devlete hizmet etmeleri istenmekte idi. Kırım'ı tekrar almak için yapılan hazırlıklar, son anda Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın ihanetiyle planların alt üst olmasının yarattığı düş kırıklığı ve bunu kabilelerin ileri gelenlerine ifadedeki üslûp, vaziyet karşısında devletin

---

¹ BOA, C.AS, 4757 (Evahir-i Ra. 1205 / 28 Aralık 1790-6 Ocak 1791) A.DVN.MHM.d, 192, s. 225.

² BOA, C.AS, 44112 (Evasıt-ı Za. 1205 / 12-21 Temmuz 1791); A.DVN.MHM.d, 196, s. 71.

mahcubiyetini de hissettirmektedir. Gerekmesi durumunda yaşadıkları bölgeye yeniden kale inşa edileceğinin belirtildiği fermanında, yine devlete güvenmeleri telkin edilmiştir. Onlara yukarıda bahsi geçen plandan söz edilerek Türk kuvvetlerinin üç koldan Ruslara saldıracakları anlatılmış, kendilerinin de atlarına binip silahlarını kuşanarak gönderilecek orduyla birlikte Rus kale ve topraklarını zapt etmeleri istenmiştir. Fermanında dikkat çeken bir husus da Kırım, Taman, Kuban ve Anapa seraskeri olarak nitelenen Abdullah Paşa'nın eğer müsait olursa Anapa'dan hareketle Kuban Nehri üzerinden Rusya'ya saldıracağı belirtilmektedir. Aksi takdirde Osmanlı birliklerinin Kuğuzade Süleyman Paşa, Abdullah Paşa'nın kethüdası ve Kutayisli Mehmed Bey'in öncülüğünde üç koldan saldıracağı ifade edilmekle¹, hükümetin Abdullah Paşa'ya olan güvensizliği hissedilmektedir. İstanbul tarafından bu kez, iş sağlam tutularak alternatif planlar hazırlanmış ve ayrıntılar bölge ileri gelenlerine bildirilmiştir. Benzer bir emir de Çerkes kabilelerinden Besni Kabilesi içinde bulunan Arslan Giray Sultan'a gönderilmiştir. Serasker Abdullah Paşa'nın kalabalık askerle Trabzon'dan Anapa'ya hareket edeceği belirtilerek savaş için gerekli olan tüm cephane ve mühimmatı ile erzakının eksiksiz gönderildiği, kendisinin önceden olduğu gibi yine Osmanlı Devleti'ne hizmet etmesi ve seraskerin emirlerine uyması istendi. Ondaki Anapa'dan harekete geçecek olan ordunun Kabartay'a geldiğinde burada kabilelerden toplanan kuvvetlerle birleşerek Ruslara saldırılacağı bildirilip hazırlık yapması emredilmiştir. Çerkes kabilelerinden Demirköy Kabilesi beyi Arslan Bey ve kabilenin ileri gelenlerine de aynı emir gönderilerek düşmandan intikam alınacağı, daha önceden olduğu gibi yine devlete hizmet etmeleri ve hazırlıklı olmaları istendi².

Diğer taraftan Kutayisli Mehmed Bey'le Kalgay Sultan Mehmed Giray İstanbul'a gelmiş, Mehmed Giray'a Sohum üzerinden kabilelerin yaşadıkları bölgeye gidip onlarla dayanışma içinde olması emredilmiş, kendisiyle kabilelere iletmek üzere yazılan emirler de gönderilmiştir³. Sayıları 30'a yakın Kabartay beylerinin ismi tek tek yazılarak bunlara ve bölgenin ulema, hacı, kadı ve diğer ileri gelenlerine

¹ BOA, C.AS, 3346 (Evahir-i L. 1205 / 23 Haziran-2 Temmuz 1791).

² BOA, C.HR, 1621 (Evahir-i B. 1205 / 26 Mart / 4 Nisan 1791).

³ BOA, HAT, 196/9648.

gönderilen emirde, Abdullah Paşa'ya yazıldığı gibi Avusturya ile mütareke halinde bulunulduğundan bu cephedeki yaklaşık 150 bin askerin Rusya üzerine sevk edileceği, Prusya'nın Rusya sınırına 150 bin asker yığıldığı bilgileri aktararak kendilerinin eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne güvenmeleri ve düşmandan intikamın alınacağı belirtilmiştir¹. Kabile mensupları da her zamanki gibi devlete olan bağlılıklarını vurgulamışlardı. Fakat o esnada Rusya'nın kabile içlerine gönderdiği elçi bölgeye gelmiş ve olanlara şahit olmuştu. Elçi onlara, *sizinle bizim musalâhamız vardır ve şurût-ı mu'âhedemize Osmanlı askeri Nehr-i Kuban'ı mürûr gözlerinizle görmedikçe birbirlerimize zarar erişmemesiyle meşrûat iken şimdi ikrârınızda durmadınız. Devlet-i Aliyye'nin atıyyesini aldınız şimdiden sonra sulhümüz yoktur. Kaldı ki, ya Osmanlı tarafından gelen elçiyi tutup verirsiniz, yahud sizin ile cenge başlarız, demesi üzerine Kabartaylar da el-hamdülillah biz ehl-i İslâm'dan olup padişahımızın emriyle hareket ederiz. Eğer merâmınız ceng ise biz hazırız* diyerek Rus elçisini geri göndermişlerdi². Abaza ve Çerkes kabileleri dışında Nogaylar da İstanbul'a temsilciler göndererek önceden beri devlete bağlılıklarını vurguladıktan sonra Anapa ve civarının asker, mühimmat ve zahire ile takviye edilmesiyle bölge savunmasının güçleneceği bildirilmiş, orduya lazım olan arabaların tedarikiyle uğraştıklarını ve seraskerle birlikte savaşa gitmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında bir kısım askerin kendi içlerinde kışlaması talebiyle bunlar için lazım olan mühimmat ve zahirenin de sağlanması niyazında bulunmuşlar, bunun üzerine talepleri makul karşılanarak bunun derhal yerine getirilmesi için kaymakam paşaya emir verilmiştir³.

Bölgede bulunan veya görevlendirilen gerek asker sınıfına gerekse kabilelerin beyleri ve ileri gelenlerine gönderilen emirlerde, ortak düşmandan intikam almak için özellikle “din” olgusunun öne çıkarıldığı dikkat çekmektedir. Bu yolla “din” ortak paydası altında moralleri en üst düzeyde tutmak, düşmana karşı motivasyonu artırmak hedeflenmiş olmalıdır. Diğer yandan bölgenin askerî tahkimatına devam edilmekte idi. Kastamonu mütesellimi olan Altıkulaçzade

¹ BOA, A.DVN. MHM.d, 194, s. 119-120 (Evail-i S. 1205 / 10-20 Ekim 1790), 255; 296, s. 69-70.

² Câvid, Hadika, s. 107.

³ BOA, HAT, 288/12687.

Hüseyin Ağa'ya gönderilen emirde, 500'ü Kastamonu'dan olmak üzere kaza ve nahiyelerinden toplam 1890 yerli piyade askerinin Anapa'ya sevk edilmek üzere Samsun iskelesine ulaştırması istendi¹. Gönve Sancağı mutasarrıfı Hacı Şahinzade Mustafa Bey ve kardeşi Mehmed Bey'e de aynı doğrultuda emir gönderilerek asker toplamları istendi². Bu arada Şeyh Mansur Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ve ortak düşmana karşı birlikte savaşma niyetini beyan etmek üzere Anapa Kalesi'ne gelmişti. Dağıstan'ın tüm halkının Ruslarla savaşmak için Osmanlı Devleti'nin yanında olduğunu belirten Mansur, Dağıstan ve Kabartay'a cephane gönderilmesi talebinde bulunmuştur³.

Sohum muhafızı Keleş Ahmed Bey, talep ettiği 600 askerden 300'ünün devlet tarafından gönderilmesini, diğer 300 yamağın masrafları hükümet tarafından karşılandığı takdirde bölgeden temin edebileceğini bildirmiş, ayrıca 25 de topçu askere ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti. Ancak Canik Sancağı'ndan 500 asker bir başbuğ nezaretinde Sohum'a gönderildiği takdirde kalenin istihkâmına kâfi olacağını da ilave etmiştir. Bu hususta diğer bir çözüm ise asker ihtiyacının Abazalardan karşılanması idi. Buna göre bölgede yaşayan Abaza ümerası Keleş Ahmed Beyi'n akrabalarından olduğu için, hediyeler verilmek suretiyle bunlardan çok sayıda asker temininde bulunulmasının zor olmayacağı ve İstanbul'dan asker tayinine de gerek olmayacağı vurgulandı. Bununla beraber Sohum tarafında olan kabilelerin devletin yardımına muhtaç olduğu, bunların başına bir beşyüzbaşı tayin olduğunda bunlara ikram olacağını da bildirdi. Hazırlıklar çerçevesinde Sohum Kalesi'nde bulunan topların kundakları eskidiğinden, bunlar için 20 adet kundak, 40 adet tekerlek, ağaç dingil ve büyük manivela, 30 adet orta boy manivela vs. gönderildi⁴.

Battal Hüseyin Paşa'nın firarından sonra onun ve onun atamış olduğu kişiler hakkındaki şikâyetler İstanbul'a daha rahat iletmeye başlanmıştı. Nitekim bunlardan biri de Battal Hüseyin tarafından atanan ekmekçibaşıdır. Defterdar Memiş Efendi, merkeze yazdığı tahririnde ekmekçibaşının, Karahisar-ı Şarkî'den gelen

¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 249-250, 351 (Evasıt-ı R. 1205 / 18-27 Aralık 1790); 398; 196, s. 80.

² BOA, BOA, A.DVN.MHM.d, 194, s. 254 (Evahir-i R. 1205 / 28 Aralık 1790-6 Ocak 1791).

³ BOA, C.HR, 4681 (23 Ra. 1205 / 30 Kasım 1790).

⁴ BOA, D.BŞM, 7324/41 (16 R. 1205 / 23 Aralık 1790).

askerlerle birlikte hareket ederek hazineye büyük zararlar verdiğini, buna rağmen azletmenin bir yolunun bulamadığını beyanla bu şahsın İstanbul'a çağırılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine, Battal Paşa yerine serasker olan Abdullah Paşa'ya ilgili konuda emir gönderilerek icabına bakmasına karar verildi¹.

5. Üçüncü Kuşatılma ve Anapa'nın Rusların Eline Geçmesi

Battal Hüseyin Paşa'nın firarından sonra Anapa Kalesi'nin işgalinin daha kolay olacağını düşünen Ruslar, üçüncü defa kaleyi kuşattılar. Esir edilen Rus askerleri, Rus ordusu kaleyi alamayacağını anlayarak birkaç gün zarfında geri çekilmeyi planladığını söylemişlerdi. Fakat yeni seraskerin gelmemesi, Rusların kaleyi işgal etme şevkini arttırmıştı. Eğer Abdullah Paşa kapı halkıyla birlikte Anapa'ya gelmiş olsaydı Ruslar muhasaraya teşebbüs bile edemeyeceklerdi². Tekrar saldırı için hazırlıklarını tamamlayan Rus ordusunun başına General Gudoviç getirildi. Haziran ayı başlarında Kuban Nehri'ni geçen Rus birlikleri, aynı ayın ortalarında Anapa önlerine kadar gelmişlerdi. 12 bin kişilik Gudoviç'in ordusunda 52 adet de top bulunmakta idi. Rus ordusunun 10 Temmuz'da kaleye ateş açmasıyla savaş başlamıştı. Türk ordusu, Şeyh Mansur'un da desteğini alarak Rusların kaleyi teslim çağrısını reddetmişti. 31 Temmuz gecesinde başlayıp Ağustosun ilk günü şafak vaktine kadar Rus saldırısının en yoğun olduğu dönem yaşanmıştır. General Bulgakof ve Depre Radoviç komutasındaki 4. Kol, sol kanattan merkeze doğru ilerlerken Şitsa komutasındaki 5. kol ise denize yakın yerden saldırıyordu. Hücum neticesinde Rus ordusu sur dibine kadar gelmişti³. Bu arada kale dışında bulunan kabile halkı buldukları mahalli terk etmeyip içlerinde bulunan Kalgay Mehmed Giray önderliğinde Ruslarla muharebeye girdiler. Kale dışında kabilelerin süvari birlikleri de savaşa devam etmekte idi. Anapa Kalesi daha önceden birkaç tabya ve hendekten ibaretken sonradan istihkâmları kuvvetlendirilmiş, Ruslar iki kez

---

¹ BOA, C.AS, 5782 (20 B. 1205 / 25 Mart 1791). Bunun yanında kalede başka huzursuzluklar da çıkmakta idi. Kalede oluşturulan bölüklerden 20 kişilik olanların 60 kişilik tayinat aldıkları tespit edildiğinde, Memiş Efendi durumu İstanbul'a bildirerek bunun hazineye zarar verdiğini aktarmıştı. Bunun üzerine hem Serasker Abdullah Paşa'ya hem de Memiş Efendi'ye gönderilen yazıda, her bir askere günlük bir çift ekmek, her beş askere 1,28 kg et ve bir kile arpa verilmesi emredildi (A.E, SSLM.III, 20450 (21 B. 1205 / 26 Mart 1791); C.AS, 38142)

² Cevdet, Tarih, s. 153-154.

³ Rumyantseva, *Potemkina*, s. 265-266.

kuşattıklarında bozguna uğrayarak geri dönmüşlerdi. Mevcut durumda Rus birliklerinin kaleyi alma ümitleri de kaybolmakta idi. Ayrıca kale içerisinde 10 binden fazla asker, dışarıdan da kabilelerin askerleri Rus birlikleriyle savaşmakta idiler. 14 gün boyunca karşılıklı top atışlarıyla Rus muhasarası devam etti¹. General Gudoviç komutasındaki Rus ordusu 42 topa kale kuşatmasını tahkim etmişti. Bu topların ateşlenmesiyle Anapa'da önemli hasar meydana geldiği gibi kale topları da devre dışı kalmıştı². Bunun üzerine kaleden bir miktar asker çıkarak Ruslara saldırmıştı Fakat çatışmada bozguna uğrayıp döndüklerinde, peşlerinden de Rus Kazakları içeriye girerek kaleyi zaptetmiştir. Tan vakti cereyan eden olayda Rus kaynaklarına göre 13 bin 532 kişi esir alınmış, 150 kadar Türk teknelerle kaleden ayrılmıştı. Rus kaybı ise 950 ölü olup 1995 de yaralı olmuştur. Bununla birlikte muharip Türk askerinin çoğu hayatını kaybetmiştir (26 Temmuz 1791) Savaş sonrası kale önlerine Türk donanması gelmiş fakat kaleden Rus bayrağının dalgalandığını gördüğünden geri çekilmiştir. Kalenin işgaliyle birlikte şehir yağmalanmış, yakılmış ve kale istihkâmları da tahrip edilmiştir³. Bizzat muharebeyi müşahede eden Ferah Ali Paşa'nın kâtibi Haşim Efendi, iki ay boyunca Rus muhasarasında kalan Anapa Kalesi'ne Rusların girmesiyle birlikte, askerlerin yanı sıra kale müdafaasına kadın ve çocukların da katıldığını, göğüs göğse çarpışmalar olduğunu belirtir. Çarpışmalarda 10 binden fazla Rus askerinin öldüğünü de ifade eden Haşim Efendi Rusların, kadın ve çocukların bulunduğu mahalli barutla havaya uçurmasıyla, birçok insanın hayatını kaybettiği bilgisini verir⁴. Kale düştükten sonra esir olanların dahi birçoğu idam

---

¹ Şirokorada'da kaledeki asker mevcudunu 10 bin Türk ve 15 bin Tatar olarak verilmektedir (s.260).

² Şirokorad, 260.

³ BOA, A.DVN.MHM.d, 195, s. 40; Şirokorad, 260. Başaka bir Rus kaynağında ise Rusların kaybı 1200, yaralı sayısı ise 2500'dür (*Pohodi Rummyantseva*, 267).

⁴ Haşim, vr. 64a. Dönemin kroniklerinden Câbî Ömer Efendi Târîhi'nde, Özi kalesi'nin işgalinden sonra Battal Hüseyin'in firar etmesi ve Anapa Kalesi'nin Rus işgaline uğramasını da I. Abdülhamid'in felç geçirmesine sebep olan hadiseler arasında göstermektedir (Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîh-i Sultan Selîm-Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni*, haz. Mehmet Ali Beyhan, 2003, s. 3.) Oysa I. Abdülhamid'in hayatını kaleme alan Fikret Sarıcaoğlu'nun da tespit ve izah ettiği gibi, (Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid 1774-1789*, İstanbul 2001, 35.) I. Abdülhamid Anapa Kalesi'nin muhasarası esnasında hayatta idi ve belki bu vaziyetin de etkilemiş olması muhtemeldir. Zira Battal Hüseyin'in 1790 sonbaharında Rus tarafına firar etmesi ve Anapa Kalesi'nin Temmuz 1791'de Rusların eline geçmesi esnasında I. Abdülhamid hayatta değildi. Bahsedilen tarihte Osmanlı tahtında III. Selim bulunmakta idi.

edilmiş, çarşı ve dükkânlar, hanlar hatta evler bile yağmalanmış, kalenin siper kazıkları bile çıkarılmıştı. İşgal sonrasında birçok insan esir edilmişti. Bunlar arasında Anapa Muhafızı İpekliade Mustafa Paşa ile Defterdar Memiş Efendi de bulunmakta idi¹. İşgalle birlikte kalede yaşayanlardan üçte birlik kısmı yok olmuş, geriye 360 hanenin civarında halk kalmıştı².

Anapa Kalesi'nin Rusların eline geçmesiyle birlikte Anapa Muhafızı İpekliade Mustafa Paşa, Moskova'dan yazdığı takrirde, Rusların kendisine verdiği harcırahın çok yetersiz olduğunu ve ıstırap halinde bulunduğunu söyleyerek İstanbul'dan kendisine harçlık gönderilmesi talebinde bulundu. Anapa Kalesi muhafızlarına öteden beri Tombasar mukataası gelirinden 21 bin 500 kuruş verilmekte idi. Mustafa Paşa hak etmiş olduğu maaşı esir düştüğü için alamadığından paranın kendisine gönderilmesine karar verildi³. Esir düşenler arasında Çerkeslerin ileri gelenlerinden ve savaşta yaralanan Zanoğlu Mehmed Giray da bulunmakta idi. Mehmed Giray yapılan barışla birlikte serbest bırakılmış, daha sonra kendisiyle görüşme yapılmak üzere İstanbul'a çağrılmıştır⁴. Bu arada esaretten kaçanlar da bulunmakta idi. Zanoğlu Mehmed Bey'in kabilesinden 70-80 civarından kabile mensubu kaçarak köylerine dönmüş, bunlardan biri de İstanbul'a gelip durumları hakkında bilgi vermiştir⁵. Rus generali Potemkin 100 Osmanlı esirini daha serbest bırakmış. Bu askerler geçici olarak İbrail ve Silistre kalelerinde istihdam edilmiştir. Osmanlı Devleti, Rusların diğer esirleri de serbest bırakmasını teşvik için aynı jestle karşılık vermeye hazırlanmış, Tersane-i Âmire'de ne kadar Rus esirinin bulunduğu tespit edilip defterlerinin hazırlanması emredilmiştir⁶. Esir edilenler arasında Anapa Kadısı Seyyid Mehmed Efendi ve ailesi de bulunmakta idi. Bir yolunu bularak esaretten kurtulup kabilelere sığınan Mehmed Efendi, ahali tarafından sevilen ve saygı duyulan bir kişi idi. Fakat parası olmadığı için müşkül durumda olduğundan, devletin bir temsilcisinin kendi içlerinde bulunmasının kabilelere güven vereceğini

¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 195, s. 40; Asım, I, 20; Haşim, vr. 65a.

² BOA, HAT, 130/5377 (3 R. 1210 /17 Ekim 1795).

³ BOA, HAT, 187/8863.

⁴ BOA, HAT, 186/8730.

⁵ BOA, HAT, 189/8882.

⁶ BOA, HAT, 200/10254.

ve onların unutulmadıklarını göstereceğini belirterek kendisine 500 kuruş gönderilmesi arzında bulundu. Kabile içinde kalmak şartıyla teklifi İstanbul'dan Seyyid Mehmed Efendi'ye 500 kuruş gönderildi¹. 220 hanesiyle birlikte Ruslara karşı Anapa Kalesi'ni savunan Baht Giray da Ruslara esir düşmüştü. Baht Giray kurtulduktan sonra Rusların elinde esir kalan kabilesi halkının kurtarılması ve kendisine senelik Anapa gümrüğü hâsılatından verilen 200 kuruşun yetmediği gerekçesiyle 500 kuruşa çıkarılmasını talepte etmiş, teklifi kabul edilmişti,². Rus kaynakları Türk askerinden 150 kişinin kurtulduğunu, alınan esirlerin bir kısmının öldürüldüğünü ve bir kısmının da Kırım'a götürüldüğünü, gidenler arasında Mansur'un da bulunduğunu kaydetmişlerdir³. Esir düşenlerden Zanzade Mehmed Bey'le beraber aralarında iki kardeş beyle bir kaç kabile reisinin de bulunduğu toplam 52 kişi serbest kalmıştı. Kabileler nazarında muteber bir isim olan Mehmed Bey İstanbul'a gelmiş, kendisine tayinat ve samur kürk verilmiştir⁴. Anapa Kalesi Rusların eline geçtikten sonra dahi Şeyh Mansur iki gün boyunca Ruslarla harp etmiş, neticede esir olmaktan kurtulamamıştır⁵. Daha sonra Mansur esaret altında hastalanmıştı. Prens Potemkin'in Çariçe'ye, onun hasta olduğunu belirterek hastalığın yayılmaması için saraydan uzaklaştırılması gerektiğini belirtmesiyle Mansur, Solovki Adası'na gönderildi ve kalede hapsedildi. Burada 24 Nisan 1794'te öldü. Katerina'nın danışmanlığını yapan ve onun 1783 Kırım'ı ziyaretinden itibaren günlüğünü yazan Alexandr Vasilevic Kharpovitskii, Mansur'un 30 bin Rus askerine mal olduğunu ifade etmiştir⁶.

---

¹ BOA, C.ADL, 4546 (16 Ra. 1206 / 13 Kasım 1791).

² BOA, HAT, 237/13156. Savaş sonunda kendilerinden haber alınamayanlar da vardı. Kapıcılar kethüdası Hacı Hüseyin Ağa, sabık tüfekçibaşı Hacı Mustafa ve bölükbaşları ile 300 asker Trabzon'dan Anapa'ya gitmişler, fakat akıbetleri konusunda bir haber alınamamıştır (HAT, 123/5026)

³ *Pohodi Rumyantseva*, 267.

⁴ BOA, C.DH, 12429 (9 Ca. 1206 / 4 Ocak 1792). Verilen hediyeler arasında, diğer iki beye ise sincap kürk verilmiştir. Gelenlerin tamamına kuşaklar ve çeşitli kalitede kumaşlar verilmiştir. Bunun dışında harçlık olarak, Mehmed Bey'e 1500, iki beye 750, 16 kabile reisine 1600, 27 hizmetkâra 810 kuruş olmak üzere toplam 4660 kuruş verilmiştir (aynı belge). Ayrıca Anapa'da cereyan eden muharebelerde yaralanan askerlere de 3000 kuruş harçlık verilmiştir (C.AS, 48585, 4 N. 1204 / 1204 / 18 Mayıs 1790).

⁵ Bibliothèques, 1649, Kırım ve Kumkale taraflarına gidip dönen habercinin takriri.

⁶ Meskhidze, *a.g.m.*, 318.

6. İşgal Sonrası Gelişmeler

Battal Hüseyin'in firarıyla birlikte yerine serasker atanan Abdullah Paşa'nın dahil olduğu yeni savaş stratejileri geliştirilmiş fakat Abdullah Paşa, türlü bahanelerle oyalanarak Anapa'ya gitmemişti. İstanbul'dan, Anapa'ya gitmediği için kalenin işgaline sebep oldu düşünülen Abdullah Paşa'nın ölüm fermanı çıkartılmış, valisi olduğu Erzurum'a giderken yolu kesilerek öldürülmüştür (26 Ekim 1791) ¹.

Ferah Ali Paşa ile Soğucak, Anapa, Gelincik Limanı, Kuban boyu ve Labe Nehri, Kızıldaş Boğazı ve Jane bölgesinde Rusya'ya karşı başlatılan askerî hazırlıklar, halefleri zamanında da devam ettirilmişti. Yukarıda zikredilen bölgelerden başka Karadeniz sahili boyunca Soğucak'tan itibaren Anadolu sahillerine kadar olan coğrafi bölgede de yine çok önemli kaleler mevcuttu. Kuzey Kafkasya'da her ne kadar Anapa merkezli savunma ve saldırı tedbirleri alınmışsa da bölgede yer alan Soğucak, Gelincik, Sohum, Faş, Anagra ve Ahışa kalelerinde de tahkimat yapılmıştı. Anapa ve Soğucak kalelerinin Ruslar tarafından işgaliyle birlikte bu kalelerin tahkimine daha fazla önem atfedildi. Özellikle Sohum Kalesi merkez seçilmek suretiyle Anapa Kalesi'nin kurtarılma planları doğrultusunda önceden Anapa Kalesi'ne gönderilmek üzere tertip edilen askerler ve komutanlar Sohum Kalesi'ne yönlendirilmeye başlanmıştır. Kale düştükten sonra, İstanbul'dan bölgeye yapılan asker sevki devam etmiştir. Bölge tahkimatı için Sohum Kalesi'ne muhafız olarak birkaç bin askerle Şahinzade Mehmed Bey'in getirilmesiyle hem askerî önlem alınacak hem de bölge kabilelerinin gönlü rahatlatılacaktı. Bu bölgede bulunan Türk kuvvetlerinin başına da 1500 askerle Kuğuzade Süleyman Paşa 15 Ağustos 1791'de başbuğ olarak atandı. Sohum muhafazasına getirilmesiyle birlikte Trabzon eyaleti de sonradan öldürülen Abdullah Paşa'dan alınarak kendisine tevcih edildi². Ancak

¹ BOA, A.RSK.d, 1589, s. 69; Haşim, vr. 64b; Edib, s. 249; Asım, I, 21; Mehmet Eynallı, *1941/127 No'lu Trabzon Şeriye Sicili, Transkript ve tahlili*, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2002, 259, 265-266.

² BOA, A.RSK.d, 1589, s19, 32; A.DVN.MHM.d, 196, s. 129-130 (Evail-i Z. 1205 / 1-10 Ağustos 1791); C.AS, 11592; A.DVN.MHM.d, 195, s. 40.

görev yerine gitmeyen Kuğuzade'nin vaktini Trabzon'da geçirmesi üzerine kendisine verilen 12 bin 500 kuruşun geri alınmasına karar verilmiştir¹.

Faş Muhafızı Şahinzade İbrahim Bey'e gönderilen emirde, Anapa Kalesi'nin Rus işgaline uğramasıyla, Faş Kalesi ile birlikte bölgede bulunan Sohum ve Anagra kalelerinin de takviye edildiği belirtiliyordu. Kale dışında bulunan ne kadar muhafız varsa onların bir an önce kaleye toplanarak teyakkuz haline getirilmeleri emredilen yazıda ise bölge kabilelerine de düşmanla mücadelelerine yardım için asker gönderilmekte olduğunu bildirmesi emredildi². Sohum Muhafızı Keleş Bey'e gönderilen emirde, Anagra Kalesi'nin tahkimine özen göstermesi, kalede bulunanlardan neccar da dahil 200 kişiye ilaveten, Sohum Kalesi muhafazası için görevlendirilen askerlerden 100'ünü Anagra Kalesi'nde görevlendirmesi istendi³.

Bölgede alınacak diğer tedbirleri görüşmek üzere İstanbul'da defterdar, darbhane nazırı, Tersane-i Âmire emini, baş ruznamçeci, şehremini ve reis efendi gibi devlet ileri gelenleri ile Anapa-Kuban havalisine vâkıf Kutayisli Mehmed Bey çağırılarak acilen alınması gereken tedbirler görüşülmüştür. Her ne kadar Anapa Kalesi'nin baharda geri alınması düşünülse de, öncelikle bölgede yaşayan, her defasında devlete olan bağlılıkları vurgulanan ve her zaman hizmet eden bölge kabilelerinin Rusya tarafına meyletmeleri tehlikesinin bertarafı için tedbir alınması görüşülmüştür. Bunun için de onlara güven telkin edilerek sahipsiz olmadıklarını hissettirmek ve gönüllerini hoş tutmak için hediyeler vermek; Ruslar bu tür faaliyetlere girişmeden, kabilelerle güç birliği yapılarak kalelerin tekrar alınması gerekmekte idi. Faş Muhafızı Şahin Paşa'nın kardeşi Mehmed Bey'e asker toplaması için 15 bin kuruş kendisine de 2500 kuruş gönderildi ve kendisinden 500 piyade askeri toplaması istendi⁴. Topladığı askerlerle Sohum Kalesi'ne gidip muhafızı Keleş Bey'le ittifak etmesi emredildi. Sohum civarında yaşayan kabileler, kendi yaşadıkları

---

¹ BOA, C.AS, 12575 (24 N. 1206 / 16 Mayıs 1792). Edip Efendi, Sohum Kalesi muhafızlığı şartıyla kendisine Trabzon valiliği verilen Kuğuzade Süleyman Paşa'nın Sohum ve Faş kalelerinin savunması için 1000 askerle Sohum Kalesi'ne gittiğini iddia etmektedir (Edib, 195).

² BOA, C.AS, 37990 (Evail-i Z. 1205 / 1-10 Ağustos 1791); A.DVN.MHM.d, 196, s. 131.

³ BOA, A.DVN.MHM., d. 196, s. 121 (Evail-i Z. 1205 / 1-10 Ağustos 1791).

⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 196, s. 239-240, 258 (Evahir-i S. 1206 / 20-30 Ekim 1791).

bölgeye asker gönderilmesi talebinde bulunurlarsa derhal istekleri yerine getirilmeli idi. Eski Faş Muhafızı İbrahim Bey'in kardeşi Rüstem Bey'e de tıpkı Mehmed Bey'e verildiği miktarda para verilerek ondan da asker toplaması emredildi. Sohum Muhafızı Keleş Bey'in kethüdası Ali Bey'e de 5000 kuruş gönderilerek teyakkuz halinde olması, Sohum Kalesi'ne saldırı olursa mukabele etmesi istendi. Faş Muhafızı Şahin Mustafa Paşa'dan da teyakkuz halinde olması, kale dışında bulunan askerlerin derhal kalede toplanması, bunların mevacib ve iaşelerini ihmal etmemesi emredildi. Anapa'ya asker götürmek için memur olan Hacı Ali Ağa'dan da, Anapa Rusların eline geçtiği için askerleri Sohum Kalesi'ne götürmesi emredildi. Oraya ulaştığı haberi geldikten sonra kendisine Sohum nüzül emaneti görevi verilmiş, Sohum'da toplanacak askerlerin gerekli tayinatlarının da Samsun'dan tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Dağıstan hanları Umm Han ve İbrahim Halil Han'ın 60-70 bin askerle Bayazıt Mutasarrıfı İshak Paşa ile birlikte Gürcistan üzerine yürümleri emri verilmiştir¹.

Bölgenin en önemli kalelerinden olan Faş, adını aldığı nehrin Karadeniz'e döküldüğü yerde 1724 yılında yeniden inşa edilmişti. Daha önceleri bölgedeki kabilelerin korsanlık faaliyetlerini denetlemek için inşa olunan kalenin, Rusların Kırım'ı işgali ve Kafkaslara sirayetleriyle birlikte önemi büsbütün artmış, daha sonra Osmanlı Devleti'nin Kafkasların Karadeniz sahillerinde oluşturduğu güvenlik zincirinin en önemli halkalarından biri olmuştur. Daha sonra geçirdiği tamiratlarla istihkâmları kuvvetlendirilmiştir².

Gence ve Karabağ hanı olan İbrahim Han İstanbul'a gönderdiği yazıda, Dağıstan ve Azerbaycan hakkında bilgi verdikten sonra, Rusya'nın Tiflis Hanı Erekli'yi kendi tarafına çekerek bu vasıta ile bölgeyi işgal hazırlığında olduğunu belirtti. Rusya'dan gelen askerlerle birlikte 8000 asker toplayan Erekli, Nahçıvan'ı işgal niyetinde idi. Dağıstan hanlarından Umm Han ise maiyetine çok sayıda asker olarak Gürcistan üzerine yürümüştü.³ Çıldır Valisi Süleyman Paşa'dan Dağıstan ve

---

¹ BOA, HAT, 150/6339 (15 Za. 1205 / 15 Temmuz 1791)

² Faş Kalesi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986.

³ BOA, HAT, 765.

Azerbaycan hanları ile ittifak ederek Rus yanlısı Erekli'yi cezalandırması istenmişti¹. Nitekim Erekli Han, Rus taraftarı olduğu gerekçesiyle daha önce de birçok defa Osmanlılar tarafından cezalandırılmıştı. Yine Rus çariçesine tâbi olduğunun anlaşılmasıyla Süleyman Paşa'nın gönderdiği askerler Tiflis'i yağmalamak suretiyle Erekli cezalandırıldı². Dağıstan ve Azerbaycan hanlarının kendi aralarındaki husumetten dolayı Erekli'ye karşı birliktelik sağlanamamıştı. Dağıstan'ın en muktedir hanı olan Avar hanı Umm Han'a Hassa silahşorlarından Mehmed Salih Ağa ile başka bir emir gönderilerek Rusların ileri karakollarından biri olan Kızlar Kalesi'ne akınlar düzenlemesi istenmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, Kabartay ümerasına da savaşa teşvik mahiyetinde emirler gönderilmişti. Diğer bir çağrı da Buhara Hanlığı'nadır. Van Muhafızı Timurtaş Paşa vasıtasıyla gönderilen yazıyla, Buhara üzerinden de Ruslara saldırılması istenmişti. Diğer yandan Anapa ve Soğucak Başbuğu Mustafa Paşa İstanbul'a gönderdiği tahriratta Açu Kalesi'ni zabtedip içinde bulunan 10 adet toptan altısının Anapa Kalesi'ne getirildiğini bildirmiştir. Kalede bulunan diğer dört top büyük olduğundan yerinde bırakılmıştır. Ayrıca gelen tahriratta, Kırım'da bulunan yaklaşık 13 bin Rus askerinin veba salgını yüzünden perişan olduğu, bunlar arasında kitleler halinde ölümler yaşandığı da bildirilmekte idi³.

Bununla birlikte kendisinden asker toplayarak Anapa Kalesi'ne gitmesi için emir gönderildiği halde gitmeyenler de mevcuttu. Bunlardan birisi de Boyabadlı Elhac Ali Ağa'dır. Ali Ağa, 600 askerle birlikte Serasker Abdullah Paşa maiyyetine katılmak üzere bölgeye gitmesi beklenirken o bölgeye gönderilen mübaşire kötü davrandığı gibi fakir halktan da sefere gidiyorum diyerek bol miktarda mal almakta idi. Boyabad'a gidip geri dönen mübaşir, Ali Ağa'nın çevresinde ancak 25-30 civarında askerinin olduğunu belirtmişti⁴. Bunun üzerine kendisine gönderilen

---

¹ Cevdet, Tarih, IV, 33-34.

² Edib, s. 45; Asım, I, 16.

³ Cevdet, Tarih, IV, s. 33, 42-43.

⁴ BOA, C.AS, 7787 (23 L. 1205 / 25 Haziran 1791).

emirde, 15 gün içinde istenilen askerle birlikte Sohum'a gitmesi aksi, takdirde cezalandırılacağı bildirilmiştir¹.

Osmanlı ve Rus ordularının silahları bırakması ve iki taraf arasında müzakere sürecinin başlamasıyla birlikte, İstanbul'un özellikle kendileriyle ilgili her konuda bilgilendirmeye özen gösterdiği bölge kabile beyleri, Kırım hanları soyundan olan ve bölge kabileleri içinde bulunan giraylara hükümler göndermiştir. Özellikle Rus işgalinde bulunan Jane Kabilesi'ne gönderdiği hükümde, sekiz aydır (10 Ağustos 1791'den Nisan 1792 tarihine kadar) Ruslarla mütareke halinde bulunduğu, barış görüşmelerinde Rusların işgal ettiği bölgeleri, özellikle Anapa ve Soğucak kalelerini terk etmesi şartı ileri sürüleceği bildirilmişti. Ruslarla barış olmayıp savaşa devam edilirse onları korumak için lazım olan her şeyin yapılacağı ve devlete güvenmeleri telkin edildi. Gelişmeler hakkında kendilerinin haberdar edilecekleri, gerek savaşta gerekse barışta onların tüm taleplerinin karşılanmaya çalışılacağı, savaşa devam edilirse Jane'ye gönderilecek askerler hakkında bilginin kendilerine ulaştırılacağı ifade edildi²; İstanbul'dan, Rumeli ve içlerinde Erzurum Valisi Süleyman Paşa, Trabzon mutasarrıfı Kuğuzade Süleyman Bey, Canik mütesellimi Hayreddin Bey'in de bulunduğu Anadolu'daki diğer eyalet, sancak ve kazaların bey ve kadılarıyla yeniçeri serdarlarına ortak hüküm gönderilmiştir. Burada, Rusya ile barış müzakerelerinin devam ettiği fakat yine savaşın kaçınılmaz görüldüğü belirtilerek Anadolu ve Rumeli'deki kazalardan durumlarına göre burada bulunan yeniçeriler komutasında her biri 120'şer askerden oluşan serdengeçti bayrakları (bölükleri) tertip edilmesi, dolayısıyla her an savaşa yeniden başlanacak gibi teyakkuz halinde bulunmaları emredilmiştir³.

Çerkes kabileleri Bezağ, Besni, Abazin, Hatukay, Demirköy ile Abaza kabilelerinden Natuhac, Çopsun başta olmak üzere Kuzey Kafkasya'da yaşayan tüm kabile bey ve ileri gelenlerine da aynı mealde hükümler gönderilerek mevcut durum hakkında bilgilendirilmişler ve kendilerinden önceden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne güvenmeleri ve hizmet etmeleri istenmiştir. Ayrıca Kırım hanları

---

¹ BOA, HAT, 197/9870.

² BOA, C.AS, 7386 (Evasıt-ı Ra. 1206 / 18 Aralık 1791).

³ BOA, C.AS, 3947 (Evahir-i R. 1206 / 17-26 Aralık 1791); C.HR, 2088.

soyundan olup Kuban bölgesinde kabileler içinde yaşayan Bahadır Giray zade Süleyman Giray'a gönderilen hükümde, hizmetlerinden devletin memnun olduğu belirtilerek kendisinin Rumeli'ye gitme arzusuna karşın kabilelerin ondan memnun olduklarını ve onun içlerinden ayrılmasına gönüllerinin razı olmadığı belirtilerek yerinde kalması emredilmiştir. Süleyman Giray'a hediye olarak da 2500 kuruş verilmiş, yine Kuban'da olan Baht Giray zade Murat Giray'a 1500 kuruş, Abaza Kabilesi içinde olan İslam Giray'a da 750 kuruş hediye verilmiştir¹.

Nihayetinde 1792 yılında yapılan Yaş Antlaşması ile Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakı kabul edilmiş, Özi Ruslara bırakılmış, İki devletin sınırları Kafkasya'da savaş öncesi durum ne ise yine aynı şekilde bırakılmış, yani Kuban Nehri sınır olmuş, Ruslar Kafkasya'da işgal ettikleri bölge ve kaleleri iade etmiştir. Ayrıca Kuban Nehri'nin Osmanlı yakasında kalan kabilelerin Rusya sınırına tecavüz etmemesi, Rus hududu geçilerek verilecek zararın, Rus elçisinin müracaat etmesi sonrası bir ay içerisinde tazmin edilmesi de anlaşma hükümlerinde yer almıştır².

Kafkaslarda Anapa ve Soğucak, Doğu Avrupa'da Kili, Akkerman, Hotin ve İsmail kalelerinin işgaliyle burada yaşayan halkın birçoğu göç etmek zorunda kalmıştı. İki devlet arasında barış yapıldıktan sonra bunların nerelere göçtükleri ve sayılarının tespiti hususunda ilgili bölgelerin ileri gelenlerine ferman gönderilmiştir³.

---

¹ Aynı belge.

² TSMA.d, 9922. Yaş'ta yapılacak barış görüşmelerine katılacak olan Osmanlı heyeti içerisinde, bir çukadar ve bir de tatar bulunmakta idi. Bunlar, anlaşmaya murahhas olarak katılacak olan Memiş Efendi'ye eşya götürmekte idiler. Bu malumattan Memiş Efendi'nin serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'a gelmeden doğrudan Yaş Kasabası'na gittiği anlaşılmaktadır (BOA, C.DH, 10601, Evahir-i S. 1206/ 19-28 Ekim 1791). Anapa Defterdarı Memiş Efendi'nin de katıldığı müzakerelerden sonra Rusya'daki esirlere 50 bin kuruş gönderilmiştir (BOA, HAT, 144/6062); Kurat, *Rusya*, 291.

³ BOA, C.HR, 2073.

III. BÖLÜM

ANAPA KALESİ'NİN TAMİRATI VE BÖLGEDE EMNİYETİN YENİDEN TESİSİ

Anapa'da Rus işgali sonrasında yaşanan yıkım büyüktü. Zaten topraktan inşa edilen kalenin savaş döneminde hasar görmesi kolay olmuştu. Surlar yıkılmış, hendekler dolmuş, hatta siper kazıkları bile yerinden sökülüştü. Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne iade edilen kalede, yapılması gereken iş, ilk inşa sürecinde yapılandan daha fazla idi. Çünkü uğradığı ilk işgalle anlaşılmıştır ki, taştan inşa edilecek ve eskisine göre genişletilerek tahkimatı artırılacak bir kale, bölgede Rus ilerleyişine engel olabilecek, Osmanlı Devleti'nin ileri karakol vazifesini görebilecekti. Zaman kaybetmeyen hükümet inşaat faaliyetleri için gerekli tedbirleri almıştır.

Kalenin yeniden tamirat sürecinde muhafızlıkta bulunan isimler ise Serasker Yusuf Paşa, Seyyid Mustafa Paşa ve Melek Ahmed Paşazade Osman Paşa'dır. Bina eminliğinde ise Bergoslu Mustafa Ağa ile Tosun Mehmed Ağa bulunmuştur. Muhafızlar hakkında kısa bilgiler verdikten sonra asıl mevzuumuz olan kalenin tamirat sürecine geçeceğiz.

A. Kalede Görev Yapan Askerî ve Mülkî Erkân

Trabzon valiliği de verilmek suretiyle Anapa seraskerliğine 3 Mayıs 1792'de Yusuf Paşa atanmıştır¹. Kendisine gönderilen emirde, Trabzon'da ikamet ediyor olsa dahi, Anapa ve Soğucak kalelerinin tamirine özen göstermesi istenmiştir. Yusuf Paşa'ya kalelerin tamir masrafı için de 500 keselik akçe gönderilmiştir².

Yusuf Paşa serasker atandıktan sonra, kendisine mühimmat gönderildi. Bunlar; bir adet tunç kovanlı iki sütunlu çadır, 10 adet demir sütunlu çadır, 60 adet çift demir sütunlu sekban çerçesi, iki adet mızrak çeşme, 50 açık çeşme, üç kırmızı tepeli çeşme, 10 örgü sütun şiltesi, 80 kilim, yedi adet mutfak, oturak, 10 meşin saka

---

¹ BOA, A.RSK.d, 1589, s. 19.

² BOA, C.AS, 5545.

takımı¹. Bunların dışında Yusuf Paşa ve Mustafa Paşa'nın kapı halkı için 56 ton 408 kg peksimet ile 3000 kile unun Sinop'dan Anapa'ya gönderilmesi hususunda Sinop ve İnebolu'nun kadı ve iskelelerinin mubayaacılarına emir gönderilmiştir. Yusuf Paşa Anapa'ya gittikten sonra boşalan gemilerin dönerek Sinop'tan söz konusu zahireyi Anapa'ya götürmesi emredilmiştir². Daha sonra yine Serasker için 200 açık çeşme, 15 mutfak çadırı, 150 sekban çerçesi, 200 adet sütunlu kaba çadır³ ve 7500'er kile un ve buğdayla 50 bin kile arpanın da gönderilmiştir⁴.

Savaş sonrasında İpeklizade Mustafa Paşa Sivas'ta yaşamaya başlamış⁵, Anapa Muhafızlığına ise Seyyid Mustafa Paşa atanmıştır. Kendisine Ankara Sancağı tevcih edilen Moravî Nakibzade Seyyid Mustafa Paşa, 22 Mayıs 1792'de Anapa muhafızlığına getirilmiştir⁶. Seyyid Mustafa Paşa'ya hilatle birlikte 1060 kuruş değerinde 500 top kaliteli ve orta kaliteli Kudüs kirpası, 100 top beyaz bogası, 100 adet elvan çuka, 100'er adet çeşitli sahtiyan ve meşin verildi. Anapa ve Soğucak civarında yaşayan kabile ileri gelenlerine de, 1791 yılında, 15 bin 200 kuruş değerinde çeşitli kalite ve renkte bez, deri, çuka, gümüş sırmalı tüfekler ve kürklerle birlikte ok ve yay gönderildi⁷. Mustafa Paşa Anapa'ya gittiğinde ikamet edeceği ev bulunmadığından ev yapılanaya kadar kendisi ve maiyetindekiler için çeşitli türden çadırlar ve açık çeşme gönderilmiştir. Bunlar: Bir adet yatak çadırı, 5 adet daire kubbesi, bir adet iki direkli hazine çerçesi, 15 adet sekban çerçesi, beş adet bir direkli beyaz kubbe, bir mızrak, beş açık çeşme, bir kahve çerçesi, bir mutfak, üç meşin saka takımı, üç açık musluk. Bunların dışında Paşa'ya masrafları için de 10 bin kuruş verilmiştir. Ayrıca kendisine dört taksitte verilecek olan 22 bin 500 kuruşun ilk taksidi olan 5625 kuruş has akçesi ile Kapı halkı ve ahali vs. ye verilmek üzere 7500 kile un, 7500 kile buğday ve 50 bin kile arpa verilmiştir⁸. Serasker Yusuf Paşa,

¹ BOA, C.AS, 27719 (13 L. 1206 /4 Haziran 1792); 21336; C.DH, 1718; MAD, 10417, s. 151, 154.

² BOA, C.AS, 21692 (5 L. 1206 / 27 Mayıs 1792).

³ BOA, C.AS, 12698 (2 R. 1208 / 7 Kasım 1793).

⁴ BOA, C.AS, 22289 (13 L. 1206 / 4 Haziran 1792); MAD, 10429, s. 121.

⁵ BOA, C.DH, 11705 (15 M. 1208 /23 Ağustos 1793)

⁶ BOA, A.RSK.d, 1589, s. 39.

⁷ BOA, C.AS, 7697 (6 L. 1206 / 28 Mayıs 1792); MAD, 10066, s. 45.

⁸ BOA, C.AS, 27719 (13 L. 1206 /4 Haziran 1792); 21336; 36325; C.DH, 1718, C.ML, 6691; MAD, 10417, s. 148.

Anapa Muhafızı Mustafa Paşa ve askerlerin iâşesi için Bergos limanından 500 kile un ile 5640 kg peksimet gönderilmiştir¹. Ayrıca Mustafa Paşa'ya 40 bin 625 kuruş gönderilmiştir. Bunun içinde kendisine verilen 15 bin kuruş harçlıkla beraber tüfekçilerin maaş ve tayinatları da yer almaktadır. Para ile birlikte tüfek, eşya ve çeşitli mühimmat da gönderilmiştir. Bina Emîni Mustafa Paşa'ya da gönderilen mühimmat ve eşyayı usulüne göre kullanması emredilmiştir².

Seyyid Mustafa Paşa yaklaşık dört yıl bu görevi yaptıktan sonra Anapa muhafızlığına 12 Ekim 1796 tarihinde vezirlik rütbesi verilerek Melek Ahmed Paşazade Osman Paşa atanmıştır³. Ankara ve Kayseri sancakları arpalık olarak verilen⁴ Osman Paşa'ya 22 bin 500 kuruş has tayini yapılmış⁵, ayrıca ihtiyaç duyduğu levazımat ve dairesinin tanzimi için de İrad-ı Cedîd Hazinesi'nden 100 bin kuruş⁶, maiyyetinde bulunmak üzere 100 adet tüfek, 112,8 kg kurşun ve 169,2 kg barut verilmiştir⁷. Osman Paşa ve kapı halkını Anapa'ya götürmek üzere daha önceden 3600 kuruş verilerek büyük bir gemi kiralanmıştı. Bu defa Osman Paşa'nın yakınlarını ve kale inşaatında çalışacak 50 lağımcı amelesini Anapa'ya götürmek üzere, Trabzonluoğlu adlı reisin şayka gemisi 1250 kuruşa kiralanmıştır⁸. Bahsi geçen geçen 50 lağımcı amelesinden ikisi kabahatleri sebebiyle İstanbul'da alıkonulmuş, geriye kalan 48'i ise Anapa'ya gönderilmiştir⁹. Osman Paşa'ya bölgenin muhafazasına ve özellikle kabilelerle münasebetlere ihtimam göstermesi

¹ BOA, MAD, 8579, s. 149 (12 R. 1207 / 27 Kasım 1792).

² BOA, C.DH, 5299 (29 Za 1208 / 28 Haziran 1794).

³ BOA, A.RSK, d, 1589, s. C.ML, 2 (7 R. 1211 / 10 Ekim 1796); MAD, 10066, s. 127. 1794-1799 yılları arasında vakanüvis görevine getirilen Halil Nuri Bey, Seyyid Mustafa Paşa'nın azline sebep olarak, bir zımminin etkisinde kalmasını ve onun her teklifini yerine getirmesini gösterir. Bununla birlikte söz konusu zımminin, Mustafa Paşa'ya ne tür işler yaptırdığı konusunda bilgi vermez (Halil Nuri, *Tarih-i Osmanî*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 3369, vr. 241a).

⁴ BOA, C.ML, 1515 (2 R. 1211 / 5 Ekim 1796).

⁵ BOA, C.ML, 22871 (23 Z. 1212/ 8 Haziran 1798).

⁶ BOA, C.ML, 2237 (17 Ra. 1211 / 20 Eylül 1796); MAD, 10065, s. 118; Halil Nuri, *Tarih*, vr. 241b.

⁷ BOA, MAD, 10066, s. 116 (28 Ra. 1211 / 1 Ekim 1796). Ayrıca 12 sekban çergesi, iki şemsiye, 15 mutfak çadırı vs. mühimmat da gönderildi (MAD, 10066, s. 361, 3 Za. 1211 / 30 Nisan 1797).

⁸ BOA, C.AS, 5826 (25 Ra. 1211 /28 Eylül 1796). Götürülen işçilerden kalfaya 120 akçe, diğer amelelere ise 90'ar akçeden günlük ücret hesaplanmış, harcırah olarak kalfaya 1200 akçe, her bir ameleye de 900 akçe ödenek ayrılmıştır. Amelelere ayrılan toplam ödenek ise 3750 kuruş olmuştur (C.AS, 10118, 10 S. 1211 / 15 Ağustos 1796).

⁹ BOA, C.AS, 11192 (15 Za. 1211 / 12 Mayıs 1797).

emredilmiştir¹. Osman Paşa, gerek bölge kabilelerine gerekse maiyetindekilere karşı iyi davranışlar sergileyen ve sevilen bir insan olmuştur. Fakat kethüdası, hassa silahşorlarından Hüseyin Ağa bunun aksine, kabile halkına kötü davranışları yüzünden azledilerek yerine Hacı Ahmed Ağa kethüda olmuştur².

Anapa ve Soğucak kalelerine bina emini olarak eski kapıcıbaşı Bergoslu Mustafa Ağa atanmıştır³. Mustafa Ağa'ya kale tamiratında ve askerlerin tayinatına harcamak üzere 23 bin 750 kuruş gönderilmişti⁴. Tamiratla ilgili olarak Trabzon Valisi ve Anapa Seraskeri Yusuf Paşa ve Anapa-Soğucak kaleleri nüzül emniğine getirilen Bergoslu Mustafa Ağa'ya gönderilen emirde, Anapa ve Soğucak kalelerinin tamiratına vakit kaybetmeksizin başlanması, gerekli mühimmatın gönderilmeye devam edeceği, yapılan masrafların makbuzlandırılarak İstanbul'a gönderilmesi istendi. Ayrıca kalelerinin tamirati için keşif planlarının hazırlanarak İstanbul'a gönderilmesi; kaleler için gerekli harcamadan kaçınmayarak hiçbir eksiği olmayan sağlam ve mükemmel hale dönüştürülmesi emredildi⁵.

Bina Emini Mustafa Ağa azledildikten sonra İstanbul'a çağırılarak yaptığı harcamalarla ilgili bilgi vermesi istenmiştir⁶. Yerine eski cebecibaşılardan Tosun Mehmed Ağa atanmıştır⁷. Selefine verilen 5000 kuruşa zam yapılarak kendisine 7500 7500 kuruş harcırah verilmiştir⁸. Maaşı da yine selefine oranla iki kat artırılarak 1250 1250 kuruş olmuştur⁹. İstanbul'dan hareketinden 17 gün sonra Anapa'ya ulaşan¹⁰ Mehmed Ağa'ya iki adet beyaz kubbeli ve sütunlu çadır, bir adet sekban çergesi ile vs. mühimmat gönderilmiştir¹¹. Mehmed Ağa göreve başladıktan sonra kalede hem

¹ BOA, K.K, 15, s. 46 (26 R. 1213 / 7 Ekim 1798).

² BOA, A.DVN.KLB, 159/19, 27 M. 1212 / 27 Temmuz 1797).

³ BOA, C.AS, 27719 (13 L. 1206 / 4 Haziran 1792).

⁴ BOA, C.ML, 22064 (21 Ca. 1209 / 14 Aralık 1794).

⁵ BOA, C.AS, 5873 (19 L. 1206 / 10 Haziran 1792).

⁶ BOA, C.AS, 8252 (29 L. 1210 / 7 Mayıs 1796).

⁷ BOA, C.AS, 19730 (23 M. 1211 / 29 Haziran 1796).

⁸ BOA, C.AS, 234447 (21 L. 1210 /29 Nisan 1796); 3789.

⁹ BOA, C.AS, 14759 (14 Ş. 1212 / 1 Şubat 1798).

¹⁰ BOA, C.AS, 19730 (7 Ra. 1211 / 10 Eylül 1796); 19730.

¹¹ BOA, C.AS, 1173 (5 B. 1211 / 4 Ocak 1797).

mühimmat ve cephane hem de asker yoklaması yapmış mevcutları ve olmayanları tespit ederek defterini İstanbul'a göndermiştir¹.

B. Kalenin Yeniden İnşası ve Tahkimi

Ruslarla yapılan muharebeler sonucunda top ateşinden kalenin tabyaları harap olmuş, hendekleri ise dolmuştu. Yeni bina emini Anapa'ya gidene kadar, tamir işleri Ordu Defterdarı ve Nazırı Memiş Efendi'nin nezaretinde başlatıldı. Ayrıca tamiri gerektiren mahallerin yine Memiş Efendi nezaretinde keşfinin yapılması ve İstanbul'a gönderilmesi emredildi². Daha sonra İlk keşif diyebileceğimiz rapor hazırlanarak Kapıcıbaşı Mehmed Ağa vasıtasıyla İstanbul'a gönderildi. Raporda geçen ve öncelikle yapılması gereken işleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Rus işgali sırasında harap olan kale binaları, mahzen, cephane, cami ve kârgir olarak yapılacak olan tabyalar için en az 200 duvarcı amelesinin gönderilmesi,

İşgal esnasında at değirmenleri yıkıldığından, yeniden inşası için dört adet değirmen taşı gönderilmesi,

Tabyalar inşa edildikten sonra buraya yerleştirilmek için her birinden beşer adet olmak üzere 6,4 kg, 3,8 kg ve 1,9 kg çapına toplar gönderilmesi,

Kalenin eskisinden daha sağlam yapılması için kale inşasında uzman bir İngiliz mühendisin görevlendirilmesi,

Savaş öncesinde olduğu gibi yine bu dönemde de bölge kabilelerini kazanmak için onlara hediyeler verilmesi,

Savaş sırasında Soğucak Limanı'nda batan gemilerde bulunan top mühimmat vs.nin çıkarılması için dalgıçlar görevlendirilmesi,

Kaledeki su kuyuları, ahalinin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli gelmeyeceğinden kaleye tekrar suyolu açılması icap ettiği, bunun için su yolcularının gönderilmesi,

Kale mahallinin bir tarafı dağ yamacı, diğer tarafı deniz olmakla birlikte diğer kısımlarına açılan hendeklerin siper hendeği düzeyinde olduğu ve neredeyse tamamının tekrar toprakla doldurulmuş olduğu belirtilerek savunmanın

---

¹ BOA, C.AS, 43841 (27 L. 1210 / 5 Mayıs 1796).

² BOA, D.BŞM, 7258/18 (18 N. 1204 / 1 Haziran 1790).

vazgeçilmezlerinden olan hendeklerin tekrar kazılıp Frengî kilidiyle desteklendiğinde, eskisinden daha müstahkem olacağı belirtilmiştir. Bu işlerin yapılması için en az 1000 rençber amelesine ihtiyaç duyulduğu, kendilerinin 100 kişiyi Nogaylardan temin ettikleri, daha önceden Boğdan tarafından gönderilen amelelerin inşaatta çalıştırılmış olduğu fakat yine Buğdan'dan amele getirilmek istense uzun zaman alacağı ve kışa denk geleceğinden Anapa'ya yakın bölgelerden şimdilik 200 amelenin görevlendirilmesi, bahar ayında ise en az 500 amelenin bölgeye sevk edilmesi istenmiştir.

Savaşta esir edilen ve muahededen sonra serbest kalan Anapa ahalisinden insanlar tekrar Anapa'ya döndüklerinde, bir kısmının aileleri hâlâ Ruslar elinde esir bulunmakta idi. Durumdan mustarip olan halk, ailelerinin serbest bırakılmasını talep ettiklerinde, Kırım ve Kabartay bölgesinde olan Rus askerleri bunların bedelsiz verilemeyeceğini belirtmişlerdi. Bu hareket Antlaşma hükümlerine uymadığından keyfiyetin İstanbul'da bulunan Rus elçisine bildirilmesi istenmiştir.

Anapa civarında yaşayan Abaza ve Çerkes kabileleri günlük hayatlarını devam ettirmek için gerekli levazımatı Anapa Kalesi iskelesine gelen tüccar taifesinden karşılamakta idi. Bu yolla kabile fertleri ve ileri gelenleriyle sıcak münasebetler kurulmakta ve bu vesile ile devlete bağlılıkları perçinlenmekte idi. Bu sebeple İstanbul'dan bölgeye gelen tüccar gemilerinin Soğucak ve Abaza limanlarına uğramadan doğrudan Anapa iskelesine gelmelerinin sağlanması talep edilmiştir. Bu talep sadece Anapa muhafızlığından olmayıp, bölgede meskûn Abaza ve Çerkes beylerinden de gelmiştir¹.

Bina emininin maiyyetine İngiliz Mühendis Smith görevlendirilmiş, kendisine aylık 750 kuruş maaş bağlanmıştır². Tamirat çerçevesinde hesaplamalar yapmak üzere bölgeye giden mühendis Smith, kış geldiğinde İstanbul'a dönmek istediğini bildirmişti. İstanbul'dan yazılan emirde, tamirat için ne gerekeceğini orada

---

¹ Bibliothèques, 1650, 17 Z. 1206 / 6 Ağustos 1792 tarihinde Mehmed Ali Ağa vasıtasıyla İstanbul'a gönderilen tahrirat.

² BOA, C.AS, 24576 (5 S. 1208 / 12 Eylül 1793); MAD, 10424, s. 139; 10424, vr. 145a, 149b, 156b; HAT, 255/14603; , D.BŞM.d, 6153, s. 39.

hesaplayıp dönmesi emredildi¹. Smith, daha sonra İngiliz elçisine tercüman olarak göreve başladığından yerine Mühendishane Baş Halifesi Hüseyin Efendi atanmıştır².

1. İş Gücü ve Malî Kaynak Temini

Harap durumdaki kaleyi eskisinden daha sağlam hale getirebilmek için çok sayıda usta, kalfa ve ameleye ihtiyaç vardı. Yapılan tetkiklerden sonra ihtiyaç duyulan iş gücünün niteliği ve miktarı belirlendikten sonra İstanbul ve Anadolu'nun değişik bölgelerinden Anapa'ya peyderpey iş gücü sağlanmıştır.

Tablo 12: 10 Haziran 1792 tarihinde İstanbul'dan Anapa Kalesi'ne, başlarında bir mimar halifesi ve birer kalfa olmak üzere gönderilen ameleler³.

	Amelenin mesleği	Sayısı
	Neccar	30
	Duvarcı	40
	Taş yonucu	10
	Taş kırıcı	10
	Hızarcı	8
	Demirci	3
	Çivi Doğrayıcı	3
	Kireççi	5
	Kiremitçi	3
Toplam		112

¹ BOA, HAT, 238/13208.

² BOA, C.AS, 4169 (28 Z. 1208 / 27 Haziran 1794).

³ BOA, C.AS, 27719 (19 L. 1206 / 10 Haziran 1792); 19797. Harcırah olarak mimar halifesine 300, amelelere 370, peşinen verilen 2220 kuruştan toplam 2895 kuruş verilmiştir (Aynı belge).

Daha sonra İstanbul'dan, 9800 kuruş tutarında iki aylık harcırahları verilerek duvarcı, hamamcı, taş kırıcı ve taş yonuculardan oluşan 160¹, 10 da kireççi amele Anapa'ya gönderilmiştir². Ayrıca Yanya Sancağı Mutasarrıfı Ali Ağa'ya gönderilen emirde, Naslic, Görice ve Gölkesri kazalarından 200 duvarcı ameleleri tertip ederek, Anapa'ya gönderilmek üzere bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Emirde ayrıca tertip edilen amelelerin kendi rızalarıyla gelmelerine dikkat edilmesi tembihlenmiştir³. Kale inşasında çalıştırılan üçü kalfa olmak üzere toplam 120 duvarcı amelesinden kalfaların her birine günlük 100 akçe, amelelere ise 90 akçeden toplam 8167 buçuk kuruş ödenmiştir⁴.

Serasker Yusuf Paşa'nın merkezden isteği üzerine daha önce Anapa-Soğucak'ta görev yapan Trabzon ve Erzurum zeamet ve timar sahiplerine yine aynı görevi yapmaları için emirler gönderilmiştir⁵. Anapa Muhafızı Mustafa Paşa, kalenin tamiri için gönderilen amelenin yetersiz olduğunu 300 neccar amelesine daha ihtiyaç olduğunu belirtmişti. Daha önce de 1793 yılında 50 amele gönderen⁶ Karahisar-ı Şarkî sancağı ve kazalarının kadı ve naiblerine yazılan emirde, 30 neccar ameleleri temin edilerek bir an evvel Anapa'ya göndermeleri istenmiştir⁷. İki kurşuncu ameleleri de yine Anapa'ya gönderilmiştir⁸. Anapa Kalesi tamiratında İstanbul'dan 480 kadar amele gönderilmiş bunların ödemekte oldukları cizyelerinden muaf tutularak cizye evrakları İstanbul'a gönderilmiştir⁹. Canik, Karahisar-ı Şarkî, Sinop ve Bolu'dan 100'ü duvarcı olmak üzere, aralarında neccar, taşçı, testereci gibi amelelerin bulunduğu 500 kişi Anapa'ya gönderilmiştir¹⁰. Kale tamiratında çalışan

¹ BOA, C.AS, 4434 (5 L. 1207 / 16 Mayıs 1793).

² BOA, MAD, 10429, s. 322 (12 L. 1210 / 20 Nisan 1796)

³ BOA, A.DVN.MHM.D, 199, s. 77 (Evasit-ı Ca. 1207 / 24 Aralık 1792-2 Ocak 1793).

⁴ BOA, C.AS, 24542 (29 Za. 1207/ 8 Temmuz 1793).

⁵ BOA, A.DVN.KLB, 145/35 (19 N. 1207 / 30 Nisan 1793); A.DVN.MHM.d, 199, s. 174-175; 200, s. 4.

⁶ BOA, C.AS, 52928 (9 L. 1207 /20 Mayıs 1793).

⁷ BOA, C.AS, 30538 (19 N. 1208 / 1 Mayıs 1794).

⁸ BOA, MAD, 10424, vr. 158a (21 Z. 1208 / 20 Haziran 1794).

⁹ BOA, C.ML, 3479 (19 Za. 1208 / 18 Haziran 1794).

¹⁰ BOA, MAD, 10424, vr. 149a (6 L. 1208 / 7 Mayıs 1794).

amelelerin tayinatı için Boyabad ve havalisinden 5000 kuruş verilerek 2500 İstanbul kilesi un satın alınmış ve Sinop İskelesi'nden Anapa'ya sevk edilmiştir¹.

Anapa'ya serasker atandıktan sonra Yusuf Paşa'ya 500 kese akçe gönderilmişti². İstanbul'dan kendisine gönderilen emirde, kale inşasının tehir edilmeyecek kadar mühim olduğu belirtilerek Bina Emini Mustafa Ağa'ya 100 kese akçe vermesi ve bina inşasına başlanması istenmiştir³. Yüz kese akçe, Anapa'ya mühimmat ve amele götüren Çelebi Ahmed Reis'in Fas adlı gemisiyle gönderilmiştir⁴. Devletin tamirat masrafı, amele ücreti ve muhafızların mevacibleri için çeşitli yollardan gelir temin ettiği bilinir. Anapa Kalesi'nin tamiratı masrafları için gelir temin edilen kaynaklardan birisi Hanyalıoğlu Ali Bey'in muhallefattır. Muhallefattan 200 kese akçe alınmış olup, 500 kese akçe daha alınarak Anapa ile birlikte Hotin, Bender, Akkerman, İsmail ve Kili kalelerinin mevacib ve masraflarında kullanılacaktı⁵. Anapa Kalesi'ne gönderilen bu paranın dışında peyderpey para akışı devam etmiştir. Nitekim Bina Emini Tosun Mehmed Ağa tarafından inşaat masrafları için önceden gönderilen 25 bin kuruşun yetmeyeceği belirtilerek acilen para gönderilmesi talep edilmişti⁶. 22 haftadır Anapa'da olan ve görevini sürdüren Tosun Mehmed Ağa, amelenin tatil yapmaksızın istihdamı, arabacıların aylığı, kireç hafır, taş kırılması ve nakliyesinin pahalıya mal olduğu, amelelerin toplam haftalığının 3000 kuruşa yakın olduğunu belirterek kendisinin göreve başladığından beri bir defa 25 bin kuruş gönderildiğini bunun da tükendiğini, kış mevsimi gelmeden kendilerine 50 bin kuruş daha gönderilmesini talep etmişti. Bunun üzerine Darbhane'ye yazılan emirle istenilen paranın bir an evvel gönderilmesi emredilmiştir⁷. Tosun Mehmed Ağa'ya kale tamiratında kullanılmak üzere 1796 yılında 50 bin kuruş gönderilmişti⁸. Bu paradan 30 bin kuruşu amele

¹ BOA, C.AS, 46165 (15 Ra. 1210 / 29 Eylül 1795); 46094.

² BOA, C.AS, 5545.

³ BOA, C.AS, 4269 (12 M. 1207 / 30 Ağustos 1792); 9994; C.DH, 13332.

⁴ BOA, MAD, 10422, s. 232 (26 Ca. 1207 / 9 Ocak 1793); C.AS, 39224.

⁵ BOA, C.ML, 23259 (10 Ra. 1212 / 2 Ekim 1797). Ayrıca söz konusu muhallefattan 700 kesesi ise Dağlı masrafları için o ana kadar sarf olunan paraya mukabil hazineye verilecekti (aynı belge).

⁶ BOA, K.K, 11, s. 61 (23 C. 1210 / 4 Ocak 1796); MAD, 10429, s. 320.

⁷ BOA, C.DH, 877 (25 Ca. 1211 / 26 Kasım 1796).

⁸ BOA, MAD, 10427, s. 303 (23 L. 1210 / 1 Mayıs 1796); C.AS, 5500.

yevmiyesine, işlenmiş olan kereste bahasına vs. levazımata, 15 bin kuruşu taş getirilmesi ve kireç yakma işlerinde istihdam olunan 400'den fazla ameleye ödenmiştir¹.

Tosun Mehmed Ağa zamanında, bundan sonra yapılacak binalar için 275 bin iki buçuk kuruş meblağında keşif defteri hazırladı. O zamana kadar kale için harcanan meblağ 353 bin 919 kuruş olmuştu. Haziran 1788'de de yine kale masrafları için 25 bin kuruş daha gönderildi. Ayrıca gönderilen 15 bin kuruş, duyulan zahire ihtiyacı için harcandı². Mehmed Ağa kalenin tamirinin yazlı kışlı çalışılarak bir an evvel tamamlanması için acil paraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti. Keşif bedelinin 275 bin 302 buçuk kuruş olduğu belirtildikten sonra, Amele ücretleri ve inşaat malzemeleri ile birlikte o ana kadar yapılan masraf 302 bin 49 kuruşu bulmuştu. Böylece asıl keşifte belirtilenden 26 bin 746 buçuk kuruş fazla para harcanmıştır. Harcanan bu meblağ da yetmeyeceğinden Darbhane-i Âmire'nin kalelere ayrılan akçesinden 40 bin kuruş daha Anapa Kalesi'ne gönderilmiştir³.

2. Mühimmat ve Cephane Sevkiyatı

Anapa Kalesi inşaatında kullanılmak üzere 1792-1797 yılları arasında gönderilen başlıca mühimmat aşağıda listelenmiştir:

---

¹ BOA, C.AS, 42930; 3981; MAD, 10066, s. 331.

² BOA, C.AS, 42930; 3981; MAD, 10066, s. 331.

³ BOA, C.AS, 3979 (29 S. 1212 / 23 Ağustos 1797).

Tablo 13: 1792-1797 yılları arasında Anapa Kalesi'ne Gönderilen Mühimmat

Cinsi	Miktarı
Ham demir	64 ton 896 kg
Kurşun	980 külçe
Frenğî çelik	140,8 kg
Kürek/bel	1600 adet
Torba/çuval	1300 adet
Marangoz baltası	50 adet
Kazma	340 adet
Çivi	6058, 2 kg
Frenğî çivi	640 kg
Frenğî eye	44 adet
Balyoz	60 adet
Toprak küfesi	3300 adet
Keski	2 adet
Ağaç kürek	200 adet
Testere	40 adet
Varye	2 adet
Taşçı tarağı	6 adet
Taşçı burgusu	2 adet
Duvarcı malası	110 adet
Çatal çekiç	30 adet
Keser	40 adet
İkiyüzlü keser	10 adet
Duvarcı çekici	10 adet
Çeşitli burgu	100 adet
Kiremit	150.000 adet
Taşçı burgusu	18 takım
Su kovası	100 adet
Ağaç kova	50 adet
Kalbur (horasan)	30 adet
Hamal sırığı	55 adet
Tel	25 ton 383,6 kg
Ham kendir	25 ton 383,6 kg
Sepet	5000 adet
Toprak küfesi	3400 adet

Ihlamur	280 deste
Atış kayığı	2 adet
Öküz arabası	38 adet
Halat	112,6 kg
Balta	100 adet
Araba burgusu	15 adet
Demir eyesi (üç ve dört köşeli)	40 adet
Tırpan	20 adet
Makara (tunç dilli)	8 (4 tek, 4 çift dilli)
Kömür	6400 kg
Şahî ve koğuş tahtası	3500 ¹

¹ BOA, C.AS, 26075;27719; 8077; 48587;36682; 28220; 21007; 18994; 5873; 2969; 3587; 25705; 42190; 43463; 5940; 7321; 7885; 15626; 5827; 7872; 4237;44136; 52666; C.BH, 7455; 8909; C.DH, 1202; A.E, S.SLM.I, 1472; D.BŞM, 7336/70; D.BŞM.CBH, 44/41; D.BŞM, d. 6153, s. 107; MAD, 10422, s. 94; 10424, vr. 13b, 143b;10427, s. 105, 313; 10066, s. 20;35

Serasker Yusuf Paşa, Anapa Muhafızı Mustafa Paşa ve Bina emini Mustafa Ağa ortak istidalarında, Anapa'da kullanılmak üzere İstanbul'dan bir kaç adet kırlangıç gemisi gönderilmesi talebinde bulundular. Eski serasker Battal Hüseyin Paşa'ya ait biri Trabzon'da diğeri Ünye'de olmak üzere iki kırlangıç gemisi bulunmakta idi. Ünye'de olanın teçhiz edilerek gerekli reis ve mürettebatı da sağlanarak Anapa'ya gönderilmesi için Canik Muhassılı Elhac Osman Ağa'ya emir gönderilmiştir. Söz konusu gemiye Anapa'ya gönderilmek üzere 5640 kg da tel yüklenmesi emri verilmiştir¹.

Serasker Yusuf Paşa ve Anapa Muhafızı Mustafa Paşa'ya yazılan emirde, gönderilen mühimmatın kale tamiratında kullanılmasına dikkat edilmesi, binaların tamamlanmasıyla birlikte daha önceden gönderilen çadırların Anapa cephanesine depolanmaları istenmiştir².

Bunların yanında kalenin kapılarının da tekrar yenilenmesi gerekmekte idi. Nitekim Anapa muhafızı Mustafa Paşa İstanbul'dan lazım olan malzemeyi talep etmiştir. 4,5 m. uzunluğunda, 37 cm genişliğinde ve üç parmak kalınlığında 78 adet karaağaç tahtası, 37 cm boyunda 900 adet çivi; bu çivilerin 300'ü büyük kapıda, 300'ü orta kapıda ve 300'ü de gümrük kapısı yapımında kullanılacaktı. Bunun üzerine defterdar efendiye gereğinin yapılması emredilmiştir. Konuyla ilgili yapılan tahkikatta, elde dirhem başlı çivi olmadığı ancak îmalı için emir verildiği, ebatları itibariyle baltalık olarak bilinen karaağaç tahtasının temini için keresteci esnafına başvurulduğu ve o vasıflarda tahta bulunamadığı ancak bu tür tahtaların topların altına yerleştirilenlerle aynı olduğundan Tophane-i Âmire mevcudunda var ise gönderilmesine karar verilmiştir³. Anapa Kalesi'nde yeniden inşa edilen caminin üç adet bakır alemlerinin yıldızları için 315

---

¹ BOA, C.BH, 8909 (11 L. 1206 / 2 Haziran 1792) Aynı belgede Battal Hüseyin Paşa'ya ait diğerkeminin de İstanbul'a gönderildiği belirtilmektedir.

² BOA, C.AS, 27610 (7 L. 1206 / 29 Mayıs 1792).

³ BOA, C.AS, 27022 (21 R. 1207 / 6 Aralık 1792); 5882.

kuruş kale için ayrılan ödenekten sağlanmıştır¹. Cami masrafları için, önce 1500 kuruş², ardından iki posta halinde 430 ve 630 kuruş olmak üzere 2560 kuruş daha gönderilmişti³. Daha sonra camiye 2489 kuruş 11 para tutarında eşya alınmıştı⁴.

Bu arada kale ahalsinin iaşesi için Anapa Kalesi'ne daha önceden 3760 kile arpa, 101 buçuk kile un ve 7615 kg peksimet gönderilmişti. Bunların tükenmesi üzerine Samsun İskelesi ambarlarında bulunan zahirenin Anapa'ya sevk edilmesi hususunda emir çıkmış, yapılan tahkikatta ambarlarda zahirenin kalmadığı fakat 620 ton 483 kg peksimet bulunduğu ortaya çıkmıştı. Bunların Anapa'ya sevki için üç reisle 1145 buçuk kuruş navlun bedeli verilerek anlaşma sağlanmıştır⁵. 5000 kile buğday da diğer mühimmatla birlikte Anapa'ya gönderilmiştir⁶. Anapa Kalesi muhafazasında yer alan askerlerin iaşesi için daha sonra 14 bin 659 buçuk kile un, arpa ve buğday bölgeye sevk edilmiştir⁷. Tosun Mehmed Ağa'ya kale muhafazasında bulunan askerlerin iaşesi için 15 bin kuruş gönderilmiştir. Bu parayla buğdayın beher 1,28 kg'si iki-iki buçuk, arpanın ise bir buçuk-iki parayı geçmemek kaydıyla zahire satın alması ve bu parayı kesinlikle başka amaçla kullanmaması emredilmiştir⁸. Fakat uyarılmasına rağmen bu para inşaat masraflarında kullanılmıştır⁹. Diğer yandan Eflak Voyvodası Aleksandır'a gönderilen emirde, Anapa Kalesi iaşesi için 30 bin kile pirincin Anapa'dan temin etmek mümkün olmadığından Eflak'tan toplanarak İbrail iskelesine sevk etmesi istendi. Toplanan pirinç İstanbul'dan kiralanacak gemilerle de Anapa Kalesi'ne taşınacaktı¹⁰.

---

¹ BOA, MAD, 10425, s. 287-288 (19 M. 1209 / 16 Ağustos 1794).

² BOA, HAT, 130/5377 (3 R. 1210 /17 Ekim 1795).

³ BOA, MAD, 10427, s. 279 (12 R. 1210 / 26 Ekim 1795); 10429, s.298.

⁴ BOA, MAD, 10427, s. 304 (4 Za. 1210 / 11 Mayıs 1796).

⁵ BOA, C.DH, 3898 (6 M. 1209 / 3 Ağustos 1794)

⁶ BOA, C.AS, 16100 (27 Z. 1210 / 3 Haziran 1796).

⁷ BOA, MAD, 10066, s. 406 (5 Z. 1211 / 1 Haziran 1797).

⁸ BOA, C.AS, 14837 (13 N. 1212 / 1 Mart 1798).

⁹ BOA, C.AS, 42930 (17 Z. 1212 / 2 Haziran 1798).

¹⁰ BOA, C.AS, 4318 (9 Ra. 1212 / 1 Eylül 1797); 3247.

3. Tamirat

Diğer yandan kale inşaatında kullanılmak üzere Anapa'ya mühimmat ve amele sevkiyatı devam etmekte idi. Çelebi Ahmed Reis'in gemisiyle 18 adet taş burgu takımı, 50 marangoz baltası, 30 Horasan gıbalı¹ beş kangal 256 kg ince alet, 50 gerdel² 100 su kovası, 30 hamal sırtığı ile birlikte 59 rençber, 40 duvarcı, 15 hamamcı, beş taş yontucu ve beş de taş kırıcı olmak üzere toplam 124 amele Anapa Kalesi'ne sevk edilmiştir³. Daha sonra 100 bin kuruş daha Anapa'ya gönderilmiştir⁴. Ayrıca tamiratta kullanılmak üzere 6568 buçuk kuruş değerinde çivi gönderilmiştir⁵.

Kalenin kalın tahtalardan kapısı yapılmıştı. Kaleye giden eski amelelerden yeniden demirci ocağı kurulmuş, lazım olan miller, somun, huni, kilit mahalli vs. aksamı burada yapılmıştır. Daha sonra orta kapı ile Yalı kapısının da yapımı bitmiş fakat yapılan son iki kapının demir kaplaması yapılamamıştı. Tosun Mehmed Ağa, bu iki kapının bitirilmesi için lazım olan yaprak demir ve dirhem başlı çivinin İstanbul'dan gönderilmesini talep etmiştir. İstenilenler esnafta bulunmadığından yeniden imal edilerek gönderilmesine karar verilmiştir. Ayrıca kaledeki topçu, cebeci vs. askerler için inşasına devam edilen kışlalar, koltuk cephaneler, hendek hafriyatı ve sepet inşasında kullanılmak üzere kereste istenmiştir⁶. Ayrıca Orta kapı için arzen 6, tulen 2,5 zira ebadında 60 adet demir yaprak, Buhur kapısı için arzen 6, tulen 3 zira ebadında 66 adet demir yaprak, aynı kapı için 1000 adet dirhem başlı çivi, Yalı kapısı için arzen 6, tulen 2 zira ebadında 40 adet demir yaprak, aynı kapı için 600 adet dirhem başlı çivi vs. mühimmat İstanbul'dan gönderilmiştir⁷.

---

¹ Kalbur (Ş.Sami, 964)

² Üstü altı aynı genişlikte kısa ağaç (Ş. Sami, 1157).

³ BOA, C.AS, 17334 (9 L. 1207 / 20 Mayıs 1793); 44136.

⁴ BOA, MAD, 10422, s. 232 (26 Ca. 1207 / 9 Ocak 1793); C.AS, 39224.

⁵ BOA, MAD, 8911, s. 662 (26 C. 1213 / 5 Aralık 1798).

⁶ BOA, C.AS, 50602 (26 Ca. 1211 / 27 Kasım 1796).

⁷ BOA, C.AS, 7872 (24 N. 1210 / 2 Nisan 1796); 5940; 7321; 7885; 5827; MAD, 10427, s. 105. Kapının planı için bkz. Ek: 4.

Büyüklüğü ve donanımı itibarıyla, inşa edildikten sonra “kale içinde kale” şekline bürünen Buhur Tabyası, Anapa’da inşa edilen binaların en önemlilerindendi. Mustafa Ağa zamanında inşa edilen Buhur Tabyası’nın daha sonra sütunları yapılmış, döşeme tahtası yerine tulü ve arzı birer arşının üstünde kafa tahtası gibi kaya kireç harcıyla döşeme yapılmış ve üzerine top yerleştirilmiştir. Döşeme tahtalarıyla yapılan döşemeler beş-on yıl içerisinde yıpranıp yenilenmesi gerekmekte idi. Bina Emni Tosun Mehmed Ağa İstanbul’a yazdığı arzda durumu izah ettikten sonra bundan böyle yapılacak olan tabyaların da bu şekilde kârgirden yapılması halinde daha sağlam olacağını belirterek bu hususta müsaade istemiştir. İstanbul’dan kendisine yazılan emirde, daha önceden yapılan keşif doğrultusunda kalede inşa edilecek 11 tabya için ayrılan ödeneği (8904 kuruş) geçmemek kaydıyla kârgir olarak inşa edebileceği bildirilmiştir¹. İnşa olunacak tabyanın keresteleri (sepet kazıkları, kiriş, hatıl ve top döşemesi tahtaları) Abaza dağından temin edilmiştir². Gerekli olan 14 tahta, 15 sepet, büyük tahtalardan olmak üzere altının döşemeleri, çerçeveleri, bağlamaları, 60’lık şaranpodan olarak yüzeyi tanzim ve devri, keşif defterinde gösterilenden ziyade olmamak üzere gayet sağlam ve müstahkem inşa olunmuştur. Tahtadan üç nöbethane ve muhafızlar için taş duvarlı bir büyük oda inşa edildi. Tabyanın şehir tarafına şaranpo, yarım setden parmaklık ve iki tarafın seğirdimlerine iki adet parmak kapı, ortaya bir büyük parmak kapı yapıldı. Tabyanın altında 50-60 askerin barınabileceği taş duvarlı sığınak inşa olundu. Top ve mühimmatın da muhafaza edildiği tabya vasıtasıyla şehre giriş-çıkışlar kontrol edilebilmekte idi. İnşa olunan tabya bu özelliği ile müstakil bir iç kale hüviyeti taşımakta idi³.

---

¹ BOA, C.AS, 19805 (Selh-i C: 1211 / 2 Aralık 1796); MAD, 10066, s. 212, 430.

² BOA, C.AS, 46574 (16 S. 1212 /10 Ağustos 1797).

³ BOA, C.AS, 30669 (17 S. 1212 / 11 Ağustos 1797); Kalede inşa edilen binaların temel hafriyatı sırasında vesikada “keferi” diye tabir edilen 281 adet altın bulunmuş (muhtemelen Cenevizlilerden kalmadır) bunlar Hazine-i Âmireye teslim edilmiştir (C.AS, 23982, 9 Ra. 1212 / 1 Eylül 1797). Altından bir numune alınarak tülbent arasında merkeze gönderilmiştir (BOA, HAT, 178/7856 (13 S. 1212/ 7 Ağustos 1797).

Diğer yandan İstanbul'dan Muhafız Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde, halef ve selefin şimdiye kadar yapmış ve yapacak oldukları binaların keşif defteri düzenlenerek Mühendis Kâmi Efendi ile gönderilmesi istenmiştir¹. Bu arada kale inşaatında kullanılmak üzere 5094 siper temin edilmiştir. Eski bina emini Mustafa Ağa zamanında yapılan binalar ile yeni bina emini Tosun Mehmed Ağa'nın yapacağı binaların keşif defteri hazırlanmış ve mimar ağa ile müzakere yapılmıştı. Keşif defterlerinin İstanbul'a gönderilmesinden sonra tamiratla ilgili mimar ağa ile müzakere yapılmıştır. Kalede inşa edilecek kârgir duvarların beher zira karesinin üç buçuk kuruş olması, emsalleriyle mukayese edildiğinde fazla bulunmuştu. Fakat bölgede inşaat malzemesinin tedariki zor olduğundan başka, bu işte çalıştırılacak amelenin bulunmaması, kabileler içinden tedarik olunan gönüllü amelelerin ise fazla ücretle istihdam olunması sebepleriyle, diğer inşaatlarla kıyas olunamayacağı belirtilmiştir. Kalede o ana kadar yapılan ve ondan sonra yapılacak olan mahallerin defterindeki fiyatıyla masrafları hesap olunduğunda Mustafa Ağa zamanında yapılan binaların masrafı 350 bin 974 buçuk kuruş, Tosun Mehmed Ağa vasıtasıyla inşa olunacak binaların masrafı ise 278 bin 802 buçuk kuruş olup tamiratın toplam 1259 buçuk keseye tamamlanması hesaplandı. Bundan sonra yapılacak olan binaların defterinde dört adet küçük koltuk cephaneleri ve bir adet büyük mühimmat mahzeni, cebeci ve topçu askerleri için iki oda kışlak ve bir kaç sarnıç inşalarının yapılması gerektiği, ancak binaların enleri-boyları hesaplanmadığından, Tosun Mehmed Ağa'nın söz konusu hesapları yaparak İstanbul'a göndermesi emredilmiştir². Diğer bir husus ise kalede görev yapan 400 amele ile en az altı yıl süreceği, şayet iki bin civarında amele görevlendirilir ve gece vaktine kadar çalıştırılırlarsa iki yılda kale inşaatının tamamlanacağı ifade edilmiştir³.

---

¹ BOA, C.AS, 27996.

² BOA, C.ML, 23223 (1 Ra. 1211 / 4 Eylül 1796); C.AS, 19805; 19730; A.E, SSLM.III, 20639; MAD, 10429, s. 326.

³ BOA, C.AS, 19730 (23 M. 1211/ 29 Haziran 1796).

Anapa Kalesi Muhafızı Seyyid Mustafa Paşa nezaretinde hassa mimarlarından İbrahim Halife'nin muayenesi ile Mühendis İbrahim Kâmi Efendi, Mimar Mustafa Halife ve kalede görevli ağaların hazır bulunmalarıyla yapılan keşifte, Anapa Kalesi Bina Emni Mustafa Ağa nezaretinde yapılan ve bundan sonra yapılacak olan tamirat ve inşa faaliyetlerini gösteren defteri hazırlanmıştır¹. Ayrıca keşifte Mühendishane Baş Mühendisi İbrahim Kâmi, kale mimarı Mustafa Halife ve kalede görev yapan ağalar hazır bulunmuştur. Başlangıçta inşasında İngiliz mimar Smith'in yeniden çizdiği plan doğrultusunda tamirat büyük oranda tamamlanmıştı. İnşa olunan binalar arasında Smith'in beğenmeyerek yeniden inşa ettirdikleri de bulunmaktadır. Eskiden toprak olarak yapılan kale binaları, bu defa tamamen kaba ve kesme taştan kârgir olarak yapılmış, tabya sayısı da artırılarak çok daha müstahkem hale getirilmiştir. Kale için ayrılan ödenek 663 bin 513 buçuk kuruş olmuştur. Bundan 346 bin 75 kuruş inşa olunan binalar için kullanılırken geriye kalan meblağ ise yapılacak olan inşaat masraflarına sarf olunacaktı (Yapılan inşaat faaliyetleri için bkz. Ek).

Keşif defteriyle birlikte yukarıda da bahsi geçtiği üzere çeşitli meslek dalından 1500 ameleyle birlikte 2000 ahşap kürek, 5000 toprak küfesi, 500 deste ıhlamur, 282 kg halat, 200 su küfesi, 1280 kg Zagra çivisi ile 2560 kg tahta çivisinin gönderilmesi talep edilmiştir. Ayrıca kalede mevcut olan iki kapının ve inşa edilecek bir kapının kenarlarının kaplaması için demir ve dirhem başlı çivi de istenmiştir².

Kalede çalıştırılacak ameleler genellikle bir-iki yıllığına istihdam olunmakta, bunun için bir yıl sonra gönüllü kalmak isteyenlerin dışında yeni iş gücüne ihtiyaç duyulmakta idi. İnşaat sürecinin sekteye uğramaması için bina eminleri vasıtasıyla ihtiyaç miktarı İstanbul'a bildirilmek suretiyle merkezden gereken yardım sağlanıyordu.

Nitekim inşaatta çalıştırılmak üzere İstanbul Anadolu Kavağı Kalesi'nden Anapa Kalesi'ne 158 neccar amelesi gönderilmiştir³. İstanbul'dan Anapa'ya kadar

¹ BOA, MAD, 10425, s. 426 (2 Za. 1209 / 21 Mayıs 1795).

² Aynı belge.

³ BOA, C.AS, 29493 (23 L. 1210 / 1 Mayıs 1796); 29493.

Karadeniz’de sahili bulunan tüm kasabaların kadı, zabitan, ayan ve ileri gelenlerine gönderilen ortak emirde, Anapa Kalesi’nin tamiratında çalıştırılmak üzere gönderilen ve içinde amelelerin bulunduğu gemiler, kendi kazalarına uğradığında ona ihtimam göstermeleri ve amelelerin firarlarının engellenmesi istenmiştir¹. İstanbul’dan hassa mimarı vasıtasıyla Anapa’ya 50 lağımcı ustası gönderilmiştir². Üç aylık ücretleri ve harcırahları olan 3750 kuruş peşin ödenmiştir³. İstanbul’dan 170 duvarcı, 30 hamamcı, 25 neccar, 6 demirci, 5 kireççi, başlarında usta ve kalfalarıyla birlikte toplam 231 kişi Anapa’ya gönderilmiştir. Ayrıca kaleye gönderilmek üzere 160 hamal ve rençber de toplanmıştır⁴. Bunlar Yeniçeri Ağası Mustafa vasıtasıyla gemiye bindirilmiş ve Anapa’ya gönderilmiştir⁵.

Kale inşasından çalıştırılmak üzere Sinop’tan 50 rençber ameleleri gönderilmesi hususunda Sinop kadısına emir yazılmıştır. Amelelerin her biri için 300 akçe postal bahası ile birlikte 75 akçe yevmiyesinin iki aylık tutarı olan 2000 kuruş peşin verilmiştir. Hazırlanan amelenin 9 Mart 1797’de gemiye bindirilerek Anapa’da olması tembihlenmiştir⁶.

Karahisar-ı Şarkî’den 50 rençber ameleleri iki aylık maaşları ve harcırahları olan 1875 kuruş verilerek Anapa Kalesi’ne gönderilmiştir⁷. Yeniçeri ağasına gönderilen emirde de Anapa Kalesi inşaatında çalıştırılmak üzere 100 rençber ameleleri tertip ederek iki gün zarfında Anapa’ya göndermesi istenmiştir⁸.

Anapa Kalesi tamiratında çalıştırılmak üzere 1797 yılında İstanbul’dan çeşitli mesleklerden kalfalarıyla birlikte toplam 246 amele gönderilmiştir. Kalfalara 120,

---

¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 202, s. 277 (Evahir-i N. 1210 / 29 Mart-7 Nisan 1796).

² BOA, C.AS, 22971 (6 S. 1211 /11 Ağustos 1796).

³ BOA, MAD, 10429, s. 295 (14 Ca. 1211 /5 Kasım 1796).

⁴ BOA, C.AS, 39612 (8 L. 1210 / 16 Nisan 1796); MAD, 10427, s. 295.

⁵ BOA, C.AS, 7854 (27 L. 1210 / 5 Mayıs 1796); 7958.

⁶ BOA, C.AS, 24959 (22 Ca. 1211 / 23 Kasım 1796); 3708.

⁷ BOA, C.AS, 5406 (18 S. 1211 / 23 Ağustos 1796).

⁸ BOA, C.AS, 3443 /2 S. 1211 / 7 Ağustos 1796).

amelelere ise 90 akçe yevmiye bağlanmış, 18 bin 625 kuruş olan üç aylık maaş tutarları peşinen ödenmiştir.

Tablo 14: 1797 Yılında İstanbul'dan başlarında en az bir kalfa ile Anapa Kalesi'ne gönderilen ameleler

	Amelenin mesleği	Sayısı
	Duvarcı	100
	Lağımçı	50
	Neccar	30
	Hamamcı	20
	Taş kırıcı	20
	Taş yonucu	20
	Ahengeran	6
Toplam		246 ¹

Bina Emini Tosun Mehmed Ağa maiyyetinde bulunan hamamcı esnafından Ermeni menşeli bir gayrimüslim İslâm dinini seçmişti. Konuyla ilgili Mehmed Ağa tarafından İstanbul'a yazılan taktirde, bahsedilen kişinin hesap ve plan yapma hususlarında mahir olduğu belirtilmişti. Bunun üzerine Mehmed Ağa'ya İstanbul'dan

¹ BOA, C.AS, 47497 (7 L. 1211 / 5 Nisan 1797). Konuyla ilgili başka bir vesikada ise gönderilen amele sayısını 294 olarak vermektedir (MAD, 1006, s. 327 (10 L. 1211 / 8 Nisan 1797).

gönderilen emirde, söz konusu kişiye 300 kuruş hediye verilerek 30 kuruş aylıkla kendi maiyyetinde istihdam edilmesi istenmiştir¹.

Tablo 15: 1797 Yılında Anapa Kalesi İnşaatında Çalıştırılmak Üzere Gönderilen ameleler²

Şehri	Sayısı	İki aylık maaş tutarı	Postal bahası	Toplam tutarı
Kastamonu	250	9375	625	10.000
Bolu	50 ³	1875	125	2000
Karahisar-ı Şarkî	50	1875	125	2000
Viranşehir	50	1875	125	2000
Erzurum	300	11250	750	12.000
Toplam	700	26.250	1775	28.000

Postal bahası olarak her bir askere 300 akçe verilmiş, yevmiyeleri ise 75 akçe olmuştur⁴. Erzurum'dan gönderilen 300 Ermeni rençber amelelerin her 50 kişisi bir Müslüman zabitin sorumluluğuna verilmişti; bunlar için ayrılan 12 bin kuruştan her birine günlük 75 akçe olarak ikişer aylık ücretleriyle birlikte 300'er kuruş da postal

¹ BOA, C. MF, 3 (4 C. 1211 / 5 Aralık 1796); C.AS, 5940; 6315; 4033.

² BOA, C.AS, 36737 (11 S. 1211 / 9 Şubat 1797); 4738; MAD, 10429, s. 317; 10064, s. 31.

³ Birçok arşiv vesikasında Bolu ve kazalarından gönderilen rençber ameleleri sayısını yüz olarak vermektedir. Bu vesikalardan birinde Bolu'dan tertip edilen amelenin Bartın iskelesinden Anapa'ya sevk edildiği, amelelerden birinin yolda ölmesiyle birlikte 99 amelenin Anapa'ya gittiği malumatı yer almaktadır. Ayrıca Kastamonu ve kazalarından 248 kişinin geldiği, ikisinin ise firar ettiği kaydedilmiştir. Aynı iş için Sinop'tan toplanan amelenin ise kalyon-ı hümayun hizmetinde istihdam olunduklarından bunlar Anapa'ya gönderilmemiştir (C.AS, 43541, 22 S. 1212 / 16 Ağustos 1797).

⁴ BOA, C.AS, 11223 (22 S. 1211 / 27 Ağustos 1796); 5872; 7321; 10121.

bahası verilmiştir¹. Tosun Mehmed Ağa kale inşası ve tamiratının bitirilebilmesi için 1500 ameleye ihtiyaç duyulduğunu İstanbul'a iletmişti. Hükümetin kendisine gönderdiği hükümde, kalede mevcut 300 amelenin dışında yukarıda bahsi geçen merkezlerden gönderilenlerle birlikte rençber amelesinin sayısının 1000'i bulacağı, bunların dışında inşaatta yer alan duvarcı, hamamcı, taş kırıcı, taş yontucu vs. amele ile birlikte sayının 1500'ü bulunduğu belirtilmiş, gayret gösterilerek kale inşaatının bir an evvel bitirilmesi emredilmiştir². Hora kazasından bir ocakçı iki de kiremitçi ustaları Anapa'ya gitmişlerdi. Her birine günlük doksanar akçe ücret ve 900 akçe harcırah verilmiştir. Bunların üçer aylık ücret ve harcırahları toplamı 148 buçuk kuruş olmuştur³.

Anapa'ya gerek asker gerekse inşaatta çalıştırılmak üzere amele ve ustalar Karadeniz bölgesi ve İstanbul'dan gönderilmekte idi. Bu defa Anapa Kalesi'nin hendek hafrı, siperlerin yapımı, kaleye topların yerleştirilmesi vs. işlerinde çalıştırılmak üzere Saruhan, Aydın, Ankara, Sultanönü, Menteşe ve Karasi sancaklarından kayıtlı timar ve zeamet sahiplerinden 362 kişi gönderilmiştir⁴.

Anapa Kalesi'nde içme suyu sıkıntısı çekildiğinden kale ahali İstanbul'a ortak arzualde bulunarak sıkıntılarının giderilmesini istemişti. Kaleye bir saatlik mesafeden açıktaki arklar vasıtasıyla su taşınabileceği, fakat yaz mevsiminde güneşin hararetiyle suyun kuruyabileceği, bunun yerine toprak borularla nehirden kaleye su taşınmasının mantıklı olduğu belirtilmişti. Getirilen suyun kalede yapılacak olan taştan su deposu ve ilâve edilen çeşmeyle su sıkıntısının ortadan kalkacağı, toprağın altından döşenecek lağım kanalıyla da atık suların dışarıya döküleceği beyan edilmişti. Bunun üzerine su yolu için ne kadar künk gerekeceğinin hesaplanması, iki kişilik su yolcu amelesi ve lazım olan kireç ve levazımâtın tedariki istendi. Kale içine su deposu yapılması hususunda, binanın keşif planı yapılmadığından deftere kaydedilmemesi,

---

¹ BOA, C.AS, 4213 (29 C. 1211 / 30 Aralık 1796); 12844; MAD, 10066, s. 285.

² BOA, C.AS, 9050 (22 S. 1211 / 27 Ağustos 1796).

³ BOA, C.AS, 5456 (Selh-i S. 1212 / 26 Haziran 1797).

⁴ BOA, C.AS, 53252 (16 Ra. 1212 / 8 Eylül 1797); 36161.

Anapa'ya gidecek olan suyolcularının yapacakları keşif defterini İstanbul'a iletmeleriyle gerekenin yapılması emredilmiştir¹. Yapılan keşifte 7 km. uzaklıktaki Kılıçsuyu'ndan kale içine suyun taşınması için her biri bir kuruştan olmak üzere toplam 25 bin künke ihtiyaç olduğu belirlenmişti. Diğer alternatif ise İnal suyu idi. Bunun kale içine uzaklığı 12,7 km. olmakla, bunun kaleye sevki için beheri bir buçuk kuruştan 40 bin paşa künkü diye bilinen battal künk ve 38 bin 400 kg halis bezir yağı, 1692 kg kendir keteni ve 1280 kg pamuğun lazım olduğu, suyolcuları tarafından tespit edilerek merkeze bildirilmiştir. İnal suyunun kaleye uzaklığı sebebiyle masrafının fazla olacağı, fakat Kılıçsuyu'nun miktarının az olması sebebiyle İnalsuyu'ndan Anapa Kalesi'ne su yolu açılmasına karar verilmiştir. Anapa Muhafızı Mustafa Paşa konuyla ilgili İstanbul'u bilgilendirdikten sonra suyun sevkiyatı için künk talebinde bulunmuştur. Ancak İstanbul'da imal edilip gemilerle bölgeye taşınırken toprak boruların birbirine çarparak hasar göreceği düşünüldüğünden istenilen boruların, künk yapımında mahir amelelerin bölgeye gönderilmesiyle Anapa'da imal edilmesi emredilmişti. Ancak Anapa civarında yapılan keşiften sonra bölgenin kumluk arazi olmasından dolayı boru imaline uygun toprak bulunmadığı, İstanbul'daki Kâğıthane dereleri yatağında bulunanlar gibi toprağa ihtiyaç olduğu belirtilerek daha önceden de olduğu gibi İstanbul'da imal edilerek Anapa'ya gönderilmesi istidasında bulunulmuştur. Gerekli olan künk ve diğer malzemelerin bahar ayına kadar imal edilerek bölgeye sevki hususunda talimat verilmiştir².

Anapa Muhafızı Mustafa Paşa İstanbul'a tamiratla ilgili takrir göndererek yapılan faaliyetler hakkında bilgi vermiştir. Kalenin geometrik kaidesine uygun olarak mümkün olduğunca eski hendeklerine mutabık kalınmış, uymayan yerlerin planı, Anapa'ya giden mühendis vasıtasıyla tekrar çizilmiştir. Mühendis, kalede yapılan siperler ve duvarları kontrol ettiğinde, siper kazıkları kadden uzun arzen kalın olduğundan ve yerleştirildikleri yerlerinin de uygun olmamasıyla tamamının yeniden

---

¹ BOA, C.BLD, 883, (9 B. 1206 /3 Mart 1792);

² BOA, C.BLD, 40604 ; C. NF, 334 (20 S. 1208 / 27 Eylül 1793).

yapılmasının uygun olduğunu tespit etmiştir. İnşa olunan duvar ve Buhur tabyasının yapılan temelinin tekrar yıkılması, kapıya yakın yerden deniz önünde eski Serasker Yusuf Paşa'nın inşa etmiş olduğu tabyaya değin 37,5 m. kadar kısma, içeriden yeniden hendek kazılması gerekmekte idi. Aynı bölgede daha önceden inşa olunan binalar yıkılarak eski hendekle yeniden kazılacak hendek arasında olan toprağın tamamen temizlenmesi gerektiği, bizzat İngiliz mühendis tarafından rapor edilmiştir. Bunun üzerine hükümet, İngiliz Mühendis Smith'in çıkardığı plan doğrultusunda inşaatın devam etmesini emretmiştir. Mühendis, yaptığı inşaat planını uyguladığı takdirde daha önceden inşa edilen birçok bina, duvar ve siper yıkılacaktı. Bunun maliyeti ise 20 bin kuruşu bulacaktı. Yıkım ve molozların taşınması için 1000 toprak taşıyıcı amele, 500 kazmacı ve kürekçi, 500 taş çıkarıcı ve 200 çekiççi ameleye ihtiyaç duyulacaktı. Anapa'ya gönderilen toprak küfesi, kazma kürek vs. mühimmatın büyük miktarı kullanıldığından tekrar mühimmata ihtiyaç duyulduğu, gönderilecek mühimmat ve talep olunan amelelerin istihdamıyla birlikte üç yıl içerisinde kale inşaatının biteceği İngiliz mühendis tarafından rapor edilmiştir.

Kalenin moloz duvarla inşa olunduğu takdirde kısa zamanda harap olacağı, bol miktarda kireçle yapıldığında daha güçlü olacağı belirtilmiş, kireç imali için iki kireççi ustasının görevlendirildiği, Anapa'ya bir buçuk saat uzaklıkta çalı ve taş mevcut olduğundan söz konusu kireççi ve taşçı ustalarını burada iskân ettirmek suretiyle üç ocak açılarak lazım olan kireç temin edilmiştir. Kireç ve taşla birlikte yine aynı bölgeden çalı da temin edilerek kiralanan arabalarla kaleye nakledilmiştir. Arabaların her biri 25 paraya kiralınmıştır. Bir kapı (ocak, kuyu) kireç sarfına 170 arabadan fazla çalı sarf olunmuştur. Bu işte 10'u kireççi toplam otuz amele çalışmıştır. Kuyulardan çıkarılan kirecin 56 kg'si 30 paraya mal olmakta idi. Kireç için toplamda 10 bin kuruş masraf hesaplanarak Rumeli ve diğer bölgelerdeki kaleler için sarf olunan kirece göre pahalı olacağı düşünülmele beraber, Anapa Kalesi'nin önemine vurgu yapılarak bahasına rağmen o bölgeden temin edilmesi uygun görülmüştür. Derviş tepesinden Buhur Tabyası'na kadar kale duvarı kârgir inşa edilmişti. Hendek duvarının da kireçle kârgir inşa edilmesi istendiğinde, bunun hem pahalı hem de fazla zaman alacağından buranın

sarı toprak çamuru ile inşa edilmesi planlanmıştır. Daha sonra duvarın üzerine yapılacak kapakların 37 cm'si taştan yapıldığı taktirde inşaatın sağlam olacağı belirtilmiştir. Anapa Kalesi inşaatında Kastamonu'dan 300, Karahisar-ı Şarkî'den 150 rençber ile İstanbul'dan gönderilen 200 rençberle birlikte toplam 650 ameleden başka yine İstanbul'dan gönderilen kalfalarıyla birlikte 120 duvarcının inşaat için yeterli olacağı belirtilmişti. Ancak Kastamonu'dan tertib edilen 300 ameleden 198'i, Canik ve Karahisar-ı Şarkî'den 96'sı, bir yıl önce (1792) İstanbul'dan gelen amelelerden seraskerin izniyle geri dönenlerin dışında 117 ameşe kalmıştı. Daha sonra adı geçen sancaklardan ve İstanbul'dan gelen rençber, duvarcı, hamamcı, taşçı, kireççi ve kiremitçi amelelerinin toplam sayısı 767'yi bulmuştu. Bunların içinden de 80 kadarı hasta idi. Sunulan malumattan sonra hükümetten gelen emirde, İngiliz mühendisin yeniden çizdiği plana göre kalenin inşaatının yapılması istenmiş ve gerekli olan mühimmat ve 80 çekiciçi amelenin bir an evvel gönderileceği beyan edilmiştir¹.

30 Mayıs 1796 tarihine gelindiğinde Benli Ali Tabyası'nın seğirdiminin 153 m. uzunluğundaki duvarı inşa edilmiş, üstünün kafa tahtası yapılmış, önüne 12,7 m. genişliğinde 4,5 m. derinliğinde eski hendeğinden fazla kazılıp tesviyesi yapılmıştır. Söz konusu hendeğin hafriyatı sırasında kayalıklara denk gelindiğinde ise barut ile patlatılarak çukur açılması sağlanmıştı. Tabyanın sepetleri yerleştirilmiş, top döşemeleri ve karakolhaneleri, asker odası, cephane ve etrafında iki adet mühimmat odası ile birlikte tabyaya girip çıkmaları engellemek için siper tahtasından parmaklıkla üç adet parmak kapıları inşa olundu. Tabyanın önüne 15 m. genişliğinde, 4,5 m. derinliğinde hendek kazıldı. Buradan 150 m. uzunluğunda olan Derviş tabyasının da duvarı örülmüş, kafa tahtası yerleştirilmişti. Tabyanın deniz tarafına bir karakolhane, cephanelik ve üç katlı fener kulesi inşa edilmişti. 13, 8 m. yüksekliğindeki kule, 11,24 m² idi. Diğer yandan tabyanın sepetleri yerleştirilmiş ve içine toprak doldurulmuştu. Tabya önüne 4,5 m. derinliğinde ve 12,7 m. genişliğinde hendek kazıldı. Deniz tarafına, Derviş Tabyası'ndan Ali Paşa'nın mezarına kadar 1215 m. siper inşa edildi. Buradan Ali Paşa

¹ BOA, C.AS, 17334, (9 Z. 1207 / 18 Haziran 1793). Amelelerle ilgili: D.BŞM, 6153, s. 50, 90, 91, 93; MAD, 10422, s. 229, 241; C.AS, 9963; 4692; 10061, s. 290 AE, SSLM.III, 16646.

Limanı denen yere 150 m. uzunluğunda seğirdim duvarı inşa edilmiş, duvarın verasına 11,2 m² ve 3,75 m. yüksekliğinde kârgir kule şeklinde karakolhane inşa olundu. Yeni tabya ile karakol karşılıklı olduğundan ikisi arasından geçen kimse görülebilecekti. Bu bölge kalenin yüksek mevki olduğundan aynı zamanda buradan kalenin hem içini hem de dışını gözetleme imkânı mevcuttu¹. Kalenin siper ve tabya tarafına seğirdim duvarı inşası tamamlanmış, gümrük kapısı da sağlam yapılmış, gerekli görülen yerlere de karakollar inşa edilmişti. Bu sayede diğer kalelerde olduğu gibi geceleri kapıların kapanmasıyla birlikte kale içinde güven ve huzur tesis edilmişti. Bununla birlikte yapılması gereken 200 arşından fazla seğirdim duvarı bulunmakta idi².

Bina Emîni Tosun Mehmed Ağa, kale inşaatında hali hazırda yapılan inşaat faaliyetlerinden bahsettikten sonra yapılacak olanlar ve bunlar için lazım olan mühimmat ve insan gücüyle ilgili isteklerini de sıralamıştır. Bunlar: Birkaç tabyanın top altı döşemesi taştan bir kaçı da topraktan yapılmış, söz konusu tabyalardaki karakolların da bazıları taştan bazıları ise ahşaptan idi. İhtiyaten yapılan ahşap binaların daha sonra tamamı kârgirden olacaktı. Yine bu tabyaların toprak ve rıhtımı döşendikten sonra hayvanların girmemesi için siper tahtalarından parmaklık yapılmıştır. Binaların yapımından sonra yaklaşık 1000 ton siyah barutun konabileceği toprak altında kârgir baruthane, 200 bin kile zahirenin konabileceği kârgir ambar ve ambarın bitişiğinde cephane için deponun yapılması planlanmıştır. Kalenin kara ve deniz taraflarında topçu ve cebecilerin kışlarına muadil taş duvarlı ve kiremit örtülü 25'er odalı iki adet kışla yapılması düşünülmüştür. Tutarı Sinop ayanı Öküzöğlü'na verilmek suretiyle inşaatta kullanılacak kerestenin Sinop'tan temin edilmesinin mantıklı olduğu bildirilmiştir. İnşaatta çalışmak için dışarıdan gelen duvarcı, taş kırıcı, taş yontucu, lağımçı, hamamcı, rençber vs. ameleye ilaveten 60 usta duvarcı, 40 sırick hamalı, 40 harç yapıcıya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Kale önünde hendek, siper ve tabyalardaki toprak hafriyatı için üç bin civarında ameleye ihtiyaç duyulmakta idi. Bunların genç ve güçlü kuvvetli insanlar

---

¹ BOA, C.AS, 15064 (11 Ş. 1212 / 209 Ocak 1798).

² BOA, C.AS, 15064 (11 Ş. 1212 / 209 Ocak 1798).

arasından seçilmesine özen gösterilmesi istenmiştir. Tabyalar arasındaki seğirdim duvarları ile eksik kalan tabyaların duvarları ve top altı döşemeleri yapılacaktır¹. Ayrıca Anapa Kalesi ile Ata Köyü arasındaki Nogay Hendeği denen yere 130 haneye yakın Nogay Kabilesi yerleşmişti. Bunlar köylerine bir cami ve bir mekteb yapılmasını talep etmişlerdi. Bunun üzerine 400-500 kuruşa mal olacak binaların yapımına karar verildi.².

Kalede çekilen insan gücü sıkıntısı ve malî zorlukların yanında salgın hastalıklar da inşaat sürecini etkilemekte idi. 1795 yılı Ekim ayından itibaren kalede 7-8 ay boyunca devam eden veba salgını kale sakinlerinin toplu ölümlerine yol açmıştı. Bu durumda inşaat yavaşlarken bölge kabileleri arasında da korku uyanmış ve kaleye girmekten kaçınır hale gelmişlerdi. Mevcut durumda bölge kabileleriyle irtibat zayıflamış, onların Rusya sınırlarını ihlâl ve bölgeyi yağmalamalarının önüne geçilemez olmuştur³.

1797 yılı ortalarına gelindiğinde Anapa Kalesi'nin yeniden inşası büyük oranda bitmiş, geriye kalan kısmının ise bir yıldan önce tamamlanacağı hesaplanmıştır. 1795-1797 yılları arasında Anapa Kalesi tamiratında 1500'ün üzerinde amele çalışmakta ancak bunların içinden zaman zaman firar edenler de olmakta idi. İstanbul'dan gelenler, genelde filikacı taifesinden olduklarından bazıları ellerine geçirdikleri köhne kayıklarla bile firar etmekte idiler. Bina Emini Tosun Mehmed Ağa hükümete, 1798 yılı baharına kadar tamiratın devam edeceği, inşası devam eden seğirdim ve tabya duvarları ile sandıkları ve inşaatta çalıştırılacak amelelerin tayinat, harçlık vs. ihtiyaçları için birkaç ay zarfında 100 bin kuruş gönderilmesini talep etmiş bunun üzerine kendisine 50 bin kuruş gönderilmiştir⁴. İnşaatın bitimiyle birlikte kalenin yüzölçümü 4 km², iç kale ise 225 m² olmuştur⁵.

---

¹ BOA, C.AS, 15064 (11 Ş. 1212 / 29 Ocak 1798).

² BOA, A.MKT, 403/29 (25 M. 1212 / 20 Haziran 1797); C.AS, 15064.

³ BOA, A.SKT, 60/31 (15 Za. 1210 / 22 Mayıs 1796).

⁴ BOA, C.AS, 3981 (16 S. 1212 / 10 Ağustos 1797); 15065.

⁵ BOA, D.BŞM, BNE, 16071 (8 Ca 1210/ 20 Kasım 1795). Yapımı tamamlanan kalenin feşif defteri ve planı için planı Bkz. EK: 5, 6, 7.

4. Tahkim

Mustafa Paşa İstanbul'a yazdığı tahririnde, yeniden tamir ve inşa olunan Anapa Kalesi'nin hem büyük bir kale olduğu, hem de müstahkem mevkiî dolayısıyla bölge kabilelerinden istihdam edilen yerli yeniçerilerle birlikte çok sayıda askere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. İstanbul'dan beratları düzenlenen 266 yerli askerden 58'inin kale civarında olan Korkoy¹ geçidi muhafazası için; ağa, zabıt ve askeri dahil 23 kişi Nekür² Bey Geçidi muhafazasında; 20 askerin ise kalede beşli ve tabyaların ağası olduğu için geriye ancak 97 askerin kaldığı ve bunların da muhafazada görevlendirildiği bildirmiştir. Tabyaların sayısı ve büyüklüğüne nazaran bu miktarın yetersiz kaldığı belirtilip, tertib olunacak askerin kalede ikameti gerekeceği ve Nogaylıların da kale ahalisiyle arasının iyi olmaması sebebiyle bunlardan asker temin etmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu durumda daha önceden de yapıldığı gibi Rus işgali sonrası Taman, Temrük, Açe, Açu, Kerç ve Yenikale gibi bölge ve kalelerden İstanbul ve diğer bölgelere göçen ahaliden dört beş yüz hanenin Anapa'ya gönderilmesi ve burada iskânıyla birlikte muhafız açığının da bunlardan karşılanabileceğini belirtmiştir³. Daha sonra bölgeden istihdam edilen yerli yeniçerilerle birlikte kale muhafazasındaki asker sayısının 376'ya çıkmıştır. Bunlar arasında kale tamirâtı için amele olarak gelenlerden muhafızlık verilenler de mevcuttur.

Hangi mahalde kaç askerin muhafazada bulunduğu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

---

¹ قورقوی

² نکور

³ BOA, HAT, 130/5277 (3 R. 1210 / 17 Ekim 1795).

Tablo 16: 1796 Yılı Anapa Kalesi Askerî Yapılanması¹

Görevi	Dizdar	Ağa	Kethüda	Alemdar	Çavuş	Odabaşı	Toplam Mevcudu
Kale Dizdarları	1		1	1	1	1	42
1. Tabya			1	1	1		8
2. Tabya		1	1	1	1		12
3. Tabya			1	1	1		7
4. Tabya		1	1	1	1		11
5. Tabya		1	1	1	1		18
6. Tabya		1	1	1	1		20
7. Tabya		1	1	1	1		17
8. Tabya		1	1	1	1		16
9. Tabya		1	1	1	1		17
10. Tabya		1	1	1	1		10
Korkoy Geçidi, Beşli		1	1	1	1		23
Nekür Bey Geçidi, Beşli		1	1				31
Yerli Topçu		Baştopçu	1	1	1	1	82

¹ BOA, C.AS, 41607 (25 R. 1211 / 28 Ekim 1796); 15047. Bunlardan dizdar 70, Ağa 60, Alemdar 20, Çavuş 20, Odabaşı 20 ve diğer askerlerin her biri günlük 12 akçe maaş almaktaydı. Nekür Bey ve Korkoy geçitlerinde görevli ağaların 50'şer, kethüdalarının ise 25 akçe yevmiyeleri vardı. Baştopçunun yevmiyesi ise 120 akçe idi. 376 askerinin altı aylık maaş toplamı 10 bin 407 kuruştur (aynı belge).

Yerli Cebeci		1	1	1	1		36
Ser Beşliyan		1	1	1	1		25
Karakolcu Cemaati		1					1
TOPLAM	1	14	16	15	15	2	376

Yukarıda tabloda da belirtildiği üzere kale savunmasında toplam 376 muhafız bulunmakta idi. Anapa Kalesi muhafazasında bulunan askerlerin 1797 yılına ait maaşlarıyla ilgili kayıta, kalede 351 yeniçeri, 40 cebeci ve 375 yerli yeniçeri olmak üzere toplam 766 askerın bulunduğu kaydedilmiştir¹. Daha önce Soğucak Kalesi'nde cebecibaşı vekili olan Mustafa Ağa, altı çocuğu ve 15 yoldaşıyla beraber Anapa Kalesi'ne yerleşmişti. Kendisine Anapa Kalesi cebecibaşı vekilliği verilerek maiyetine de 40 cebeci askeri atanmıştır². Anapa Kalesi'ne yakın bölge olan Çemni sahrasında yer alan karakolda da başlarında bulunan birer ağa, kethüda, çavuş ve alemdarla birlikte 25 muhafız görevlendirilmiştir³.

Anapa Kalesi'nde görevlendirilen 79 topçunun başına yeniçeri ocağı tarafından başbuğ tayin olunan topçu çorbacısına harcırah olarak 150 kuruş verilmiştir⁴. İstanbul'dan 79. yeniçeri cemaat ortasından zabitan dahil 20 yeniçeri Anapa'ya gönderilmiştir⁵. Daha sonra 75. Cemaatten 100, 79. Cemaatten 85, 14. cemaatten 75

¹ BOA, MAD, 10430, s. 67 (8 M. 1213 / 22 Haziran 1798); 8911, s. 664.

² BOA, A.MKT, 403/25 (25 M. 1212 / 20 Haziran 1797).

³ BOA, C.AS, 16560 (11 Ra. 1212 / 3 Ekim 1797). Ağa 50, kethüda 25, çavuş 20, Alemdar 20 ve her bir nefe ise 12 akçe maaş almakta idiler (Aynı belge).

⁴ BOA, C.AS, 23005 (18 M. 1207 / 5 Eylül 1792)

⁵ BOA, C.AS, (6 Za. 1207 / 15 Haziran 1793).

askerin Anapa Kalesi muhafazasında görevlendirildiği tespit edilmiştir¹. Bölgeden yerli yeniçeri olarak 89 topçu askeri Anapa Kalesi muhafazasında görevlendirilmiştir².

Kasım 1796 yılında, Anapa Kalesi muhafazasında bulunan askerlerin altı aylık mevaciblerinin verilmesi için eski Anapa muhafızı Seyyid Mustafa Paşa vasıtasıyla kale bina emini Tosun Mehmed Ağa'ya yaptırılan yoklama sonucunda kalede ağa ve zabitan dahil toplam 375 asker bulunduğu, 33 askerin ise mevcutta görünmediği belirtilmektedir. 375 askerin altı aylık mevacib bedeli ise 10 bin 345 buçuk kuruş idi³. Söz konusu para, Hanyalıoğlu adlı şahsın muhalefatından karşılanmıştır⁴.

Bu askerler arasında yer alan ağa ve kethüda dahil 80'in üzerinde topçu askerlerinden kimisi çok ihtiyar, kimisi ise çocuk yaşta idi. Bazıları kale dışında köylerde yaşamakta idiler. Bunlara haber gönderilip kaleye çağrıldıktan sonra yoklama yapılabilmisti. Aynı raporda kalede görev yapan askerlerden işe yarar 200 kişinin bile olmadığı belirtilmiştir⁵. Daha sonra yine kalede görev yapan yeniçerilerin mevacibleri ile ilgili defterde, Anapa Kalesi'nde 800'ü yerli olmak üzere toplam 1150 yeniçerinin görev yaptığı belirtilmektedir⁶. Arşiv vesikalarında 1798 Kasımında Anapa Kalesi'nde yeniçeri, cebeci ve yerli yeniçeri mevcudunun 766 olduğu kayıtlıdır⁷.

Anapa Muhafızı Mustafa Paşa, bölgede meskûn kabileleri ziyaret edecekti. Bunun maiyyetinde yer almak üzere tüfekçi talebinde bulunmuş, Kastamonu, Canik ve Karahisar-ı Şarkî mütesellim ve muhassıllarıyla kadılarına gönderilen emirde, uhdelerinde olan yerlerden bin tüfekçi tedarik edilip gemiye bindirilerek bir an önce Anapa'ya gönderilmesi istenmiştir. Canik'ten 500, Kastamonu'dan 300 ve Karahisar-ı

---

¹ BOA, MAD, 10061, s. 614 (26 Za. 1208 / 25 Temmuz 1794).

² BOA, HAT, 130/5377-A (15 R. 1210 / 29 Ekim 1795).

³ BOA, C.AS, 27713 (20 Ca. 1211 / 21 Kasım 1796); 22924.

⁴ BOA, C.AS, 14943 (5 Ra. 1212 / 28 Ağustos 1797).

⁵ BOA, C.AS, 3890 (17 Ra. 1211 / 20 Eylül 1796).

⁶ BOA, C.ML, 4159 (23 C. 1211 / 24 Aralık 1796).

⁷ BOA, C.AS, 45720 (13 C. 1213 / 22 Kasım 1798).

Şarkî'den 200 asker temin edilecekti¹. Canik ve kazalarından tertip edilip Anapa'ya gönderilen 500 tüfekçinin altı aylık tayinat bedeli olan 26 bin 787 buçuk kuruş kendilerine ödenmiştir². Muhafız Seyyid Mustafa Paşa'dan, gönderilen tüfekçileri de maiyyetine alarak, kabilelerin tekrar Osmanlı tarafına celp edilmeleri hususuna gayret göstermesi emredilmiştir. Erzurum'dan gönderilen timar erbabının da bölgede istihdamının kabilelerle kurulacak münasebette kolaylık sağlayıcı husus olduğu belirtilmiştir³. Askerlerin ulûfe ve bahşişleri Anapa'ya ulaştıklarında kendilerine verilecekti⁴. Trabzon iskelelerinde yeterli sayıda gemi bulunmadığından timar erbabının Anapa'ya sevki gecikmişti. Nihayetinde İstanbul'dan Trabzon'a gelen dört gemi reisleriyle anlaşılarak sevkiyat gerçekleştirilmiştir⁵. Benzer emir Sivas mütesellimine de gönderilmiştir. Emirde, Sivas ve kazalarından 500 sipah ve 500 silahdar askerin toplanarak kış mevsiminden önce Anapa'ya gönderilmeleri istenmiştir. Askerlerin başına Seyyid Mehmed beşyüzbaşı tayin edilmiştir⁶. Aradan aylar geçtikten sonra Anapa Anapa Muhafızı Mustafa Paşa, İstanbul'a yazdığı tahririnde henüz askerlerin gelmediğini bildirmesi⁷ üzerine yapılan tahkikatta, askerlerin Sinop ve Samsun iskelelerinde toplanmış oldukları ortaya çıkmıştı. Beşyüzbaşı'ya, zaman kaybetmeden bir an evvel Anapa'ya gitmesi hususunda tekrar emir gönderilmiştir⁸. Sinop'un ileri gelenlerinden Öküzöğlü'na da aynı mahiyette emir gönderilmiştir. Kendisinden yüz askerle birlikte, Mustafa Paşa'nın maiyyetine katılmak üzere Anapa'ya gitmesi istenmiştir⁹. Yukarıda bahsi geçen bölgelerden gönderilen askerlerin sayımı için Şerif

---

¹ BOA, C.AS, 45179 (17 Za. 1211/ 14 Mayıs 1797); 45159; A.DVN.KLB, 157/3.

² BOA, C.AS, 14225 (Guree C. 1211 / 2 Aralık 1796); 3970; 16102; 45352; MAD, 10066, s. 201, 365; HAT, 205/10779. Bu verilen meblağ, bölükbaşlarına aylık 20'şer, alemdar ve çavuşlarına 10'ar ve askerlere beşer kuruş üzerinden hesaplanmıştır (Aynı belge).

³ BOA, A.DVN.MHM.d, 199, s. 320 (Evail-i M. 1208 / 9-18 Ağustos 1793).

⁴ BOA, C.AS, 43232 (Evail-i M. 1208 / 9-18 Ağustos 1793).

⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 200, s. 119 (Evası Ş. 1208 / 13-22 Mart 1794).

⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 199, s. 356 (Evail-i S. 1208 / 8-17 Eylül 1793); 200, s. 8; 356.

⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 200, s. 97 (Evası-t B. 1208 / 11-20 Şubat 1794)

⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 200, s. 117 (Evahir-i Ş. 1207 / 23 Mart-1 Nisan 1794).

⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 200, s. 104 (Evahir-i B. 1208 / 21 Şubat-2 Mart 1794).

Ahmed Ağa görevlendirilmişti. Anapa’da olan Ahmed Ağa, İstanbul’a gönderdiği yoklama defterinde, zaimlerden 800 askerin geldiği, sipah ve silahdar sınıflarından ise 30’un üzerinde asker geldiğini bildirmiştir¹.

Anapa’da yeniden yapılan imar faaliyetlerinde yer almak için bölge kabilelerinden de teklifler gelmekte idi. Abaza kabilelerinden olan Şabsıh Kabilesi’nin Sofular Cemaati, Muhafız Mustafa Paşa’ya böyle bir teklifle gelmişlerdi. 23 hane ile 116 kişi olan cemaatin talebi olumlu karşılanmıştı. Aynı taleple yine Şabsıh Kabilesi’ne mensup, toplam 205 hane ile 509 kişiden oluşan altı ayrı cemaatin talebi de uygun görülmüştür². Bu arada kalenin Oruç Tabyası’nın ağası olmadığından bu göreve günlük 70 akçe verilerek kale dizdarı Ahışavî Hasan Ağa getirilmiştir³. Bucak Tatarlarından olup Anapa Kalesi’nde baş beşli ağası olan Nogay Mirzası Ali Bey İstanbul’a gelmişti. Kendisi ve kabilesinin Bucak’tan gelerek Anapa civarında Abaza kabilelerinin yaşadığı bölgeye yerleştiklerini fakat bunlara güvenmediklerini belirterek can güvenliklerinin olmadığını ifade etmiştir. Anapa Kalesi’nde daha önce 32 ağalık bulunduğunu fakat Ağustos 1800’e gelindiğinde 10 yerli ağasıyla bir beşli ağasının kaldığını onların da hizmetten kaçtıklarını ve tüm işlerin kendi üzerinde olduğunu ifade etmişti. Eğer kabilesinin güveni sağlanmazsa Bucak tarafına tekrar gitmelerine müsaade istemiştir. Bunun üzerine Anapa muhafızı Osman Paşa’ya yazılan emirde Tatar kabilelerinin güvenliğini tesis etmesi istenmiştir⁴.

Kuban Nehri tekrar sınır olduktan sonra bölgede yaşayan kabilelerin Rusya sınırını ihlal etmemeleri, iki devlet arasında yapılan barışın şartlarından birisi idi. Dolayısıyla sınır denetimini sağlamak üzere Sivas ve havalisinden 500 kadar sipahi ve

---

¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 201, s. 41 (Evahir-i Ra. 1209 / 15-24 Ekim 1794).

² BOA, A.DVN.MHM.d, 200, s. 268-269 (Evasit-ı M. 1209 / 7-16 Ağustos 1794).

³ BOA, C.AS, 20415 (16 S. 1215 / 9 Temmuz 1800)

⁴ BOA, C.AS, 43779 (Evail-i RA. 1215 / 23 Haziran-2 Temmuz 1800).

silahdar vs. asker toplanarak Anapa'ya gönderilmesi¹; askerlerin irsali için de Canik muhassılına uygun gemi temin etmesi emredilmiştir².

Bu arada Anapa Kalesi'nde görev yapan yeniçeriler 1785-1794 seneleri arasında hak ettikleri mevaciblerini alamamışlardı. Yaklaşık 10 yıllık alacaklarının toplamı ise 458 bin kuruş (917 kese) idi. Merkezde yapılan hesaplamalarda kendilerine o ana kadar gönderilen meblağ çıkarıldıktan sonra 208 bin 657 kuruşun gönderilmesi için Defterdara emir verilmiştir³.

---

¹ BOA, C.AS, 1544, (Evasıt-ı Ra. 1208 / 17-26 Ekim 1793); 35954.

² BOA, C.AS, 12256 (9 Ra. 1208 / 15 Ekim 1793); 11466; A.E, SSLM.III, 12348.

³ BOA, C.AS, 7530 (15 C. 1211 / 16 Aralık 1796).

Tablo 17: Anapa Kalesi'nde Görev yapan Ağa ve diğer görevlilerinin maaşları

İsmi/Unvan	Verilen meblağ/kuruş
İmam Efendi	30
Hazine Kâtibi	30
Çukadar Ağa	30
Mühürdar Ağa	30
Miftah Ağası	30
Duhancı başı	30
Leşker Ağası	20
Nohudan Ağası	20
Sofracı başı	20
İbrikdar Ağası	20
Berber başı	
Hasan Ağa	20
Kahveci başı	20
Makremeci başı	20
Macun Ağası	20
Kilerci başı	
Mustafa Ağa	20
Cevher Ağa	20
Sofracı başı arkadaşı Osman Ağa	20
İbrikdar arkadaşı Ali	20

Ağa	
Şamdan Ağası	20
Molla Süleyman	20
Kalender Baba	18
Nuri Baba	20
Kahveci arkadaşı İbrahim Ağa	20
Mehter başı	20
Mehter Halil	15
Mehter Musa	15
Çukadar Ahmed	15
Çukadar Mehmed	15
Baş Çavuş Ağa	25
Beşir Çavuş	20
Ahmed Çavuş	20
Mehmed Çavuş	20
Gulam Ali	6
Gulam Mehmed	6
Gulam Lütfullah	6
Gulam şakir	6
Gulam Tevri Hasan	2
Gulam	2

Seyfullah	
Daire-i Bîrun	
Divan Kâtibi	250
Ahmed Efendi	200
Kapıcılar	
Kethüdası Ağa	30
Selâm Ağası	
Süleyman Ağa	30
Vekil-i harc	30
Mutasarrıf	
Efendi	30
Tahsin	20
Karakolcular	
Tabl-ı alem	360 (üç aylık)
Aşçıbaşı	120
Akkamen	180 (üç aylık)
Mirahur	75 (üç aylık)
Seyisan	75 (üç aylık)
Garrasan	75
Sakabaşı	70
Çavuş alayı	50
Divankân	90
Kilerci-i birun	20
Berberan	20
Bahçıvan	20
Külhancı	10
Sancakdar Ağa	20
Tatar Abdi	20

Tatar İsmail	20
Baş Çukadar	
Ağa	25
Kapıcı kulları	10
Harbende başı?	30
Kâtib-i hazine efendi	10
TOPLAM	2601 ¹

¹ BOA, D.BŞM.d, 6283.

Diğer yandan Anapa Kalesi'nin cephaneye takviyesi için 15 adet büyük ve şahî topla birlikte söz konusu topların sayısı kadar kundak, tekerlek ve mühimmat gönderilmiştir⁹³². Mühimmat ve top nakli için iki reisle toplam 2500 kuruş navlun bedeli üzerinde anlaşma yapılmıştır⁹³³. Varna Kalesi'nde sefer kalan Tuna Donanması takımından emaneten, her biri 11,5 kg çapında olan 38 şahî topu bulunmakta idi. Geçici olarak burada muhafaza edildikleri için toplara uygun arabalar bulunmamaktaydı. Buradaki mevcut Şahî toplardan 14'ünün Anapa Kalesi'ne gönderilmesine karar verildi. Daha önceden Anapa Kalesi'ne, bu toplara uygun arabalar ve uygun teçhizat gönderildiğinden, kale savunmasındaki yerlerini alabilmeleri için alt yapıları hazırlanmıştı. Anapa Kalesi'ne topları götürmek üzere Elhac Mehmed Reis'in gemisi Varna'ya gitti. 14 top, tekerlek ve mühimmat vs. gemiye yüklendi. Mehmed Reis'in gemisi, Samsun ile Bafra arasında hava muhalefetinden kıyıya oturunca içindeki top ve mühimmat, karaya çıkarıldı⁹³⁴.

Anapa Kalesi'ne yerleştirilmek üzere 11,5 kg çapında 38 demir balyemez topu, 1,9 kg çapında beş şahî topla bunlar için 43 kundak ve 86 tekerlek gönderilmiştir⁹³⁵. Daha sonra Mustafa Paşa'nın bölge ulaşımında kullanılmak üzere iki adet kırlangıç gemisi talebi üzerine, bunları buldukları mahalde inşa etmeleri istenmiş, bunun için de 1500 kuruşla birlikte 5640 kg ham demir Anapa'ya gönderilmiştir⁹³⁶.

Anapa Kalesi'nde bulunmak üzere, 1793-1795 yılları arasında 8,9 kg çapında ve 16 karış iki adet; 6,4 kg çapında ve 16 karış 30 adet; 3,8 kg'lık ve 16 karış 30 adet; 1,9 kg çapında ve 10 karış beş adet, 1,9 kg çapında ve 9 karış 10 adet olmak üzere toplam 77 kıta top gönderilmiştir⁹³⁷. Ayrıca 2820,4 kg ham demir, 1128 kg külçe kurşun, 100 adet Osmanlı ve 100 adet Frengî tüfek, 200 kılıç, vs. mühimmat İstanbul'dan gönderilmiştir⁹³⁸. Daha önce Bina Emni Mustafa Ağa zamanında Anapa'ya Sinop'tan nakledilmek üzere hazırlanan mühimmat, Mustafa Ağa'nın azlinden sonra yerine geçen Tosun Mehmed Ağa zamanında

---

⁹³² BOA, C.AS, 28220 (10 M. 1207 /28 Ağustos 1792).

⁹³³ BOA, C.AS, 21007 (21 M. 1207 / 8 Eylül 1792).

⁹³⁴ BOA, C.BH, 317 (20 N. 1208 / 21 Nisan 1794); C.AS, 42190.

⁹³⁵ BOA, C.AS, 42190 (9 N. 1208 / 10 Nisan 1794); MAD, 10424, vr. 13b.

⁹³⁶ BOA, C.DH, 1202 (23 Za. 1210 / 30 Mayıs 1796); MAD, 10066, s. 35.

⁹³⁷ BOA, C.AS, 24002 (16 L. 1211 / 14 Nisan 1797).

⁹³⁸ BOA, C.AS, 7872 (24 N. 1210 / 2 Nisan 1796); 5940; 7321; 7885; 15626; 5827; MAD, 10427, s. 105.

Anapa'ya nakledilmiştir. Mehmed Ağa bizzat Sinop'a gitmiş, diğer mühimmatla birlikte 13 ton 845,5 kg has un, nakliye için gerekli navlun parası verilerek Anapa'ya gönderilmiştir⁹³⁹.

5. Sosyal ve Siyasî Restorasyon

Rusya ile yapılan barıştan sonra kuzey Kafkasya'da yaşayan kabilelerin de durumdan haberdar edilmesi gerekmekte, Osmanlı Devleti de her vesile ile kabileleri bilgilendirmekte idi. Barış sonrası bazı kabile mensuplarınca hudut olan Kuban Nehri geçilerek yağma faaliyetleri ve bölgedeki ticaret yapan tüccara zarar verilmesi, münferiden de olsa devam etmekte idi. Bu durumdan rahatsız olan Rusya, İstanbul'a uyarıda bulunarak bölge kabilelerini bu tür fiillerden uzak tutmasını ve iki devletin barış halinde olduğunun kabilelere izah edilmesini istemiştir. İstanbul'dan Anapa Muhafızı Mustafa Paşa'ya bu doğrultuda emir gönderilerek zikrolunan hususlarda dikkatli davranması istenmiştir⁹⁴⁰. Yaş Antlaşması sonrası bir yandan kalenin tekrar tamiratına devam edilirken diğer yanda bölgede yaşayan Abaza ve Çerkes kabilelerinin kalplerini kazanmak için onlara 9544 buçuk kuruş⁹⁴¹, akabinde ise 16 bin 926 buçuk kuruş değerinde hediyeler gönderilmiştir⁹⁴². Bu arada Anapa civarında meskûn Çopsun, Natuhac, Bezadug, Besni, Ata-i şahî, Jane ve Şabsih gibi kabile ileri gelenleri 50-100 kişilik gruplar halinde Anapa Kalesi'ne gelerek muhafız Mustafa Paşa'ya Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdi. Her gelen gruptakilere ve beylerine iletmek üzere hediyeler verilmiştir⁹⁴³. Görüşmeler sonunda kabilelerle yapılan yazılı anlaşmalara Rusya'nın rahatsız olduğu hususlar da eklenerek iki taraf arasında ihtilafa sebebiyet verebilecek hadiseler engellenmek istenmiştir. Abazin Kabilesi'nden de yüzden fazla ileri geleni Mustafa Paşa'nın yanına gelerek bağlılıklarını arz etmişlerdir. Kabile ileri gelenleri ile dokuz maddeden oluşan anlaşma üzerine yemin ettirilerek kendilerinden senet alınıp İstanbul'a gönderilmiştir. Anlaşma maddeleri ise şunlardır:

1. Osmanlı Devleti'nin dostuna dost, düşmanına düşman olunacak,
2. Eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak Anapa muhafızının emirlerine riayet edilecek, tayin ettiği yerde hazır bulunulacak,

⁹³⁹ BOA, C.AS, 4237 (4 S. 1211 / 9 Ağustos 1796).

⁹⁴⁰ BOA, C.HR, 7025 (Evahir-i Za. 1206 / 11-20 Haziran 1792); 5718.

⁹⁴¹ BOA, C.DH, 2809 (Gurre-i Z. 1208 / 30 Haziran 1794); 12743; 1190. Gönderilen hediyeler arasında 150 Tatar yayı, 50 tüfek, beş kakum kürk, beş sincap kürkü, 200 Frenk şalı ile çeşitli kalitede kumaş ve deriler bulunmaktadır (Aynı belge).

⁹⁴² BOA, C.ML, 2266 (11 Ra. 1211 / 14 Eylül 1796).

⁹⁴³ Bibliothèques, 1650, Anapa'ya gelen akvam ve kabailden taltif olunarak iade edenlerin defteridir.

3. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan anlaşma gereğince Kuban sınır olduğundan, nehrin diğer yakasında olan Rusya arazisine geçerek hasar verilmeyecek,
4. Eğer alınmış mal ve hayvan varsa barış gereğince Rusya'ya iade edilecek,
5. Bölgeye gelen ve kabilelerin köylerine kadar giden tüccarın güvenle ticaret yapması sağlanacak,
6. Tüccarın kabilelerin yaşadıkları bölgelere gidip güvenle dönmesi için, onların yanına mihmandar tayin edilecek,
7. Gerek Anapa Kalesi'nden gerekse Tamanlı ve Nogaylardan Abazin Kabilesi'ne sığınan suçlular, Anapa muhafızlığına teslim edilecek,
8. Kale ahali ve muhafızlardan biri, bir bahane ile kabileye firar ettiğinde o kabile, kaçığı muhafızlığa ihbar edecek, şayet yanına sığındığı kişi firariyi başka birine satmışsa, satanın da ismi muhafızlığa bildirilecek,
9. Anapa muhafızlarının sorumluluğundaki kabileler arasında bir sorun çıktığında, şer'i veya kabile geleneklerine göre haklı olan belirlenecek, Sonuca razı olmayıp itiraz eden olursa, buna ne kale yönetiminden ne de kabileler tarafından destek çıkılmayacak,

Anlaşma sonrası Abazin Kabilesi mensuplarına 250 top kumaş, 10 adet yay ve elbiseler verilmiştir⁹⁴⁴.

Savaş sonrası İstanbul'da Divan-ı Hümayun'da kayıtlı olan ve her kabileye ait mühür ve onun mutemedini gösterir kayıtların da yenilenmesi gerekmekte idi. Yeniden her kabileyi temsilen tatbik mühürleri hazırlanarak kabilelerin belirlediği mutemetlerine iletmek üzere Anapa'ya gönderilmiştir⁹⁴⁵.

Bu arada kabileler arasında İslâm dini yayılmaya devam ediyordu. Nitekim Abaza bölgesinde bulunan Şabsıh kabilelerinden İl, Kaf, Cel ve Vubin diye bilinen ve Sofular diye tabir edilen dört köy, 1793 yılında İslâmiyet'i kabul etmiş, köylerine mescid inşa edilerek İstanbul'dan birer imam ve hatip görevlendirilmişti. Daha sonra aynı kabileye mensup Azbeş-i bâlâ, Mezmaf ve Azbeş-i vasat köyleri de İslâmiyet'i seçmiştir. Bahsi geçen yedi köyün nüfusu ise toplam 633 kişi olmak üzere 240 hane idi. Köylerin nüfus dağılımı ise şu şekilde idi:

---

⁹⁴⁴ BOA, C.AS, 22820 (6 Ca. 1209 / 29 Kasım 1794); C.DH, 7314; BOA, A.DVN.MHM.d, 201, s. 71.

⁹⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 200, s. 45 (Evali Ca. 1208 / 5-14 Aralık 1793). Köylere atanan din adamlarına, Anapa iskelesi gümrüğü gelirlerinden verilmek üzere günlük 25'er akçe maaş bağlanmıştı (Aynı belge).

Tablo 18: 1793-1794 yıllarında İslâm Dinini Seçen Köyler ve Nüfus Dağılımları⁹⁴⁶

	Köyün adı	Hane sayısı	Nüfusu
	İl	23	116
	Kaf	40	88
	Cel	60	115
	Vubin	22	112
	Azbeş-i Bâlâ	26	64
	Azbeş-i Vasat	36	88
	Mezmaf	20	50
TOPLAM	7	240	633

Bahsi geçen kabile mensupları İstanbul'a sadık kalmak üzere ahidde bulunarak Osmanlının dostuna dost, düşmanına düşman olacakları hususunda yemin etmişlerdir. Köylüler, Rusya ile barış yapıldığından Rus arazisine geçmeme konusunda güvence vermişlerdir. İçlerinden birini naip seçmişler, yakın civarda olan Nogaylara, Taman ahalisine ve Anapa ve Soğucak kaleleri halklarına da zarar vermemek üzere teminat vermişlerdir. Kaleye saldırı olursa her haneden bir askerin Anapa muhafızına yardıma gideceğini bildirmişlerdir. Köylerinden her bir haneye 10 akçe ve içlerinden söz sahibi seçecekleri kişiye de 15 akçe tayinat verilmesi niyazında bulmuşlardı. Bunun üzerine bahsi geçen yedi cemaatin her birine ayrı ayrı emir gönderilerek yeminlerine riayet ettikleri müddetçe taleplerinin karşılanacağı bildirilmiştir⁹⁴⁷.

Anapa Kalesi civarında bulunan kabileler arasında, kale inşa edilmeden önceki döneme nazaran güvenlik ve asayiş hakimdi. Kabile mensuplarından bazıları kale içine yerleşmek için evler yapıyorlar, Muhafız Osman Paşa da eşyalar vererek onların gönüllerini hoş tutuyordu. Kale civarında bulunan kabilelerden kaleye en yakın olanı Natuhac Kabilesi idi. Yakınlıkları dolayısıyla diğer kabilelere göre kale halkının mizacına en uygun onlar davranıyor, kaleden alış veriş yapıyorlardı. Bu kabile ile Şabsıh Kabilesi arasında yer alan

⁹⁴⁶ BOA, C.HR, 11193 (Evasıt-ı M. 1209 / 8-17 Ağustos 1794).

⁹⁴⁷ BOA, C.HR, 11193 (Evasıt-ı M. 1209 / 8-17 Ağustos 1794).

Abazin Kabilesi de kaleden alış veriş yapmakta idi. Tulumlar içinde buğday getirip karşılığında tuz almakta idiler⁹⁴⁸. İstanbul'dan bölgeye giden tüccarın, kabilelerin ihtiyacı göz önünde bulundurularak ticarî emtia olarak tuz da götürmeleri hususunda teşvik edilmesiyle, bölgenin tuz ihtiyacı karşılanmakta idi⁹⁴⁹.

Diğer yandan Şabsıh Kabilesi ile Be zadug Kabilesi arasında sekiz yıldır husumet bulunmakta idi. Her iki kabileyi barıştırmak üzere kabile liderleri Anapa Kalesi'ne davet edilmekte, fakat gelme sözü vermelerine rağmen taahhütlerinde durmamakta idiler. Bu maksatla Şabsıh Kabilesi içine Selam Ağası Hasan gönderilmiş ona 10 gün içinde kaleye geleceklerini taahhüt etmelerine rağmen gelmemişlerdi. Tekrar kabilelere gönderilen Hasan Ağa, 20 bin haneden fazla olduğu belirtilen kabilelere gittiğinde, emir ve tekidi iletceği bir muhatap bulamamıştı. 1796 yılında her iki kabile arasında çıkan muharebede Be zaduglar Rusların yardımına müracaatla top ve mühimmat alarak muharebede Şabsıhlardan beş-altı yüz askeri öldürmüştü. Bu sebeple Şabsıhlarda Be zaduglara karşı intikam alma duygusu ağır basmakta idi. Diğer yandan Şabsıh Kabilesi Rusya hudutlarını geçerek yağma ve talanda bulunmakta idi. Rus elçisinin durumu hükümete bildirmesiyle çalınan hayvanlar iade edilmişti. Bununla birlikte Ruslar iki kabile arasındaki husumetten faydalanarak Be zaduglarla olan münasebetlerini artırma, onları nüfuzuna alma gayretinde idiler. Bununla birlikte Be zadug Kabilesi Şabsıhlardan korkmakta idi. Bu korkuyla yine Rusya'dan yardım istemeleri durumunda Ruslar için de fırsat olacaktı. Bu sebeple bu iki kabilenin barışmasının Osmanlı Devleti'nin çıkarına olacağı, eğer barış sağlanmazsa Şabsıh Kabilesi üzerine bir miktar asker gönderilerek barışın tesis edilebileceği merkeze bildirilmiştir⁹⁵⁰. Hükümetten Osman Paşa'ya gönderilen emirde, her iki kabilenin ileri gelenleriyle görüşerek aralarındaki husumetin kaldırılması istenmiştir⁹⁵¹.

Diğer yandan kabilelerin iki devlet arasında hudut olan Kuban Nehri'ni geçerek yağma yaptıklarına dair Rusya'dan şikâyetler gelmekte idi. Sınırdaki Demirköy ve Abazin kabileleri, Kuban nehrini geçerek yağma yapmakta, çeşitli emval ve hayvan çalarak köylerine dönmekte idiler. Bu durum Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sürekli problem teşkil etmekte idi. Rus tarafının şikâyeti üzerine söz konusu kabileler İstanbul'dan bölgeye yetkili birinin görevlendirilmesiyle kendileri gasp ettikleri hayvanları vereceklerini, Ancak Rusların da

⁹⁴⁸ BOA, C.AS, 15064 (11 Ş. 1212 / 29 Ocak 1798).

⁹⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 204, s. 41 (Evahir-i L. 1212 / 7-16 Nisan 1798).

⁹⁵⁰ BOA, A.MKT, 403/24 (25 M. 1212 / 20 Haziran 1797); 403/25; C.AS.

⁹⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 209, 160 (Evası M. 1214 / 14-23 Haziran 1799).

kendilerine, ölen beş kişinin naaşlarını vermelerini talep etmişlerdir⁹⁵². Aynı hususta Bezağug Beyi Aytek ile Demirköy Beyi ve Arslan Bey'in oğlu Aytek Bey tarafından, Kutayisli Mehmed Bey vasıtasıyla İstanbul'a gönderilen arzuhalde, Rusların 46 süvari ile Kuban Nehri'ni geçerek köyün ileri gelenlerinden beş kişiyi katlettiklerini bildirmişlerdir. Bezağug'dan 200 kadar kişi de Sınırı geçerek Ruslara ait yüz kadar beygiri gasp ettiklerini, kendi adamlarının bunlardan on iki kadar beygiri geri alıp Ruslara teslim ettiklerini ve geri kalanının da hâlâ kabilelerin elinde bulunduğunu belirtmişlerdir⁹⁵³. Rus tarafı ise kabile mensuplarının 55 beygir gasp ettiklerini ve iki kazak askerini öldürdüklerini ifade etmişlerdir. Rus maslahatgüzarı, 12 beygirin daha sonra kendilerine teslim edildiğini, kalanların da verilmesi için gerekenin yapılmasını istemiştir⁹⁵⁴. Ayrıca Rus elçisinin müracaatı ile Kuban nehrinden Rusya hududuna geçecek olanların kontrole alınması hususunda düzenleme yapılmıştır. Buna göre Osmanlı hududu olan Kuban nehrinin güneyinden Rusya topraklarına geçilmesi, Anapa muhafızından alınacak senetlerle olacağı hükme bağlanmıştır⁹⁵⁵.

Anapa'da ise sosyal hayatı canlandırarak faaliyetlerde bulunuluyordu. Kalede inşa olunan caminin içinde bir de kütüphane yapılmıştır. Burada talebelerin eğitimi için kitaba ihtiyaç duyulmuş, gerekli olan kitapların listesi yapılarak İstanbul'a gönderilmiştir. Kütüphane için sahaflardan araştırma yapılmıştır. Kütüphanenin muhafazası Anapa Müftüsü Elhac Hasan Efendi'ye verilmiştir. Kitapların talebeler tarafından istinsahı gerektiğinde cami içerisinde yapmaları, bir kitabın dahi dışarıya çıkarılmaması hususunda Hasan Efendi'ye uyarıda bulunulmuştur. Eğer bir kitap kaybolursa kendisinden tazmin edileceği de ifade edilmiştir. Aynı zamanda Hasan Efendi'ye 10-20 Şubat 1796'da beratı verilerek günlük 30 akçe ile müderrislik görevi verilmiştir. İstanbul'dan talep edilen kitaplar sahaflardan araştırılmış, tespit edilen 77 kitaptan 62'sinin isim ve nitelikleri mahkeme siciline kaydolunarak Anapa'ya gönderilmiştir. Bu kitaplar için 2560 kuruş harcanmıştır⁹⁵⁶.

---

⁹⁵² Bibliothèques, 1650, Demirköy ve Abazin kabilelerinden gelen taktır. Konuyla ilgili başka bir vesikada ise her iki devlet arasında barış imzalandığından, söz konusu kabile mensuplarının avcılık yapmak üzere Kuban'ı geçtikleri fakat 50 civarında Rus-Kazak askerinin bunları durdurarak içlerinden beş kişiyi öldürdükleri belirtilmektedir (Bibliothèques, 1650, Kırım ve Kumkale (Belgelerde, Kömi olarak da zikredilmektedir.) taraflarına gidip dönen habercinin taktır).

⁹⁵³ Bibliothèques, 1650, Demirköy beylerinden Arslan Beyođlu Aytek ve Hatumak oğlu Aytek beylerin Arzuhali.

⁹⁵⁴ Bibliothèques, 1649, Kırım ve Kumkale (belgelerde Kömi olarak da zikredilmektedir) taraflarına gidip dönen habercinin taktır.

⁹⁵⁵ BOA, C.HR, 8890 (Evahir-i Ra. 1215 / 12 -21 Ağustos 1800).

⁹⁵⁶ BOA, C.MF, 631 (25 S. 1212 / 19 Ağustos 1797).

Öte taraftan yeniden ticarî düzenlemeler de gerekli idi. Daha önceden Anapa gümrüğü gelirleri muhafızın uhdesinde olup buradan elde edilen gelirle bölge kabilelerinin ve kalede görevli ağaların maaşları verilmekte idi. İstanbul'dan Anapa Muhafızı Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde, yine eskiden olduğu gibi gümrük gelirlerinin 1784-1785 yıllarındaki kayıt ve işlemleri temel alınarak işlerlik kazandırılması ve defterinin de İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁹⁵⁷. Daha sonraki gümrük gelirleri ile ilgili kayıtlarda Anapa gümrüğüne bir de gümrük emini atandığı tespit edilmektedir⁹⁵⁸. Mustafa Paşa'dan sonra muhafız olan Osman Paşa'ya, tüccarın şikâyeti üzerine İstanbul'dan uyarı mahiyetinde emir gönderilmiştir. Tüccar kendilerinden alınması gerektiğinden fazla gümrük vergisi alındığını belirtmekte idi. Osman Paşa'ya da, İstanbul ve Anadolu sahillerinde uygulanan gümrük tarifesinde olduğu gibi Anapa gümrüğünden, Müslim ve gayrimüslimden alınması gereken gümrük vergisi tekrar hatırlatıldıktan sonra esirler için de uygulanacak tarife bildirilmiştir. Buna göre her bir esir başına dört buçuk kuruş, altı para da harcırah penciki toplam 4,5 kuruş altı para, dört beş yaşındaki esirden de yarım esir vergisi yani iki kuruş 13 para; kucakta ve bir buçuk yaşındakiler için bir kuruş yedi para alınması emredilmiştir⁹⁵⁹.

Savaş sebebiyle Anapa'da bulunan birçok insan hayatını kaybederken birçoğu da kalenin işgali sebebiyle Anapa'yı terk etmek zorunda kalmıştı. Yaş Antlaşması ile Anapa Kalesi'nin tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edilmesiyle buranın tekrar şenlendirilmesi icap etmekte idi. Sinop, Samsun, Gerze, Çarşamba ve Ünye'nin kadı, zabitan ve ileri gelenleri ile bölgeye tayin edilen mübaşire gönderilen emirde, Anapa'nın savaş sonrası tenhalaşması sebebiyle kale halkının daha önceden ekseriyetle ismi geçen bölgelerden gelen halk tarafından olduğundan, kalenin tekrar şenlendirilmesi için bunların bir ferdi bile kalmadan tekrar ve acilen Anapa'ya sevk edilmeleri istenmiştir⁹⁶⁰. Bunların dışında adı geçen bölgelerden Anapa Kalesi'ne yerleşmek isteyen insanlara engel olunmaması hususunda bölge kadılarına emir gönderilmiştir⁹⁶¹.

Yaş Antlaşması'ndan sonra vakit kaybetmeyen hükümet tamirat adı altında Anapa Kalesi'ni adeta yeniden inşa ettirmiştir. Eskisine nazaran çok daha sağlam olan kalede askerî

⁹⁵⁷ BOA, C.ML, 5845 (27 N. 1206 / 18 Haziran 1792).

⁹⁵⁸ BOA, MAD, 10066, s. 48 (2 S. 1211 / 7 Ağustos 1796).

⁹⁵⁹ BOA, C.ML, 3 (25 Ra. 1211 / 28 Eylül 1796).

⁹⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 199, s. 168-169 (Evasıt-ı N. 1207 / 21-30 Nisan 1793); C.DH. 15077; 15818.

⁹⁶¹ BOA, C.DH, 2489 (6 R. 1212 / 28 Eylül 1797).

yapılanma tamamlanmış, yeniden sosyal hayat tesis edilmiş, ticaret canlanmış ve burası kısa sürede tekrar cazibe merkezi halini almıştır. 1806-1812 tarihleri arasındaki Osmanlı-Rus savaşına da tanıklık eden kale bu savaşta da Rusya'nın eline geçmiş, Bükreş Antlaşması ile iade edilmiş ve yine tamirattan geçmiştir. Nihayetinde 1829 yılı Rus savaşı sonunda yapılan Edirne Antlaşması ile tüm Kafkaslarla birlikte Rusya'ya terk edilen kale, 1854 Kırım Savaşı esnasında tahrip edilmiş, büyük oranda yıkılmıştır. Günümüzde kaleden sadece giriş kapısı ile harabe halini almış dış surların bazı kısımları bulunmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren yaptığı savaşlarla yüzyıllar boyunca topraklarını genişletmiş, zamanla üç kıtaya yayılmıştı. Lehine işleyen zaman XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık tersine dönmüş, yeni topraklar fethetmek yerine elindekini muhafaza etmenin kaygısına düşmüştü. Diğer yandan askerî inkişafını tamamlayan Rusya ise güçlü dinamik yapısıyla topraklarını Osmanlı ve Türk hanlıkları aleyhine genişletmekte, bulduğu her fırsatı en iyi şekilde değerlendirmekte idi. Nitekim Osmanlı ile girdiği 1768-1774 savaşından kendisinin bile tahayyül edemeyeceği bir galibiyetle ayrılan Rusya, artık önceden tasarladığı planın tatbik zamanının geldiğine inanmıştı. İki devlet arasında yapılan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1779 Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile Karadeniz'in en müstahkem mevki olan Kırım'a sözde bağımsızlık tanınmış, 1783'te ise Kırım, iç karışıklıklar bahane edilerek Rusya tarafından ilhak edilmişti.

Dünya coğrafyası üzerinde kuzey-güney ve doğu-batı (Asya-Avrupa-Afrika) yollarının kesişme noktasında bulunan Kafkasya, bu konumu itibarıyla bölgeyi elinde tutan devlete hasımlarına karşı stratejik üstünlük sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Buhara hanları ile olan münasebetlerini bu bölge üzerinden yapması ve çoğunluğu Müslüman olan Kafkas halklarının kendilerine koruyucu olarak İstanbul'u bilmesi, Osmanlı Devleti için bölgenin önemini artıran etkenler olmuştur. Kırım'ın işgale uğramasıyla birlikte İstanbul ve özellikle Anadolu'nun güvenliğinin tehlide maruz kalmış, Kafkasya'nın önemi Osmanlı Devleti açısından hayatiyet arz eder olmuştur.

Osmanlı Devleti kaybettiği ilk "İslâm toprağı" olan Kırım'ın elden çıkışının şokunu yaşamakta idi. Bir zamanlar İstanbul'a bağlı hanlığa vergi veren Rusya, şimdi o hanlığı ilhak ettiği gibi, artık Osmanlı'ya kafa tutar konuma gelmişti. Osmanlı Devleti'nin bu durum kabullenilmesi ise çok zordu. Bu sebeple Rusya'dan Kırım'ı tekrar almak için top yekun savaş hazırlıklarına başlanılmıştı. Bir taraftan Rumeli Üzerinden Özi kalesi merkezli saldırı planı yapılırken diğer yandan hem denizden Kırım üzerine çıkartma yapılacak hem de Kırım'a en yakın mevki olan Kuzey Kafkasya'da, iki devlet arasında sınır olan Kuban Nehri üzerinden askerî harekât gerçekleştirilecekti. Fakat ortada bir problem vardı; daha önce Kırım Hanlığı tasarrufunda olan Kuzey Kafkasya hakkında İstanbul'un malumatı yok denecek kadar azdı. Yapılan değerlendirmelerde, buraya bölgeyi iyi tanıyan birinin vezir rütbesinde atanmasıyla askerî hazırlıklar daha kolay yapılabilecekti. Kuzey Kafkasya'dan Batum'a

kadar, sahil şeridinde yer alan Soğucak, Gelincik, Faş, Batum vs. kaleler, zamanla Karadeniz'in Osmanlı iç denizi olmasıyla sınırın iç bölgelerinde kaldığından tabiatıyla ihmale uğramıştı. Bu kaleler yerel asayişin sağlanmasında ve bölgesel lojistik merkezleri olarak kullanılır olmuştu. Fakat Kırım'ın Rusların eline geçmesiyle bir anda dengeler değişmiş, söz konusu kaleler Osmanlı Devleti'nin kuzey doğusunda adeta güvenlik çemberinin halkaları olmuşlardır.

Rus seferinin Kuzey Kafkas ayağının askerî hazırlıklarının yapılabilmesi amacıyla bahsi geçtiği üzere bölgeyi tanıyan, askerî deneyimi olan ve hizmetleriyle rüştünü ispatlamış olan Ferah Ali Paşa vezir rütbesiyle Soğucak muhafızlığına atanmıştır. Buraya paşa rütbesinde bir ismin atanmasının sebebi sadece yapılacak olan sefer için değil, aynı zamanda gerek Şahin Giray'a gerekse Rus saldırılarına karşı yardım talebinde bulunan Tatar, Abaza ve Çerkes kabilelerinin güvenliğini sağlamaktır. Ferah Ali Paşa'nın Soğucak'a gitmesiyle birlikte merkezle bölge arasındaki münasebetlerin zayıflığı gün yüzüne çıkmış, öncelikli hedef olarak bölge kabileleri ile İstanbul'u yakınlaştıracak politikalar belirlenmiştir. Çünkü Ferah Ali Paşa, Soğucak Kalesi'ni ne kadar tahkim etse de bölge ahalisinin desteği ve yardımı olmadan Kuzey Kafkasya'dan yapılacak askerî harekâtın başarı ihtimali zayıf olacaktı. Çünkü Rusya'nın da kabileler kendi tarafına çekme faaliyetleri oldukça yoğundu. Ferah Ali Paşa rütbesinden çok, sahip olduğu kişiliği ve hizmet etme bilinciyle kısa sürede kendini sevdirmiş, uyguladığı sosyal ve askerî politikalarla hem İstanbul'da hem de Kuzey Kafkasya ahali arasında takdir toplamıştır. Kuzey Kafkas kabileleri zahiren Müslüman olarak addedilseler de aslında dinî hiçbir bilgilerinin olmadığı İslâm dinini tanımadıkları ortaya çıkmıştı. Aynı zamanda dindar bir kişiliği de olan Ferah Ali Paşa bu durumu tespit ettikten sonra bölge ahalisine İslâm dinini telkinle kısa sürede başarıya ulaşmıştır. Başarıya ulaşmasında, uyguladığı yöntemin etkisi büyük olmuştur. Kendisi de dahil kalede görevli muhafızlardan her biri bir köyden evlendirilmek suretiyle iletişim kanalı açılmış, bu yolla dinî telkinlerde bulunulmuş ve başarıya ulaşılmıştır. Uygulanan bu politikadan maksat sadece İslâmiyet'i yaymak olmamış, aynı zamanda bölge kabilelerinin devlete bağlılığı kuvvetlendirilerek Ruslara karşı oluşturulacak ortak cephenin temelleri sağlam zemine atılmış olacaktı. Diğer yandan Rusya, Kuban Nehri üzerinden Gürcistan'a ulaşmak ve aradaki hattı kendi sınırlarına katmak için aynı politikayla kabileler üzerinde etki yapmaya, onları nüfuzu altına almaya çalışmakta idi. Hem Osmanlı Devleti hem de Rusya, kabile ileri gelenlerine hediyeler vermek suretiyle bölgede kendi nüfuzunu tesis etmeye çalışmakta idi. Fakat Osmanlı Devleti'nin Ferah Ali Paşa vasıtasıyla elindeki koz daha güçlü idi. Çünkü kabilelerle manevi köprü

kurulmasıyla Ruslara karşı ortak düşman olgusu kendiliğinden vücut bulmuştur. Diğer yandan İstanbul'un bölgedeki politikalarını destekleyen yerel liderler de ortaya çıkmakta, Rusların Kuzey Kafkasya üzerinden Gürcistan'a ulaşma planlarını daha da zora sokmakta idi. Şeyh Mansur bu liderlerden olup daha sonra adına *Müridizm* denen harekâtın öncüsü, aynı zamanda Kafkaslarda Ruslara karşı direnmenin sembol isimlerinden birisi olmuştur. Mensubu olduğu Çeçen Kabilesi Dağıstan ve havalisinde olup, sonradan İslâm dinine dahil olan Abaza ve Çerkes kabilelerinden daha dindar oldukları için, Mansur'un cihat çağrısı bunlar arasında geniş taraftar bulmuştu. Sadece kabileler değil kutsal topraklara giden hacılar vasıtasıyla Mansur'un şöhreti tüm Osmanlı coğrafyasına yayılmış, onun maiyyetine katılmak üzere yüzlerce insan Kuzey Kafkasya'ya gitmişti. Bölgedeki yerel dinamiklerin de harekete geçmesi kimi zaman sulh halinde olan Osmanlı-Rus münasebetlerini sınır ihlallerinden dolayı zora soksa da, genel itibarıyla Osmanlı Devleti'nin lehine işleyen bir süreç olmuştur.

Diğer yandan eski Kırım hanı Şahin Giray, bir zamanlar Kırım hanlığının nüfuz bölgesi olan Kuzey Kafkas kabileleri üzerinde yoğun siyasî faaliyetlerde bulunmakta; kimi zaman hediyeler vererek, kimi zaman da baskı ve şiddet yoluyla bölge ahalisini tekrar kendine bağlamaya çalışmakta idi. Zaman zaman kendine meyleden kabileler olduğu gibi genelde Rus taraftarı olduğu için kabileler nezdinde nefretle anılan isim halini de almıştı.

Ferah Ali Paşa bir yandan Soğucak Kalesi'nin tahkimini yaparken diğer yandan bölge kabilelerinin talebi üzerine başka kaleler yapılması için hazırlıklar yapmakta idi. Bu çerçevede Rus hududuna en yakın mevkide olan Anapa'ya gidilerek buradaki Ceneviz kale kalıntıları üzerine yeniden bir kale inşa edilmiştir. Diğer yandan sınırı teşkil eden Kuban Nehri boyunca da Rusların yaptıklarının karşısına aynı şekilde kale ve tabyaları yapılmış ve muhafızlar yerleştirilmiştir. Anapa Kalesi'nin inşasıyla birlikte bölgenin ağırlık merkezi Soğucak'tan Anapa'ya kaymıştır. Bunda en önemli etken Anapa'da tabyalarla destekli surlar içerisinde tesis edilen hayat sahasının cezbedici imkânları olmuştur. Yeniden yapılan iskele ile ticaretin canlanması da Anapa'nın bölge halkı nazarında çekiciliğini artırmıştı. Bölge ahalisinin ve toprakları Rus işgalinde kalan Tatarların kale içine veya çevresine iskânı ile Anapa'nın kısa zamanda nüfusu da artmıştı. Ferah Ali Paşa'nın söz konusu Tatarları Rusya sınırına tampon bölge oluşturacak şekilde iskânı ile ayrı bir savunma hattı oluşturulmuştu. Stratejik konumu itibarıyla Kırım'a en yakın Osmanlı askerî üssü olan ve tahkim edilen Anapa, 1786 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı Kuzey Kafkasya üzerinden takip ettiği askerî ve siyasî politikaların şekillendiği merkez olmuştur.

Ferah Ali Paşa, Anapa Kalesi'ni inşa ettirerek Osmanlı Devleti'ne Rus ilerleyişi karşısında aşılması zor bir istihkâm kazandırmış, Böylece yukarıda bahsettiğimiz istihkâmlarla birlikte Kuzey Kafkasya'nın Ruslara karşı savunma kalkını hüviyetine sokmuştur. Bunu tamamlayan zincirin halkaları ise Karadeniz sahili boyunca sıralanan Gelincik, Faş, Anagra, Ahışa, Ahilkelek Batum gibi Anadolu sınırına yaklaştıkça sıralanan kaleler olmuştur. Daha önceleri Kuzey Kafkasya'da saydığımız kaleler vasıtasıyla fiili olarak, sadece kıyı şeridinde varlık gösteren Osmanlı Devleti, Ferah Ali Paşa'nın muhafızlığı ile birlikte Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki coğrafyada nüfuzunu tesis etmişti. Bu sayede Rusların Kuban Nehri'ni aşarak Kabartaylar üzerinden Gürcistan'a ulaşma planları yaklaşık yirmi yıl sekteye uğramış, ancak XIX. yüzyılın başında Ruslar Hazar Denizi vasıtasıyla Dağıstan üzerinden Gürcistan'a ulaşabilmiştir.

Ferah Ali Paşa'nın vefatıyla birlikte bölgede Osmanlı Devleti'nin lehine işleyen süreç aksamalara uğramıştır. İpeklizade Mustafa Paşa istisna tutulursa, bölgeye atanan muhafızlar kaht-ı ricalden dolayı zoraki görevlendirmelerinin ötesine gidememiştir. Bicanzade Ali gibileri ya kaleden kaçmak zorunda kalmış, ya da bölgeye serasker olarak atanan Battal Hüseyin gibiler çareyi düşmana firarda görmüştür. Başbuğ olarak atanan Köse Mustafa Paşa ise uhdesinde olan madenlerden devleti 350 bin kuruş (bu meblağ ile üç toprak kale yapılır) zarara uğratmış, borçlarının silinmesi mukabilinde başbuğluğu kabul ederek Kuzey Kafkasya'ya gitmişti. Köse Mustafa Paşa kaçanlara, düşmana sığınanlara nispetle yani ehven-i şer olarak görevini yerine getirmiş, Ruslarla muharebelere girmiş, başarılı sonuçlar da elde etmişti. Ferah Ali Paşa'nın vefatıyla birlikte yerine muhafız olan Bicanzade Ali Paşa, asıl mesleği olan köle ticaretini muhafızlığı döneminde de uygulamaya kalkması, kale muhafızlarına ve kabile halklarına uyguladığı kötü muamele sonucunda söz konusu kesimlerden şiddetli tepki görmesine neden olmuş ve canını kurtarabilmek için kadın kılığında kaleden kaçmak zorunda kalmıştı. Ferah Ali Paşa'dan sonra, çalışmamızda incelemiş olduğumuz 20 yıllık süreçte (1781-1801) görevini layıkıyla yerine getirmiş olan isim ise İpeklizade Mustafa Paşa olmuştur. Ferah Ali Paşa'nın kâtibi Haşim Efendi'nin ve kale ileri gelenlerinin telkinleriyle hareket eden İpeklizade de kısa zamanda kabileler ve kale ahali tarafından sevilen bir isim olmuştur. 1791'de Anapa Kalesi'nin işgali sonrası esir edilenlerden birisi de İpeklizade olmuştur. İpeklizade zamanında da kale ve bölgenin tahkimatına ve Abaza-Çerkes kabileleri ve Tatar kabileleri ile olan sıcak münasebetlere devam edilmiştir. Kabilelerin gönüllerini hoş tutmak ve Osmanlı tarafında yer almalarını

sağlamak için İstanbul'dan gönderilen hediyelerin ahaliye dağıtılması geleneğine onun zamanında da özen gösterilmiştir.

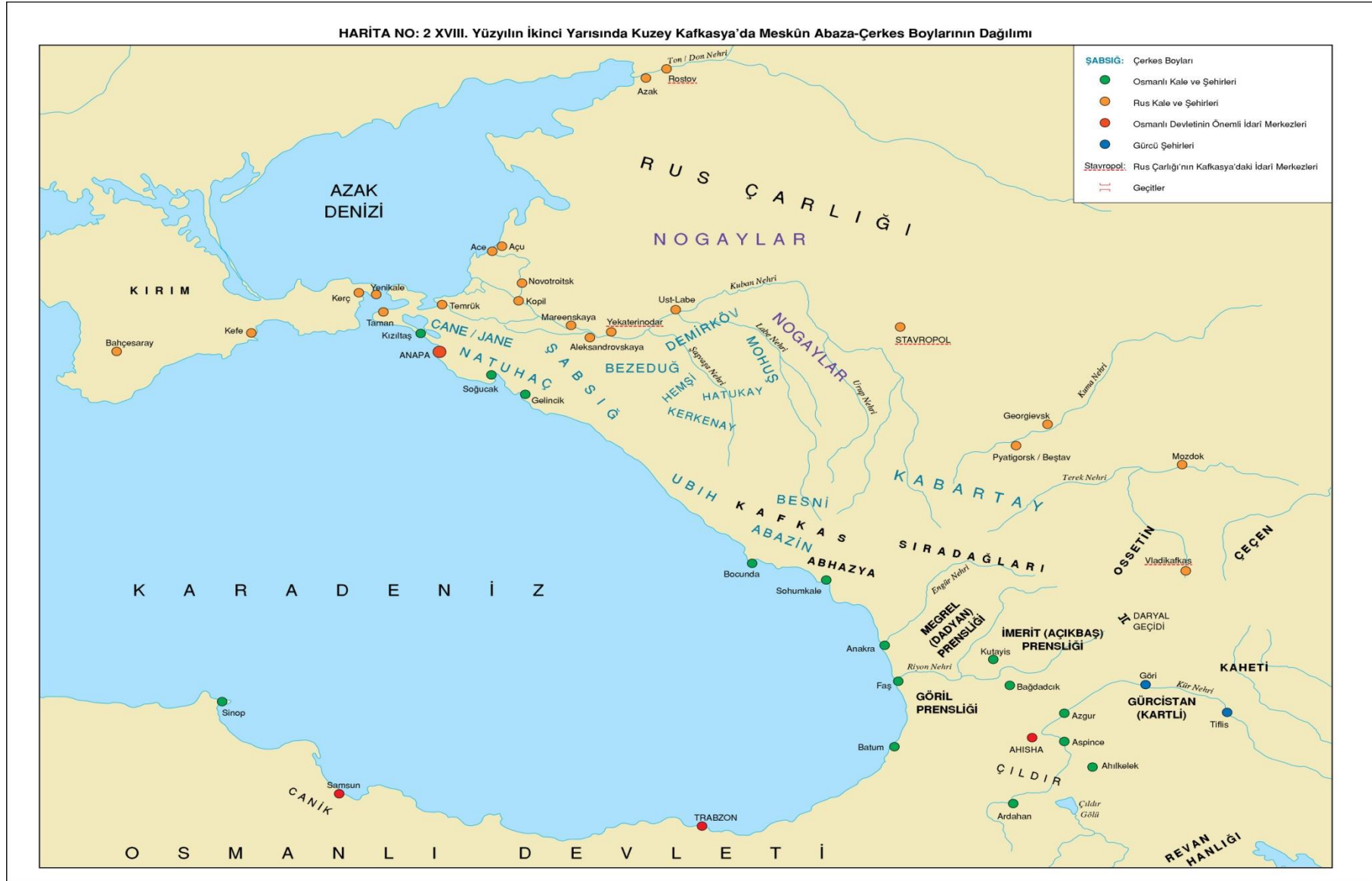
Rusya'ya sefer açıldıktan sonra, en ince ayrıntılarına kadar hesaplanan savaş planının tatbikine sıra geldiğinde, planın kilit ismi hüviyetinde olan Serasker Battal Hüseyin Paşa'nın taahhütlerinde durmayarak gerekli askeri toplamaması savaşın Özi cephesinde ilk aksamalara yol açmıştı. Yüklendiği en önemli görev olan maiyetindeki ve bölge kabilelerinden orduya iltihak olan askerlerle, Kuban Nehri'ni geçerek Rusya üzerine taarruz etmeye sıra geldiğinde ayak diretmiş, orduyu dağıtmış kabileleri küstürmüş ve nihayetinde Ruslara sığınmıştı. Yaptığı fiilden hem İstanbul hem de kabileler hayal kırıklığına uğramıştı. Durumu telafi etmek isteyen İstanbul, daha önce gizli Kırım seraskeri olarak tayin ettiği Abdullah Paşa'yı bu defa açıktan Anapa seraskeri atayarak zaman kaybetmeden Kafkas harekâtının tamamlanmasını planlamıştı. Ne var ki Abdullah Paşa da görev yerine gitmek yerine oyalanmayı tercih ettiğinden Anapa Kalesi Rusların elince geçmişti. Durumdan zamanında görevi başına gitmeyen Abdullah Paşa sorumlu tutulmuş, bunun bedelini canıyla ödemişti.

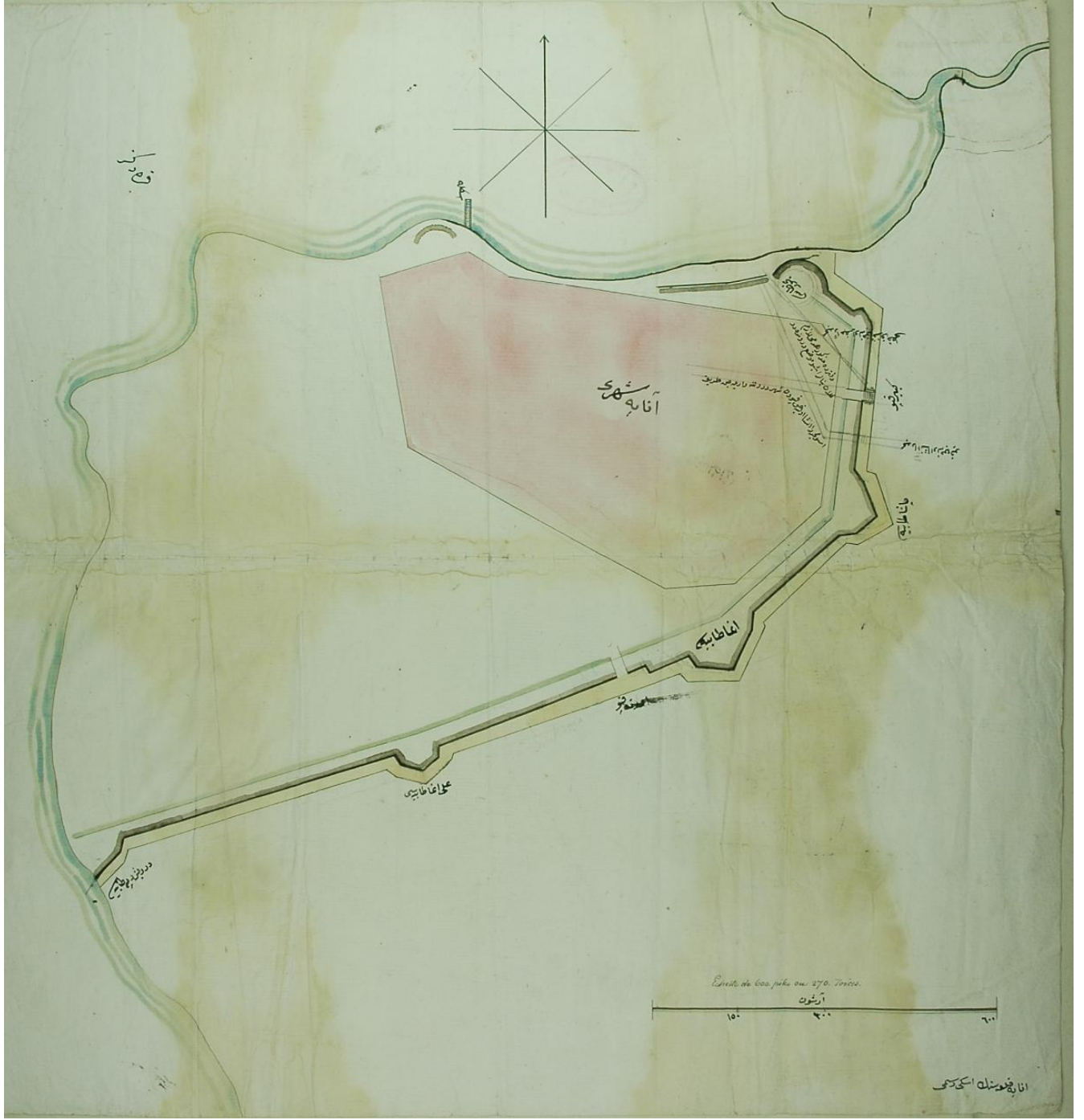
Barış döneminde kaleye atanan muhafızlar Anapa'ya gitmek yerine, daha çok uhdelerinde olan Trabzon'da ikameti tercih etmeye başlamalarıyla birlikte, kaleye ve bölge insanına gereken ihtimam gösterilmemiştir. Bu gelenek kalenin tamamen elden çıktığı 1829'a kadar devam etmiştir.

İncelediğimiz dönem olan 1781-1801 yılları arasındaki süreçte, kaleye atanan gerek muhafız gerekse seraskerlerin icraatlarında, kişisel gayretin belirleyici unsur olduğu göze çarpar. Ferah Ali Paşa kıt imkânlarla bölgeyi kalkındırırken Serasker Battal Hüseyin Paşa ve halefi Abdullah Paşa kendisine sunulan imkanları değerlendirememiştir.

Savaş sonunda imzalanan Yaş Antlaşması ile harap ve yıkılmış vaziyette olan Anapa Kalesi tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edilmişti. Kaleyi bu defa eskisinden çok daha güçlü hale getirmek için faaliyete geçen İstanbul, Anapa'da taştan bir kale inşa ettirmiştir. Eskiden beş olan tabya sayısı ise 11'e çıkartılmıştır. Yaklaşık 700 bin kuruşa mal olan Anapa Kalesi Kafkasya'da stratejik önemi hasebiyle yeni bir savaş hazırlıklarının merkezi olmuştur.

EK: 1 Kuzey Kafkas Kavimleri

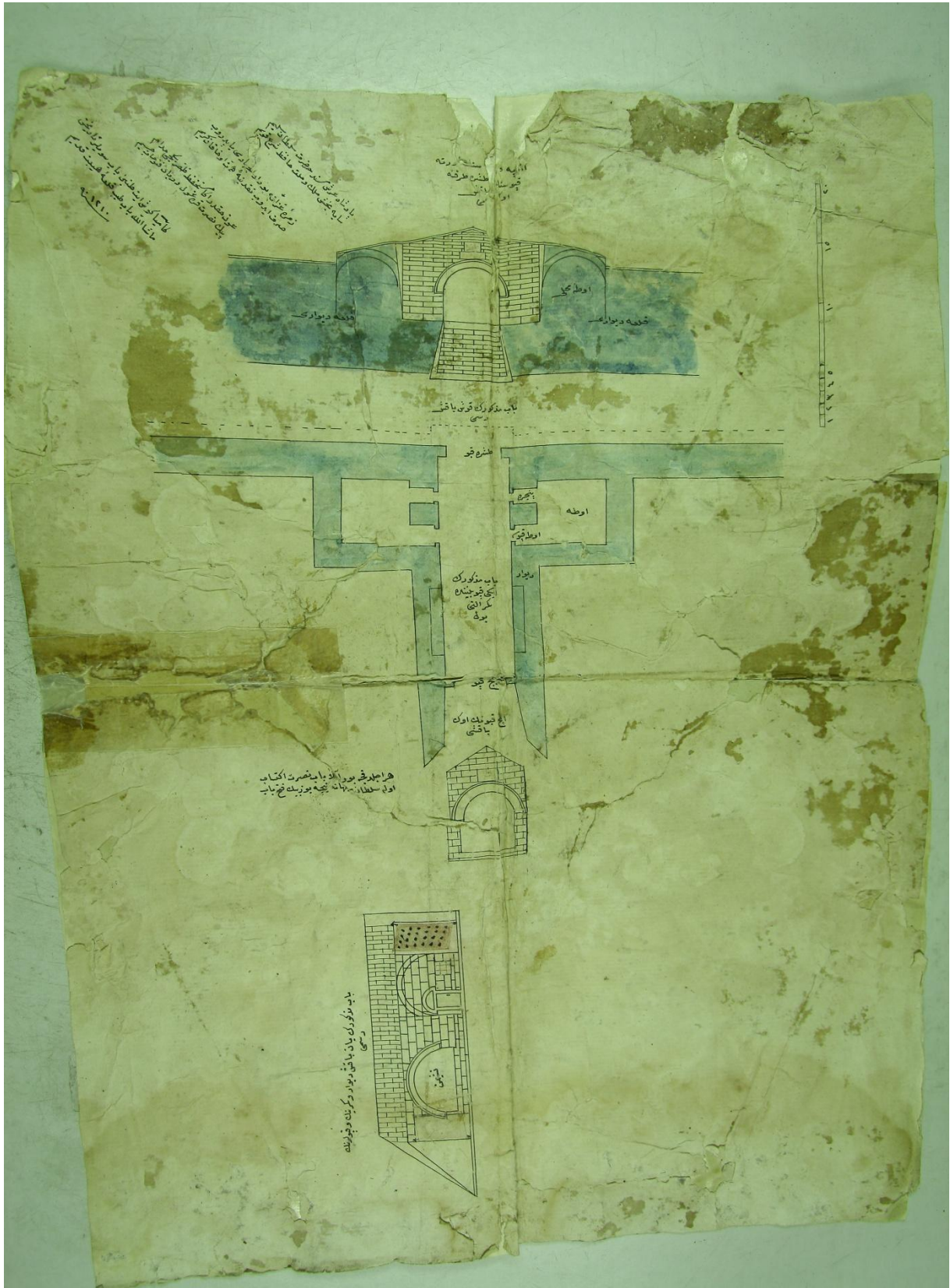

Ek. 2 Yapımı 1786 yılında biten Anapa Kalesi'nin planı (BOA, plan-kroki tas.829 Anapa)

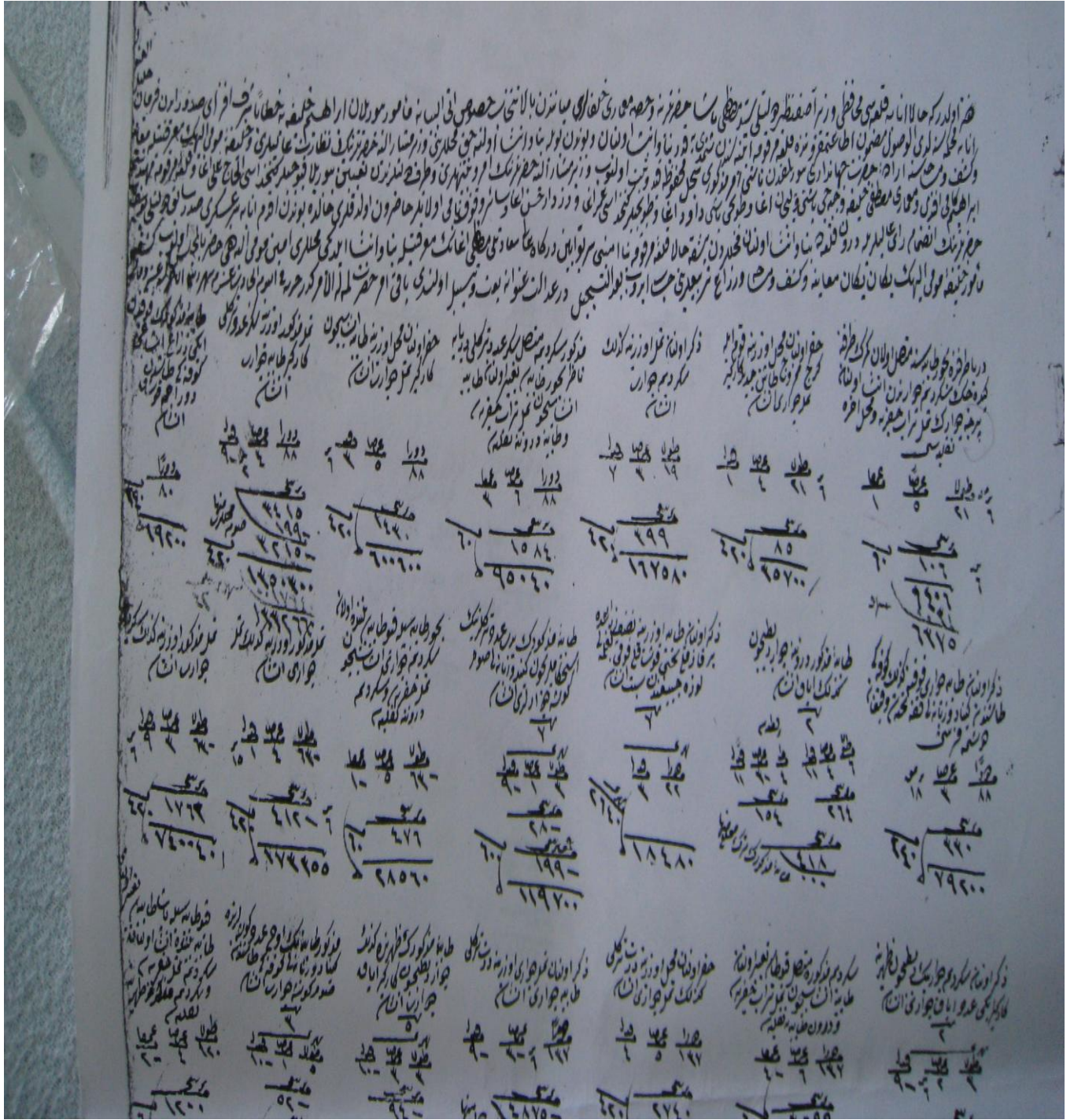
EK: 3 Anapa Kalesi'nin inşası sonrasında Kuzey Kafkasya'nın askerî ve siyasî görünümü

Ek: 4 Anapa Kalesi Kapısı planı (C.NF. 47).

EK: 5A, 1792 yılında imzalan Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne iade edilen Anapa Kalesi'nde yapılan tamirat ve yeniden inşaat faaliyetlerini gösteren keşif defterinden bir kesit (BOA, D.BŞM.BNE, 16036).

EK: 6 1792'den 1795 Yılında Anapa Kalesi'nde İnşa Olunan Binalar¹

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Deniz tarafında Buhur tabyası yönünde olan gümrük tarafına gidecek seğirdim duvarından inşa olunan peçe duvarın temel hafriyesi		21 zira 6 parmak	5		1		60	106, 6 pr.	6375
Hafrolunan yer üzerine kum ve kireç harcıyla taş temel duvarı		21 z. 6 pr	4	1			420	85	357.005
Aynı temel üzerine seğirdim duvarı		19	3	7			420	399	167.580
Aynı seğirdim yönünde sekiz direkli, denize nazır Buhur Tabyası'nın inşası için temel hafriyesi	88		6		3		60	1584	95.040
Hafrolunan mahal üzerine tabya inşası için taştan temel duvarı	88		5	3, 6 pr.			420	1430	600.600
Aynı temel üzerine sekiz direkli taş tabya duvarı	88		4	9, 2 pr.			420	32152	1.350.300
Aynı tabyanın üstünden iki zira aşağı küfegi taştan devir açma kuşak	80						240	80	19.200
Aynı tabya duvarının üstüne küfegi taşından kenar ve zıbanalı kafa tahtası ve kaygan döşeme	88		3, 18 pr.				240	330	79.200
Tabya içine duvar rabtı için ayak		6	4	11		2		418	
Aynı tabya üzerine yarım zira, bir kazıklı, kuşaklı sepet	22			3		7	3080	2640	18.480
Aynı tabyanın yedi adet direklerinin istihkâmı için kenar ve zıbanalı som köşe duvarlar		3	1	9,5		7	600	199,5	119.700

¹ BOA, D.BŞM.BNE, 16036.

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Buhur tabyası ile Kapı tabyası arasında olan seğirdim duvarı inşası için temel hafriyesi		63,5	5	1,5			60	476	28560
Aynı temel üzerine temel duvarı		63,5	4	1 zr. 15 pr			420	412,5 6 pr.	173.355
Temel üzerine seğirdim duvarı	9, 6 pr.	63,5	3				420	1762	740.040
Aynı seğirdim duvarına rabt için kârgir iki adet ayak duvarı		3	2	9,5 6 pr.			420	128, 6 pr	33.765
Aynı seğirdimin bitişiğinden Kapı Tabyası'nın inşası için temel hafriyesi	137		6		4,5		60	3699	221.940
Hafrolunan mahal üzerine dört direkli temel duvarı	137		5	4			420	2740	1.150.800
Aynı temel duvarı üzerine dört direkli tabya duvarı	137		3,5	9,5			420	4718	1.981.560
Tabyanın arkasına duvar rabtı için kârgir ayak duvarı		3	3	10,5		5	420	346,5	145.530
Mezkûr tabyanın üç adet köşelerinde, kenar ve zıbanalı küfegi taşından som köşe duvar		5	1	10,5		3	600	157,5	94.500
Kapı Tabyası ile Baş Tabya arasına seğirdim temel hafriyesi		120	4		2,5		60	1200	72.000
Hafrolunan mahal üzerine kârgir temel duvarı		120	3		2,5		420	900	388.000
Temel üzerine seğirdim duvarı		120	2, 21 pr	6			420	1787,5	750.750
Duvar üzerine kaygan kafa tahtası döşemesi		120	2, 8 pr.				420	280	67.200
Seğirdimin duvar rabtı için kârgir ayak duvarı		2	1,5	8		10	420	240	100.800
Seğirdimin devamında Baş Tabya'nın inşası için temel hafriyesi	142		5		1		60	710	42.600
Aynı yere tabya inşası için dört direkli kârgir temel duvarı		142	3,5	2			420	994	417.480

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Temel üzerine kârgir som dört direkli tabya duvarı	142		2,5	7			435	2567,5, 8 pr.	1.116.970
Duvar üzerine kaygan kafa tahtası döşemesi	142		2, 8 pr.				420	331, 8 pr.	79.510
Tabyaya duvar rabtı için içine dokuz adet kârgir ayak duvarı		3	1,5	8		9	420	206	86.520
Baş Tabya ile Ağa Tabyası arasına seğirdim inşası için temel hafriyesi		178,5	4		2,5		60	1785	107.100
Hafrolunan seğirdim mahalli üzerine kârgir temel duvarı		178,5	3	2,5			420	1338,5	562.170
Temel duvarı üzerine kârgir seğirdim duvarı		178,5	2	7 zr 4 pr.			420	2706,5, 8 pr.	113.813
Seğirdimin rabtı için kârgir ayak duvarı		2	1,5	8,5		17	420	433,5	182.070
Seğirdimin üzerine kaygan kafa tahtası döşeme		178,5	2, 8 pr.				420	416	99.840
Seğirdimin devamında Ağa Tabyası'nın inşası için temel hafriyesi	193		5		1,5		60	1447,5	86.850
Hafrolunan temel üzerine dört direkli kârgir temel duvarı		193	3,5	1,5			420	1012,5	4.252.250
Temel duvara kârgir dört direkli tabya duvarı	193		3	6,5, 6 pr.			420	3818	1.603.560
Duvar üzerine nakıs kafa tahtası döşemesi		98		2 zr. 4 pr.			240	212,5	51.861
Duvarın sırtına istihkâm için kârgir ayak duvarı		2	1,5	8,5		14	420	207	86.940
Tabyanın üç adet som köşe duvarları		4,5	1	6 zr 18 pr.			600	90	54.000
Ağa tabyası ile Ortakapı Tabyası arasında olan seğirdim için temel hafriyesi		182	5	2			60	1820	109.200

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Hafrolunan mahal üzerine kârgir temel duvarı		182	4	2 zr. 6 pr.			420	1638	687.960
Aynı temel üzerine seğirdim duvarı		182	3	9 zr. 6 pr.			420	5050,5	2.121.000
Seğridimin rabtı için arkasına 8 adet kârgir ayak duvarı		3	2	10,5 zr. 6 pr.		8	420	564	236.880
Seğirdime daha önceden inşa olunup sonra kısaltılan duvar		70	0,5	6 zr. 6 pr.			420	218,5 zr. 6 pr.	91.875
Seğirdimin devamında Ortakapı Tabyası'nın inşası için temel hafriyesi	211		5,5		3		60	3481,5	20.8865
Aynı temele kârgir temel duvarı	211		4,5	2 zr. 18 pr			420	2610	1.096.200
Aynı temel üzerine dört direkli kârgir tabya duvarı	211	6	3 zr. 6 pr.	9 zr. 6 pr.			420	6207	2.606.940
Duvar rabtı için arkasına dört adet kârgir ayak duvarı		6	4,5	10,5		4	420	1140	478.800
Tabyanın köşelerine üç adet ayak duvarı		3	3	10		3		270	tutarı yok
Tabyanın üç direkleri köşelerinde, kenar ve zıbanalı som duvar		5	1	9 zr. 6 pr.		3	600	138,5 zr. 6 pr.	38.250
Ortakapı Tabyası ile Benli Ali Ağa Tabyası arasında inşa olunan seğirdimin temel hafriyesi		180	5		2 zr. 18 pr.		60	2475	148.500
Hafrolunan mahal üzerine kârgir temel duvarı		180	4	2,5			420	1800	756.000
Aynı temel üzerine kârgir seğirdim duvarı		180	2 zr. 18 pr.	9 zr. 6 pr.			420	4087,5	1.716.750
Seğirdim rabtı için sırtına kârgir ayak duvarı		3	2 zr. 6 pr.	10,5		4	420	282	118.440

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Seğirdim bitiminde Benli Ali Ağa Tabyası'nın inşası için temel hafriyesi		210	5,5		0,5		60	577,5	34.650
Benli Ali Ağa Tabyası'nın hafrolunan yerin üzerine kârgir temel duvarı	210		4,5	0,5			420	472,5	198.240
Temel üzerine dört direkli kârgir tabya duvarı	210		3 zr. 6 pr.	9 zr. 6 pr.			420	6173,5	2.592.870
Duvarın rabtı için arkasına kârgir ayak duvarı		3	3	8		3		216	tutarı yok
Tabyanın üç adet direkleri köşelerine kenar ve zıbanalı som duvar		5	1	9 zr. 6 pr.			600	139,5 zr. 6 pr.	38.700
Buhur Kapısı mahalli seğirdim olduğundan buraya kapı inşası için toprak hafriyesi ve tesviyesi		20	15	2,5			30	750	22.500
Kapının iç ve dışına inşa olunan kârgir duvarın temel hafriyesi		13,5	2,5		1,5	2	60	100	6.000
Hafrolunan mahal üzerine kârgir duvar		13,5	1,5	5		2	420	600	84.000
Duvarın bitişik kavisleri arasına som duvar		10	1	8		2	600	160	96.000
Aynı duvarlar arasına kârgir, söğeli som kemer	Kutren 8			8	cismen 1		760	32	23.040
Duvarın üzerine, kavisleri arasına cebe tabanı benzeri bırakma tabanlı, kiremitli mikraslı Rumeli omurgası benzeri kuşaklı, meşe tahtası kaplı, kiremit çatılı, basma tavanlı çatı		10	10				240	100	24.000

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Kapının kavislerinin yukarısında mermer üzerine mahkûk tuğra-yı garra-yı hakk ve tarih taşı								1,5	2.000
Çatının dört tarafına küfegi taşından kaval açma kafa tahtası	40						240		9.600
Zikrolunan kavisler köşelerine som duvar						4	600	16	9.600
Kapının önünde hendek üzerinden kaleye giriş çıkışı sağlamak üzere büyük kirişten iki arşın ara ile bırakma tavanlı, dökme sütunlu, kârgir payandalı ve sütunları üstünde tabanlı ve kirişli çifte mena döşemeli, döşeme üzerine üç sıra çınar tabanlı, iki tarafında ağaçtan açma babalı, kuşaklı ve payandalı, ortasında parmaklık ve kapılı köprü		31	7 zr. 6 pr.				420	224, 5 zr. 6 pr.	107.760
Köprünün sütunları altında kârgir temel duvarı		11	1	1		6	420	66	27.760
Baş tabya bitişiğinde inşa olunan siyah barut cephanesinin temel hafriyesi		12	10		8		60	960	57.600
Hafrolunan yerin dört tarafına kârgir duvar	28		1,5	5			420	207	86.940
Yapılan duvarlar üzerine kârgir tolos	7,5	9					420	67,5	28.350
Tolosun altında kârgir falakası duvarı		5	1,5	2,5			420	27,5	11.550
Çerçevesi iki kuşaklı iç kapı								2	1.200
Cephaneye giriş çıkış için yol hafriyesi		15	5		4		60	600	18.000
Hafrolunan yolun iki tarafına kârgir duvar		15	1	3,5		2	420	105	44.100
Yol üzerine şaranpo ağacından döşeme		14	5				120	70	8.400

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Şaranpo üzerine kârgir rahtem		14	5	1			420	70	29.400
Yola kûfegi taşından yonma çerçevesi iki sıra kuşaklı, ökçe demirli kapı		1 zr. 18 pr.		2,5					3.000
Kapının iki tarafına kârgir duvar		1,5	1	2		2	420	6	2.520
Davarların arasında kârgir merdiven				5			420		1.200
Orta Kapı'nın mahalli seğirdim olduğu için kapı eklemek için toprak hafriyesi ve tesviyesi		20	12		5		30	1200	36.000
Aynı mahalle duvar inşası için temel hafriyesi		15	2,5	2,5		2	60	186,5	11.190
Hafrolunan mahal üzerine kârgir temel duvarı		15	2	2,5		2	420	150	36.000
Temel üzerine kârgir ayak duvarı		18,5	2	6		2	420	355	148.260
Duvarın yüzüne, kapı içine ve iki taraflı nişimenli arşın paye taştan som duvar		18,5	18	3		2	600	79,5	47.700- 31.275
Duvarın üstüne taştan som tolos	9,5	17	18				720	242,5 zr. 6 pr.	174.780
Tolosun altında küfegi taşından büyük sökeli, som doğrama kemerli kapı		6		5	cismen 1 zr. 6 pr.	2	600	31	18.600
Kapının ortasında tolos altında istihkâm için kavis	18						600		10.800
Aynı mahalde iki adet, nişimenli üzerinde kavis	18					2	600	36	21.600
Kapının seğirdim üzerine olan iki tarafına som duvar		2	18	7		2	600	21	12.600
İki büyük kapının üzerin som kalkan duvar ı		6	1	2,5		2	600	30	18.000

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Duvarların üzerine taşçıkâri işleme mermerler üzerine mahkûk tuğra-yı garra hâkkı ve tarih ve beyt taşları						3		1	3.600
Kapının iç ve dışına inşa olunan iki adet zabitan odaları inşası için temel hafri		12	2,5		2,5	2	60	150	9.000
Hafrolunan yere kârgir temel duvarı	12		2	2,5		2	420	120	50.400
Temel üzerine kârgir duvar	12		2	3		2	420	144	60.480
Duvar üzerine kârgir tolos	7,5	7,5	1			2	420	112	47.040
Tolosların iki tarafına kârgir kalkan duvarı		5	1	2,5		4	420	50	21.000
Büyük kapının ve iki adet odaların üstüne kârgir rıhtım		18,5	10,5	18			420	198	83.160
Rıhtım üzerine etrafı kaval açmalı, kafa tahtalı kanatlı döşeme		18,5	10,5				420	264,5	33.480
Büyük kapının iki tarafına kale içinde istihkâm için şolma kârgir duvar		12,5	2	8		2	420	200	84.000
Kapının iki tarafında inşa olunan zabitan odalarına ışık için taştan çerçevesiz, demir parmaklıklı pencere						2		3	1.560
Battal cabe Beşgun çatmalı üç yerinden kuşaklı heşkine bağlamalı talbe tahtasından kaplamalı ökçe demirli, somunlu ve kovanlı, çivili kanatlı kapı		5 zr. 6 pr.	5 zr. 6 pr.			1			18.000
İki kapının üzerine kanat rabtı için çifte battal cebeden taban						2	420		1.680

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Yine bu mahalde dolap sütunundan çatma beşkunlu, üç yerinden kuşaklı, koğuş tahtası kaplı, ökçe demirli somunlu kapı		5 zr. 6 pr.		5 zr. 6 pr.		1			9.000
Yine burada büyük taştan kaldırım döşemesi		30	6				18	180	3.240
Büyük kapı önünden gelip geçmek için hendek üzerine inşa olunan asma köprü için som ayak duvarı		6 zr. 6 pr.	1	6,5			600	39, 5 zr. 6 pr.	23.850
Ayak duvarı üzerine köprü rabtı için çifte battal cabeden bırakma taban						3	840	30	25.200
Aynı mahalle battal caba benzeri sütunlu, tabanlı, dolap benzeri döşemeli büyük rezeli ve halkalı asma köprü		6,5	6,5				1000	42	42.000
Köprüye bitişik ve etrafından sütundan taban ve döşemeli perlu Köprü		14	6,5				600	91	54.600
Buhur tabyasından Benli Ali Ağa tabyası sonuna gelince inşa olunan tabya ve seğirdim duvarları, öncelikle seğirdim mahalleri olduğundan hafrolunup söz konusu duvarlar inşa olunmakla yeniden hafrolunan mahalleri hendek arzına eklenip lüzumuna göre mahallerinin nesamesinin beyanı									
Buhur tabyası ile Kapı Tabyası arasında seğirdim önünde hendek hafriyesi ve seğirdim duvarı		63	22		8		60	11088	665.280
Kapı tabyasının ikinci direğine gelince, hendek hafriyesi ve tabya duvarı		35	12		2		60	840	50.400
Tabyanın ikinci direğinden üçüncü direğine değin yalçın kaya hendek hafriyesi ve tabya duvarı		35	18		5,5		60	5296,5	317.790

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Aynı mahalden Paşa Tabyası arasında olan hendek hafriyesi kesme ile mahlût duvar		120	23		7		60	12180	730.800
Paşa Tabyası'nın ilk direğinden üçüncü direğine kadar yeniden hendek hafri, kesme ile mahlût temel duvarı		90	15		6		60	8370	502.200
Paşa tabyası ile Ağa tabyası arasında olan seğirdim önünde kesme ile mahlût hendek hafriyesi ve duvar		185	25,5		5		60	15.262,5	915.750
Ağa Tabyası'nın ilk direğinden üçüncü direğine kadar kesme ile mahlût hendek hafriyesi ve duvar		127	9,5		6		60	7239	434.340
Ağa Tabyası ile Ortakapı Tabyası arasında olan seğirdim önünde kesme ile mahlût hendek hafriyesi ve duvar		190	28		7		60	25.935	1.556.100
Ortakapı Tabyası'nın ilk direğinden üçüncü direğine kadar kesme ile mahlût hendek hafriyesi ve duvar		150	8,5		6		60	7650	459.000
Ortakapı Tabyası ile Benli Ali Ağa Tabyası arasında olan Ortakapı önünde, seğirdim mahallinde kesme ile mahlût hendek hafriyesi ve duvar		170	12		6		60	8370	502.200
Benli Ali Ağa Tabyası'nın önünde olan kesme ve kaya İle mahlût hendek hafriyesi		200	9		7,5		60	13.500	810.000

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Kale içinde Derviş Tepesi'nden Yalı Tabyası bitişiğine kadar inşa olunan şaranpo mahalli hafriyesi		2281	1		1,5		60	3421,5	68.430
Kazılan mahal üzerine 12 arşın büyük, iki yerinden kuşaklı, her biri harbe çivili şaranpo		2281		5			480	2281	1.094.880
Büyük kirişten mikraslı, mahiyalı, küçük kara mertekli, çam tahtasından kaplamalı, kiremit puşideli altı çifte mane benzeri sütunlu, tabanlı, kelemli omurgasından kirişli, üzerine döşeme tavanlı dört kenarı ve bölmeleri taş ve kerpiç ile mahlut duvarlı, beş odalı, pencere ve kapılı, bir oda orta sofalı ve kârgir ocaklı, matbahlı, ahırlı ve iki adet memşalı Yetmiş cemaatinin sakin olduğu kışla		40	13			1	480	520	249.600
Yukarıda bahsi geçen vasıflara sahip Yetmiş dokuz cemaatinin sakin oldukları kışla		40	13			1	480	520	249.600
Yine bu mahal yanında On dört sekbanların sakin oldukları kışla		40	13			1	480	520	249.600
Zikrolunan üç kışlanın üç tarafına moloz taştan avlu duvarı	80		18	4		3	180	720	129.600
Yine aynı mahalde büyük kirişten çerçevesiz mane misillü kuşaklı kebir rezeli, koğuş tahtasından kışla kapıları		3,5	4				180	42	7.560

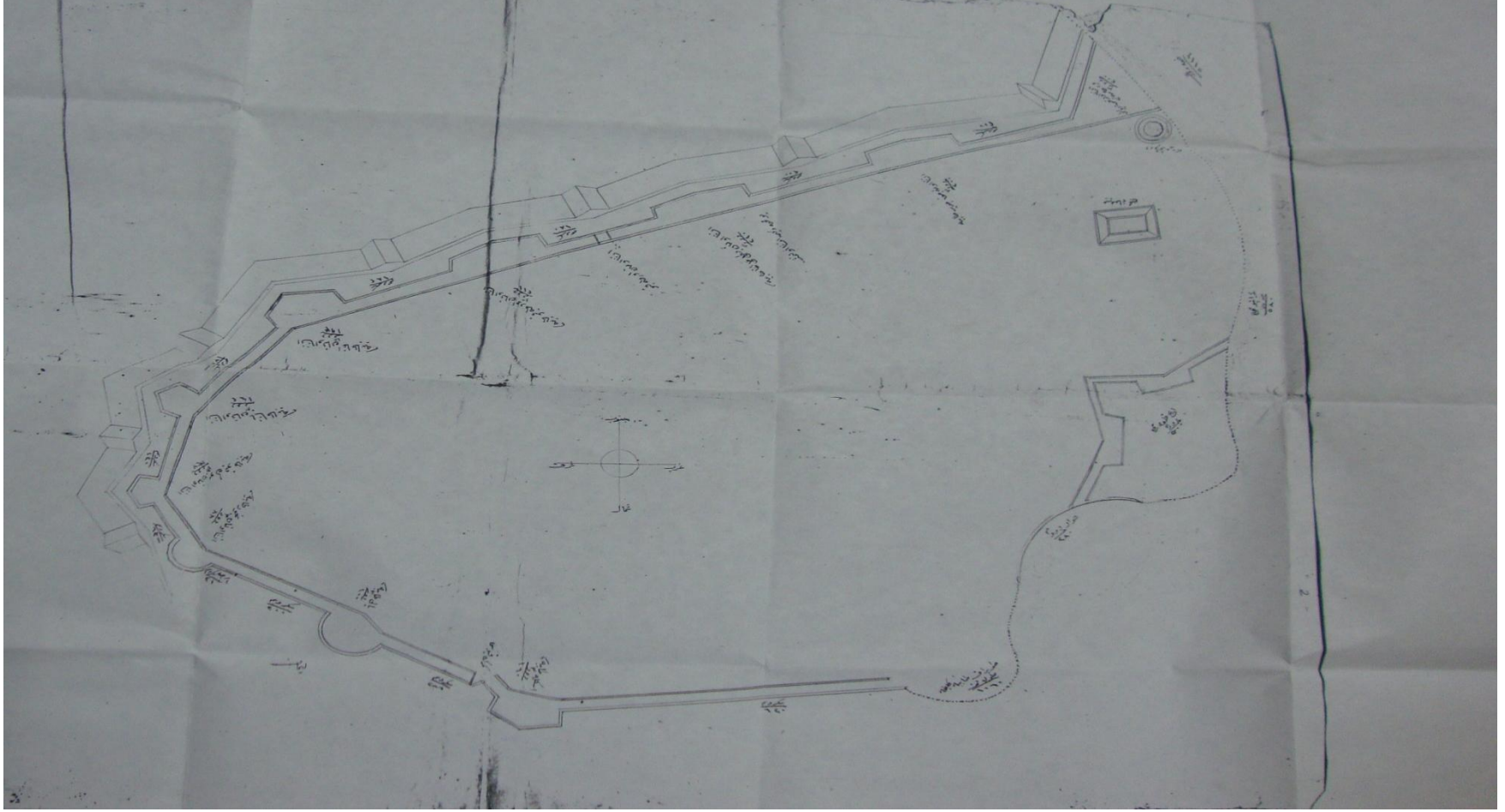
İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Bu kapıların iç ve dışına büyük kirişten bırakma tabanlı çifte menalı, makraslı ve mahyalı, kuşaklı, küçük kara mertekli çam tahtasından puşideli, kiremit çatılı, altı basma tavanlı saçak		9	6			3	240	162	38.880
Bahsi geçen kapıların iki tarafında neccarkâri açma babalı koğuş tahtasından neşimen						6	120	9	1.980
İnşa edilen üç kışlanın içlerine taş örme su kuyusu						3	3600	3	10.800
Kışla kapılarının iki tarafına som duvar		2	0,5	3,5		6	600	21	12.600
Ferah Ali Paşa'nın türbesi yanında, çifte menalı, mıkraslı, mahyalı, tabanlı ve küçük mertekli, dört tarafı ve bölmeleri taş ve kerpiçle mahlût, toprak dolmalı ve çatılı 12 tüfekçi odası		118	8				360	944	339.840
Odaların önünde çifte mana misillu, dikme sütunlu, başlıklı ve tabanlı, küçük kara mertekli, kamış ve toprak puşideli, sundurma çatı		118	3				180	354	63.720
Ağa tabyası arkasında vakiğ çifte menalı, makraslı, mahya ve tabanlı, payendeli, mertekli, kamış ve toprakla puşideli, çatılı, dört tarafı moloz taşla duvarlı, kapı ve pencereli, ocaklı, içleri tahta döşemeli sığınak		18	10		2		60	1020	61.200
Mühimmat ve zahire ambarlarının üzerine kiremit döşemesi		94	14				25	1834	45.850

İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Buhur Tabyası duvarlarının deniz kıyısına varıncaya kadar, iki mahalden kuşaklı, payendeli ve karye Çivili şaranpo		40					480		19.200
Daha önceden inşa olunan sonradan İngiliz mühendis Smith'in yıktığı mahalleri, bahsi geçen zabıt, ağalar ve erbab-ı vukufların ihbar ve şahadetleriyle muayene, keşif ve hesap olunan mahaller									
Buhur Tabyası önünden eski kapı önüne gelince, daha önceden inşa olup sonradan yıkılan moloz hendek duvarı		199	2	7			240	2786	668.640
Duvarın önünde yıkılan eski hendeğin tekrar hafriyesi		79	12		6		30	5688	170.640
Eski kapı bitişiğinden Paşa Tabyası'na kadar olan kısımda seğirdimin arkasında yıkılan moloz taş duvarı		108	1	7			240	756	181.440
Buhur Tabyası'ndan gümrük tarafına doğru yapılıp sonradan yıkılan moloz taş duvarı		110	2,5	4			240	1100	264.000
Buhur Tabyası mahallinde yapılıp sonradan yıkılan kârgir tabya temel duvarı		84	4,5	3,5			420	1323	555.660
Kapı Tabyası'nı Mühendis Smith'in inşa edip daha sonra beğenmeyerek yıktığı kârgir tabya duvarı		97	3,5	4			420	1358	570.360
Paşa Tabyası'nın Ağa tabyası tarafına, koltuk mahalline inşa edip sonra beğenmeyerek yıktığı yüzü som kârgir tabya duvarı		35	4	4,5			480	630	302.400

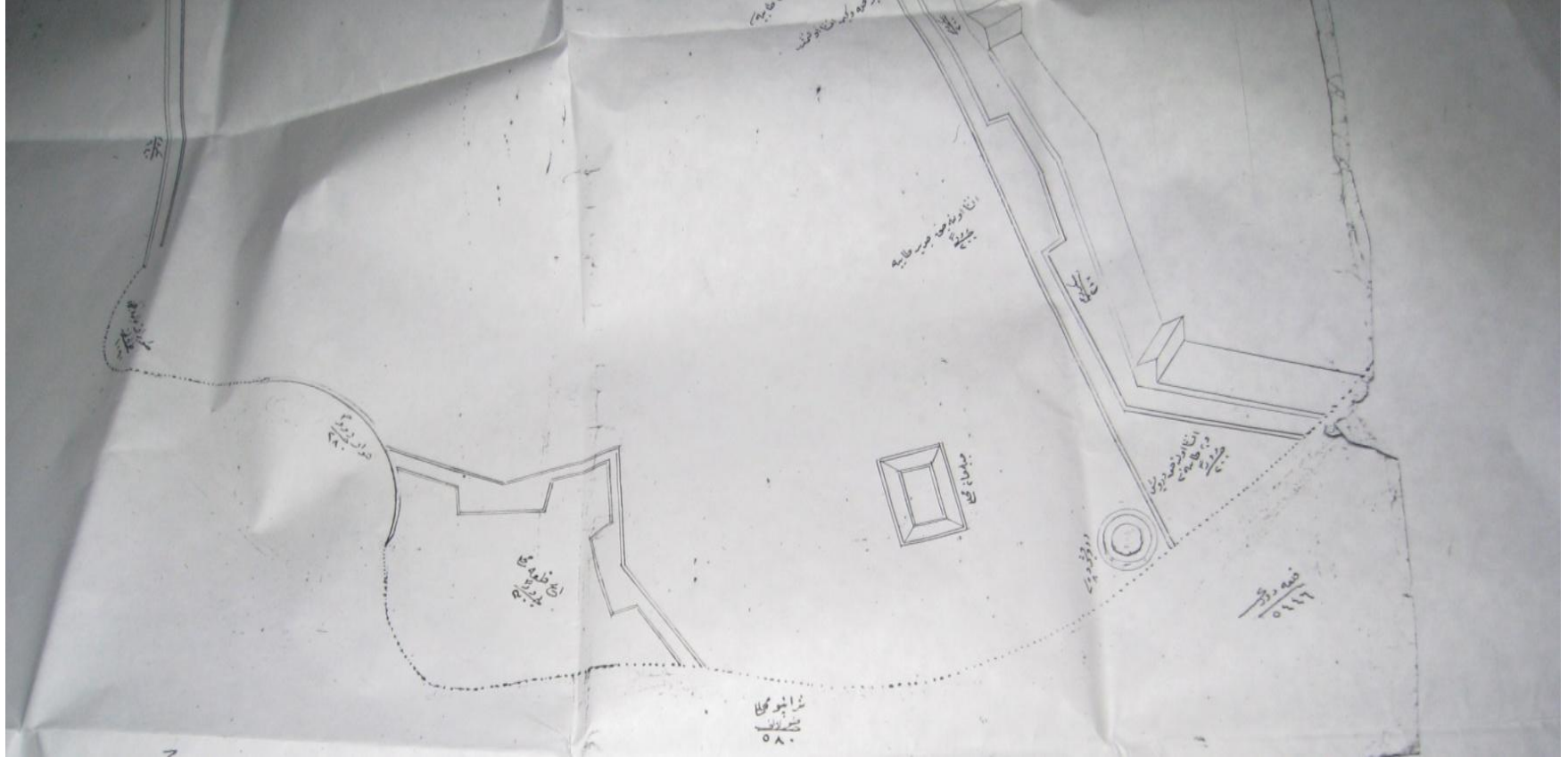
İnşaatın Adı	Çevre	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik	Derinlik	Adet	zirakare/ beher fiyatı/akçe	Yüzölçümü/ zirakare	Toplam Fiyatı/akçe
Ağa Tabyası, Paşa Tabyası ve Kapı Tabyası aralarında olan iki adet seğirdimlerin arkasından duvarı korusun diye Smith'in hafriyesi ve buraya toprak imlası		304	2		9,5		50	5776	288.800
Yukarıda bahsi geçen altı adet mahallerin duvarların yıkımı ve nakliyesi							20	7953	159.060
Toplam									41.530.203
									346.085 krş
Daha sonra Mühendis Smith'in yıkıttığı taşların bahası olan 7157,5 kuruş toplam meblağdan çıkarılmış geriye 338.927, 5 kuruş, inşaata harcanmıştır									
El-abdü'd-dâ'i es-Seyyid Hasan el-muvelle'l -hilafe bi-Kal'a-i Anapa el-hakîr el-fakîr ileyhi şânuhû veliyüddin Seyyid Hasan ¹									

¹ BOA, D.BŞM, BNE, 16071 (8 Ca 1210/ 20 Kasım 1795); C.AS, 3981. Daha sonra yapılan masrafla ilgili İstanbul'a gönderilen defterde yapılan masraf 350 bin 789 kuruş olarak belirtilmiştir (C.AS, 19730, Gurre-i Ra. 1211 / 4 Eylül 1796).

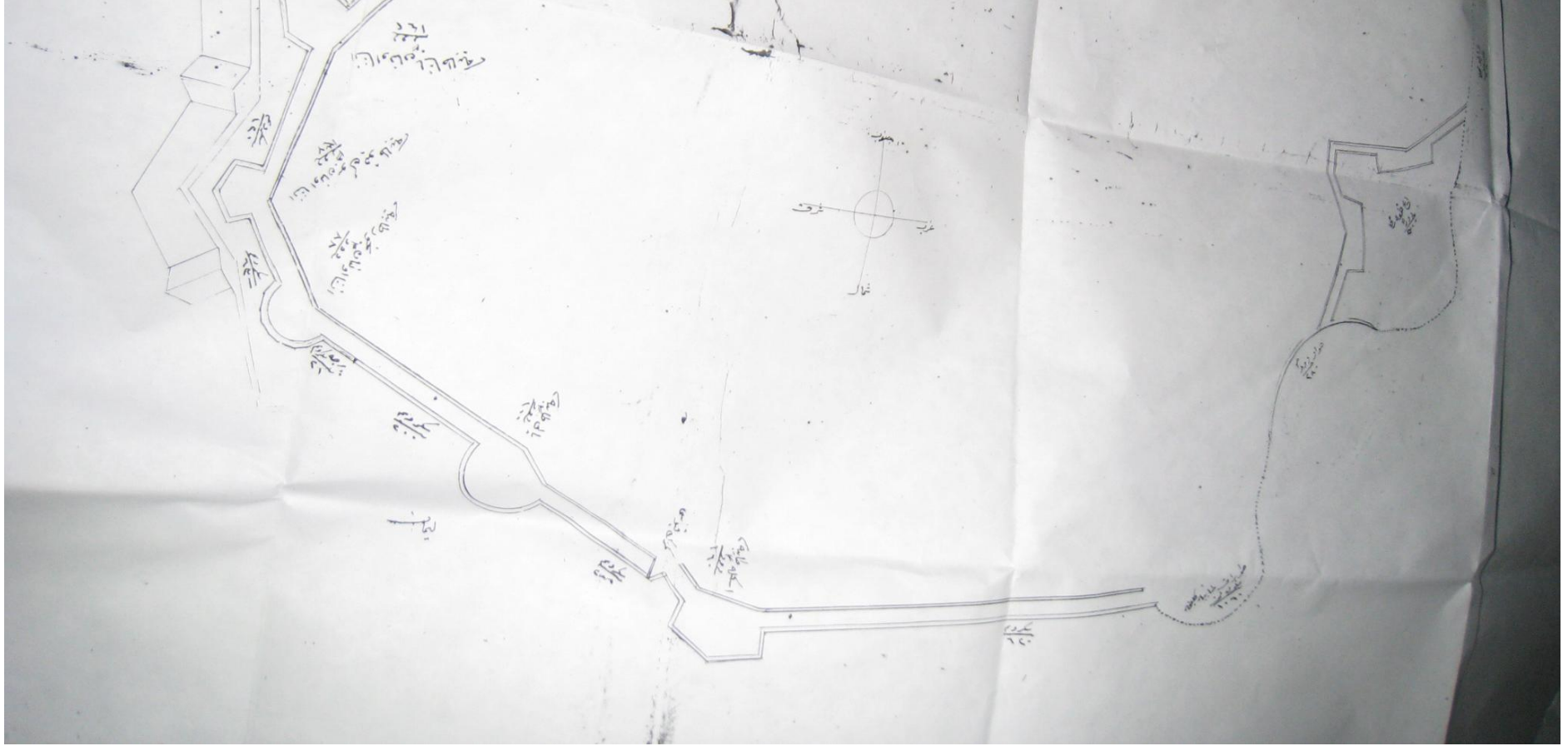

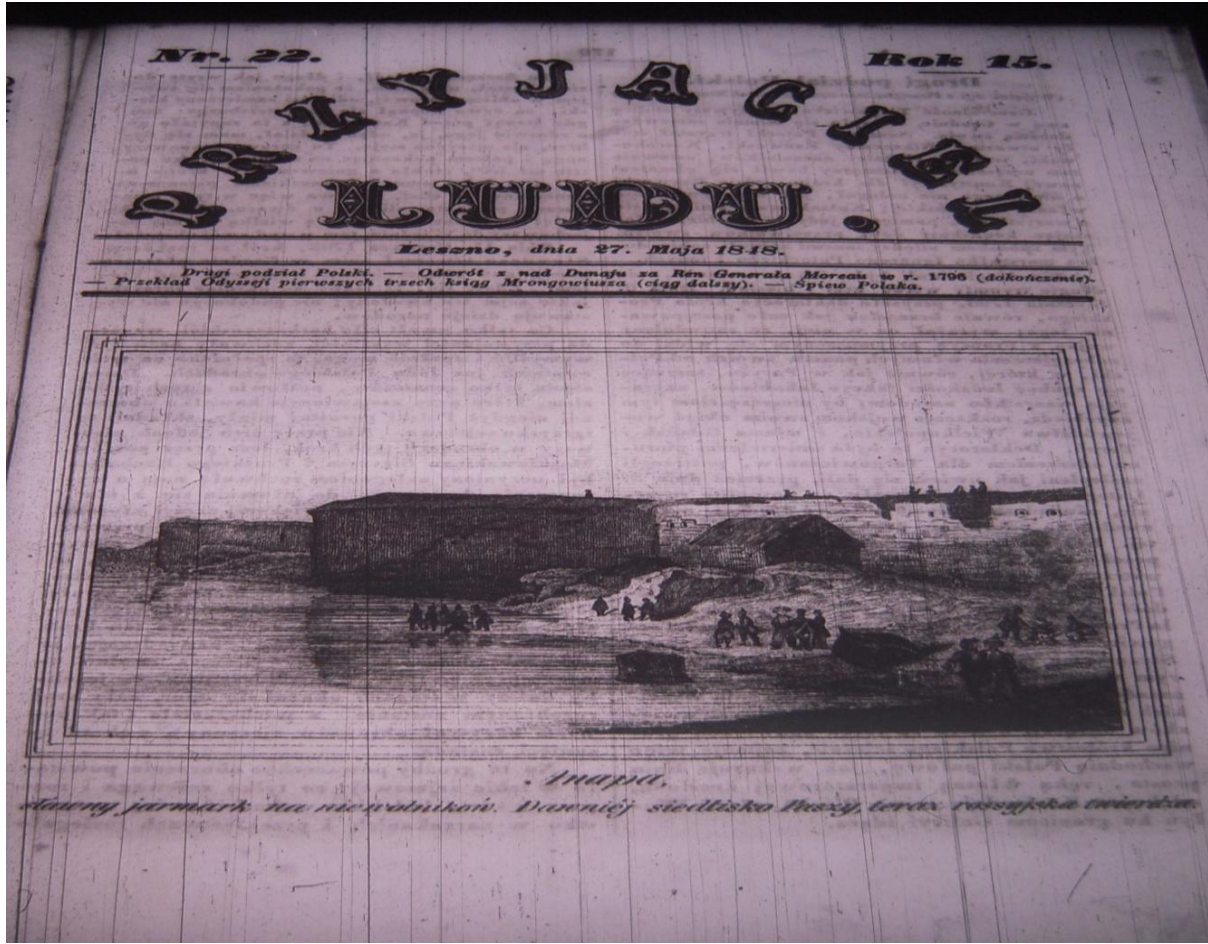
EK:7 A, İlk Yapıldığında beş tabyalı olan Anapa Kalesi, 1792 Yaş Antlaşması sonucu Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne iade edildikten sonra, geçirdiği tamiratla birlikte iç kale ve Derviş Tepesi'nde inşa edilen tabya ile birlikte toplam 12 yıldız tabyadan oluşmuştur (BOA, D.BŞM.BNE, 16036).

EK: 7B, İç Kale, Cephanelik (kare şekil) ve Derviş Tepesi (sağ alt köşede yuvarlak şekil)(Aynı belge).

EK: 7 C, İskele tabyası ve Gümrük kapısı (Aynı belge)

EK: 8, Polonya’da *Przyjaciel Ludu*, 27 Mayıs 1848, Leszno, Polska. adlı dergi Anapa Kalesi’ni kapak yapmıştır.

Altındaki metinde ise “Anapa, Meşhur Esir Pazarı (panayırı). Eski Paşa Meskeni, Şimdi Rus Kalesi” ifadesi geçmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları*

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Defterler

Baş Muhasebe Bina Eminliği (D.BŞM, BNE.d)

16036, 16071

Hazine-i Hassa (HH.d)

25267.

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d): nr

11, 15.

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d): nr.

1006, 3254, 8579, 8911, 8946, 9742, 10033, 10035, 10036, 10037, 10039,
10042, 10043, 10044, 10045, 10049, 10050, 10052, 10061, 10064, 10065,
10066, 10412, 10413, 10416, 10417, 10422, 10424, 10425, 10427, 10429,
10430

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM, d.)

41505, 41507, 6153, 6283.

Bâb-ı Âsafî Mühimme Defterleri (A.DVN.MHM, d)

183, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 204, 209.

Bâb-ı Âsafî Ruus Defterleri (A.RSK.d): ,

1589, 1601

Yeniçeri Defteri

1007 A

---

* Arşiv belgelerinin numaraları metinde verildiği için kaynakçada gösterilmemiştir.

2. Dosya Tasnifi

1. Düveli Ecnebiye DVN,DVE

A. (1), 17

2. Kırım A.DVN. KRM,

3

Kâmik Kepeci Kalebend (KK.KLB)

145, 157, 159

Baş Muhasebe (D.BŞM)

6518, 6518, 6535, 6538, 6553, 6556, 6559, 6559, 6563, 6577, 6599,
6599, 6604, 6608, 6613, 6623, 6624, 6651, 6654, 6655, 6656, 6658,
6660, 6662, 6663, 6670, 6671, 6672, 6673, 6674, 6675, 6676, 6677,
6690, 6692, 6693, 6702, 6704, 6710, 6711, 6713, 6714, 6716, 6732,
6733, 6734, 6735, 6742, 6744, 6745, 6750, 6755, 6767, 6783, 6784,
6785, 6786, 6786, 6788, 6793, 6797, 6798, 6805, 6806, 6807, 6808,
6809, 6810, 6811, 6814, 6817, 6819, 6822, 6823, 6824, 6825, 6827,
6833, 6836, 6840, 6841, 6843, 6849, 6851, 6853, 6866, 6867, 6868,
6869, 6872, 6883, 6883, 6884, 6885, 6887, 6888, 6894, 6895, 6896,
6901, 6904, 6905, 6906, 6913, 6914, 6915; 6919; 6921, 6927, 6928,
6929, 6930, 6931, 6932, 6937, 6937, 6940, 6941, 6942, 6943, 6943,
6944, 6945, 6949, 6954, 6961, 6962, 6963, 6964, 6966, 6967, 6969,
6983, 6988, 6992, 6993, 6996, 6997, 7002, 7007, 7008, 7009, 7011,
7013, 7016, 7019, 7021, 7022, 7023, 7024, 7025, 7027, 7031, 7033,
7043, 7047, 7076, 7077, 7080, 7081, 7082, 7083, 7106, 7107, 7108,
7111, 7114, 7119, 7120, 7122, 7124, 7129, 7135, 7140, 7142, 7145,
7159, 7165, 7173, 7186, 7189, 7199, 7201, 7204, 7205, 7208, 7209,
7210, 7212, 7214, 7216, 7216, 7218, 7220, 7221, 7223,7225, 7228,
7229, 7230, 7231, 7232, 7233, 7234, 7235, 7236, 7237, 7238, 7239,
7240, 7242, 7243, 7245, 7246, 7248, 7250, 7251, 7252, 7255, 7256,
7257, 7258, 7259, 7260, 7261, 7263, 7265, 7267, 7272, 7275, 7277,

7281, 7284, 7287, 7290, 7293, 7307, 7313, 7315, 7316, 7323, 7325,
7326, 7328, 7331, 7332, 7334, 7335, 7338

Baş Muhasebe Bina Eminliği (D.BŞM.BNE)

24

Baş Muhasebe Cebehane (D.BŞM.CBH)

17, 35, 39, 32, 42, 44,

Hatt-ı Hümayun (HAT)

15,16, 19, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 123, 130, 144, 146, 147, 149, 150, 161,
178, 179, 180, 186, 187, 189, 190, 193, 196, 197, 200, 201, 205, 210,
211, 212, 213, 214, 220, 236, 237, 238, 255, 266, 266, 272, 273, 288,
706, 765, 1319, 1386, 1387, 1389, 1392, 1393, 1394, 1396, 1399, 1412.

A.MKT,

403

A.SKT,

39, 60

3. Belgeler

Bâb-ı Âsafî Âmedî Kalemî Belgeleri (A.AMD)

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Belgeleri (D.BŞM)

Bâb-ı Defterî Maden Mukataası Kalemî Belgeleri (D.MMK)

Ali Emiri Tasnifi Belgeleri – Sultan I. Abdülhamid (AE.SABH.I)

Ali Emiri Tasnifi Belgeleri – Sultan III. Selim (AE.SSLM.III)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Adliye (C.ADL)

Muallim Cevdet Tasnifi - Askeriye (C.AS)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Bahriye (C.BH)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Belediye (C.BLD)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Dâhiliye (C.DH)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Evkaf (C.EV)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Hariciye (C.HR)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – İktisat (C.İKTS)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Maliye (C.ML)

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri – Nafia (C.NF)

4. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

1. Defter (TSMA.d)

2153, 9922

2. Evrak (TSMA.E)

5 Bibliothèques municipales de Marseille

Marsilya halk kütüphanesinden temin ettiğimiz Osmanlıca belgelerin künyeleri ana metin içinde verilmiştir.

II. Kaynak Eserler, Tezler ve Araştırma Eserler

1. Yazma Eserler

Ahmed Asım, *Târih-i Âsım, İstanbul 1867*, I, 16.

Ahmed Cevdet Paşa, *Anapa Layihası*, Taksim Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Tasnifi.

Halil Nuri, *Tarih-i Osmanî*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 3369.

Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. 1564.

Kethüda Said, *Târih-i Sefer-i Rusya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2143.

Nasîhatu'd- Dervişan, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4781.

2. Genel Başvuru Eseleri

Acar, Keziban, “An Examination of Russian Imperialism: Russian Military and Intellectual Descriptions of the Caucasians During the Russo-Turkish War of 1877-1878”, *Nationalities Papers*, 2004, Vol. 32, No. 1, March 2004.

Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi* (haz. Adnan Baycar), Ankara 1998.

....., *Müntehabat, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi*, (hz. Adnan Baycar), İstanbul 2004.

Ahmet Cevdet Paşa, *Târih*, III, IV, V, İstanbul 1309.

-----, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, İstanbul 1307.

Anoyatis-Pelé, D., *Journal d'un Officier, a Constantinople en 1784-1788*.

Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakâikü'l- Ahbâr* (haz. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978.

Aydın, Mahir, “Kafdağı’nda Türk Kalesi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20, İstanbul 2008.

-----, “Faş Kalesi”, *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986.

Alpargu, Mehmet, *Nogaylar*, İstanbul 2007.

Baddeley, John F., *Rusların Kafkasya ’yı İstilas ve Şeyh Şamil*, İstanbul 1989.

Bala, Mirza, “Çerkesler, *İA*, III, İstanbul 1978.

Beydilli, Kemal, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *DİA*, 26, Ankara 2002.

Brıknera, A., *Istoriya Ekaterina Vtoroy, Soçinenie*, C. Peterburg 1885, 488.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târih-i Sultan Selîm-Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni*, (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara 2003.

Davison, Roderic H, “Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuckuk Kainardji Reconsidered”, *Slavic Review*, Vol. 35, No.3,.

De Gamba, Chevalier, *Voyage dans la Russie Méridionale*, Paris 1826.

Dursun, Davut, “Kafkasya”, *DİA*, İstanbul 2001.

El-Karakî, Muhammed Tahir, *Dağistan Kılıçların Parlaması* (çev. İnsan yayınları), İstanbul 1999

Emecen, Feridun M., ”Son Kırım Hanı Şahin Giray’ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar”, *Tarih Dergisi*, XXXIV, İstanbul 1984.

Hammer,J., *Büyük Osmanlı Tarihi* (çev. Bekir Sıtkı Baykal), İstanbul 1992.

Henze, Mary L., “19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkaslarda Din (çev. Prof.Dr. Ahmet E. Uysal), Ortadoğu Teknik Üniversitesi, *Asya-Afrika Araştırmaları Grubu*, Ankara 1984.

Gökçe, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979.

-----, “1787-1806 Yılları Arasında Kafkasya’da Cereyan Eden Siyasî Olaylar”, *Tarih Dergisi*, İstanbul 1971.

İnalcık, Halil, “Kalgay” *İ.A*, 6, İstanbul 1978.

Hızaoğlu, Mustafa Zihni, *Şeyh Şamil (Şimalî Kafkasya İstiklâl Mücadeleleri)*, İstanbul 1958.

Jorga, Nicolea, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005.

Halim Giray Sultan, *Gülbün-i Hânân yahud Kırım Tarihi*, İstanbul 1327.

Inlisimof, Sergei, *Kafkas Klavuzu* (çev. Binbaşı Sadık), İstanbul 1926.

Karagöz, Rıza, *Canikli Ali Paşa*, Ankara 2003.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara 1983.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999.

-----, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî I* (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996.

Meskhidze, Julietta, “Imam Shaykh Mansur: a fev Stanzas to a Familiar Portraid”, *Central Asian Survey*, 2002, 21 (3).

Mustafa Nuri, *Netayicü’l-Vukuat*, IV, İstanbul 1327.

Özbay Ğunokue C., “Kafkasya ve Çerkesler”, *Kuzey Kafkasya*, 41, İstanbul 1977.

Pohodi Rumyantseva, Potemkina i Suvarova v Turtsii, (hz. M.N Bogdanovic), Peterburg 1852.

Reynolds, Michael, “Myths and Mysticism: A longitudinal Perspective on Islam and Conflict in the North Caucasus”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 41, No. 1, 2005.

Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet 1317.

Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid 1774-1789*, İstanbul 2001.

Saydam, Abdullah, “Trabzon’un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)”, *OTAM*, S.18, Ankara 2006.

Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmânî*, (haz. N. Akbayar), VI, İstanbul 1996.

Şirokorad, A.B., *Osmanlı-Rus Savaşları* (çev. Selenge Yayınevi), İstanbul 2009.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV-Kısım II, Ankara 1983.

Wassan-Giray Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, İstanbul 1967.

Yağcı, Zübeyde Güneş, “ A Checen National Hero of the Caucasus in the 18th Century: Sheikh Mansur”, *Central Asian Survey*, March 2003, 22 (1).

c-) Tezler

Bölükbaşı, Ömerül Faruk, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhane-i Âmire*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (basılmamış doktora tezi) İstanbul 2010.

Çınar, Ali Osman, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul 1999.

Eynallı, Mehmet, *1941/127 No'lu Trabzon Şeriye Sicili, Transkript ve tahlili* Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2002.

Şahin, Canay, *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes*, The institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University (basılmamış doktora tezi), Ankara 2003

Yağcı, Zübeyde Güneş, *Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)*, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), 1998.

ÖZGEÇMİŞ

1970 Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde doğmuşum. İlk, orta ve lise tahsilimi burada tamamladıktan sonra 1990 yılında Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yüksek öğrenimime başladım. 1994 yılında mezun olduktan sonra aynı yılın sonunda mezun olduğum bölümde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladım. 1995 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans Öğrenimime başlayıp “ Kafkasların Sosyo Kültürel ve Siyasî Yapısı” adlı Yüksek Lisans tezimi Prof.Dr. İlker Alp danışmanlığında 1998 yılında tamamladım. 2001-2002 yılları arasında vatanî görevimi tamamladıktan sonra 2005 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Kürsüsü'nde Doktora öğrenimime başladım.